

Strategia rozwoju turystyki w regionie Biała Podlaska – Brześć na lata 2008-2020

Publikacja współfinansowana ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Sąsiedztwa Polska – Białoruś - Ukraina INTERREG IIIA/TACIS CBC

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI.....	2
1 Wprowadzenie.	4
2 Metodologia.	6
Metodologia zbierania danych.....	7
3 Polski i światowy rynek turystyczny.	9
3.1.Światowy i europejski rynek turystyczny.	9
3.1.1.Sytuacja obecna.....	9
3.1.2.Prognozy.	10
3.2.Polski rynek turystyczny.....	11
3.2.1.Przyjazdy do Polski.	11
3.2.2.Turystyka Polaków.	12
3.2.3.Ruch turystyczny na obszarze województwa lubelskiego... 13	
3.2.4.Prognozy turystyki krajowej	15
3.3.Nowe trendy w turystyce.	15
3.4.Wnioski.	16
4 Audyt turystyczny.	17
4.1.Charakterystyka badanego obszaru.	17
4.2.Analiza atrakcyjności turystycznej.....	18
4.2.1.Walory naturalne.....	19
4.2.2.Walory kulturowe.	29
4.2.3.Dostępność komunikacyjna.	73
4.3.Stan zagospodarowania przestrzeni turystycznej.....	78
4.3.1.Infrastruktura turystyczna.....	78
4.3.2.Infrastruktura paraturystyczna.	95
4.3.3.Infrastruktura uzupełniająca.....	102
4.4.Analiza interesariuszy rynku.	103
4.5.Działalność informacyjna i promocyjna.....	112
4.6.Segmentacja rynku turystycznego – funkcjonujące formy turystyki.117	

5	Analiza S.W.O.T.....	127
6	Wnioski audytu turystycznego.....	133
7	Koncepcja rozwoju turystyki.....	135
	7.1.Identyfikacja problemów.	135
	7.2.Koncepcja rozwoju – wizja, misja, cel nadrzędny.	137
	7.3.Cele i działania.....	140
8	Wdrożenie Strategii.	194
9	Spis tabel i wykresów.	235

1 Wprowadzenie.

Uwagi ogólne

„Strategia rozwoju turystyki w regionie Biała Podlaska – Brześć na lata 2008-2020” jest jednym z podstawowych dokumentów planistycznych wyznaczających kierunki rozwoju obszaru do 2020 roku. Dotyczy ona transgranicznego obszaru¹ położonego po dwóch stronach granicy Unii Europejskiej, w skład którego wchodzi: powiat bialski i miasto na prawach powiatu – Biała Podlaska w Polsce oraz rejon brzeski, miasto Brześć i rejon kamieniecki na Białorusi.

Strategia została opracowana jako jeden z elementów projektu „Budowanie partnerstwa na rzecz rozwoju turystyki w regionie Biała Podlaska – Brześć” współfinansowanego przez Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Sąsiedztwa Polska – Białoruś – Ukraina INTERREG IIIA/TACIS CBC, którego głównym celem jest podniesienie znaczenia obszaru projektowego określanego mianem „Nieodkrytego Wschodu”² jako atrakcyjnego transgranicznego obszaru recepcji turystycznej.

Pomimo różnic występujących w stopniu zaawansowania rozwoju turystyki oraz strukturze zarządzania sektorem w obu krajach, Strategia jest swoistego rodzaju scenariuszem integracji polskiej i białoruskiej części regionu, dzięki wdrożeniu zaproponowanej koncepcji rozwoju gospodarki turystycznej. Jako jedno z najważniejszych współczesnych narzędzi zarządzania, stanowi ona zbiór celów i działań, których realizacja ma się przyczynić do osiągnięcia zdefiniowanej turystycznej wizji.

Cele Strategii

Najważniejszym celem Strategii jest rozwój gospodarczy i społeczny regionu Biała Podlaska – Brześć poprzez zwiększenie roli turystyki jako źródła dochodów mieszkańców. Jego osiągnięcie wymaga zaktywizowania lokalnej społeczności po obu stronach granicy do podjęcia wspólnych, spójnych działań na rzecz rozwoju turystyki. Obecnie obszar projektowy stoi w obliczu wielu problemów społecznych i gospodarczych, dla których rozwiązaniem mogłoby być m.in. wprowadzenie i rozwój funkcji turystycznych oraz integrowanie działań podejmowanych przez Polskę i Białoruś w zakresie wspierania rozwoju turystyki. Warto podkreślić, iż tworzenie transgranicznej oferty turystycznej jest zgodne z trendami obserwowanymi na europejskim rynku, które wskazują na dużą popularność tego typu rozwiązań.

¹ W niniejszym opracowaniu „region Biała Podlaska – Brześć” określany jest mianem: obszar, obszar projektowy lub region. Słowa „region” nie należy, więc utożsamiać z regionem w znaczeniu NUTS II, oznaczającym w nomenklaturze dokumentów europejskich - województwo.

² Hasło przyjęte dla realizacji projektu.

Region wyróżnia się dużą unikalnością na skalę europejską, nie tylko z uwagi na bogate dziedzictwo kulturowe i bogactwo naturalne, ale również z uwagi na swoje położenie na granicy Unii Europejskiej. Strategia pokazuje więc, w jaki sposób efektywnie wykorzystywać atuty obszaru i przyciągać do niego coraz większą liczbę turystów. Może być też doskonałym źródłem informacji dla potencjalnych inwestorów planujących swoje przedsięwzięcia w branży turystycznej.

Z założenia implementacja zapisów dokumentu będzie skutkować przede wszystkim:

- wykreowaniem silnej transgranicznej marki turystycznej obszaru projektowego,
- stworzeniem wysokiej jakości transgranicznej oferty turystycznej,
- przepływem know-how między Polską a Białorusią w zakresie rozwoju turystyki,
- realizacją wielu ciekawych międzynarodowych projektów turystycznych,
- co w rezultacie poprawi sytuację społeczną i gospodarczą regionu.

Struktura dokumentu

Punktem wyjścia do opracowania Strategii jest interdyscyplinarność turystyki, czyli jej wielopłaszczyznowe powiązania z innymi dziedzinami życia społecznego i gospodarczego. W związku z powyższym struktura dokumentu opiera się na 5 obszarach priorytetowych: produkcji turystycznej, zasobach ludzkich, wsparciu marketingowym, przestrzeni turystycznej i wsparciu instytucjonalnym, co jest kompatybilne z założeniami rozwoju turystyki w Polsce wynikającymi z projektu³ Strategii rozwoju turystyki dla Polski na lata 2007-2013.

Dokument zasadniczo składa się z III części:

- Analitycznej – zawierającej audyt turystyczny, czyli diagnozę stanu obecnego obszaru projektowego w zakresie posiadanego potencjału, stanu zagospodarowania, działań podejmowanych na rzecz rozwoju turystyki, dokonaną w korelacji z pięcioma obszarami priorytetowymi.
- Strategicznej – koncepcji rozwoju turystyki, czyli wizji turystycznej oraz drzewa celów w 5-ciu obszarach priorytetowych, których osiągnięcie doprowadzi do realizacji wizji.
- Wdrożeniowej – harmonogramu działań oraz identyfikacji wybranych źródeł finansowania.

³ Projekt Strategii rozwoju turystyki na lata 2007-2013 został przekazany Ministerstwu Rozwoju Regionalnego w celu zaopiniowania zgodności dokumentu za Strategią Rozwoju Kraju 2007-2015. Po akceptacji zostanie on przedłożony Komitetowi Stałemu Rady Ministrów, na podstawie www.msport.gov.pl z dnia 25 kwietnia 2008.

2 Metodologia.

Proces tworzenia Strategii

Proces tworzenia Strategii został oparty w całości o zasadę partycypacyjno-ekspercką, której najważniejszym elementem jest ścisła współpraca z interesariuszami rynku turystycznego obszaru projektowego, zarówno z władzami samorządowymi, jak i przedstawicielami branży turystycznej i organizacji pozarządowych. Kluczowymi partnerami w procesie opracowywania Strategii były instytucje badawczo-naukowe.

Przyjęta metoda prac zakłada pracę konsultantów i ekspertów oraz silną współpracę ze społecznością lokalną na każdym etapie opracowywania dokumentu. Łączy ona zalety obu podejść metodycznych (eksperckiego i partycypacyjnego), a polega na tym, że:

- część prac wykonywana jest w wersji uczestniczącej (partycypacyjnej) z udziałem władz samorządowych, branży turystycznej i organizacji pozarządowych,
- część prac wykonują konsultanci i eksperci (np. niektóre analizy, raporty, syntezy, diagnozy),
- wyniki prac konsultantów są udostępniane i konsultowane z samorządami, branżą turystyczną i organizacjami pozarządowymi,
- niektóre działania (zebranie i dostarczenie niezbędnych informacji, organizacyjna strona konsultacji społecznych) wykonywana jest przy doradztwie konsultantów.

Jednym z głównych elementów metodologii zastosowanej przez PART SA podczas opracowania Strategii są warsztaty analityczno-strategiczne – specjalne warsztaty z udziałem przedstawicieli jak najszerzej grupy organizacji i podmiotów funkcjonujących na analizowanym obszarze w zakresie rozwoju turystyki. Szczegółowy zakres warsztatów został ustalony na początkowym etapie prac nad dokumentem z Zamawiającym. Cele przeprowadzonych warsztatów są następujące:

- Analiza potencjału regionu w zakresie rozwoju turystyki
- Formułowanie wizji i misji turystycznej obszaru objętego projektem
- Analiza opcji rozwoju
- Analiza głównych problemów – budowa drzewa problemów
- Określenie, identyfikacja obszarów priorytetowych rozwoju oraz głównych działań
- Rekomendacje, wskazanie podmiotów odpowiedzialnych za realizację Strategii

W trakcie opracowywania dokumentu cyklicznie odbyły się seminaria warsztatowe, podczas których eksperci Polskiej Agencji Rozwoju Turystyki SA przedstawiali wyniki podjętych prac oraz wypracowywali wspólnie z uczestnikami założenia koncepcyjne.

Zastosowanie takiej metodyki działania przy opracowaniu dokumentu strategicznego eliminuje na etapie przeprowadzania analizy możliwość popełnienia błędów oraz gwarantuje wysoki stopień wiarygodności i dokładności pozyskanych danych, a na etapie koncepcyjnym pozwala na stworzenie koncepcji zgodnej z oczekiwaniami podmiotów i osób, które będą ją wdrażały.

Inne działania podjęte podczas prac nad Strategią w ramach wypracowanej metodologii PART SA to:

- Praca analityczna i koncepcyjna konsultantów PART – prezentacja efektów prac, głównych propozycji programowych w ramach formułowania Strategii
- Konsultacje zewnętrzne m.in. z ekspertami branżowymi na etapie formułowania priorytetów i działań
- Wywiady pogłębione z wybranymi Partnerami, osobami, podmiotami kluczowymi dla rozwoju i programowania turystyki w subregionie
- Prezentacja publiczna założeń Strategii, zbieranie uwag, opinii, analiza
- Konsultacje podstawowych założeń Strategii – zamieszczenie draft-u strategii na stronach internetowych, prezentacji roboczej wersji Strategii
- Wprowadzanie uwag oraz prezentacja ostatecznej wersji Strategii

Jak podkreślono, metoda partycypacyjno-ekspertka zakłada współpracę z wybranym gronem mieszkańców obszaru objętego projektem. Należą do niego: przedstawiciele władz samorządowych miast i gmin, przedstawiciele organizacji pozarządowych działających na rzecz rozwoju turystyki, przedstawiciele branży turystycznej (gestorzy bazy turystycznej, przedstawiciele atrakcji turystycznych, właściciele biur podróży, zarząd uzdrowiska) oraz inne osoby o wysokiej aktywności lub pozycji społecznej - tzw. lokalne autorytety, lokalni liderzy.

Niniejszy dokument jest efektem konsultacji społecznych i uwzględnia wszelkie zgłoszone uwagi.

Metodologia zbierania danych

W procesie zbierania danych wykorzystane zostały dwa podstawowe rodzaje źródeł informacji:

A) Źródła wtórne, czyli dostępne opracowania i dokumenty.

- Opracowania Głównego Urzędu Statystycznego, Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Lublinie, Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową, Polskiej Izby Turystyki, Instytutu Turystyki, Polskiej Organizacji Turystycznej.
- Opracowania i dane własne PART S.A.
- Foldery, ulotki, publikacje promocyjno-informacyjne, monografie.
- Strony internetowe (portale powiatowy, gminne, rejonowe, tematyczne)

B) Źródła pierwotne, czyli dane uzyskane w odpowiednio zaprogramowanym procesie badawczym dotyczącym zarówno cech jakościowych, jak i ilościowych.

W procesie badań pierwotnych wykorzystane zostały następujące metody badawcze:

- *Badanie obserwacyjne, tzw. wizja lokalna* - wizyty bezpośrednie konsultantów PART S.A., w tym ocena wybranych miejsc, elementów infrastruktury, ze szczególnym uwzględnieniem infrastruktury turystycznej.
- *Badanie ankietowe mailingowe* – ankiety zostały wysłane do władz samorządowych (starostwo powiatowe, urzędy miast i gmin), przedstawicieli branży turystycznej i organizacji pozarządowych działających na rzecz rozwoju turystyki. Miały na celu określenie potencjału turystycznego i stopnia przygotowania obszaru objętego projektem do rozwoju turystyki.
- *Telemarketing* – badanie telefoniczne, stanowiło uzupełnienie badania ankietowego. Kontakt telefoniczny miał na celu zwiększenie skuteczności poboru danych i przyspieszenie procesu spływania ankiet, jak również zmniejszenie błędów mogących powstać na skutek niewłaściwej interpretacji pytań w ankiecie.
- *Konsultacje eksperckie* – wywiady osobiste pogłębione z wybranymi podmiotami działającymi na rzecz rozwoju lokalnego.

Przedstawiony proces badawczy pozwolił na zebranie kompletnych i aktualnych danych oraz informacji dotyczących zasobów przyrodniczo-kulturowych oraz potencjałów społeczno-gospodarczych i organizacyjnych obszaru.

3 Polski i światowy rynek turystyczny.

3.1. Światowy i europejski rynek turystyczny.

3.1.1. Sytuacja obecna.

Turystyka jest jedną z niewielu dziedzin życia gospodarczego, która w bardzo dużym stopniu podlega wahaniom w związku z wydarzeniami na świecie. Wszelkie kryzysy, załamania, jak również boomy gospodarcze, znajdują odzwierciedlenie w zmianach zachodzących na rynku turystycznym. Po dość znacznych wahaniami w latach 70-tych i 80-tych, od połowy lat 90-tych obserwowany był równomierny wzrost rynku turystycznego, a jego apogeum nastąpiło w jubileuszowym roku 2000. Kryzys nadszedł wraz z atakami terrorystycznymi na Stany Zjednoczone 11 września 2001 roku.

Lata 2002 i 2003 to lata bardzo trudnego dochodzenia do równowagi w turystyce światowej, która nadal podlegała działaniom negatywnych czynników: konfliktowi irackiemu, zamachom terrorystycznym (których celami coraz częściej stają się popularne turystyczne kurorty), SARS oraz trudnej sytuacji ekonomicznej na świecie. Z uwagi na ww. problemy, w 2003 roku odnotowano spadek wielkości międzynarodowej turystyki do 691 mln (-1,5%), mierzonej liczbą międzynarodowych przyjazdów turystycznych. Bezpośrednią przyczyną spadku aktywności turystycznej w skali światowej był niespodziewany spadek przyjazdów o 9%, jaki wystąpił w rejonie Azji i Pacyfiku w związku z paniką wywołaną przez SARS. Również Ameryka odnotowała spadek (o 2%), natomiast dane dla Europy w zasadzie nie uległy zmianie w stosunku do 2002 roku (wzrost o 0,5%). Najlepszy wynik odnotowały Bliski Wschód i Afryka.

Zmiany w gospodarce europejskiej (umiarkowany wzrost gospodarczy, stosunkowo duże bezrobocie) oraz sytuacja demograficzna spowodowały, że tempo rozwoju turystyki międzynarodowej nie było tak wysokie. W 2005 roku, podobnie jak w 2004, Europa była dla mieszkańców pozaeuropejskich krajów strefy dolarowej drogim celem podróży ze względu na niski kurs USD. Liczba przyjazdów do krajów europejskich wzrosła o 4%, liczba noclegów o 2%, a obroty – o 5%. Dane te oznaczają, że rozwój wynika przede wszystkim ze wzmożonego zainteresowania podróżami krótkimi. Liczba podróży krótkich (1-3 noclegów) wzrosła o 10%, podczas gdy podróży dłuższych (4 noclegi i więcej) – o 2%.

Według wstępnych danych UNWTO w 2006 roku wzrost liczby podróży na świecie wyniósł 4,5%, a w Europie – 3,9%. Najbardziej wzrosła liczba przyjazdów do krajów Europy Północnej (o 6,6%) i basenu Morza Śródziemnego (4,2%). W krajach Europy Środkowej i Wschodniej (jako całość) wzrost był minimalny (1%). Najlepsze wyniki (wzrost o ponad 10%) odnotowały: Łotwa, Finlandia, Włochy i Irlandia. Spadła liczba wizyt na Węgrzech,

w Turcji, Rumunii i na Malcie. Największy wzrost (o ponad 10%) wpływów z turystyki przyjazdowej sygnalizują następujące kraje: Łotwa, Rosja, Słowacja, Belgia, Szwecja, Rumunia, Polska, Niemcy, Irlandia, Ukraina i Holandia.

Według danych niepełnych z 2006 roku liczba przyjazdów do państw europejskich wyniosła 458 mln. Najwięcej turystów odwiedziło Hiszpanię (58 mln) oraz kraje pozaeuropejskie - Stany Zjednoczone (50 mln) i Chiny (49 mln). W porównaniu z rokiem 2006, w 2005 roku najchętniej odwiedzanym przez turystów krajem była Francja (75 mln przyjazdów turystów zagranicznych), a następnie Hiszpania (56 mln) i Stany Zjednoczone (49 mln). Najwyższe wpływy z turystyki odnotowano w Stanach Zjednoczonych (82 mld USD), Hiszpanii (48 mld USD) i Francji (42 mld USD).

Analizując zmiany w turystyce warto podkreślić, że boom turystyczny po raz kolejny związany jest przede wszystkim ze wzrostem liczby podróży lotniczych oraz podróży krótkookresowych. Jest on nie tylko rezultatem rozwoju tanich linii lotniczych, ale także obniżki cen na usługi linii regularnych oraz zwiększenia liczby tanich połączeń.

3.1.2. Prognozy.

Turystyka jest istotną częścią działalności gospodarczej świata. Udział turystyki w GDP w 2006 roku wyniósł 3,6% a zatrudnienie w turystyce 8,3% zatrudnienia światowego. Turystyka jest kołem napędowym dla innych sektorów, przede wszystkim dla handlu i produkcji artykułów i sprzętu używanego przez turystów.

Turystyka jest sektorem gospodarczym, którego przyszłość rysuje się bardzo korzystnie. Prognozy rozwoju turystyki przewidują ciągły wzrost liczby turystów i przychodów na poziomie nie występującym w innych sektorach. Wynika to z takich czynników jak: wzrost czasu wolnego, wydłużające się życie ludzi, zwiększająca się skłonność do uprawiania turystyki oraz globalny rozwój gospodarczy.

Długoterminowe prognozy UNWTO zakładają, iż po trudnym okresie nastąpi wzrost i w efekcie w 2020 roku liczba podróży na świecie wyniesie ponad 1 550 milionów, a wpływy osiągną wartość 2 bilionów USD. Europa pozostanie najczęściej odwiedzanym regionem świata z ponad 46% udziałem w światowym rynku turystycznym i 717 milionami podróży w 2020 roku. Największy przyrost przyjazdów odnotują kraje Europy Środkowo-Wschodniej (223 mln) oraz południowo - wschodnie kraje basenu Morza Śródziemnego (212 mln). Przyjazdy do tego regionu będą wzrastać według UNWTO w tempie 4,6% i wyniosą 223 miliony, co jest wynikiem ich strategicznego położenia między Europą Zachodnią i Federacją Rosyjską. Drugim po Europie najczęściej odwiedzanym miejscem na świecie będzie region Azji Wschodniej i Pacyfiku, którego udział wzrośnie do ok. 25%.

Liczba podróży międzyregionalnych wyniesie blisko 380 mln (24% rynku), zaś podróży wewnątrzregionalnych ponad 1 180 mln (76%).

W turystyce wyjazdowej prognozy wskazują na to, że Europa pozostanie regionem generującym największą liczbę międzynarodowych podróży z ponad 45% udziałem w światowym rynku, a wśród poszczególnych regionów Europy największym rynkiem będą kraje Europy Środkowej i Wschodniej.

3.2. Polski rynek turystyczny.

3.2.1. Przyjazdy do Polski.

W pierwszym półroczu 2007 roku zanotowano 31,8 miliona przyjazdów cudzoziemców, o 8,5% więcej niż w tym samym okresie 2006 roku. Analizując ruch przyjazdowy według krajów stwierdzamy przewagę tendencji wzrostowych. Znacznie (o ponad 30%) wzrosła liczba przyjazdów z: Portugalii, Irlandii, Belgii, Hiszpanii, Włoch, Estonii, Korei Płd., Norwegii i Łotwy. Spadła (o ponad 10%) – z Cypru, Malty, Grecji i Holandii. Liczba przyjazdów z Niemiec wzrosła o 6,5%, a zaś z pozostałych krajów 15 UE – o 17%.

Straż Graniczna rejestruje wszystkich odwiedzających, liczba przyjazdów turystów zaś jest szacowana na podstawie niezależnego pomiaru ruchu na przejściach granicznych wykonywanego przez ankieterów Instytutu Turystyki. Według wstępnych oszacowań Instytutu Turystyki w pierwszym półroczu 2007 roku było około 7 mln przyjazdów turystów, podobnie jak w tym samym okresie 2006 roku.

Wyniki uzyskane w pierwszym półroczu 2007 roku wskazują na zmianę struktury celów pobytu. Znacznie, zwłaszcza w pierwszym kwartale, wzrosło znaczenie turystyki biznesowej w przyjazdach do Polski. Łącznie co trzeci przyjazd związany jest ze sprawami służbowymi. Zmalał odsetek wizyt w celach turystycznych (14%). Nie zmienił się istotnie odsetek odwiedzających krewnych lub znajomych. Wyraźnie więcej było natomiast podróży tranzytowych (20%), mniej zaś – przyjazdów na zakupy (9%). Pozostałe cele pobytu: zdrowotne, szkoleniowe, podjęcie dorywczej pracy, odwiedziny w miejscu pochodzenia, sprawy religijne – występują bardzo rzadko. Służbowe lub biznesowe cele przyjazdu najczęściej deklarowali turyści z krajów 15 UE, w tym Niemcy. Wśród nowych członków Unii (głównie mieszkańców Litwy, Łotwy i Estonii) zwracają uwagę – podobnie jak w 2006 roku – bardzo liczne podróże tranzytowe.

W badanym okresie 2007 roku średnia długość pobytu turystów w Polsce była mniejsza niż w 2006 roku. Tylko co piąty turysta spędził w Polsce więcej niż 4 dni. Długość pobytu zależy od celu przyjazdu. Najdłuższe pobyty wiążą się ze stosunkowo rzadko występującymi motywami przyjazdu jak: podjęcie dorywczej pracy, odwiedziny miejsca pochodzenia, cele religijne i zdrowotne. Przyjazdy typowo turystyczne i rodzinno-towarzyskie również sprzyjają dłuższym pobytom (po 4,2 noclegu). Bardzo krótko przebywali u nas ci, którzy przyjechali w celach służbowych, na zakupy lub przejeżdżali tranzytem. Tego rodzaju motywy przyjazdu (stanowiące razem ponad 60%) znacznie zaniżają średnią długość pobytu obliczoną dla ogółu turystów.

Z noclegów w obiektach typu hotelowego korzystało ogółem 55% turystów (niewielki wzrost w porównaniu z 2006 r.). W grupie gości z krajów 15 UE udział nocujących w hotelach lub motelach wyniósł 62%, podobny odsetek stwierdzamy u turystów spoza Europy. W grupie sąsiadów ze wschodu był on stosunkowo najmniejszy: 46%. Około jednej czwartej Niemców i jednej piątej turystów z pozostałych krajów 15 UE korzystało z noclegów u rodziny lub znajomych; wśród turystów z krajów zamorskich (głównie Ameryki Północnej) odsetek ten wyniósł 30%.

W pierwszym półroczu 2007 roku do najczęściej odwiedzanych województw należały: mazowieckie (21%), małopolskie (13%), wielkopolskie (13%), dolnośląskie (9%), **lubelskie (8%)**, zachodniopomorskie (7%) i podkarpackie (6%, głównie za sprawą gości z Ukrainy).

Natomiast w roku 2007, w porównaniu z 2006 rokiem, spadek liczby wizyt zanotowały mazowieckie, **lubelskie** i podlaskie, a wzrost – tylko podkarpackie.

Wyniki badań pozwalają oszacować przeciętne wydatki turystów poniesione na terenie Polski na poziomie 249 USD na osobę i 67 USD na jeden dzień pobytu. W I półroczu średnie wydatki na osobę rozpatrywane według krajów wyniosły od 81 USD (Białoruś) do 611 USD (kraje zamorskie). W stosunku do pierwszego kwartału badanego okresu w drugim notuje się wzrost wydatków przeciętnych z większości krajów, z wyjątkiem: Białorusi, Litwy, Ukrainy, krajów skandynawskich i Beneluksu. Jest to kontynuacja trendu wzrostowego, obserwowanego już w końcu 2006 roku. W pierwszym półroczu bieżącego roku przeciętne dzienne wydatki turystów wahały się w granicach od około 26 USD (Słowacja) do 112 USD (Austria).

Wzrost przeciętnych wydatków na osobę koresponduje ze wzrostem wydatków według deklarowanych celów podróży i miejsca zakwaterowania. Najwięcej pozostawiały w Polsce osoby wskazujące na przyjazdy w celach zdrowotnych (386 USD na osobę), w sprawach zawodowych i służbowych (353 USD) oraz w celu uczestniczenia w konferencjach i/lub kongresach (345 USD na osobę), najmniej – przejeżdżające tranzytem (114 USD). Tradycyjnie mniej niż przeciętnie, ale więcej w drugim kwartale niż w pierwszym, wydawały osoby odwiedzające krewnych lub znajomych (o 13,5% mniej niż respondenci deklarujący cele typowo turystyczne). Podobnie jak w 2006 roku, w pierwszym półroczu 2007 najwięcej wydawały osoby korzystające z noclegów w hotelach, motelach i pensjonatach (289 USD na osobę), najmniej zaś – nocujące w kwaterach prywatnych. W drugim kwartale zdecydowanie wzrosły wydatki osób korzystających z domków letnich i apartamentów.

Rodzajowa struktura wydatków jest zbliżona do tej, jaka została zanotowana w poprzednich badaniach. Wydatki na noclegi stanowiły 21,3% wydatków ogółem, na wyżywienie przeznaczono ponad jedną czwartą (25,5%), na transport 19%. W drugim kwartale wzrósł nieco udział wydatków na zakupy na własne potrzeby.

3.2.2. Turystyka Polaków.

Według szacunków Instytutu Turystyki, w pierwszym półroczu 2007 roku Polacy wzięli udział w 14,1 mln krajowych podróży turystycznych, czyli o 1% mniej niż w pierwszym półroczu 2006 roku; 38% stanowiły podróże długookresowe, a 62% – krótkookresowe. Obserwujemy wzrost liczby długookresowych (o 5%) i spadek krótkookresowych (o 4%). Zwraza uwagę, że w pierwszym półroczu 2007 roku Polacy uczestniczący w podróżach na 5 i więcej dni wyjeżdżali na dłużej niż w poprzednim roku, uczestniczący w podróżach na 2-4 dni – na podobny okres.

W pierwszym półroczu 2007 roku w strukturze krajowych wyjazdów turystycznych Polaków w wieku 15 i więcej lat wyjazdy w celach typowo turystycznych miały mniejszy udział niż w pierwszym półroczu 2006; w celu odwiedzenia krewnych lub znajomych – również mniejszy. W pierwszym półroczu 2007 roku celem prawie jednej czwartej podróży była typowa turystyka, a prawie połowy – odwiedziny. Spośród 14,1 mln krajowych wyjazdów mieszkańców Polski 3,5 mln to wyjazdy w celach typowo turystycznych, w tym 46% stanowiły długookresowe, a 54% – krótkookresowe.

W pierwszym półroczu 2007 r. podczas podróży długookresowych Polacy najczęściej odwiedzali województwo mazowieckie (0,85 mln), pomorskie (0,55 mln), a następnie

małopolskie (0,5 mln) i zachodniopomorskie (0,45 mln). **Do województwa lubelskiego w tym okresie było 0,2 mln podróży długookresowych.**

Najwięcej wyjazdów na 2-4 dni notuje się do województwa mazowieckiego (1,15 mln), a następnie do małopolskiego, zachodniopomorskiego, pomorskiego i podlaskiego (po 0,75 mln) i wielkopolskiego (0,7 mln). **Do województwa lubelskiego było 0,25 mln tego typu podróży.**

3.2.3. Ruch turystyczny na obszarze województwa lubelskiego.

W 2005 roku Polacy odbyli 1,6 mln podróży do miejscowości położonych na terenie województwa lubelskiego. Połowa pobytów trwała 5 dni lub dłużej. Ponad 60% przyjazdów długookresowych i blisko 40% krótkookresowych zrealizowali przybysze spoza województwa. Najczęściej przyjeżdżali mieszkańcy mazowieckiego i śląskiego. Udział odwiedzin u krewnych lub znajomych należał do najwyższych w Polsce zarówno podczas długich, jak i krótkich pobytów. Liczbę przyjazdów w celach turystyczno-wypoczynkowych oszacowano na 0,3 mln, z tego ponad połowę stanowiły pobyty co najmniej 5-dniowe. Pobyty długie były organizowane samodzielnie częściej niż w innych województwach. Turyści odwiedzający lubelskie częściej niż gdzie indziej korzystali z gościnności krewnych lub znajomych; podczas długich pobytów udział nocujących w obiektach zbiorowego zakwaterowania był najniższy udział w Polsce, do najniższych należał też udział korzystających z obiektów indywidualnego zakwaterowania. Rozkład długich pobytów w poszczególnych porach roku, podobnie jak w opolskim, był najbardziej wyrównany. W 2005 roku województwo lubelskie przyjęło 1,3 mln turystów zagranicznych. Najczęściej przyjeżdżali goście z Ukrainy. Inne licznie reprezentowane kraje to Białoruś i Niemcy. Najczęstszym motywem przyjazdów do województwa były interesy, przy tym ponad jedną trzecią stanowiły przyjazdy w interesach prowadzonych samodzielnie. Udział przyjazdów na zakupy był najwyższy w Polsce po podlaskim. Tranzyt i typowa turystyka miały zbliżone udziały, niewiele niższe od przyjazdów na zakupy. Liczbę przyjazdów w celach turystyczno-wypoczynkowych oszacowano na 0,2 mln. W lubelskim turyści zagraniczni częściej niż w innych województwach odpoczywali na wsi.

Tabela nr 1. Przyjazdy do województwa lubelskiego według celów w 2005 roku.

Przyjazdy długookresowe		Przyjazdy krótkookresowe	
Przyjazdy wg celów	Sezonowość przyjazdów	Przyjazdy wg celów	Sezonowość przyjazdów
turystyka i wypoczynek - 20%	wiosna – 18%	turystyka i wypoczynek - 14%	wiosna – 18%
odwiedziny u krewnych i znajomych – 46%	lato – 37%	odwiedziny u krewnych i znajomych – 72%	lato – 39%
służbowe, interesy – 6%	jesień – 25%	służbowe, interesy – 11%	jesień – 16%
inne – 28%	zima – 20%	Inne – 3%	zima – 27%

Źródło: *Turystyka Polska w 2005 roku, Układ regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2006.*

Tabela nr 2. Przyjazdy do województwa lubelskiego według sposobów realizacji podróży w 2005 roku.

Organizacja podróży	Przyjazdy długookresowe	Przyjazdy krótkookresowe
Zakład pracy, szkoła, biuro podróży etc.	7%	16%
Samodzielnie	93%	84%

Źródło: *Turystyka Polska w 2005 roku, Układ regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2006.*

Charakterystyczny dla lubelskiego był najwyższy udział nocujących w kwaterach prywatnych. Udział osób deklarujących średnie wykształcenie należał do najwyższych w Polsce. Przeciętne wydatki na osobę były najniższe, a przeciętne wydatki na dzień pobytu kształtowały się poniżej średniej. Udział wydatków na noclegi i wyżywienie był niższy od przeciętnego (zwłaszcza wydatków na noclegi). Lubelskie dysponuje różnorodną bazą noclegową. Najwięcej miejsc noclegowych miały ośrodki wczasowe (jedna piąta wszystkich miejsc noclegowych w województwie), a następnie hotele i inne obiekty hotelowe (czyli obiekty pełniące funkcję hoteli, moteli lub pensjonatów, ale bez nadanej kategorii). W 2005 roku te trzy rodzaje obiektów reprezentowały blisko 45% zasobów noclegowych województwa. Inne obiekty o największej liczbie miejsc to obiekty niesklasyfikowane, schroniska (głównie szkolne), ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe i kolonijne. Pod względem liczby miejsc noclegowych w tych ostatnich, województwo zajęło czwarte miejsce w Polsce. Stopień wykorzystania miejsc kształtował się poniżej średniej.

Tabela nr 3. Przyjazdy do województwa lubelskiego według wykorzystywanej bazy noclegowej w 2005 roku.

Wykorzystywana baza noclegowa	Przyjazdy długookresowe	Przyjazdy krótkookresowe
Obiekty noclegowe zbiorowego zakwaterowania	11%	27%
Domki letniskowe na działce	8%	-
Obiekty noclegowe indywidualnego zakwaterowania	7%	2%
Mieszkanie u krewnych, znajomych	51%	71%
Inne	23%	-

Źródło: *Turystyka Polska w 2005 roku, Układ regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2006.*

3.2.4. Prognozy turystyki krajowej

Liczba krajowych podróży turystycznych Polaków osiągnęła maksimum w 1999 roku, następnie obserwujemy spadek. W 2002 roku zanotowano niewielki wzrost liczby podróży krajowych i większy - podróży zagranicznych. Było to skutkiem m.in. wysokiego kursu złotówki w stosunku do euro i dolara, a więc relatywnie niskich kosztów wyjazdów zagranicznych. Obecnie relacja złotego jest również korzystna. Wyniki z 2006 roku wskazują na zatrzymanie spadku liczby podróży krajowych, oraz wzrost liczby długoterminowych. Dla podróży krótkoterminowych coraz poważniejszą konkurencją stanowią wyjazdy jednodniowe (bez noclegu), a z drugiej strony – również dłuższe podróże. Liczba podróży zagranicznych będzie wzrastać regularnie w tempie 8-9%, o ile nie nastąpią gwałtowne zmiany w kursach walut.

3.3. Nowe trendy w turystyce⁴.

Zmiany społeczne następują w sposób ciągły, a trendy – czy to gospodarcze, społeczne czy też związane ze stylem życia – wpływają na turystykę, gdyż stanowi ona nieodłączny element życia społecznego. Ważnym jest, aby sektor turystyczny zawczasu rozpoznawał te zmiany. Obecne strategie związane z produktami, usługami, marketingiem i inwestycjami wymagają odpowiednich korekt w przypadkach, gdy preferencje lub zachowania klientów rozwijają się inaczej niż dotychczas. Poniżej wymienione są trendy kształtujące przyszłość, które różnią się znacznie od dotychczasowych – zarówno jakościowo, jak i ilościowo.

Zdrowie. Będzie wzrastać świadomość zdrowotna, która nie wpłynie na wielkość popytu, ale z całą pewnością będzie miała wpływ na podejmowanie decyzji przy wyborze celu podróży oraz na postępowanie klienta w czasie wyjazdu.

Świadomość i edukacja. Średni poziom wykształcenia się podnosi. Będzie to skutkowało wyborem imprez, w których istotną rolę odgrywają sztuka, kultura i historia, tzn. imprez o większych walorach edukacyjnych i związanych z rozwojem duchowości.

Technologie informatyczne. Nadal będzie wzrastać znaczenie przeszukiwania Internetu oraz jego wykorzystania do zdobywania informacji oraz nabywania produktów i usług turystycznych.

Transport. Rosnąca dostępność pociągów szybkobieżnych oraz tanich przewoźników będzie miała wpływ na dotychczasowy ruch turystyczny. Ruch drogowy narażony będzie na większe utrudnienia.

Zrównoważony rozwój. Świadomość związana z ochroną środowiska będzie nadal wzrastać. Będzie to skutkowało zwiększonym popytem na miejsca, w których rozwój jest zrównoważony i w których przyroda i lokalni mieszkańcy odgrywają coraz większą rolę.

Bezpieczeństwo. Działania terrorystyczne, regionalne wojny, zanieczyszczenia i inne kryzysy przekładają się w turystyce na zwiększoną potrzebę bezpieczeństwa, co powoduje, że turyści unikają destynacji postrzeganych jako niebezpieczne.

⁴ Na podstawie danych Europejskiej Komisji Turystyki.

Doznania. Coraz więcej konsumentów o wyrafinowanych gustach otwarcie wyraża swoje potrzeby i dochodzi swoich praw. W turystyce przekłada się to na bardziej krytyczne nastawienie do jakości i stosunku jakości do ceny.

Style życia. Styl życia w społeczeństwie zachodnim stopniowo się zmienia. W turystyce ma to wpływ na postrzeganie osobistych potrzeb i zachowanie turystów.

3.4. Wnioski.

Trendy obserwowane na polskim rynku turystycznym wyraźnie wskazują, iż tempo wzrostu tego sektora nie jest odzwierciedleniem jego ogromnego potencjału. Rzeczywista atrakcyjność turystyczna Polski jest bardzo duża, głównie ze względu na posiadane walory naturalne i antropogeniczne. W porównaniu do wcześniejszych lat obserwowalny jest wzrost liczby przyjazdów do Polski. Dane z pierwszej połowy 2007 roku pozwalają prognozować, że w skali całego roku nastąpi znaczący wzrost globalnych przychodów dewizowych z tytułu przyjazdu cudzoziemców. Biorąc pod uwagę przedstawioną ocenę sytuacji oraz tendencje obserwowane na światowym rynku turystycznym do priorytetowych zadań, jakie stoją przed polskim sektorem turystycznym należą:

Zwiększenie liczby turystów odwiedzających Polskę, wydłużenie ich pobytu oraz podniesienie poziomu wydatków, poprzez: rozbudowanie oferty o dodatkowe elementy i produkty, oferowanie zintegrowanych, kompleksowych produktów turystycznych, promocję Polski na rynkach zagranicznych (m.in. poprzez udział w targach i wystawach).

1. Przygotowanie oferty dla turysty biznesowego i tranzytowego.
2. Przygotowanie bogatej oferty rejsów bałtyckich i śródlądowych.
3. Przygotowanie specjalnej oferty dla osób starszych oraz dzieci i młodzieży.
4. Przygotowanie specjalnej oferty szeroko rozumianej turystyki zdrowotnej.
5. Zrównoważony, gwarantujący harmonię między potrzebami turystów, środowiska naturalnego i społeczności lokalnych, rozwój turystyki.

Fakt, że Polska jest stosunkowo nowym uczestnikiem na międzynarodowym rynku turystycznym powoduje, iż musi ona podwoić swoje wysiłki w stosunku do innych krajów, aby odpowiednio wykorzystać popyt turystyczny. Polska przede wszystkim musi poznać swoje walory i odpowiednio je docenić, wykorzystać doświadczenie innych krajów, w tym również tych, które popełniły błędy doprowadzając do zubożenia ich zasobów turystycznych. Polska musi wykreować wachlarz atrakcyjnych produktów turystycznych, dostosowanych do potrzeb konsumentów. I wreszcie Polska musi się promować, zarówno za granicą, jak i na rynku krajowym, jako że nawet najlepszy produkt nie przetrwa na współczesnym rynku bez podjęcia akcji promocyjnych.

4 Audyty turystyczny.

Audyty turystyczny obszaru objętego projektem stanowi niezbędną podstawę i punkt wyjścia do opracowania części strategicznej dokumentu, wyznaczającej kierunki rozwoju turystyki na omawianym obszarze. Audyt ma również kluczowe znaczenie dla kreowania lokalnych i ponadlokalnych produktów turystycznych jest bowiem szczegółową waloryzacją obszaru. Audyt turystyczny obejmuje analizę i ocenę walorów oraz istniejącej w regionie infrastruktury. Ważną częścią audytu jest także zbadanie i określenie aktywności marketingowej władz samorządowych oraz instytucji działających na rzecz rozwoju turystyki oraz wizerunku regionu na rynku usług turystycznych.

Celem przeprowadzenia analizy nie jest pełna inwentaryzacja wszystkich zasobów obszaru projektowego, ale ocena posiadanego potencjału w zakresie rozwoju turystyki, a także wybranie spośród wszystkich zasobów, które mogą przyciągnąć potencjalnego turystę do regionu.

Ocena istniejącej infrastruktury oraz poznanie atutów i słabości pozwalają ocenić, jak region jest przygotowany do przyjęcia wszystkich, którzy postanowią swój czas wakacji i wypoczynku spędzić w tym właśnie miejscu.

Wnioski płynące z audytu turystycznego umożliwią przeprowadzenie analizy SWOT – określenia mocnych i słabych stron, możliwości i zagrożeń obszaru w zakresie rozwoju turystyki. Zestawienie wniosków z przeprowadzonego audytu turystycznego oraz z analizy SWOT doprowadzi do stworzenia koncepcji rozwoju turystyki na obszarze objętym audytem, która odnosi się w ścisły sposób do potencjału turystycznego i charakteru obszaru.

4.1. Charakterystyka badanego obszaru.

Projekt ma charakter transgraniczny i obejmuje powiat bialski wraz z miastem Biała Podlaska po stronie polskiej oraz rejon brzeski i kamieniecki po stronie białoruskiej wraz z Brześciem i Kamieńcem.

Powiat bialski oraz Miasto Biała Podlaska

Powiat bialski położony jest w środkowo-wschodniej części kraju, na północnym krańcu województwa lubelskiego. Pod względem fizycznogeograficznym powiat leży w obrębie dwóch Prowincji: Niżu Środkowopolskiego i Niżu Wschodnioeuropejskiego. Ta część Podprovincji Polesie nosi nazwę Polesia Zachodniego zwanego też Polesiem Lubelskim. Cały obszar, na którym położony jest powiat bialski, zwyczajowo nazywany jest Podlasiem Południowym. Pod względem historycznym powiat bialski leży w obrębie trzech krain Polski: Podlasia, Mazowsza i Polesia.

Powiat utworzony został w 1999 roku w ramach reformy administracyjnej. Jest to największy powiat w województwie lubelskim i trzeci, co do wielkości w Polsce. Jego siedzibą jest miasto Biała Podlaska. Powierzchnia powiatu wynosi 2753,67 km², a zamieszkuje go 114,4 tys. ludności.

W skład powiatu wchodzi łącznie 19 gmin, w tym 2 gminy miejskie oraz 17 gmin. Należą do nich:

- gminy miejskie: Międzyrzec Podlaski, Terespol
- gminy wiejskie: Biała Podlaska, Drelów, Janów Podlaski, Kodeń, Konstantynów, Leśna Podlaska, Łomazy, Międzyrzec Podlaski, Piszczac, Rokitno, Rossosz, Sławatycze, Sosnówka, Terespol, Tucznia, Wisznice, Zalesie.

Pod względem administracyjnym osobną jednostką samorządu terytorialnego jest miasto na prawach powiatu – Biała Podlaska, o powierzchni 49,4 km², którą zamieszkuje ok. 59 047 mieszkańców.

Rejony brzeski i kamieniecki

Rejony brzeski i kamieniecki zlokalizowane są w obwodzie brzeskim położonym na południowym-zachodzie Republiki Białoruś. Obwód brzeski graniczy na zachodzie z powiatem białskim w Rzeczypospolitej Polskiej, a na południu z Ukrainą. Jego terytorium zajmuje 32,7 tys. km², liczy 1,5 mln ludności.

Rejon brzeski został utworzony w 1940 roku, w obecnych granicach funkcjonuje od 1950 roku. Obejmuje obszar 1617 km². Na zachodzie i południu granice rejonu są granicami Republiki Białoruś. Na zachodzie na odcinku 140 km Białoruś graniczy z Polską, a na południu – na odcinku 37 km - z Ukrainą. Na wschodzie i północy rejon brzeski graniczy z rejonami żabnieckim, małoryckim i kamienieckim. Liczba ludności rejonu, w 2005 r., wynosiła 43,6 tys., w tym 80% stanowili Białorusini, po 9% Rosjanie i Ukraińcy a Polacy i inne narodowości po 1%. Większość mieszkańców to wyznawcy prawosławia. Część ludności to katolicy i protestanci. Administracyjnym centrum rejonu jest miasto Brześć.

Rejon kamieniecki znajduje się na północ od rejon brzeskiego i zajmuje 1690 km², jego ludność obejmuje 43,3 tys. mieszkańców, wśród których 82,4% stanowią Białorusini, 6% - Rosjanie, 7,7% - Ukraińcy, 2% - Polacy. Jego głównym miastem jest Kamieniec. Rejon kamieniecki utworzono w 1940 roku, w obecnych granicach funkcjonuje od 1962 roku. Rejon graniczy z Polską na zachodzie oraz innymi rejonami obwodu brzeskiego oraz grodzieńskiego.

4.2. Analiza atrakcyjności turystycznej.

Atrakcyjność turystyczna każdego regionu może być oceniana w kontekście szeregu elementów odgrywających istotną rolę w rozwoju turystyki. Analiza atrakcyjności turystycznej służy pokazaniu, w jaki sposób zasoby, którymi dysponuje obszar objęty projektem wpływają na postrzeganie go przez turystów, a także wskazaniu potencjałów generujących lub mogących generować największy ruch turystyczny. Stanowi jednocześnie bazę, na podstawie której tworzone są produkty turystyczne. Ze względu na to, że analiza pokazuje nierozzerwalne i charakterystyczne cechy miejsca, umożliwia tym samym lepsze zrozumienie jego uwarunkowań w skali mikro i makro. Analiza zawiera wyjaśnienia wpływu na atrakcyjność turystyczną obszaru takich czynników jak:

- walory naturalne,
- walory kulturowe,
- dostępność komunikacyjna.

Zestawienie powyższych elementów pozwala określić atrakcyjność turystyczną danego regionu. Należy jednak pamiętać, iż taka ocena jest ściśle związana z oferowanym produktem turystycznym oraz segmentami klientów - turystów, którzy mają być odbiorcami danej oferty. Jest to uzasadnione tym, że na omawianym terenie istnieją obszary i miejsca o bogatej historii i rozbudowanej infrastrukturze turystycznej, ale też są i takie tereny, które wyróżniają się bogatymi walorami przyrodniczymi a zarazem dysponują podstawowym zapleczem turystycznym. Każdy z tych obszarów, pomimo posiadania odmiennych walorów, może być atrakcyjny turystycznie dla różnych grup odbiorców.

Należy podkreślić, iż przedstawiona w niniejszym rozdziale analiza atrakcyjności turystycznej nie stanowi kompleksowej inwentaryzacji walorów. Stąd ujęte w niej zostały tylko te elementy atrakcyjności turystycznej, które odgrywają lub mogą odgrywać decydującą rolę w generowaniu ruchu turystycznego oraz budowaniu wizerunku obszaru na turystycznej mapie Polski i Białorusi, ale też na mapie całej Europy.

Uświadomienie potencjałów, jak i ograniczeń wynikających z analizy umożliwia w konsekwencji wyznaczenie kierunków rozwoju turystyki.

Na analizę walorów turystycznych obszaru składają się wszystkie te elementy, które mogą stanowić atrakcję dla przybywających na jej teren turystów, stanowiąc podstawowy powód przyjazdu.

Walory turystyczne obszaru podzielono na walory naturalne, będące efektem działania sił natury oraz antropogeniczne, będące efektem działalności człowieka.

4.2.1. Walory naturalne.

Walory naturalne analizowanego obszaru mają niezwykle istotne znaczenie dla kreowanego produktu turystycznego⁵. Od nich w dużej mierze zależą rodzaje i formy turystyki, które mogą być rozwijane. Różnorodność bogactwa przyrody stanowi nierzadko podstawową atrakcję dla odwiedzających region turystów. Stąd, przedstawiona poniżej, analiza jest niezwykle ważna z punktu widzenia projektowania koncepcji produktów turystycznych.

Walory naturalne obejmują takie elementy, jak:

1. Urozmaiczone ukształtowanie powierzchni (w północnej części liczne wzgórza morenowe pooddzielane głębokimi obniżeniami natomiast cechą przewodnią południowej części obszaru są tereny o charakterze równinnym).
2. Obfitość wód powierzchniowych (jeziora, sieć rzek, zabagnienie terenu).
3. Znaczna lesistość terenu (występowanie kilku dużych kompleksów leśnych).

⁵ Produkt turystyczny tworzy szereg powiązanych ze sobą elementów: materialnych (walory turystyczne obszaru - naturalne i kulturowe, infrastruktura), usługowych (transport, zakwaterowanie, gastronomia, pilotaż, przewodnictwo) oraz niematerialnych, związanych z przeżyciami turysty (wrażenia, emocje, wizerunek miejsca). Na podstawie: J. Kaczmarek, B. Włodarczyk, Produkt turystyczny, PWE, Warszawa 2005.

4. Obszary i obiekty chronione (Parki Narodowe, Parki Krajobrazowe, pomniki i rezerваты przyrody, Obszary Chronionego Krajobrazu).
5. Struktura użytkowania gruntów (zróżnicowana struktura decyduje o wybitnie rolniczym charakterze tego obszaru).

Warunki naturalne

Wschodnią i północną granicę powiatu wyznacza największa rzeka regionu – Bug. W gminie Konstantynów, na krótkim odcinku, Bug oddziela województwo lubelskie od podlaskiego. Przepływająca przez centralną część powiatu Krzna oddziela Podlasie od Polesia Zachodniego.

Powiat biały to także obszar pogranicza klimatycznego, gdyż ścierają się tu masy powietrza atlantyckiego z kontynentalnym, co potęguje charakterystyczną dla całego kraju przejściowość klimatu.

Warunki klimatyczne nie są wprawdzie najważniejszym czynnikiem wpływającym na kierunki rozwoju turystyki, ale decydują o specyficznym mikroklimacie, który szczególnie w dolinie Bugu ma cechy lecznicze. Badania wykazały bowiem pozytywny wpływ mikroklimatu w dolinie Bugu na choroby gardła. Stąd też należy przyjąć, że mikroklimat doliny Bugu wpływa na kształtowanie oferty turystycznej.

Powiat biały położony jest na obszarze Nizin Podlaskiej i Mazowieckiej w obrębie pasa nizin polskich stanowiących część wielkiego Niżu Środkowoeuropejskiego.

Pod względem fizycznogeograficznym powiat biały położony jest na obszarze Niżu Środkowopolskiego z mezoregionami: Podlaski Przełom Bugu i Równina Łukowska oraz Niżu Wschodnioeuropejskiego, a w jego obrębie znajduje się Podprowincja Polesie i wchodzące w jej skład (w obrębie granic administracyjnych powiatu) mezoregiony: Zakłęśłość Łomaska i Równina Kodeńska.

Rzeźba terenu została ukształtowana w czasie czwartorzędu, w okresie działania lądolodu, stąd też tereny położone pomiędzy Bugiem i Krzną charakteryzują się występowaniem moren czołowych. Tereny na południe od Krzny stanowią natomiast rozległe, znacznie zabagnione, równiny. Sieć hydrograficzna stanowi istotny element atrakcyjności turystycznej obszaru. Jej duże zagęszczenie i zróżnicowanie daje ogromne możliwości rozwijania różnych form turystyki, od turystyki aktywnej (w tym również jej ekstremalnych form), aż do turystyki wypoczynkowej biernej.

Największymi rzekami powiatu są: Bug, który, jak wspomniano, stanowi jego wschodnią i północną granicę oraz największy na tym terenie jego lewoboczny dopływ – rzeka Krzna z prawie całym swoim dorzeczem. Przez teren powiatu przepływa 29 rzek o łącznej długości około 540 km. Do najdłuższych należą: Zielawa, Lutnia, Czapelka, Grabarka, Klukówka, Grabar-Kałamanka, Muława. Znajdujący się na terenie odcinek Kanału Wieprz-Krzna, o długości 17 km, zasila największy w powiecie, 650 hektarowy, zbiornik retencyjny „Żelazna”. Rzeka Bug, jedyna w Europie nieuregulowana rzeka, płynie meandrując. Zmieniający się często nurt rzeki powoduje odcinanie zakoli i powstawanie jezior zakolowych tzw. starorzeczy, które przez mieszkańców nazywane są bużyskami. Liczne jeziora zakolowe na całej długości Bugu są często głębokie, charakteryzują się rozwiniętą roślinnością wodną i bogactwem gatunkowym ryb, co umożliwia wędkowanie.

Rejon brzeski to teren wybitnie nizinny. Większa jego część (85%) znajduje się na terenie Polesia Brzeskiego. Północna część Rejonu Brzeskiego położona jest na Pribugskiej Równinie. Prawie 2/3 terytorium rejonu znajduje się na wysokości 130-150 m. Najwyższy

punkt to 186 m n.p.m., najniższy jego punkt – 123 m. Główna rzeka rejonu brzeskiego to Bug z dopływami – Leśna, Muchawiec, Spanowka, Kapajuwka. Znacznym walorem tego obszaru jest duża liczba jezior oraz kilka sztucznych zbiorników wodnych. Największe z nich to jeziora: Selachowskie, Rogoźniańskie, Białe, Czarne, Tajnoe, Stardeczkie, Miednianskie. Tereny nad jeziorami Białym, Rogoźniańskim i Selachy, mają dobrze rozbudowaną infrastrukturę w postaci kempingów, hoteli, sanatoriów, plaż. Rejon brzeski charakteryzuje się występowaniem różnorodnych złóż mineralnych. Najistotniejszym surowcem dla rozwoju turystyki są wody mineralne wykorzystywane w licznych sanatoriach.

Teren rejonu kamienieckiego ma charakter niziny urozmaiconej pagórkami. Najwyższy punkt obszaru – 198 m n.p.m. Główne rzeki tego terenu to Bug z dopływami Leśna i Pulwa oraz rzeka Rita.

Klimat Przybuża, podobnie jak powiat bialski, charakteryzuje się dość łagodną zimą co wynika z wpływu, napływających z zachodu mas powietrza oceanicznego.

Lasy

Lasy w powiecie bialskim zajmują 71,5 tys. ha powierzchni. Wskaźnik lesistości wynosi 26,0% i jest niewiele niższy od średniej lesistości Polski, która wynosi 28,8%. Ponad połowę ogólnej powierzchni lasów stanowią lasy państwowe (41,2 tys. ha). Są one w zarządzie 4 nadleśnictw: Biała Podlaska, Chotyłów, Międzyrzec Podlaski, Włodawa. Pozostałą część (ok. 30 tys. ha) zajmują lasy prywatne. Rozmieszczenie lasów jest nierównomierne. Niektóre gminy jak np. gmina Sławatycze mają niewiele lasów (lesistość poniżej 10%). Największe kompleksy leśne położone są w okolicach Międzyrzecza Podlaskiego (Lasy Międzyrzecze i Sokolskie), Białej Podlaskiej (Lasy Bialskie i Chotyłowskie) oraz w pobliżu Leśnej Podlaskiej i Janowa Podlaskiego.

W składzie gatunkowym lasów dominują sosna, brzoza i grab. Znaczny udział mają olcha, dąb, jesion, klon, osika, topola, lipa. Szata roślinna i struktura wiekowa drzewostanów jest zróżnicowana. Szczególnie interesujące zbiorowiska leśne, odznaczające się wysokim stopniem naturalności, objęte są ochroną rezerwatową.

Lesistość terenu po stronie białoruskiej jest wyższa niż w Polsce i wynosi prawie 35%. Największe kompleksy leśne to: Puszcza Białowieska (północna część rejonu kamienieckiego) oraz Tomaszewsko-Miedniańsko-Pożeżyńsko-Czerniański kompleks leśny. W granicach rejonu brzeskiego znajduje się Tomaszewsko-Miedniański sektor tego kompleksu. W drzewostanie dominują: sosna 72,8%, olcha czarna – 10,6%, brzoza – 10,4%, dąb – 3,7%.

Parki narodowe i krajobrazowe

Parkiem narodowym na obszarze projektowym, obejmującym obszary po stronie białoruskiej (rejon kamieniecki), jest **Białowieski Park Narodowy** (Park Narodowy Białowieska Puszcza). Polska część Parku (znajdująca się na terenie województwa podlaskiego, a więc poza obszarem projektowym), od 1979 roku, znajduje się na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO. W 1992 roku UNESCO rozszerzyło status obiektu dziedzictwa światowego na przylegający doń od wschodu fragment białoruskiego parku narodowego „Białowieska Puszcza”, podlegający ścisłej ochronie (5235 ha). W ten sposób powstał w Puszczy Białowieskiej jeden z siedmiu na świecie i trzech w Europie transgraniczny obiekt dziedzictwa światowego.

Puszcza Białowieska jest najlepiej zachowanym na Niżu Europejskim lasem o charakterze pierwotnym. Ponad 2/3 powierzchni parku zajmują lasy gradowe i liściaste.

Występuje tu 26 gatunków drzew i ponad 1000 gatunków roślin naczyniowych, ok. 300 gatunków mchów i porostów oraz ponad 3000 gatunków grzybów. W drzewostanie szczególne miejsce zajmują lipy i dęby jako drzewa królewskie. Niektóre z nich kiełkowały, gdy panował Władysław Jagiełło. Niektóre z dębów osiągnęły 42 m wysokości.

Żyje tutaj ponad 12 000 rozpoznanych dotychczas gatunków zwierząt, wśród których przeważają bezkręgowce (95% liczby gatunków zwierząt). Rozpoznano m.in. ponad 9 000 owadów, 250 ptaków, 7 gatunków gadów (w tym żółw błotny) i 13 gatunków płazów. W puszczy występuje wiele owadów ginących, które nie występują na innych obszarach.

Symbolem parku jest żubr, gdyż właśnie w tym parku ocalono to zwierzę od zagłady.

Tereny położone w lewobrzeżnej części doliny Bugu posiadają wyjątkową, niezniszczoną działalnością człowieka, przyrodę. Aby utrzymać w niezmiennym stanie jej naturalne oblicze utworzono w 1990 roku Nadbużański Obszar Chronionego Krajobrazu. Najpiękniejsze i najcenniejsze przyrodniczo i krajobrazowo obszary obejmuje, powstały w 1994 roku **Park Krajobrazowy „Podlaski Przełom Bugu”**.

Granice parku i jego otuliny położone są w dwóch województwach, mazowieckim i lubelskim i obejmują fragmenty ośmiu gmin. Powierzchnia parku wynosi 30904 ha, a otuliny dalsze 17131 ha. Północno-wschodnia granica parku oparta jest o rzekę Bug, która na odcinku od wsi Kukuryki do wsi Gnojno jest rzeką stanowiącą Polski z Białorusią. Długość Parku w linii prostej wynosi 65 km, przeciętna szerokość w części północnej 6 km, a w części południowej 3-5 km. Park wraz z otuliną w całości położony jest na terenie gmin: *Konstantynów, Janów Podlaski, Rokitno, Zalesie i Terespol (na terenie powiatu bialskiego)* oraz poza powiatem w gminach Łosice, Platerów, Sarnaki.

Głównym walorem przyrodniczym parku jest meandrująca w szerokiej dolinie rzeka Bug oraz dogodne warunki do rozwoju bogatej szaty roślinnej. Porośnięte lasami wzgórza morenowe pooddzielane od siebie dolinami rzek, łąki poprzecinane starorzeczami, zwanymi przez mieszkańców „bużyskami” i wzgórza morenowe porośnięte na krawędziach zarośniętymi wierzbowymi i łęgami topolowo-wierzbowymi. Te zbiorowiska leśne są bardzo rzadkie w Europie.

Na terenie Parku stwierdzono występowanie ponad 760 gatunków roślin w tym 22 objętych ochroną gatunkową. Szczególnie cenne są: stanowiska parzydła leśnego - *Aruncus dioicus*, kilka stanowisk orlika pospolitego - *Aquilegia vulgaris* i liliu złotogłowa - *Lilium martagon* oraz widłaka wroniec - *Lycopodium selago*, widłaka spłaszczonego - *L. complanatum*, widłaka jałowcowatego - *L. annotinum*, widłaka goździstego - *L. clavatum* i storczyków - *Orchidaceae*. Duże kompleksy leśne oraz szczególnie cenne przyrodniczo łęgi wierzbowo-topolowe i olsy porastające stare wyspy, niskie brzegi rzeki oraz obrzeża starorzeczy tworzą środowisko bytowania licznej grupy zwierząt. Bogatą awifaunę parku reprezentuje 141 gatunków, w tym wiele rzadkich i ginących jak: orlik krzykliwy - *Aquila pomarina*, puchacz - *Bubo bubo*, bocian czarny - *Ciconia nigra*, sieweczka obrożna - *Charadrius hiaticula*, rybitwa białoczelna - *Sterna albifrons*. W parku istnieje pięć rezerwatów przyrody o bardzo zróżnicowanym charakterze.

Pomniki przyrody

Na terenie powiatu bialskiego tą formą ochrony objęto 273 obiekty, w tym 188 pojedynczych drzew, 54 grupy drzew, 4 aleje, 24 głazy narzutowe oraz 3 inne obiekty (stanowiska naturalne: 3 gatunków widłaka, wawrzynka wilczełyko, jałowca).

Chronionymi drzewami są w 80% lipy i dęby. Pozostałe gatunki chronione to: modrzewie, jesiony, klony, wiązy, sosny, świerki, kasztanowce białe, graby, topole, jałowce, oraz pojedyncze egzemplarze: wierzby, olchy, tulipanowca amerykańskiego.

Do najciekawszych pomników przyrody na terenie powiatu należą: 4 okazałe, ok. 300 letnie dęby szypułkowe, rosnące wokół klasztoru w Leśnej Podlaskiej, sędziwy 350 letni "Dąb Miłości" związany historycznie z czasami unitów na Podlasiu. Interesującym okazem jest potężny dąb szypułkowy o obwodzie 480 cm, znajdujący się przy plebani w Międzyrzecu Podlaskim (wg przekazu, został on posadzony w roku uchwalenia Konstytucji 3 Maja). Ponad 40 okazałych dębów rośnie na łąkach w pobliżu klasztoru prawosławnego w Jabłecznej.

Po stronie białoruskiej pomnikami przyrody są – miednieńskie świerczyny oraz liutowski buk.

Rezerваты przyrody

Na analizowanym obszarze występują następujące rezerваты przyrody:

- *Chmielinne*

Rezerwat leśny utworzony w 1967 roku na powierzchni 67,20 ha. Położony jest w gminie Leśna Podlaska, i zajmuje znaczną część kompleksu leśnego po obu stronach drogi Leśna Podlaska - Witulin. Obiekt najbardziej znany jest z łąkowo kwitnących wczesną wiosną zawilców gajowych. Rezerwat utworzono w celu zachowania lasu łąkowego w szerokiej dolinie Klukówki. Występuje tu również wiele innych cennych zespołów roślinnych: najliczniej grąd lipowo-grabowy, a na wyniesieniach bór sosnowo-dębowy. Na skłonach w kierunku rzeki zasilanej wodami przepływowymi wykształcił się łąg jesionowo-olszowy, gdzie masowo występuje czeremcha. W zagłębieniach terenu z utrzymującą się dłużej wodą rośnie ols porzeczkowy. W rezerwacie stwierdzono liczne gatunki chronione m.in.: widłak wroniec, orlik pospolity, bluszcz pospolity, wawrzynek wilczełyko, parzydło leśne, oraz gatunki rzadkie: zawilec żółty, jaskier kaszubski, zdrojówka rutewkowata, kokorycz pełna i inne.

- *Czapli Stóg*

Rezerwat faunistyczny utworzony w 1987 roku na powierzchni 4,82 ha. Położony jest w gminie Terespol, w pobliżu Nepli. Rezerwatem jest południowo-zachodni fragment, rosnącego na wzniesieniu, Lasu Nepelskiego. Położony jest około 1,5 km od drogi Nepole - Krzyczew, za tzw. wzniesieniem "Kamiennej Baby". Obszar rezerwatu leży na terenie Parku Krajobrazowego "Podlaski Przełom Bugu". Przedmiotem ochrony jest kolonia łąkowa czapli siwej, która zasiedla około 40 gniazd. Dogodnym warunkom jej bytowania sprzyja sąsiedztwo rozlewisk w widłach Krzyny i Bugu. Występuje tu także ponad 30 gatunków ptaków śpiewających. Ochroną objęto też las w wieku 100-120 lat, o jednolitym typie, którym jest grąd trzcinnikowy. Gatunkami dominującymi są: sosna zwyczajna, grab zwyczajny, brzoza brodawkowata. W podszyciu dominuje leszczyna, grab, czeremcha, trzmielina, jarząb oraz będące pod częściową ochroną - kalina koralowa i kruszyna pospolita.

- *Dobryń*

Rezerwat leśny, utworzony w 1983 roku na powierzchni 86,60 ha. Położony jest w gminie Zalesie, Leśnictwo Wólka Dobryńska. Zajmuje fragment dużego kompleksu leśnego po stronie północnej od drogi międzynarodowej A-2 pomiędzy Zalesiem a Wólką Dobryńską.

Celem ochrony jest zachowanie lasu o charakterze naturalnym, z licznymi okazami pomnikowych dębów. Wyróżniającymi się zespołami leśnymi są: ols porzeczkowy, łąg

olszowo - jesionowy oraz grądy. Wśród drzew dominują: dąb szypułkowy, olsza czarna - osiagająca wiek ponad 100 lat, grab zwyczajny, brzoza brodawkowata, sosna i jesion.

W rezerwacie rósł najokazalszy dąb szypułkowy - pomnik przyrody "Król Dębów", od kilkunastu lat martwy, który nawet powalony imponuje swoją wielkością. W rezerwacie występują liczne gatunki chronione ze świata roślin: widłak jałowcowaty, orlik pospolity, wawrzynek wilczełyko, gnieźnik leśny oraz gatunki rzadkie: fiołek przedziwny, miodownik melisowaty i inne. Przedstawicielami zwierząt chronionych są bocian czarny, orlik krzykliwy.

- *Liski*

Rezerwat leśny utworzony w 1981 roku na powierzchni 128,84 ha. Położony jest w gminie Drelów, Leśnictwo Nahajki. Rezerwat znajduje się w odległości około 2 km od granic Międzyrzecza Podlaskiego i przylega do drogi w kierunku Drelowa. W rezerwacie wyznaczono ścieżkę dydaktyczno-przyrodniczą.

Celem ochrony jest zachowanie lasu o charakterze naturalnym z różnorodnymi zespołami roślinnymi oraz gatunkami roślin rzadkich i chronionych. Wśród wielogatunkowego drzewostanu wiele okazów osiąga rozmiary drzew pomnikowych. Wyróżniono tu 8 typów zbiorowisk roślinnych, w tym: bór mieszany i wilgotny, torfowisko wysokie, grąd lipowo-grabowy, grąd niski. Rezerwat jest ostoją fauny, w tym rzadkiego gatunku ssaków - orzesznicy. Ponadto występuje tu jeź wschodni, wiewiórka, wiele gatunków ptaków: kruk, dzięcioł średni. Licznie występują mrowiska mrówki rudnicy.

- *Łęg Dębowy*

Rezerwat leśny utworzony w 1972 roku na powierzchni 132,38 ha. Położony jest na terenie Parku Krajobrazowego "Podlaski Przełom Bugu" w gminie Janów Podlaski, w pobliżu jednego z licznych zakoli Bugu. Rezerwat dostępny jest od strony łąk Stadniny Koni, tworzących urokliwy krajobraz otwartych przestrzeni z licznymi naturalnymi zadrzewieniami śródpolnymi. Przedmiotem ochrony jest kompleks starego drzewostanu obejmujący cenne przyrodniczo zbiorowiska leśne i szuwarowe oraz wyjątkowo liczne gatunki chronione roślin i zwierząt, szczególnie ptaków. Ciekawostką jest występowanie dębu szypułkowego, o wydłużonych liściach, odmiany charakterystycznej dla żyznych gleb namułowych.

W rezerwacie występuje ponad 400 gatunków roślin naczyniowych, w tym 22 chronionych i osobliwości m.in. nasięźrzał pospolity, podejźrzon księżycowy, konitrut błotny. W drzewostanie dominuje dąb szypułkowy z licznymi pomnikami przyrody dochodzącymi do 450 cm obwodu. Wśród zwierząt na wyróżnienie zasługuje występowanie jelonka rogacza, bociana czarnego (2 pary), orlika krzykliwego, zimorodka, kani czarnej.

- *Omelno*

Najstarszy rezerwat leśny, utworzony już w 1965 roku na powierzchni 26,97 ha, położony w gminie Drelów, Leśnictwo Turów. Charakter rezerwatu kształtuje usytuowanie w dolinie rzeki Białki. Uroczysko Omelno znajduje się na granicy powiatu, na północ od wsi Lisiówka. W pobliżu Drelowa, jest to drugi rezerwat obok rezerwatu Liski.

Celem ochrony rezerwatowej jest zachowanie lasu lipowego pochodzenia naturalnego ze starodrzewem dębowo-lipowym w wieku ponad 120 lat. Drzewostan tworzą ponadto: jawor, klon zwyczajny, wiąz górski, wiąz pospolity, grab zwyczajny. W bogatym runie na szczególną uwagę zasługują: wawrzynek wilczełyko, bluszcz pospolity, lilia złotogłów, turówka leśna. W sąsiedztwie rezerwatu występują cenne zbiorowiska grądowe, łąkowe i olsy z licznymi gatunkami chronionymi i rzadkimi, co przemawia za potrzebą powiększenia powierzchni objętej tą formą ochrony.

- *Stary Las*

Rezerwat leśny utworzony w 1995 roku na powierzchni 5,88 ha, w gminie Konstantynów, Leśnictwo Konstantynów. Znajduje się on w odległości 3 km od Konstantynowa, przy drodze do Gnojna. Zajmuje fragment dużego kompleksu leśnego na jego południowym skraju w sąsiedztwie osady leśnej.

Przedmiotem ochrony jest dobrze wykształcony grąd z fragmentami boru mieszanego, z gatunkami dominującymi dębem szypułkowym i sosną zwyczajną w wieku około 130 lat. Drzewostan tworzą ponadto: modrzew europejski, grab pospolity, jesion wyniosły. Rezerwat jest ostoją wielu gatunków ptaków właściwych dla tego typu siedliskowego lasu. Charakterystyczną cechą jest obecność przedstawiciela gołębiowatych - siniaka - gatunku ściśle związanego ze starymi, dziuplastymi drzewami. Jest to kolejny rezerwat leżący na terenie Parku Krajobrazowego „Podlaski Przełom Bugu”.

- *Szwajcaria Podlaska*

Rezerwat leśno-krajobrazowy utworzony w 1995 roku na powierzchni 24 ha, w gminie Terespol. Zajmuje obszar poniżej ujścia Krzyny do Bugu i rozciąga się wzdłuż rzeki Bug, na północ od drogi Neple - Bohukały tzw. „nadbużanki”. Obszar rezerwatu leży na terenie Parku Krajobrazowego "Podlaski Przełom Bugu".

Rezerwat utworzono w celu zachowania walorów krajobrazowych oraz ochrony zbiorowisk leśnych i wodnych odznaczających się dużym stopniem naturalności. Obiekt obejmuje interesujący pod względem geomorfologicznym przełomowy odcinek Bugu z głębokimi jarami, stromymi miejscami nad brzegiem, gdzie różnica poziomów dochodzi do 30 m. Starorzeczka tworzą malownicze zbiorniki wodne z wyspami i zakolami. Różnorodność siedlisk obfituje w liczne gatunki chronionych roślin: orlik pospolity, wawrzynek wilczełyko, naparstnica zwyczajna oraz zwierząt, których reprezentantem jest żółw błotny. Rezerwat stwarza dogodne warunki rozwoju płazów, z których na uwagę zasługuje występowanie ropuchy szarej i kumaka nizinnego. Swoje miejsca lęgowe ma tu wiele gatunków ptaków.

Kolejne projektowane rezerwaty przyrody to „Kwasówka”, „Olszewnica”, „Dębinka”, „Kalinik”, „Ujście Czyżówki”, „Mieczyk” oraz rezerwat florystyczny „Skorzyna”.

Po stronie białoruskiej obszaru projektowego jest zlokalizowany rezerwat przyrody *Pribużskoje Polesie*, który należy do Światowego Stowarzyszenia Rezerwatów Biosfery znajdujących się pod ochroną UNESCO. Leży on w strefie przygranicznej Polesja. Jego obszar wynosi 7950 ha. Chroni on 20 rodzajów roślin wpisanych do Czerwonej Księgi Białorusi (lista roślin oraz zwierząt pod szczególną ochroną), w tym również unikatowych, takich, jak długosz królewski oraz orchidea. W rezerwacie bytuje ponad 40 zwierząt, również wpisanych do Czerwonej Księgi. Trwają rozmowy o stworzeniu międzynarodowego rezerwatu biosfery, który połączy „Polski Poleski Park”, ukraiński „Szacki Park Narodowy” oraz rezerwat „Pribużskoje Polesie”.

W rejonie brzeskim funkcjonują 8 rezerwaty lokalnej rangi, m.in. „Bugski” (6676,33 ha), „Brestskij” (65 ha) i „Barbastella” (5 ha), „Worohowo” (693 ha), „Trostianica” (113 ha), „Dolbniewo” (20 ha), „Wysokoe” (20,6 ha).

Obszary Chronionego Krajobrazu

OChK obejmują wyróżniające się pod względem krajobrazowym tereny o różnych typach ekosystemów. Ich zagospodarowanie powinno zapewnić stan względnej równowagi ekologicznej systemów przyrodniczych. Obszary te uwzględniane są w planach zagospodarowania przestrzennego.

- *Nadbużański Obszar Chronionego Krajobrazu*

Utworzony został w 1990 roku. Jego aktualna powierzchnia wynosi 11340 ha. Szerokość doliny Bugu na przestrzeni NOCK waha się od około 200 m w okolicach Sławatycz i Okczyna do 3-4 km w rejonie Terespol.

NOCK zajmuje fragmenty następujących gmin nadbużańskich: Hanna, Sławatycze, Kodeń, Terespol. Od północy graniczy z Parkiem Krajobrazowym „Podlaski Przełom Bugu”. Linią rozdzielającą jest droga międzynarodowa A2 na odcinku Koroszczyń - Kukuryki.

Nadbużański Obszar Chronionego Krajobrazu obejmuje cenne przyrodniczo tereny lewobrzeżnej doliny Bugu. Bug jest jedną z niewielu dużych rzek w Europie, których doliny mają charakter naturalny. Jest to jedna z ostatnich dzikich rzek w Europie. Przyczynił się do tego niewątpliwie fakt, że w przeciągu całej historii Bug stanowił, na znacznych odcinkach, granicę różnych formacji państwowych i jest taką granicą do dziś.

Rzeka zachowała swój naturalny charakter tzn. kręty bieg z licznymi zakolami, starorzeczami i naturalną, bogatą roślinnością. Skupiska starorzeczy rozmieszczone są nierównomiernie, najwięcej jest ich w okolicach Jabłecznej, Sławatycz, Hanny, Dołhobrodów. Większość z nich jest płytka i silnie porośnięta roślinnością wodną i szuwarową. Duże powierzchnie zajmują też pastwiska i murawa z charakterystyczną dla doliny Bugu roślinnością.

Na uwagę zasługuje występowanie tu trzech gatunków ptaków związanych z korytem dużej, nieuregulowanej rzeki, są to: brodziec piskliwy, jaskółka brzegówka i zimorodek. Jednak najliczniejszym ptakiem jest w tej części doliny Bugu bocian biały. W niektórych gminach nadbużańskich jest po kilkadziesiąt gniazd tego gatunku np. w gm. Kodeń - 49, a w gminie Sławatycze - 52.

Urok tego malowniczego obszaru kryje się również w nadbużańskich wioskach o tradycyjnej, drewnianej zabudowie.

- *Bialskopodlaski Obszar Chronionego Krajobrazu (planowany)*

Obszar w trójkącie: Biała Podlaska - Międzyrzec Podlaski - Komarówka Podlaska. Największym walorem tego obszaru są bogate w runo lasy o charakterze naturalnym. Spotkać tu można takie gatunki roślin chronionych jak storczyk czy lilia złotogłów. Południową część tego obszaru przecina kanał Wieprz – Krzna, który zasila zbiornik retencyjny w Żelaznej (335 ha lustra wody). Zbiornik zaplanowany został jako miejsce odpoczynku mieszkańców Międzyrzecza i Białej Podlaskiej. W Międzyrzeczu Podlaskim, na terenie wyrobisk dawnej zwirowni, powstaje kompleks sportowo-wypoczynkowy. Po zakończeniu prac będzie to jeden z największych, w regionie lubelskim, ośrodków tego typu nawet z możliwością organizacji regat żeglarskich.

Ochrona środowiska naturalnego

Zanieczyszczenie powietrza

Na stan powietrza atmosferycznego obszaru objętego projektem wpływ mają zanieczyszczenia powodowane ruchem pojazdów, a także emitowane przez paleniska domowe i lokalne, niewielkie kotłownie komunalne oraz kotłownie sektora energetyczno-przemysłowego.

Wielkość podstawowych zanieczyszczeń powietrza ulega okresowym wahaniom. Ich poziom wyraźnie rośnie w czasie trwania sezonu grzewczego, w związku ze wzmożoną emisją z procesów spalania paliw.

Po stronie polskiej obszaru projektowego przeprowadzono szereg inwestycji, mających ograniczyć poziom zanieczyszczeń emitowanych do atmosfery, polegających na rozbudowie systemów ciepłowniczych w oparciu o dużą kotłownię wyposażoną w urządzenia odpylające, co pozwala na likwidację niewielkich, uciążliwych kotłowni, oraz na zmianie systemów ogrzewania z węglowego na olejowe lub gazowe w mniejszych kotłowniach.

Hałas

Kolejnym czynnikiem wpływającym na środowisko naturalne jest hałas. Do głównych źródeł hałasu na terenie obszaru projektowego zaliczyć należy transport drogowy i kolejowy oraz nieliczne zakłady przemysłowe. Problem hałasu dotyczy w największym stopniu obszarów miejskich.

Wysokie natężenie hałasu komunikacyjnego występuje w bezpośredniej bliskości trasy A 2, co jest szczególnie uciążliwe dla mieszkańców miejscowości położonych przy niej.

Według badań WIOŚ w Lublinie wartość progowa poziomu hałasu dla terenów zabudowy mieszkaniowej - 75 dB w porze dnia, nie została przekroczona.

Zanieczyszczenie wód

Wody wglębne wszystkich poziomów wodonośnych charakteryzują się dobrą jakością, wymagają jednak zwykle uzdatniania ze względu na przekraczającą normę ilość związków manganu i żelaza. Najwyższą jakość na całym obszarze wykazują wody trzeciorzędowe.

Można uznać, iż ilość wybudowanych ujęć wód podziemnych jest wystarczająca dla potrzeb społeczności lokalnych. Braki wody występują w tych ujęciach (na terenach wiejskich), do których są podłączane kolejne wodociągowane miejscowości.

W części gmin o niskim lub średnim stopniu zwodociągowania odnotować można dużą liczbę indywidualnych studni wierconych (z hydroforami).

Sporym problemem w kontekście potrzeby ochrony wód wglębnych przed możliwymi skażeniami jest spora liczba niezlikwidowanych odwiertów na nieeksploatowanych ujęciach przemysłowych oraz płytszych odwiertów studni indywidualnych (tzw. abisynek) i nieczynnych studni kopanych.

Na przestrzeni ostatnich lat obserwuje się poprawę stanu czystości wód powierzchniowych, niemniej są one nadal odbiornikami ścieków nie zawsze dostatecznie oczyszczonych. Także spływy wód z pól i łąk pogarszają czystość rzek, dlatego też wody większości z nich klasyfikowane są, jako pozaklasowe. Powiat biały jest słabo uprzemysłowiony, na jego terenie znajduje się mało zakładów odprowadzających ścieki przemysłowe, stąd większość ścieków produkowanych na obszarze powiatu pochodzi z gospodarstw domowych lub urządzeń sanitarnych zakładów przemysłowych, m.in.: zakłady mięsne, owocowo-warzywne, mleczarnie.

W powiecie białym funkcjonują 52 mechaniczno-biologiczne oczyszczalnie ścieków o łącznej przepustowości $Q=9,54$ tys. m^3 /dobę, w tym 21 oczyszczalni małych o przepustowości poniżej $5 m^3$ /dobę ścieków.

Wszystkie miasta powiatu posiadają mechaniczno-biologiczne oczyszczalnie ścieków. Natomiast z 17 jednostek samorządu gmin wiejskich oczyszczalnie ścieków posiadają miejscowości: Janów Podlaski, Kodeń, Leśna Podlaska, Łomazy, Piszczac, Połoski, Sławatycze, Konstantynów, Koroszczyń, Cieleśnica, Zalesie.

Odpady

Po stronie polskiej obszaru projektowego na składowiskach złożono w 2004 roku około 24 tys. Mg odpadów komunalnych, pochodzących głównie z gospodarstw domowych i obiektów użyteczności publicznej. W powiecie wytworzono także około 61,5 tys. Mg odpadów przemysłowych, z tego 54,5 tys. Mg przeznaczono do odzysku. Od 2003 roku w Międzyrzeczu Podlaskim funkcjonuje zakład segregacji odpadów. Większość gmin wdrożyła systemy zbiórki i segregacji odpadów. Odpady z gmin wchodzących w skład powiatu składowane są na dziewięciu składowiskach komunalnych.

Ilość odpadów odbieranych z gospodarstw domowych systematycznie wzrasta. Podejmowane są działania na rzecz poprawy stanu i wyposażenia sześciu składowisk, które będą funkcjonować po 2009 roku. Dostosowania do wymogów prawnych wymaga też odbiór odpadów z miejsc ich powstawania i proces unieszkodliwiania, w tym odzysku odpadów zgodnie z założeniami krajowego planu gospodarki odpadami.

Podsumowanie

Walory naturalne obszaru objętego projektem stanowią ważny element potencjału turystycznego regionu. Ich przegląd pozwala wyciągnąć ogólne wnioski:

- Zróżnicowanie środowiska naturalnego oraz dbałość o jego ochronę dają solidne podstawy do rozwijania różnych form turystyki m.in. turystyki edukacyjnej dzieci i młodzieży oraz turystyki krajoznawczej.
- Wynikiem zależności sieci hydrograficznej od ukształtowania powierzchni są wyjątkowo urokliwe miejsca w dolinach najważniejszych rzek regionu, już obecnie uważane za tereny o bardzo wysokiej atrakcyjności turystycznej. Do najciekawszych należą doliny Bugu, Krzny oraz Leśnej. Po stronie białoruskiej atrakcją są liczne jeziora, które wraz z infrastrukturą stanowią podstawę do stworzenia dobrego produktu turystycznego przeznaczonego zarówno dla mieszkańców jak i dla turystów.
- Nie brakuje na obszarze projektowym przyrodniczych osobliwości, ciekawych również z naukowego punktu widzenia. Istnieją więc podstawy ku rozwijaniu turystyki przyrodniczej i hobbyistycznej.
- Fizjografia terenu, wyjątkowe walory krajobrazowe oraz zróżnicowanie szaty roślinnej tworzą unikalne, w środkowo-wschodniej części Polski, środowisko przyrodnicze. Poszukując cech i elementów unikalnych na omawianym obszarze nie wolno pominąć takich naturalnych pereł, jak: Puszcza Białowieska, „Podlaski Przełom Bugu” oraz interesujące rezerваты i pomniki przyrody.

Podsumowując, potencjał tkwiący w walorach naturalnych regionu objętego projektem jest bardzo interesujący i niewątpliwie będzie stanowił jedną z głównych podstaw do budowania zintegrowanego produktu turystycznego obszaru. Walory przyrodnicze regionu odpowiednio wyeksponowane, wypromowane i zagospodarowane stanowiąc będą atrakcją zarówno dla turystów wewnątrzregionalnych, jak i dla turystów pochodzących spoza obszaru projektowego.

4.2.2. Walory kulturowe.

Walory antropogeniczne będące efektem działalności człowieka, są jednym z istotnych motywów przyjazdu turystów niemal do każdego regionu. Obiekty architektoniczne sakralne i świeckie, założenia parkowo-pałacowe, obiekty przemysłowe, układy urbanistyczne, obiekty muzealne czy też ślady dawnej tradycji i kultury ludowej w wielu przypadkach przesądzają o tym, że dana destynacja jest atrakcyjna dla turystów. Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny (ciało doradcze Komisji Europejskiej) podaje w swojej opinii, że turystyka kulturowa (rozumiana jako powiązana z walorami artystycznymi i krajobrazowymi, dziedzictwem historycznym i artystycznym oraz tradycjami lokalnymi) należy do sektorów turystycznych o najwyższym potencjale wzrostowym. Co więcej, napływ turystów zagranicznych spoza Unii Europejskiej do Europy jest w dużej mierze podyktowany chęcią zapoznania się z walorami kulturowymi. Jednocześnie raport podkreśla, iż dziedzictwo kulturowe Europy jest tą jedyną, unikalną, niepodrabialną wartością, która decyduje o przewadze konkurencyjnej kontynentu i jego znaczeniu na turystycznej mapie świata. Tradycyjna kultura ludowa jest najistotniejszym walorem krajoznawczym. Obejmuje ona zjawiska bezpośrednio związane z ludem i jego życiem, stąd też ma ona zarówno charakter materialny jak i duchowy.

Południowe Podlasie to obszar o dobrze zachowanej, bardzo żywej, kulturze ludowej. Powiat biały to ziemie, które przez wieki były terenem ścierania się różnych narodów i stykania się różnych kultur i religii. Tu przenikały się kultury słowiańskie, ormiańskie, litewski, tatarskie, żydowskie. Wznoszono świątynie katolickie, greckokatolickie, unickie, prawosławne, ewangelickie i judaistyczne. Mieszały się style życia, wierzenia, obyczaje i zwyczaje. Elementy kultury zachodniej docierały tutaj ze znacznym opóźnieniem⁶.

Wszystko to sprzyjało wytworzeniu się bogatej a zarazem specyficznej spuścizny. W tym kontekście obszar objęty projektem ma bardzo wiele do zaoferowania. Jest unikatem w skali europejskiej, szczególnie na tle krajów Unii Europejskiej.

Punktem wyjścia do zrozumienia i docenienia kulturowości obszaru objętego projektem jest jego burzliwa i bogata historia. To dzieje obszaru zaowocowały wyjątkową spuścizną kulturową zarówno w sferze materialnej jak i duchowej dziedzictwa kulturowego.

Z dziejów obszaru objętego projektem

Ziemia Białka

Pierwsze ślady osadnictwa na terenie ziemi białskiej pochodzą z okresu neolitu. W średniowieczu ziemie te zamieszkiwane były przez ludność ruską, polską i litewską i aż do Unii Lubelskiej, zawartej w 1569 roku, ziemie wchodziły w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego. Centrum administracyjne regionu stanowił gród Brzeski nad Bugiem, zbudowany na początku X wieku i będący stolicą późniejszego województwa brzesko-podlaskiego. Na omawianym terenie istniało ówczasie wiele miejscowości, które odegrały istotną rolę w historii ziemi białskiej. Już z XIV w. pochodzą wzmianki o Międzyrzeczu Podlaskimi i wsi Porchów (dzisiejszy Janów Podlaski) jako miejscowościach położonych przy traktach handlowych. Historia obecnego Janowa Podlaskiego (dawne nazwy Porchów, Janów Biskupi)

⁶ Na podstawie materiałów otrzymanych od mgr Andrzeja Kasprzyka

związana jest z postacią Wielkiego Księcia Litewskiego Witolda oraz z biskupami łuckimi (stąd była ona siedzibą biskupów łuckich), a także z postacią biskupa Adama Naruszewicza – historyka i poety okresu oświecenia, przyjaciela króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, autora też do Konstytucji 3 Maja. Pierwsza wzmianka o Białej (dzisiejsza Biała Podlaska) pochodzi z 1481 r. a pierwszym właścicielem miejscowości i znacznej części ziemi bialskiej był Mikołaj Nasuta właściciel zespołu dóbr wokół Międzyrzecza, Jabłecznej, Wisznicy, Białej.

Od końca XV wieku zaczęła postępować szybko, choć w stosunku do ziem koronnych znacznie spóźniona, urbanizacja Wielkiego Księstwa, w tym ziemi bialskiej.

Nowe miasta powstawały głównie przy zamkach i dworach magnackich, w osady miejskie przekształcały się także miejscowości targowe, położone w pobliżu przebiegających przez te ziemie szlaków komunikacyjnych i handlowych. Jeden z nich, tzw. Gościniec Łukowski, biegł z Łukowa przez Międzyrzec Podlaski do Brześcia, drugi szlakiem Jagiellonów z Krakowa przez Lublin, Parczew, Wisznice, Rossosz, Łomazy, Dokudów i Brześć do Wilna. W okresie XIV-XVI w. powstały też inne osady, które odegrały istotną rolę w historii i rozwoju dzisiejszego powiatu bialskiego m.in. Sławatycze, Piszczac, Kodeń, Konstantynów. Wiele miejscowości było ściśle związanych z wielkimi rodami magnackimi np. Kodeń swoje zabytki m.in. bazylikę św. Anny i kościół św. Ducha zawdzięcza Sapiehom. To Mikołaj Sapieha wykradł z kaplicy papieskiej w Watykanie obraz Matki Boskiej de Guadelupe, który obecnie jest obiektem kultu Matki Bożej Kodeńskiej Królowej Podlasia. Obraz znajduje się w ołtarzu głównym bazyliki mniejszej w Kodniu i stanowi obiekt kultu pielgrzymujących doń wiernych. Dzięki temu Kodeń zyskał miano Sanktuarium Maryjnego Podlasia. Terespol natomiast związany jest z Flemingami. Z tego rodu pochodziła druga żona księcia Adama Czartoryskiego Izabela, która założyła w Puławach pierwsze w Polsce muzeum. Szczególne znaczenie miały, trwające w przeszłości przez 250 lat, związki Białej Podlaskiej z możnym rodem Radziwiłłów. To im miasto zawdzięczało dynamiczny rozwój. Radziwiłłowie wzniesli obiekty, które obecnie stanowią najznakomitsze zabytki miasta.

Wiek XVII to okres spustoszeń, poczynionych przez najazdy kozaków Chmielnickiego, wojsk Rakoczego oraz przemarsze wojsk rosyjskich i szwedzkich. Od roku 1795 obszar ten wchodził w skład monarchii Habsburgów, a po 1815 roku był częścią Królestwa Polskiego, wchodzącego wówczas w skład imperium rosyjskiego. Istotnym w historii ziemi bialskiej wydarzeniem było otwarcie w 1823 r. traktu warszawsko-terespolskiego. Fakt ten upamiętniono metalowym obeliskiem wystawionym w Terespolu (drugi taki sam obelisk stoi w Warszawie). Drugim ważnym wydarzeniem było uruchomienie w 1867 r. linii kolejowej Warszawa – Terespol, którą 10 lat później przedłużono do Brześcia.

17 maja 1817 roku zapadła decyzja Rady Administracyjnej utworzenia i ulokowania na Wygodzie w Janowie Podlaskim stadniny koni. Było to wydarzenie, które do dnia dzisiejszego ma brzemienne skutki. Powstała bowiem wtedy stadnina, która dzięki prowadzonej hodowli koni rasy arabskiej szybko uzyskała rozgłos, a nazwa Janów Podlaski znana jest na całym świecie. Ta uroczą położoną osadą co roku w sierpniu ściągają miłośników koni z całego świata.

Po I wojnie światowej, od 1 grudnia 1918 roku, ziemia bialska stała się częścią odrodzonej Rzeczypospolitej. Do 1975 roku stanowiła powiat należący do województwa lubelskiego. W wyniku reformy administracyjnej od 1 czerwca 1975 roku Biała Podlaska stała się siedzibą władz wojewódzkich. Z kilku powiatów południowego Podlasia utworzone zostało województwo bialskopodlaskie. Ponad dwudziestoletni okres istnienia województwa, to okres zrealizowanych wielu przedsięwzięć gospodarczych.

Kolejna reforma administracyjna kraju, wprowadzona z dniem 1 stycznia 1999 roku, spowodowała, że omawiany obszar ponownie stał się częścią województwa lubelskiego.

Rejon brzeski

Historia osadnictwa na terenach obecnego rejonu brzeskiego sięga głębokiej starożytności. Znaleźiska archeologiczne świadczą, że 9-10 tys. lat temu nad Bug przybyły plemiona kultury świderskiej. Znane są dowody bytności człowieka we wsi Przyłuki (mezozolit i neolit) i Szumaki (mezozolit). Do głównych zajęć ludności zamieszkującej obszar należało wtedy łowiecko i zbieractwo.

Pierwsze przekazy pisemne o mieście Berestie dotyczą 1019 roku. Bereskie jest jednym z najstarszych miast po Połocku (862) i Turowie (980) na terytorium Białorusi. Od połowy XII wieku Berestie należało do księstwa wołyńskiego, a od lat dwudziestych XIV wieku wchodziło w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego. Z uwagi na dogodnie położenie geograficzne na brzegach rzek, Przybuże odgrywało istotną rolę w relacjach handlowych Wielkiego Księstwa Litewskiego z Polską, Moskwą i Ukrainą. Na wschód od miasta przebiegał szlak handlowy pomiędzy Bugiem a Prypecią, który prowadził do Turowa i do Kijowa.

Za czasów Wielkiego Księstwa Litewskiego Berestie zyskało sławę, bogactwo i znaczenie „Wenecji Poleskiej”. W 1390 roku miasto otrzymało, jako drugie nad Bugiem, prawo magdeburskie. W 1563 roku w mieście została wydrukowana słynna Biblia Brzeska. Po zawarciu Unii Lubelskiej (1569) w Brześciu zwanym Litewskim została ogłoszona Unia Brzeska (1596) pomiędzy kościołem katolickim a prawosławnym, której podporządkowała się tylko część kościoła prawosławnego.

Epoka Rzeczypospolitej pozostawiła na obszarze rejonu liczne kościoły i cerkwie, a także bogate kompleksy pałacowo-parkowe oraz założenia dworskie.

Po ostatnim rozbiórce Polski, w 1794 roku w Brześciu i okolicznych terenach rozpoczęło się powstanie narodowowyzwoleńcze. W 1795 roku powiat brzeski przyłączono do imperium rosyjskiego, wszedł on do guberni słonimskiej, która w 1797 roku razem z gubernią wileńską weszła w skład guberni litewskiej ze stolicą w Wilnie. Ponowny podział na dwie gubernie nastąpił w 1801 roku.

Wielka wojna 1812 roku bardzo dotknęła omawiany obszar, który przechodził od Rosjan do Francuzów i odwrotnie. Część elity obszaru stanęła po stronie Napoleona, a część po stronie Moskwy.

W latach trzydziestych XIX wieku w miejscu ujścia Muchawca do Bugu rozpoczęła się budowa twierdzy brzeskiej, mającej bronić rubieży zachodnich imperium rosyjskiego, co spowodowało zniszczenie starego Brześcia.

Podczas I wojny światowej ziemia brzeska doświadczyła dużych zniszczeń, ponieważ wojska rosyjskie rujnowały wsie i paliły miasta, nie pozostawiając niczego nieprzyjacielowi. W 1915 roku obszar zajęły wojska austriackie. Niemiecka okupacja trwała do początku 1919 roku.

W 1918 roku pomiędzy bolszewikami a Niemcami podpisano pokój, znany jako pokój brzeski. Przedstawiciele sowieckiej generacji często bywali u dowódcy niemieckich wojsk, który stacjonował we wsi Skoki w majątku Niemcewiczów.

W rezultacie pokoju ryskiego 1921 roku granica sowiecko-polska przesunięta została na wschód (w porównaniu do roku 1918). Do Polski włączono rejon kamieniecki i małoricki, jak również kilka wsi, które również obecnie należą do województwa podlaskiego. Rejon brzeski także wszedł do Polski, stając się stolicą województwa poleskiego.

Po rozpoczęciu II wojny światowej 17 września 1939 roku Armia Czerwona pod pozorem obrony ludności Zachodniej Białorusi i Ukrainy przekroczyła granicę sowiecko-polską i zaatakowała Polskę poruszając się na zachód.

W październiku 1939 roku zostało uchwalone przyłączenie Zachodniej Białorusi do Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Zostały sformowane obwody (m.in. brzeski), a w 1940 roku – rejon. 15 stycznia 1940 roku powstał rejon brzeski.

22 kwietnia 1941 roku, po ataku Niemiec na Związek Radziecki, Brześć był jednym z pierwszych zbombardowanych miast. Niemcy zaatakowali twierdzę, licząc na szybkie zwycięstwo. Obrona trwała miesiąc. W latach II wojny światowej na całym terytorium rejonu trwały ciężkie boje, w których uczestniczyli również partyzanci. Rejon poniósł ciężkie straty ludzkie.

W 1991 roku w Wiskuli podpisano akt o wypowiedzeniu traktatu związkowego z 1922 roku Republika Białoruś stała się suwerennym państwem.

Rejon kamieniecki

Historia rejonu sięga 9-8 tysiąclecia p.n.e., kiedy rozpoczął się proces jego zasiedlania. Pierwsze zapisy o Kamieńcu pochodzą z 1276 roku. Założony przez księcia włodzimiersko-wołyńskiego Włodzimierza Wasylkowicza w II połowie XIII wieku jako północno-zachodnia forpocztą ziem ruskich, Kamieniec posiadał rozwinięte rzemiosło i handel, przebiegał tędy ważny szlak handlowy Brześć – Wilno.

Od 1366 roku Kamieniec wchodził w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego. Miasto i okolice niejednokrotnie były świadkiem rozbojów i napadów krzyżackich. Od 1413 roku Kamieniec stał się centrum powiatu trockiego, a potem województwa podlaskiego. Od 1503 roku przez dwa i pół wieku Kamieniec miał władze miejskie zgodnie z prawem magdeburskim. W końcu XVI wieku miasto zaczęło systematycznie tracić swoje polityczne i ekonomiczne znaczenie.

Drugie miasto w rejonie – Wysokie – w dokumentach historycznych pojawia się po raz pierwszy w XIV wieku pod nazwą „wysokie miasto”. Prawa miejskie Wysokie otrzymało w 1494 roku. Od 1647 roku miasto należało do rodu Sapiechów, a potem Potockich. W XVI-XVIII wieku słynęło z rzemieślników wytwarzających płótno.

W dokumentach historycznych razem z Kamieńcem i Wysokim wymieniane są również inne osady. Od końca XVIII wieku Kamieniec, Wysokie i okoliczne tereny należały do imperium rosyjskiego.

We wrześniu 1939 roku Kamieniec, Wysokie i okolice weszły w skład Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. W 1940 roku powstał rejon kamieniecki i rejon wysokowski. W latach 1940-1944 na obszarze toczyły się walki z wojskami niemieckimi. Upadł przemysł i rolnictwo. Poniesiono też duże straty ludzkie. W 1962 roku oba rejony połączono w jeden rejon kamieniecki, a Kamieniec otrzymał status miasta.

Obiekty dziedzictwa historycznego

Potencjał jakościowy

Szeroko pojęte walory antropogeniczne obszaru, kształtowane od wieków, przez mieszkańców tych pogranicznych ziem, posiadają swój specyficzny charakter. Krajobraz kulturowy Ziemi Bialskiej, podobnie jak całego Podlasia, został ukształtowany przez kilka kluczowych czynników:

1. Po pierwsze, jest on nierozzerwalnie związany z położeniem geograficznym tych ziem. Były to tereny położone na styku kultur i religii, co przejawiało się w specyfice budownictwa sakralnego i świeckiego, obyczajach, obrzędach etc.
2. Po drugie, historia obszaru, związana i warunkowana jego lokalizacją, była bogata w wydarzenia. Z jednej strony spowodowało to zniszczenie wielu obiektów a z drugiej ściśle wiązało się z powstawaniem ciekawych i unikalnych obiektów inspirowanych wydarzeniami historycznymi.
3. Po trzecie, oblicze kulturowe obszaru zostało w dużym stopniu ukształtowane przez zamieszkującą go ludność, w szczególności wielkie rody magnackie i szlacheckie, które w I Rzeczypospolitej odgrywały niezwykle istotną rolę polityczną, gospodarczą i społeczną. W tym kontekście właśnie Wielkie Księstwo Litewskie, po Unii Lubelskiej, było ostoją bogatych i wielkich latyfundiów magnackich oraz dużych majątków szlacheckich, stanowiących niejako „państwa w państwie”. To te grupy społeczne nadawały ton życiu politycznemu i kulturalnemu (obyczajowość, moda, życie towarzyskie etc.), a także wpływały na charakter architektury całego regionu, m.in. poprzez różne fundacje oraz własne siedziby.

Omówione powyżej czynniki mają swoje konkretne przełożenie na krajobraz architektoniczny obszaru objętego projektem. Wyraża się to najlepiej w interesujących obiektach zabytkowych, zarówno sakralnych, jak i świeckich. Poniżej podjęto próbę zanalizowania potencjału kulturowego w kontekście omówionych powyżej elementów.

Omawiany obszar na przestrzeni dziejów był zawsze swego rodzaju „tygłem kulturowym” zamieszkiwanym przez różne narodowości oraz wyznawców różnych religii. Znajduje to odzwierciedlenie w dziedzictwie kulturowym, które jest dowodem ich współistnienia. Burzliwe dzieje ziem wschodnich Rzeczypospolitej, wielowiekowe krzyżowanie się kultur wschodu i zachodu, jak też wielu religii spowodowało, że znajduje się tutaj wiele unikalnych i specyficznych zabytków kultury materialnej.

Większość z nich ma charakter wiążący się z funkcjami religijnymi. Są to cenne świątynie, kaplice, wiejskie kapliczki, cmentarze oraz krzyże i kapliczki przydrożne. Po stronie polskiej do rejestru zabytków wpisanych jest między innymi ponad 30 kościołów, zespołów i założeń kościelnych rzymsko-katolickich, około 15 obiektów sakralnych związanych z prawosławiem i kościołem greckokatolickim, 7 kościołów i cmentarzy unickich. W tym kontekście kluczowym unikatem regionu są zachowane świątynie różnych religii: rzymsko-katolickiej, unickiej, neounickiej, prawosławnej, żydowskiej oraz mahometańskiej. Zaznaczyć trzeba, że część zabytkowych obiektów sakralnych, które powstały jako cerkwie prawosławne lub kościoły unickie, są obecnie kościołami wyznania rzymskokatolickiego. Warte podkreślenia jest usytuowanie na terenie ziemi białskiej szczególnego rodzaju zabytkowych cmentarzy. Są to cmentarze o charakterze zabytkowym: mużułmańskie, żydowskie, katolickie, i ewangelickie. Ziemia białska posiada też wiele nekropolii wojennych i powstańczych.

W tym kontekście największym walorem i unikalną cechą obszaru jest zróżnicowanie architektury sakralnej i ślady historycznego współistnienia różnych religii. Świadczą o tym takie „perełki”, jak: jedyna w Polsce neounicka parafia w Kostomłotach, jeden z najpiękniejszych kościołów drewnianych na terenie Polski wschodniej w Ortelu Królewskim, sanktuaria katolickie (Kodeń, Leśna Podlaska), prawosławne (zespół klasztorny w Jabłecznej), unickie (Pratulín) i neounickie (Kostomłoty). Istotnym walorem obszaru są dwa unikalne w skali kraju cmentarze mahometańskie (Studzianka, Kolonia Zastawek koło Lebedziewa). Jedną z najcenniejszych nekropolii jest cmentarz żydowski w Międzyrzecu Podlaskim a to ze względu na największą na Podlasiu ilość macew wbudowanych w

ogrodzenie cmentarne. Warto również zwrócić uwagę na cmentarze wojenne np. jeńców włoskich i radzieckich w Białej Podlaskiej i w najbliższej okolicy miasta. Ciekawym elementem krajobrazu podlaskiego są liczne kapliczki i krzyże przydrożne, które jak „niemi strażnicy” strzegą krajobrazu podlaskiego i tożsamości ludności tu zamieszkującej. Również objęty projektem obszar po stronie białoruskiej znajdował się na przestrzeni dziejów na styku kultur i religii, czego odzwierciedleniem są przede wszystkim zabytkowe obiekty⁷, m.in. budowle sakralne w postaci wyjątkowych cerkwi (Sobór prawosławny św. Szymona w Brześciu, cerkiew prawosławna Podwyższenia Krzyża w Wysokiem, cerkiew św. Mikołaja), kościołów (kościół Podwyższenia Krzyża w Brześciu), cmentarzy (katolicki w Brześciu, cmentarz wojenny z 1920 roku).

Tworzona w latach I Rzeczypospolitej kultura magnacka i szlachecka pozostawiły po sobie bogatą spuściznę na obszarze objętym projektem. Po polskiej stronie w zakresie zabytków o charakterze świeckim ziemia bialska obfituje w założenia i zespoły dworsko-parkowe i dworsko-ogrodowe. Mniej liczne są pałace i zespoły zamkowe, pojedyncze dwory, zespoły folwarczne. Łącznie tego typu założeń, zespołów i obiektów objętych ochroną prawną jako zabytki jest około 30. Cenne są również zabytkowe założenia krajobrazowo-przestrzenne, układy urbanistyczne i zespoły architektoniczne - łącznie 9 na terenie powiatu. Część z nich została już odrestaurowana, wiele wymaga jednak generalnego remontu.

Do najciekawszych należą pałace w Cieleśnicy i Konstantynowie, pozostałości zamku Sapiehów w Kodniu, pozostałości pałacu biskupiego w Janowie Podlaskim.

Po stronie białoruskiej zachowało się mniej założeń parkowo-pałacowych, związanych z historią wielkich rodów, m.in. Niemcewiczów (Skoki), Poniatowskich (Wołczyn), Kościuszków (Siechnowicze), Sapiehów.

Ważnym elementem krajobrazu kulturowego są liczne, rozrzucone po terenie całego powiatu, zabytki archeologiczne. Są to grodziska w postaci spłaszczonego stożka np. w Dokudowie, Sokulu i Surmaczach. Grodziska te nie zostały zidentyfikowane, niewiadome jest ich pochodzenie, ale przypuszcza się, że związane są z najazdami Jadźwingów.

Szczególny charakter posiadają obiekty zabytkowe składające się na kompleks twierdzy brzeskiej budowanej i rozbudowywanej przez Rosjan w latach 1832-1915. Po stronie polskiej do rejestru zabytków wpisanych jest 15 różnego rodzaju fortyfikacji i obiektów z nimi związanych, rozrzuconych na terenie miasta i gminy Terespol. Po stronie białoruskiej są zachowane również forty twierdzy, wśród których do najlepiej zachowanych należy fort nr 5, a także obiekty sakralne wewnątrz twierdzy. Obecnie na terenie twierdzy po stronie białoruskiej jest urządzone muzeum Twierdza Brzeska – Bohater.

Zagubione wśród pól samotne wiatraki, drewniane kościółki, cerkwie, wiejskie chałupy, urokliwie położone wśród pól i lasów przydrożne krzyże i kapliczki, otulone zielenią niewielkie dwory, czy wreszcie fragmenty dawnej małomiasteczkowej zabudowy nadają temu zakątkowi Europy specyficzny i unikatowy charakter.

⁷ Na terytorium rejonu brzeskiego znajduje się 112 zabytkowych obiektów pod ochroną państwa: 83 pomniki historii, 21 pomników architektury, 8 pomników archeologii (najciekawsze w okolicy wsi Drużba, Górki, Małe Zwody, Przyłuki). Jest wiele cmentarzy i pomników upamiętniających poległych podczas II wojny światowej.

Walory kulturowe w układzie gmin i miejscowości

Kulturowy krajobraz Podlasia przez wieki kształtowała mieszkająca obok siebie ludność różnych narodowości i różnych wyznań. Południowe Podlasie stanowi wyjątkowy i niepowtarzalny „tygiel kulturowy”, którego oblicze tworzą wpisane w miejscową przyrodę wytwory pracy i ducha mieszkańców tych ziem. Elementami krajobrazu ziemi bialskiej są ukryte w zieleni parków dwory i pałace, drewniane i murowane kościoły i cerkwie, „otulone”ciszą nekropolie i pomniki, kapliczki i krzyże przydrożne, wiatraki i studnie-żurawie, wiejskie drewniane chaty kryte strzechą. Wśród tych elementów ludzie mówiący specyficzną gwara, śpiewnie nieco zaciągając. Ludzie ze swoimi zwyczajami i obrzędami, z tradycyjnymi rzemiosłami i rękodzielami, z prostymi, ale specyficznymi potrawami opartymi o produkty wytworzone we własnych gospodarstwach. Człowiek i jego wytwory materialne i duchowe stanowią niezaprzeczalne bogactwo ziemi bialskiej.

Bogactwo dziedzictwa kulturowego, którym dysponuje obszar objęty projektem wymusiło na autorach dokumentu selektywne podejście do zidentyfikowanego potencjału. Audyt turystyczny nie jest bowiem inwentaryzacją obszaru, ale jego waloryzacją w kontekście rozwoju turystyki.

Obiekty sakralne

<i>lp</i>	<i>Gmina/ miejscowość</i>	<i>Nazwa obiektu</i>	<i>Opis</i>
1.	Miasto Biała Podlaska	Kościół św. Anny	Najcenniejszy obiekt sakralny w mieście, pierwotnie drewniany, wzniesiony w 1525 roku z fundacji Grzegorza Iwanowicza, przebudowany w latach 1596-1603 przez dobudowanie prezbiterium i chóru muzycznego, a później dwóch bocznych kaplic. Obok kościoła znajduje się dzwonnica bramna z I połowy XVIII wieku, plebania kryta gontem z 1750 roku, XVIII-wieczna wikałówka, a naprzeciw budynek organistówki z 1820 roku.
2		Kościół i klasztor poreformacki św. Antoniego	Wzniesiony w latach 1682-1688 dzięki staraniom Katarzyny z Sobieskich Radziwiłłowej i jej męża Michała, jako budowla murowana w stylu barokowym. Na szczególną uwagę zasługują XVII/XVIII wieczne freski na sklepieniach kościoła i w klasztorze oraz ołtarz główny i konfesjonały. Cmentarny mur przykościelny zdobią epitafia żołnierzy AK.
3		Zespół pobazyliński	Z XVIII wieku, składający się z

		Kościół pw NMP	kościół Narodzenia NMP, klasztoru i bramy z ogrodzeniem, zbudowany na wzór kościoła łańskiego dla unickiego zakonu oo. Bazylianów, w związku z rosnącym kultem Józefata Kuncewicza.
4		Kaplica cmentarna	Barokowa, z I połowy XVIII wieku, na cmentarzu rzymsko-katolickim, otoczona zabytkowymi nagrobkami XIX i XX-wiecznymi.
5		kaplica zamkowa	Późnorenesansowa z ok. 1620 roku ze sklepieniem kolebkowym i dwuspadowym dachem.

Gmina Biała Podlaska

1. Ciczów Duży

- dawna cerkiew unicka, ob. Kościół rzymsko-katolicki p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej,
- drewniana cerkiew prawosławna obecnie kościół rzymsko-katolicki, parafialny, p.w. Zwiastowania NM Panny,
- dawna popówka, obecnie plebania, drewniana, ok. 1900 r.

2. Łukowce - krzyż kamienny z 1916 roku

3. Ortel Książęcy - dawna cerkiew prawosławna, obecnie kościół rzymsko-katolicki p.w. Narodzenia NMP

4. Swory - zespół kościoła p.w. Najświętszego Serca Jezusa

- Kościół drewniany, 1908
- Brama główna z ogrodzeniem i kapliczkami, 1908
- Kapliczka kubaturowa, murowana, 1905
- Kapliczka murowana, pocz. XX w.

5. Woroniec - kaplica grobowa książąt Światopełk – Mirskich, murowana, I. 70-te XIX w.

6. Woskrzenice Duże - zespół kościoła parafialnego, rzymsko-katolickiego św. Michała Archanioła:

- Kościół drewniany, 1902 – 1905, 1922
- Dzwonnica drewniana, ok. 1920 r.

7. Cełujki - krzyż przydrożny, murowany z 1918 r.

8. Dokudów

- Kościół parafialny, rzymsko-katolicki, św. Praksedy 1928
 - Kapliczka drewniana, koniec. XIX w.
 - Kapliczka przydrożna, murowana, pocz. XIX w.
9. Krzymowskie - kapliczka murowana, pocz., XX w.

Gmina Drelów

1. Drelów - kościół parafialny Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (świadek męczeństwa 13-tu unitów 17 stycznia 1874 roku).
2. Lasek „Horodek” - kaplica św. Onufrego wraz z kościołem upamiętniające objawienia św. Onufrego i doznawane łaski. 12 czerwca odbywają się tu słynne odpusty.
3. Szóstka - kościół Narodzenia Najświętszej Maryi Panny.
4. Witoroż - kościół św. Michała zbudowany z drewna modrzewiowego.

Gmina Janów Podlaski

1. Janów Podlaski – zespół pokatedralny w skład, którego wchodzi:
 - murowany barokowy kościół św. Trójcy z lat 1714 - 1735. Budowę kolegiaty rozpoczął w 1717 roku biskup łucki Aleksander Wyhowski, a bp. Stefan Rupniewski konsekrował 30.XI.1735 roku. Gdy w 1818 roku powstała Diecezja Janowska, czyli Podlaska, kościół ten został katedrą, a od 1924 roku kolegiatą - gdy stolicę diecezji przeniesiono do Siedlec. Gruntownie odnowiony w 1993 roku,
 - dzwonnica murowana z 1745 roku,
 - murowany gmach Seminarium z połowy XVIII wieku - obecnie Zespół Szkół,
 - murowane ogrodzenie.
2. Janów Podlaski - kościół murowany św. Jana Chrzciciela w stylu klasycystycznym z lat 1790-1801. Dzwonnica przy kościele w stylu bizantyjskim, murowana z 1874 roku, wybudowana w czasie, gdy kościół Świętego Jana Chrzciciela został zamieniony na cerkiew.
3. Janów Podlaski - murowana kaplica cmentarna św. Rocha z II połowy XIX wieku.
4. Stary Pawłów - kościół drewniany św. Mikołaja (dawna cerkiew prawosławna).

Gmina Kodeń

1. Bazylika św. Anny (1620-1636) zbudowana w stylu późnorenansowym, rozbudowana w stylu barokowym z cudownym obrazem Matki Bożej Kodeńskiej, Królowej Podlasia.
2. Kalwaryjska droga krzyżowa.
3. Kaplica cmentarna św. Wawrzyńca z przełomu XVIII-XIX wieku w kształcie rotundy.
4. Dawna prawosławna cerkiew zamkowa przy resztkach zamku Sapiechów, obecnie kościół filialny św. Ducha – jedyny na ziemiach polskich przykład murowanej cerkwi

późnogotyckiej z wczesnorenesansowym portalem, charakterystyczny dla budownictwa litewsko-ruskiego.

Gmina Konstantynów

1. Gnojno - cerkiew prawosławna, murowana z 1875 roku, obecnie kościół parafialny Antoniego Padewskiego wraz z otaczającym drzewostanem.
2. Komarno Kolonia - zespół kościoła rzymsko-katolickiego św. Stanisława składający się z: kościoła, dzwonnicy i otaczającego drzewostanu. Kościół murowany pochodzi z 1844 roku, a drewniana dzwonnica z II połowy XIX wieku.
3. Konstantynów - zespół kościoła rzymsko-katolickiego św. Elżbiety składający się z: kościoła, cmentarza, przyległego drzewostanu, dwóch dzwonnicy, bramy głównej, bramy gospodarczej z ogrodzeniem. Kościół murowany pochodzi z lat 1905-1906, plebania murowana z 1910 roku, obora murowana z 1910 roku.
4. Kapliczka przydrożna wykonana w pniu drzewa w Konstantynowie Kolonii.
5. Gnojno – ruina cerkwi unickiej, drewniana kaplica cmentarna z początku XVIII wieku.

Gmina Leśna Podlaska

1. Bukowice - kaplica Niepokalanego Poczęcia NMP, filia kościoła Paulinów w Leśnej. Pierwotnie cerkiew unicka św. Trójcy, erygowana w 1576 roku. Kolejna wzniesiona przez Pawła Kazimierza Michałowskiego w 1684 roku. Następna drewniana wzniesiona zapewne w 1751 roku, przed 1780 rokiem w kolacji Sedlnickich; w 1875 roku zmieniona na prawosławną kaplicę cmentarną św. Ducha. Obecna zbudowana w 1896 roku, od 1915 roku katolicka, odnawiana ok. 1921 roku, w końcu lat 80-tych i w 1995 roku gruntowny remont. Ołtarz główny neobarokowy, ok. 1920-30, ujęty parą kanelowanych pilastrów korynckich, z obrazami: w polu głównym kopia obrazu Matki Boskiej Leśniańskiej.
2. Bukowice – kapliczka przydrożna z końca XIX wieku. Murowana z cegły, otynkowana, czworoboczna, z półkoliście zamkniętą wnęką od frontu i prostokątnymi płycinami. Dach czterospadowy, zwieńczony krzyżem.
3. Leśna Podlaska - zespół kościoła i klasztoru Paulinów, sanktuarium Matki Bożej Leśniańskiej. Usytuowany w obrębie tzw. Okopów Leśniańskich, reliktów fortyfikacji ziemno-murowanych z fosą zapewne z XVI-XVII wieku, obwiedziony murem. Są to zabudowania tworzące nieregularny układ, złożony z kompleksu budynków klasztornych oraz z zespołu wolnostojących budynków gospodarczych. Zespół obejmuje:
 - Kościół parafialny Narodzenia NMP i św. Apostołów Piotra i Pawła. Pierwotny drewniany wniesiony 1686 z fundacji Pawła Kazimierza Michałowskiego, dla pomieszczenia cudownego wizerunku Matki Boskiej, wg legendy znalezionej w 1683 roku przez pasterzy na gruszy. W 1695 roku erygowana parafia. Obecny kościół wzniesiony z inicjatywy przeora jasnogórskiego Konstantego Moszyńskiego, 1730-1738 i 1750-1752 na fundamentach z 1723 roku.
 - Kaplica NMP i św. Piotra i Pawła, zw. Kaplicą Zjawienia, barokowa, murowana z cegły, otynkowana.

- Mur i brama, wkomponowane w relikty muru obronnego z XVII wieku i fortyfikacji ziemnych (tzw. Okopy Krzyżackie). Mur obronny, przekształcony w XIX wieku i ok. 1920, ceglany, kryty dachówką, ze strzelnicami szczelinowymi i kluczowymi.
 - Zespół budynków klasztornych, wzniesionych w I połowie XVIII wieku w drewnie, ok. połowy XIX wieku zastąpiony budynkami murowanymi.
4. Nosów - Cerkiew parafialna Michała Archanioła. Pierwotna przed 1542 rokiem, fundacji Juchny Wańkiewicza. Kolejna, drewniana, fundacji Lackich przed 1609 rokiem, do ok. 1780 roku w kolacji Sedlnickich. Obecna wzniesiona w 1862 roku, restaurowana w 1991 roku. Klasycystyczna. Orientowana. Murowana z kamienia polnego i cegły, z tynkowanym detalem.
 5. Nosów – Kapliczka przydrożna z ok. połowy XVIII wieku, odnawiana w 1925 i ok. 1975 roku przez Tadeusza Horbowca. Murowana z cegły, otynkowana, w kształcie wysokiego obelisku z wąskimi zamkniętymi półkoliście płycinami, zwieńczona belkowaniem, na czworobocznym, zamkniętym szerokim gzymsem cokole, z prostokątnymi płycinami o wyciętych półkoliście narożach. Nakryta czterospadowym daszkiem z żelaznym krzyżem.
 6. Witulin – Kościół parafialny Michała Archanioła. Pierwotnie cerkiew prawosławna pod tym samym wezwaniem, erygowana w 1573 roku, po 1596 roku unicka, w 1648 roku zrabowana przez wojska kozackie Bohdana Chmielnickiego. Następna wzniesiona w 1666 roku z fundacji Krzysztofa Piekarskiego, kolejna w 1741 roku, po 1874 roku cerkiew prawosławna, od 1919 roku kościół rzymsko-katolicki. Orientowany. Drewniany, konstrukcji zrębowej z lisicami, oszalowany, na podmurówce z cegły.
 7. Witulin – dzwonnica z XIX/XX wieku. Na rzucie kwadratu, o ściętych narożach. Konstrukcji słupowo-ramowej, szalowana, z daszkiem czterospadowym z blachy.

Gmina Łomazy

1. Łomazy - neogotycki kościół parafialny Świętych Apostołów Piotra i Pawła, powstały w latach 1906-1911.
2. Drewniana kaplica cmentarna z XIX w. p.w. św. Apostoła Jana Ewangelisty.
3. Kapliczka z okresu powstania styczniowego tzw. "Lubatyńska", od nazwy części folwarku Szaniawskich w Krasówce o nazwie "Lubatynek".
4. Grota zbudowana w 1991 r. przy ul. Budzyń w miejscu dawnego kościoła, rozebranego z rozkazu władz carskiej Rosji w 1888 r.
5. Kościół parafialny Świętej Trójcy w Huszczy.
6. Kościół parafialny Wniebowstąpienia w Korczówce.
7. Kaplica p.w. Królowej Polski w Dubowie.

Miasto Międzyrzec Podlaski

1. Kościół św. Mikołaja, trójnawowy, początkowo gotycki, erygowany w 1477 roku. Po pożarze w 1752 roku przebudowany w stylu barokowym. Fasadę projektował Ch. P. Aigner w stylu klasycystycznym na początku XIX wieku. W ołtarzu głównym obrazy ze szkoły malarskiej Czechowicza, przypisywane Smuglewiczowi. Z lewej strony prezbiterium renesansowe, epitafium księcia Piotra Zbaraskiego wykonane w 1586

roku W ołtarzach bocznych obrazy XVIII- i XIX-wieczne m.in. Hadziewicza, Buchbindera, Mullera, Hulewicza. Obok kościoła znajduje się pochodząca z 1746 roku dzwonnica oraz kapliczka i brama w ogrodzeniu kościelnym.

2. Kościół św. Józefa, wzniesiony w latach 1782-84 dla Unitów. Wewnątrz znajdują się trzy rokokowe obrazy pochodzące z końca XVIII wieku. Świątynia ocalała podczas wielkiego pożaru (1845). Związana była z prześladowaniem Unitów (lata 1867-74). Została zabrana na cerkiew prawosławną przez rząd rosyjski w 1875 roku i przebudowana w 1899 roku. W czasie I wojny światowej służyła za areszt, a następnie schronienie dla bezdomnych. Po odzyskaniu niepodległości dobudowano transept.
3. Kościół św. Piotra i Pawła, ufundowany przez Ks. A. Czartoryskiego w 1774 roku dla Unitów. Z tego też okresu pochodzi również zabytkowa dzwonnica. Ołtarz główny w stylu empirowym. W 1875 roku odebrany Unitom przez rząd rosyjski, zamieniony na cerkiew prawosławną. Dwukrotnie w latach 1916 i 1940 zniszczony przez Niemców poprzez urządzenie w nim magazynów. W 1944 roku kościół został trafiony przez artylerię rosyjską. Po wojnie odbudowany, jednakże bez smukłej wieżyczki. Służy głównie młodzieży szkolnej jako kościół rektoralny.
4. Kapliczki przy ulicach: Partyzantów, Brzeskiej, Warszawskiej, Łosickiej. Pochodzą z XVIII i XIX wieku. Świadczą o kulturze religijnej i obyczajach mieszkańców miasta.

Gmina Piszczac

1. Kapliczki m.in. w Zalutyniu, Dąbrowicy Małej, Kościeniewiczach.
2. Kościeniewiczze - drewniana cerkiew unicka, zbudowana w latach 1673-82.
3. Ortel Królewski – cerkiew unicka wzniesiona w 1706 roku przez cieślę Nazarona.
4. Połoski - drewniana cerkiew unicka w zbudowana w II połowie XIX wieku.
5. Piszczac - murowany kościół parafialny Podwyższenia Krzyża Świętego zbudowany w 1907 roku.
6. Piszczac - drewniana kaplica cmentarna z końca XIX wieku.
7. Zahorów – cerkiew prawosławną.

Gmina Rokito

1. Rokitno – kościół pounicki, obecnie kościół parafialny św. Trójcy z wyposażeniem i drzewostanem z 1895 roku.
2. Pratulin – kościół pounicki, obecnie kościół parafialny św. Piotra i Pawła z wyposażeniem i drzewostanem z 1838 roku, mieszczący relikwie Wincentego Lewoniuka i 12 towarzyszy, którzy zginęli za wiarę w styczniu 1874 roku – Sanktuarium Błogosławionych Męczenników Podlaskich, murowana dzwonnica oraz Kaplica Grobowa rodziny Wierusz-Kowalskich.
3. Klonownica Duża – kościół pounicki, obecnie kościół parafialny św. Jana Ewangelisty z wyposażeniem i drzewostanem z I połowy XIX wieku z 1851 roku, dzwonnica.
4. Kołczyn – drewniana kaplica cmentarna pw. Św. Anny.

Gmina Rossosz

1. Rossosz - kościół parafialny św. Stanisława BM.

Gmina Sławatycze

1. Jabłeczna – męski klasztor prawosławny. Klasztor istniał już w XV wieku, przetrwał jako prawosławny do tej pory. Zespół klasztorny składa się z kompleksu budowli, z których najcenniejsza jest klasycystyczna murowana cerkiew św. Onufrego z lat 1839-40, zbudowana na planie krzyża greckiego. Piękny, bogaty ikonostas mieści kilka ikon z XVII wieku, z których najcenniejsza to ikona św. Onufrego. Zespół klasztorny uzupełniają położone poza obrębem murów dwie drewniane kaplice z lat 1905-08, wkomponowane w nadbużański krajobraz.
2. Jabłeczna – kościół Przemienienia Pańskiego.
3. Sławatycze – neorenesansowy kościół Matki Bożej Różańcowej, zbudowany w latach 1913-19, w ołtarzu bocznym obraz cudu św. Walentego z XVIII wieku, szkoła Szymona Czechowicza, dawny i żywy kult.
4. Sławatycze – cerkiew prawosławna Wniebowstąpienia NMP, z przełomu XIX/XX wieku, bizantyjska, wewnątrz ikony z XVIII wieku oraz pounickie feretrony.

Gmina Sosnówka

1. Motwica - kościół NNMP (pierwotnie świątynia unicka).
2. Żeszczynka - kościół Podwyższenia Krzyża.
3. Rozwadówka - kościół św. Michała.
4. Kapliczka fundacji Wawrzyńca Popielewicza i dwie piaskowe figury przydrożne.

Miasto Terespol

1. Terespol - klasycystyczna cerkiew i dzwonnica z końca XVIII wieku.
2. Terespol - kościół parafialny poddominikański Świętej Trójcy, murowany, wzniesiony w 1863 roku z bramą murowaną z końca XIX wieku i współczesną dobudową.
3. Terespol - cerkiew prawosławna św. Jana Teologa, klasycystyczna, murowana, z 1745 roku, z takąż dzwonnica, fundacji Antoniego Pociera.
4. Terespol - kaplica cmentarna prawosławna, drewniana z przełomu XIX/XX wieku.

Gmina Terespol

1. Krzyczew - kościół, pierwotnie cerkiew unicka pod wezwaniem św. Demetriusza, wybudowany został w 1683r dzięki Józefowi Hornowskiemu, właścicielowi dóbr pratułińskich. Gruntownie przebudowany w 1810 r. Po przejęciu świątyni przez prawosławie, w 1875 r. dobudowano dwukondygnacyjną wieżę z babińcem z dzwonnica w górnej kondygnacji. Zwrócony katolikom w 1919 r. Od 1925 r. kościół filialny parafii w Neplach.

2. Neple - kościół parafialny Podwyższenia Krzyża Świętego, murowany, wzniesiony w 1769 roku w stylu eklektycznym jako cerkiew unicka (św. Ducha), ufundowany przez Franciszka Ursyna Niemcewicza i jego żonę Annę z Korotyńskich. W 1873 roku zamieniony przez rząd carski na cerkiew prawosławną, 1 czerwca 1919 roku rekonyliowany przez proboszcza z Malowej Góry Leona Kalinowskiego na świątynię rzymsko-katolicką.
3. Kobylany - cerkiew prawosławną Matki Boskiej Pokrowskiej Orędowniczki, murowana, zbudowana w 1890 roku. Ikonostat i ikony pochodzą ze starych okolicznych cerkwi i z Białorusi.

Gmina Tuczna

1. Tuczna – kościół św. Anny.
2. Międzylesie – cerkiew św. Anny, wzniesiona z ofiar parafian w 1906 roku.

Gmina Wisznice

1. Wisznice – kościół św. Jerzego, dawna cerkiew unicka, wybudowana w 1875 roku.
2. Polubicze – zespół kościoła parafialnego z 1919 roku, drewniana plebania z początku XX wieku, dzwonnica murowana z II połowy XIX wieku.

Gmina Zalesie

1. Malowa Góra - zespół kościoła parafialnego, składającego się z kościoła zbudowanego w latach 1905-09, drewnianego domu parafialnego z XIX wieku oraz murowanej plebanii z początku XX wieku.
2. Horbów – dawna cerkiew prawosławną, obecnie kościół parafialny Przemienienia Pańskiego.
3. Dobryń Duży – kościół drewniany Chrystusa Króla, koniec XIX w.

Rejon brzeski

1. Brześć – Sobór prawosławny św. Szymona.
2. Brześć – cerkiew św. Mikołaja, zbudowana w latach 1904-1906.
3. Brześć – sobór św. Mikołaja, zbudowany w latach 1856-1879.
4. Czernawczyce – gotycko-renesansowy kościół św. Trójcy, ufundowany przez Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła po powrocie z pielgrzymki do Ziemi Świętej w 1585 roku.
5. Szumaki – cerkiew Świętoprieobrazenska (1609).
6. Wieliamowicze – cerkiew Świętozniesienska (1899).
7. Wistycze – cerkiew Świętokriestowozdwiżenska (1678).
8. Dubok – cerkiew Świętoilińska (koniec XVIII – początek XIX wieku).
9. Zbirogi – cerkiew i dzwonnica (1610).
10. Małe Szczytniki – cerkiew Świętopokrowska (1742).

11. Pokry – cerkiew Świętopokrowska (1739).
12. Czernawczyce – cerkiew Paraskewy Piatnicy (1733).
13. Czersk – cerkiew Św. Mikołaja i dzwonnica (1701).
14. Sycze – cerkiew Paraskewy Piatnicy z połowy XIX wieku.
15. Szebryn – cerkiew (1793).

Rejon kamieniecki

1. Kamieniec – cerkiew Św. Symeona (1912-1914).
2. Dmitrowicze - cerkiew Świętopriebrażeńska (1786).
3. Wojskaja – cerkiew Św. Trójcy (1751-1775).
4. Gorodyszczcie – cerkiew Pietropawłowska (koniec XVIII wieku).
5. Tokari – cerkiew Św. Michała (1816).
6. Wołczyn – cerkiew Św. Mikołaja (1841).
7. Wołczyn – pozostałości kościoła z 1773 roku, w którym był chrzczony i pochowany Stanisław August Poniatowski.
8. Wysokie - Kościół św. Trójcy (1603-1609).
9. Wysokie – kaplica Barbary (1772).

Zamki, pałace, zespoły pałacowo-parkowe, dwory i założenia dworskie

Miasto Biała Podlaska

1. Zespół Zamkowy Radziwiłłów, pozostałość dawnego zamku zbudowanego na planie gwiazdy pięcioramiennej z pięcioma bastionami otoczonymi fosą. Zespół przylega do ulicy Warszawskiej oraz Zamkowej, od zachodu graniczy z zabudową miejską, a od południa z doliną Krzny. Budowę zespołu rozpoczął Aleksander Ludwik Radziwiłł, kontynuowali jego następcy. Na początku XVIII wieku uzyskał ostateczny swój wygląd. Wybudowany w jego obrębie dziś nieistniejący pałac, w XVII wieku, stanowił wzór dla innych tego typu obiektów w Polsce. Zachowane fortyfikacje ziemne stanowią rzadki przykład umocnień ziemnych „szkoły staroholenderskiej”. Poza fortyfikacjami zachowały się:
 - Brama wjazdowa zbudowana w 4 ćw. XVII wieku z fasadą komponowaną na wzór łuku tryumfalnego, osłaniająca prostokątne wnętrze. Kolumnową fasadę zdobią liczne elementy dekoracyjne: boniowanie, popiersia, panoplia i płaskorzeźby.
 - Wieża wjazdowa zwana wartowniczą, wybudowana została w pierwszej połowie XVII wieku, połączona ćwierćkolistą szczyłą bramną z bramą wjazdową, przykryta dachem namiotowym z hełmem, latarenką i galeryjką, posiada sześć kondygnacji. Obecnie jest to siedziba Muzeum Południowego Podlasia.
 - Trzy oficyny wybudowane przed 1709 roku flankują dawny dziedziniec paradny, zamieniony w XIX wieku na park miejski. Skrzydła oficyn północnych leżące naprzeciwko wieży, po obu stronach szerokiego i otwartego na park dziedzińca. Budynek wschodni to tzw. oficyna północno-wschodnia, w którym obecnie mieści się Miejska Biblioteka Publiczna. Zachodni budynek łączy się z długim,

parterowym budynkiem oficyn zachodnich, w północno-zachodniej mieści się Szkoła Muzyczna, a w oficynie zachodniej Miejski Ośrodek Kultury.

- Wieżyczka wschodnia z pierwszej połowy XVII wieku, wolnostojąca w głębi parku, w stylu barokowym, dwukondygnacyjna, przykryta kopułą i dachem namiotowym.
- Późnorenesansowa kaplica zamkowa z ok. 1620 roku (pierwszej połowy XVII wieku), ze sklepieniem kolebkowym i dwuspadowym dachem.
- Zespół szpitalny, fundacji Radziwiłłów. Budynek główny z pierwszej połowy XVIII wieku powstał jako budynek ochronki. W obrębie zespołu szpitalnego najstarszy, biały cmentarz z zachowanymi nagrobkami z pierwszej połowy XVIII wieku.

Gmina Biała Podlaska

1. Ciczibór Duży – założenie dworsko-parkowe – obora, murowana, druga połowa XIX w.
2. Grabanów - zespół dworsko-parkowy:
 - Dwór, murowany, ok. 1860
 - Wozownia, murowana, pocz. XX w.
 - Czworak, drewniany, koniec XIX w.
 - Obora (ob. dom i obora), murowana, koniec XIX w.
 - Park Krajobrazowy, II połowa XIX w.
3. Kozula - zespół dworsko-pałacowy:
 - Dwór, murowany, koniec XIX w.
 - Park krajobrazowy, koniec XIX w.
 - Figura Matki Boskiej, pocz. XX w.
4. Roskosz - założenie dworsko-parkowe:
 - Dwór, murowany, ok. poł. XIX w.
 - Stajnia, murowana, poł. XIX w.
 - Park krajobrazowy, II poł. XIX w.
 - Gorzelnia, murowana, 1910 r.
 - Magazyn spirytusowy, murowana, ok. 1850
 - Magazyn części zamiennych, drewniano-murowany, 1895
5. Woroniec - założenie dworsko-ogrodowe:
 - Kaplica grobowa Książąt Światopełk – Mirskich, murowana, lata 70- te XIX w.
 - Ochronka, obecnie Pracownia Zdobnictwa Ludowego GOK, drewniana, XIX/XX w.
 - Spichlerz, murowany, XIX/XX w.
 - Stodoła murowana XIX/XX w.
 - Piekarnia, murowana, XIX/XX w.
 - Magazyn murowana, XIX/XX w.

- Wozownia, obecnie magazyn, murowana, XIX/XX w.
 - Piwnica, murowana, XIX/XX w.
 - Dwanaściorak, drewniana, koniec XIX w.
 - Ośmiorak, drewniany, koniec XIX w.
 - Czworak, murowany, koniec XIX w.
6. Woskrzenice Duże - zespół dworsko-parkowy:
- Dwór drewniany, poł. XX w.
 - Pawilon ogrodowy, murowany, lata 90-te XIX w.
 - Dawna stajnia, murowana, koniec XIX w.
 - Park krajobrazowy, koniec XIX w.
7. Zacisze
- Dwór, drewniany, ok. 1930 r.
 - Spichlerz, murowany, ok. 1930 r.
8. Krzymowskie - dawny dwór drobnoszlachecki, drewniany, ok. 1895 r.

Gmina Drelów

1. Aleksandówka – odnowiony w 2007 roku budynek dworu jako pracownia obróbki Inu pn. „Od ziarenka do obrusa”.

Gmina Janów Podlaski

1. Janów Podlaski - Wygoda - założenie parkowo-przestrzenne z I połowy XIX wieku, w skład którego wchodzi zespół stajni autorstwa Henryka Marconiego
 - stajnia Czołowa murowana z 1885 roku
 - stajnia Zegarowa murowana z 1841 roku
 - stajnia Woroncowska murowana z 1885 roku
 - stajnia Wyścigowa murowana z 1848 roku
 - brama wjazdowa murowana z około 1840 roku
 - założenie parkowe z XVIII - XX wieku
2. Jakówki - założenie dworsko-ogrodowe, w skład którego wchodzi: dwór (1934 - 1936), dawna suszarnia tytoniu (lata 30-te XX wieku), drzewny spichrz (lata 30-te XX wieku).
3. Woroblin - założenie dworsko-ogrodowe, w skład którego wchodzi: dwór z ok. 1860 roku z parkiem, dawna część gospodarcza, stary sad, ogród porzeczkowy oraz aleję dojazdową.
4. Klonownica plac - zespół dworski (własność prywatna) obejmujący dwór murowany z 1810 roku, park krajobrazowy z II połowy XIX wieku.
5. Pozostałość zespołu dawnego zamku biskupiego, w skład którego wchodzi:

- murowany zamek biskupi z lat 1770 - 1780,
- pozostałość obudowań ziemnych z fosą i podjazdem z końca XVIII wieku,
- grota biskupa Adama Naruszewicza (z kamienia polnego) z 1796 roku.

Gmina Konstantynów

1. Konstantynów – zespół parkowo-pałacowy, składający się z pałacu z 1744 roku, murowanej cerkwi unickiej z 1834 roku oraz parku krajobrazowego z I połowy XIX wieku.
2. Konstantynów Kolonia - zespół folwarczny: rządówka z ogrodzeniem, gorzelnia (dawny budynek administracyjny), spichlerz, obora (dawny magazyn), stajnia cugowa (obecnie czworak), magazyn, obora.

Gmina Leśna Podlaska

1. Droblin – dwór, wzniesiony po 1850 roku dla Wężyków, adaptowany na potrzeby szkoły zapewne po 1921 r. Późno klasycystyczny, murowany z cegły, otynkowany. Na rzucie prostokąta, z ryzalitami bocznymi od frontu. Parterowy. Układ wnętrza całkowicie przekształcony. Od frontu owalny podjazd obsadzony szpalerem klonów, lip i kasztanowców, od północy pozostałości parku z II połowy XIX wieku, z osią kompozycyjną wyznaczoną przez staw, założonego na osi równoległej do dworu.
2. Nosów – zespół dworski, z XIX i XX wieku, złożony z otoczonego parkiem dworu, zwróconego frontem na północ i położonych na północ i zachód zabudowań gospodarczych.
3. Witulin – pozostałości założenia dworskiego w postaci alei lipowej oraz ramowanego kasztanowcami długiego prostokątnego trawiastego podjazdu i resztek parku krajobrazowego z XIX wieku. Oranżeria, I połowa XIX wieku, spalona w 1966 roku, w ruinie. Klasycystyczna.

Miasto Międzyrzec Podlaski

1. Międzyrzec Podlaski - zespół pałacowo-parkowy Potockich, założony w XVIII wieku. Znajduje się w nim neogotycka wieżyczka z 1840 roku, budynki dawnych stajni i wozowni, fragmenty pałacu, kapliczka św. Floriana z 1777 roku. Spalony w 1918 roku, odbudowany w latach 20-tych XX wieku.

Gmina Międzyrzec Podlaski

1. Rogoźnica – zespół dworski.

Gmina Piszczac

1. Zalutyn – dwór murowany rodziny Komorowskich, wzniesiony w II połowie XIX wieku, park.
2. Kościeniewicze – dworek z parkiem.

Gmina Rokitno

1. Cieleśnica – zespół pałacowo-parkowy z początku XIX wieku. Klasycystyczny pałac wybudowany po powstaniu listopadowym (1832-1835) wg projektu właściciela A. Serwińskiego. Obiekt zniszczony podczas I wojny, odbudował Kazimierz Skórewicz (autor projektu dworku Piłsudskiego w Sulejówku) w latach 1921-28. W otoczeniu parku w stylu angielsko-romantycznym znajduje się oranżeria z I połowie XIX wieku.

Gmina Sosnówka

1. Romanów - zespół pałacowo-parkowy, obecnie Muzeum J.I.Kraszewskiego. Na początku XIX wieku Błażej Małski zbudował tu klasycystyczny pałac. Młodszy brat autora „Starej baśni” Kajetan Kraszewski założył w pałacu obserwatorium astronomiczne, zgromadził bogaty księgozbiór i kolekcję portretów osobistości historycznych. Pałac płonął trzykrotnie w latach 1858, 1914 i 1943. Po wojnie został gruntownie odbudowany z przeznaczeniem na muzeum J.I.Kraszewskiego.

Gmina Terespol

1. Koroszczyń – zespół dworski: dwór murowany z połowy XIX wieku, (przebudowany po 1945 roku) oraz rządówka, budynek mieszkalny; cielętnik i lodownia - obiekty murowane z II połowy XIX wieku oraz park krajobrazowy z XIX wieku (niewielki, otaczający dwór i rządówkę).
2. Małaszewicze Małe – zespół dworski składający się z dworu drewnianego z lat 1937-38 i pozostałości parku krajobrazowego z XIX wieku (obecnie teren kempingu „Pod dębami”).
3. Roskosz – założenia parkowe.
4. Krzyczew - zespół dworski, składający się z dworu z początku XIX wieku, murowanego z gankiem i ozdobnym szczytem; oficyny, czyli lamusa, zbudowanej na planie litery L, z krytym dachówką 4-spadowym dachem z początku XIX wieku; czworaków z końca XIX wieku i pozostałości parku krajobrazowego. Dwór otoczony jest niewielkim, ale ładnym parkiem z fragmentem dawnej alei lipowej ze starymi, potężnymi drzewami. Całość stanowi przykład klasycystycznego zespołu mieszkalno-gospodarczego z I połowy XIX wieku.
5. Neple – pozostałości zespołu dworskiego z XIX wieku. Najstarszym zachowanym zabytkiem dawnego zespołu dworskiego w Neplach jest lamus - tzw. Skarbczyk, wzniesiony ok. 1786 roku jeszcze przez Franciszka Ursyna Niemcewicza, przebudowany w 1913 roku w stylu neogotyckim przez Lubomira Dymkę. Ale najciekawszymi dla turysty, zachowanymi obiektami są:
 - Biwak - pawilon mieszkalny z potężną fasadą i niewielkim balkonem, wzniesiony ok. 1820 roku na skraju parku, nad doliną Krzyny, specjalnie dla cara Aleksandra I.
 - Kaplica z 1829 roku, w której pochowano ukochanego syna Mierzejewskich - Juliusza Augusta, a w 1854 roku i jego ojca - Kaliksta.
 - Z podworskich obiektów zachował się jeszcze budynek mieszkalny tzw. Biały Dworek z wysokim portykiem kolumnowym, wzniesiony na początku XX wieku, oraz klasycystyczny pawilon z I połowy XIX wieku, w którym ongiś mieściła się biblioteka. Naprzeciwko Biwaku, po drugiej stronie drogi, znajduje się budynek dawnej dworskiej kuchni z lat 70-tych XIX wieku.

- Park w Neplach ma powierzchnię 18 ha i zajmuje nachylone zbocze doliny Krzyny. Rośnie tu ok. 1100 grabów, klonów, jesionów i kasztanów w wieku do 120 lat. Do 1958 roku największą atrakcją parku był jeden z największych w Europie jałowców o obwodzie 2,7 m i wysokości 13 m, ale został powalony przez burzę (jego pień znajduje się w arboretum w Kórniku).

Gmina Wisznice

1. Horodyszczce – zespół pałacowy, klasycystyczny, murowany. Pałac z ok. 1818-1828 obecnie odbudowywany po dewastacji. Pozostałość parku z XVIII wieku z zachowanym symetrycznym układem kwater i kanałem wodnym.
2. Pogranicze Polubicz Wiejskich i Polubicz Dworskich – zespół dworsko-pałacowy (obecnie zniszczony i zaniedbany), składający się z: murowanego dworu, stróżówki, stajni, obory, komina gorzelni, murowanej studni, figurki Matki Boskiej oraz parku krajobrazowego. Budynek gospodarcze zniszczone.

Rejon brzeski

1. Hremiacze – dwór późnoklasycystyczny z II połowie XIX wieku, z zachowanym oryginalnym układem wnętrza oraz XIX-wiecznymi elementami wyposażenia, otoczony parkiem krajobrazowym.
2. Skoki – barokowy pałac zbudowany w latach 70-tych XVIII wieku przez Marcelego Niemcewicza, ojca Juliana, otoczony parkiem krajobrazowym w stylu francuskim. Pałac jest obecnie opuszczony i wewnątrz zdewastowany

Rejon kamieniecki

1. Wysokie – założenie parkowo-pałacowe Sapiechów i Potockich (1678-1680).
2. Gremiaczia – założenie parkowo-pałacowe z pierwszej połowy XIX wieku.

Zabytkowe zabudowania gospodarcze i przemysłowe, obiekty użyteczności publicznej, budownictwo ludowe

Miasto Biała Podlaska

1. Austeria, wybudowana ok. 1740 roku, najstarszy dom zajezdny w Białej Podlaskiej.
2. Dworzec kolejowy w Białej Podlaskiej, świadek wielu wydarzeń w latach historycznych 1919 i 1956.

Gmina Biała Podlaska

1. Dokudów - szkoła podstawowa, murowana, z 1929 r., obecnie siedziba stowarzyszenia „Nasza Szkoła”
2. Frannopol - pozostałości założenia folwarcznego:
 - Obora, murowana, II poł. XIX w.
 - Obora, murowana, II poł. XIX w.

- Aleje dojazdowe
- 3. Jaźwiny - dawna szkoła drewniana ok. 1930 r.
- 4. Rusinka - dawna szkoła, obecnie dom mieszkalny - Galeria Wiejska Janusza Maksymiuka, drewniana, z okresu międzywojennego.
- 5. Porosiuki - budynek stacji kolejowej, murowany, koniec XIX w.
- 6. Swory
 - Figura, drewniana, XVIII wiek
 - Wiatrak, koźlak, drewniana, 1888 r.
 - Dawna szkoła drewniana, drewniana, pocz. XX w.

Gmina Janów Podlaski

1. Janów Podlaski – dom Rytów z 1793 roku, od 1990 roku remontowany przez Macieja Falkiewicza, obecnie Galeria Autorska i Dom Pracy Twórczej.

Gmina Leśna Podlaska

1. Nosów - szkoła z końca XIX wieku. Drewniana, konstrukcji zrębowej, oszalowana, w narożach pseudopilastry z desek.
2. Nosów – dawna karczma z ok. połowy XIX wieku. Murowana z cegły, otynkowana.
3. Nosów – wiatrak typu koźlak, z dwoma przybudówkami z boku i na piętrze. Bez śmigieł. Obity blachą. Czynny.

Miasto Międzyrzec Podlaski

1. Zespół dawnej poczty konnej, powstały w 1823 roku. W przeszłości gościł monarchów i wielu sławnych podróżnych.
2. Dworzec kolejowy z 1867 roku. Ważny punkt obrony w 1918 roku.
3. Szpital miejski z lat 1846-50, atakowany przez powstańców w 1863 roku. Przebudowany w XX wieku; do dziś pełni swe funkcje. Na południowej ścianie znajduje się zegar słoneczny.
4. Szkoła parafialna z 1852 roku w kształcie willi włoskiej.

Gmina Rossosz

1. Zagroda na Zabaszcie – XIX-wieczna zagroda: dom kryty strzechą, dom kryty blachą i spichlerz.
2. Na rzece Zielawie - tartak i młyn wodny z 1900 roku.
3. Musiejówka - spichlerz podworski murowany z początku XIX wieku.

Gmina Sławatycze

1. Mościce Dolne - chaty zbudowane na palach dla ochrony przed wylewami rzeki oraz oryginalnie skonstruowane piece z drewnianymi, oblepionymi gliną kominami zbudowane przez sprowadzonych tu Niemców z Meklemburgii, zwanych „holendrami” lub „olędrami”. Powierzono im zadanie osuszenia podmokłych terenów nad Bugiem⁸.

Gmina Terespol

1. Krzyczew – drewniany wiatrak, tzw. koźlak z 1921 roku.

Rejon brzeski

1. Małe Zwody – zagroda wiejska z 1875 roku.
2. Sycze – dom z końca XIX – początku XX wieku.

Fortyfikacje

Gmina Terespol

1. Kobylany, Koroszczyń, Lebieziew, Łobaczew Duży, Terespol, Murawiec-Żuki, Kolonia Dobratycze – zespół fortów twierdzy brzeskiej, unikalny zabytek budownictwa fortecznego w skali Europy.

Miasto Terespol

1. Część fortyfikacji Twierdzy Brzeskiej – „Prochownia”

Rejon brzeski

1. Twierdza Brześć – pozostałości twierdzy zbudowanej na miejscu dawnego Brześcia z rozkazu władz carskich po klęsce Powstania Listopadowego. Cytadela została zbudowana w latach 1836-46 wg projektu gen. Oppermana. Tworzyły ją obronne koszary obronne o długości 1800 m zamknięte w kole. Twierdza była rozbudowywana przez cały XIX wiek. Zachowane fragmenty cytadeli i Umocnienia Kobryńskiego stanowią dziś rezerwat historyczny i muzeum-mauzoleum „Twierdza – Bohater”.

⁸ W wielu publikacjach, a także na oficjalnej stronie internetowej Gminy Sławatycze pojawia się stwierdzenie, że sławatycy protestanci byli sprowadzonymi z Niemiec (Meklemburgia) założycielami wsi Neydorf i Neybrow, natomiast Wiesława Łodwich-Jackowiak, która jest potomkiem Olędrów swoje pochodzenie wywodzi od Kaszubów - źródło: „Nadbużańskie Sławatycze – pismo stowarzyszenia rozwoju gminy Sławatycze” wyd. Gminna Biblioteka Publiczna w Sławatyczach, Biała Podlaska 2002 r.

Inne

Układy przestrzenne miast

Miasto Biała Podlaska

1. Plac Wolności - dawny rynek miejski od 1919 roku, noszący nazwę Placu Wolności, który niegdyś wybrukowany był „kocimi łbami”. Obudowany XVIII i XIX wieku kamieniczkami. W latach 30-tych XX wieku było to centrum handlowe, w którym odbywały się cotygodniowe targi. W środkowej części północnej pierzei znajduje się Miejsce Straceń - upamiętniające dwie publiczne egzekucje z czasów II wojny światowej.

Gmina Janów Podlaski

1. Układ urbanistyczny osady Janów Podlaski obejmujący siatkę ulic i placów wraz z dominantami architektonicznymi oraz jego panoramą. Charakterystycznym elementem jest zachowany rynek ze stojącym w centrum budynkiem dawnej karczmy

Gmina Leśna Podlaska

1. Leśna Podlaska – trójkątny rynek z zachowanymi domami z XIX i XX wieku.

Gmina Łomazy

1. Łomazy - dawne miasto królewskie na prawie magdeburskim. Rynek obszerny w centrum z układem ulic wychodzących z czterech naroży po dwie.

Miasto Międzyrzec Podlaski

1. Rynek - obecnie plac Jana Pawła II, zachował wymiary z XV wieku, w tym charakterystyczne przejścia z łukami. Znajduje się tu pomnik poległych w 1918 roku.

Cmentarze i miejsca pamięci, pomniki

Miasto Biała Podlaska

1. Obok budynku Magistratu Miejsce Pamięci Narodowej – „ściana straceń”, przy której w czasie II wojny światowej naziści rozstrzelali mieszkańców Białej Podlaskiej.
2. Białka (dziś w granicach miasta) – pomnik Powstania Styczniowego.
3. Pomnik 34 PP pamięci żołnierzy Wojska Polskiego poległych w 1920 roku.
4. Pomnik Niepodległości na placu Wolności,
5. Cmentarz katolicki z 1793 roku z mogiłami żołnierzy z 1919 roku, 1920 roku, 1939-1945 roku.
6. Cmentarz żydowski – pomnik pamięci Żydów bialskich wymordowanych przez Niemców podczas II wojny światowej.
7. Cmentarz wojenny z 1943 roku jeńców włoskich rozstrzelanych przez Niemców.
8. Cmentarz wojenny z lat 1941-42 jeńców radzieckich rozstrzelanych przez Niemców.

9. Cmentarz wojenny z 1915 roku z grobami Niemców z I i II wojny światowej.

Gmina Biała Podlaska

1. Sycyna - cmentarz prawosławny założony około 1920 roku jako greko-katolicki z bramą drewnianą z końca XIX w..
2. Łukowce - cmentarz unicki, założony na przełomie XVIII/XIX w.
3. Swory – cmentarz greko-katolicki, założony w 1918 w.
4. Hrud – cmentarz rzymsko-katolicki, dawniej greko-katolicki (unicki), prawosławny.
5. Dokudów – cmentarz rzymsko-katolicki, dawniej greko-katolicki, prawosławny.
6. Husinka – cmentarz wojenny z 1920 roku.
7. Hola – cmentarz wojenny z II wojny światowej, założony w 1941 roku.
8. Janówka - mogiła zbiorowa z II wojny światowej

Gmina Drelów

1. Drelów - pomnik żołnierzy BCH, pomordowanych w latach 1939-1945.
2. Łózki - pomnik pomordowanych peowiaków.
3. Kopiec poświęcony pobytowi Józefa Piłsudskiego w Żegocinie, usypany przez mieszkańców i władze gminy jako replika oryginalnego kopca usypanego i odsłoniętego w dniu 15 sierpnia 1936 roku w celu złożenia hołdu Marszałkowi Piłsudskiemu i utrwalenia pobytu w Żerocinie w roku 1915 - Pierwszej Brygady, zniszczonego w latach pięćdziesiątych, za wyjątkiem pamiątkowego kamienia.

Gmina Janów Podlaski

1. Janów Podlaski – pomniki poświęcone pamięci marszałka J. Piłsudskiego i POW, zniszczone podczas II wojny światowej, odbudowane w 1995 roku.
2. Janów Podlaski – pomnik ofiar okupacji niemieckiej.
3. Buczyce – grobowiec, kurhan z czasów wojen szwedzkich.

Gmina Konstantynów

1. Gnojno - cmentarz unicki, później prawosławny wraz z drzewostanem.

Gmina Leśna Podlaska.

1. Cmentarz przy drodze Leśna - Ludwinów, nieczynny. Otoczony rowem i wałem. Grupa nagrobków kamiennych z XIX wieku w formie steli z krzyżem i kilka mogił ziemnych z krzyżami drewnianymi. Nagrobki: Pawła Przesmyckiego (zm. 1866), właściciela Droblina i Bordziłówki; jego żony, Bibiany z Radzikowskich Przesmyckiej (zm. 1872); Edwarda Przesmyckiego (zm. 1895).

Gmina Łomazy

1. Cmentarz katolicki z XIX w.
2. Cmentarz żydowski (kirkut).
3. Miejsce wymordowania ponad 2000 tys. Żydów łomaskich w lesie Chały, upamiętnione rzeźbą i tablicą.
4. Cmentarz muzułmański (mizar) w Studziance, założony prawdopodobnie przez pierwszych osadników muzułmańskich po 1679 roku. Nieczynny od II wojny światowej.
5. Pomnik bojownikom ruchu oporu zamordowanych przez hitlerowców w latach 1939 - 1944.

Miasto Międzyrzec Podlaski

1. Cmentarz katolicki, założony w 1807 roku. Są tu pomniki nagrobne zasłużonych ludzi oraz kaplica św. Rocha z 1838 roku.
2. Cmentarz żydowski, założony w 1810 roku. Znajdują się tu fragmenty ocalałych nagrobków oraz mogiły zbiorowe Żydów pomordowanych w latach 1942-1943, a także pomnik upamiętniający martyrologię Żydów.

Gmina Piszczac

1. Dobrynka – cmentarz z I wojny światowej.

Gmina Rokitno

1. Zaczopki - cmentarz wojenny z I wojny światowej.
2. Pratulin – cmentarz unicki ok. 2 km na wschód od wsi pomnik na miejscu pierwotnego pochówku męczenników pratulińskich.
3. Klonownica Duża – cmentarz unicki.
4. Cmentarz wojenny z I wojny światowej w lesie Serwin k/Rokitna.

Gmina Sławatycze

1. Cmentarz katolicki z 1840 roku.
2. Cmentarz żydowski z kilkoma macewami.
3. Cmentarz prawosławny z XVIII wieku.
4. Dawny cmentarz unicki bez cerkwi i bez mogił.

Gmina Terespol

1. Kobylany - cmentarz prawosławny z kamiennymi i grobkami z I połowy XIX wieku, założony na początku XIX wieku jako grecko - katolicki, obecnie prawosławny.

2. Kobylany - cmentarz wojenny obok kempingu, założony w sierpniu 1915 roku, kryje w sobie prochy żołnierzy z I wojny światowej rosyjskich i być może niemieckich.
3. Koroszczyń - dawny cmentarz rodu Kuczyńskich (prawosławny) na terenie tzw. cerkwiska, z żeliwnym nagrobkiem z połowy XIX wieku i niedokończonym pomnikiem Niepodległości Polski.
4. Krzyczew - cmentarz rzymsko-katolicki, założony w połowie XIX wieku jako unicki. Znajduje się na nim kilka nagrobków z końca XIX wieku.
5. Kuzawka - mały cmentarzyk żołnierzy polskich poległych z rąk bolszewików. Spoczywają tu żołnierze 66 Kaszubskiego Pułku Piechoty, broniący w dniach 2-6 sierpnia 1920 roku linii Bugu w rejonie Neple-Kuzawka.
6. Lebedziew - cmentarz prawosławny założony ok. 1870 roku, administrowany przez parafię prawosławną św. Jana Teologa w Terespolu. Na cmentarzu mogiły nieznanymi żołnierzy polskich z 1939 roku.
7. Michalków - cmentarz, założony w końcu XIX wieku jako prawosławny, od 1920 roku także katolicki, znajdują się na nim mogiły żołnierzy rosyjskich z 1915 roku i groby żołnierzy polskich z 1920 roku.
8. Neple - cmentarz rzymsko-katolicki, znajduje się na nim krzyż poświęcony żołnierzom polskim poległym w wojnie z bolszewikami w 1920 roku.
9. Neple – kopiec pamięci Marszałka Piłsudskiego usypany w 1936 roku, odnowiony w latach 1997-1998.
10. Zastawek - cmentarz tatarski (mizar), jeden z dwu na Podlasiu (drugi znajduje się w Studziance k. Łomaz), nieczynny od I wojny światowej. Liczy ok. 50 kamiennych nagrobków. Na niektórych zachowała się bogata ornamentyka wschodnia - półksiężyc z gwiazdą lub gwiazdami, wersety Koranu. Nagrobki z końca XIX i początku XX wieku mają inskrypcje w języku rosyjskim - zgodnie z zarządzeniami władz carskich Tatarom nie wolno było wówczas używać języka polskiego, nawet na cmentarzu. Na nagrobkach z napisami w języku rosyjskim wyryto także wersety z Koranu. Najstarszy zachowany nagrobek datowany jest na 1704 rok (oznacza to, że jest on jednocześnie najstarszym nagrobkiem tatarskim w Polsce) i kryje prochy - prawdopodobnie - płk Samuela Murzy Koryckiego, pierwszego Tatara w Lebedziewie, który otrzymał tu ziemię od króla Jana III Sobieskiego w 1679 roku. Mizar w Zastawku jest jedną z największych atrakcji turystycznych na Podlasiu.
11. Polatycze - obelisk kamienny na szczycie kurhanu - mogiły żołnierzy rosyjskich poległych w Polatyczach upamiętniający żołnierzy armii polskiej i rosyjskiej poległych pod Terespołem we wrześniu 1794 roku.
12. Krzyczew - w lesie zwanym Kurhanki znajdują się dwie olbrzymie mogiły - kurhany z czasów wojen szwedzkich.
13. Krzyczew - cmentarz tzw. „Pański” położony po prawej stronie drogi z dworu do kościoła św. Jerzego. Nagrobki z XIX-XX w.
14. Kobylany - przy drodze łączącej trasę E-30 z tą wsią wzniesiono w okresie międzywojennym pomnik ku czci żołnierzy polskich poległych tu 5 lutego 1919 roku. W jej wyniku Niemcy wycofali się z Podlasia i opuścili także Brześć nad Bugiem.
15. Neple - pomnik wzniesiony w 1997 roku przez miejscowych parafian „Na pamiątkę pobytu Wojska Polskiego z marszałkiem Józefem Piłsudskim w roku 1920”. Józef

Piłsudski odwiedził Neple w sierpniu 1915 roku, kiedy I Brygada Legionów Polskich nacierała w składzie wojsk austro-niemieckich na carską Rosję.

Miasto Terespol

1. Terespol - cmentarz prawosławny - zwraca tu uwagę drewniana kaplica z przełomu XIX/XX wieku.
2. Terespol - cmentarz żydowski (leżący naprzeciwko katolickiego), bez nagrobków.

Gmina Zalesie

1. Horbów - grób żołnierza Skowrona z czasów II wojny światowej.
2. Horbów - pomnik – betonowy krzyż, miejsce pochówku żołnierzy poległych w bitwie w 1812 r. (według innych źródeł – niemieckiego lotnika poległego podczas I wojny światowej).
3. Malowa Góra - grób żołnierzy z czasów I wojny światowej.

Rejon kamieniecki

1. Szestokowo – pomnik upamiętniający Romualda Traugutta, dyktatora powstania styczniowego.
2. Tokary – pomnik pierwszego prezydenta Białoruskiej Akademii Nauk W.M.Ignatowskiego.
3. 55 mogił, pomników, obelisków upamiętniających poległych w II wojnie światowej na terenie całego rejonu.

Pozostałe zabytki

Miasto Biała Podlaska

1. Budynek dawnej Akademii Bialskiej, usytuowany przy ulicy Warszawskiej. Na ścianie, od ul. Warszawskiej, znajduje się orzeł i data 1628 (rok założenia szkoły) oraz tablica upamiętniająca 190 rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Gmach wskutek przebudowy ma charakter budynku klasycystycznego. Obecnie mieści się tutaj Zespół Szkół Ogólnokształcących im. J.I. Kraszewskiego. Akademia Bialska wykształciła wielu sławnych ludzi, wśród których należy wymienić Józefa Ignacego Kraszewskiego, Romana Rogińskiego, księdza Stanisława Brzóske. Związani ze szkołą byli również: Stefan Żeromski i Julian Ursyn Niemcewicz. Spośród znanych obecnie postaci wymienić należy Bogusława Kaczyńskiego i Romana Kłosowskiego. Dzięki działalności tej szkoły Biała Podlaska była nazywana „Atenami Podlasia”.
2. Obok Akademii pomnik J.I. Kraszewskiego, jedyny w Polsce, usytuowany przy skrzyżowaniu ulic Zamkowej i Warszawskiej. Wystawiony wg. projektu płk. Ludwika Bittnera w 1928 roku ze składek mieszkańców Białej Podlaskiej w 300 rocznicę założenia Akademii Bialskiej.
3. Magistrat wzniesiony przy Placu Wolności w 1843 roku, także dzisiaj siedziba władz miejskich.

Gmina Biała Podlaska

1. „Kamienna Baba” – na skraju dróg prowadzących do Woskrzenic i Husinki.

Gmina Janów Podlaski

1. Janów Podlaski - posąg Bp. Adama Naruszewicza w kościele św. Trójcy, wykonany z białego marmuru caryskiego w 1861 roku w Rzymie przez Oskara Sosnowskiego, ufundowany przez Augustową hr. Potocką. 19.05.1970 roku ofiarowany został przez biskupa siedleckiego kolegiacie janowskiej.
2. Janów Podlaski - grotta Bp. Adama Naruszewicza - 1790 roku, w której modlił się i rozmyślał nad upadkiem Rzeczypospolitej.
3. Janów Podlaski - zabytkowa plebania murowana z końca XIX wieku.
4. Klonownica plac - czworaki murowane z 1913 roku.

Gmina Leśna Podlaska

1. Bukowice - Wiatrak typu koźlak, na przeciw kapliczki, oszalowany, bez skrzydeł, nieczynny.
2. Bukowice - Baba pokutna, granitowy głaz z wrytymi czaszką i 3 krzyżami, XVIII-XIX wieku.
3. Zespół więzienny, wzniesiony w 1910 roku jako zaplecze gospodarcze więzienia w Białej Podlaskiej. Od 1938 roku samodzielny zakład karny, w 1940 roku rozwiązany, wówczas wykorzystywane budynki gospodarcze. W 1945 roku przekazany liceum, w 1975 roku przekształcony w części na budynki mieszkalne. Obecnie Zespół Szkół Rolniczych.
4. Witulin - pomnik Tadeusza Kościuszki przy skrzyżowaniu dróg Witulin - Leśna, wg napisu wystawiony w 1931 roku. Kamienny, z popiersiem na czworobocznym, zwężającym się ku górze cokole ze schodkową podstawą.

Miasto Międzyrzec Podlaski

1. Plebania - dawna szkoła parafialna, zbudowana na początku XIX wieku, od frontu ozdobiona okazałym dębem. Mieszkali w niej wybitni uczeni: Piramowicz, Kukiel, Pleszczyński. Budynek zaprojektowany przez słynnego architekta F. M. Lanciego w 1852 roku.

Miasto Terespol

1. Żelazny obelisk wzniesiony w 1832 roku z okazji otwarcia drogi bitej tzw. traktu warszawsko-terespolskiego. Na obelisku płaskorzeźby przedstawiające sceny z budowy drogi.

Gmina Terespol

1. Kamienna Baba - obiekt kultowy na Kamiennej Górze, piaszczystym wzgórzu o wysokości 159,3 m n.p.m. na północny wschód od Nepli, przy drodze do Janowa

Podlaskiego. Grubo wyciosany z kamienia ma kształt krzyża z prymitywnym rysunkiem twarzy. Przedstawia, wg legendy, pannę młodą - zaklętą w kamień. Obok - wieża widokowa ustawiona przez dyrekcję Parku Krajobrazowego „Podlaski Przełom Bugu”.

2. Koroszczyń - Pomnik Niepodległości, został ukończony staraniem władz samorządowych w 2004 r. - fundatorem i pierwszym budowniczym (1938 r.) był właściciel Koroszczyña p. Kuczyński.

Rejon kamieniecki

1. Kamieniec – 30-metrowa Kamieniecka Baszta z 1276 roku, zwana Białą Wieżą najstarsza budowla obronna na Białorusi.

Zabytki i muzea Ziemi Bialskiej (zestawienia zbiorcze)

Tabela nr 4. Pejzaż architektoniczny Ziemi Bialskiej - zestawienie przykładów.

STYL GOTYCKI	Kościół św. Ducha w Kodniu - gotycko-renesansowa cerkiew zamkowa
RENEANS	Renesansowy kościół św. Anny z piękną barokową, rozbudowaną fasadą - Sanktuarium Matki Boskiej Kodeńskiej Królowej Podlasia
BAROK	Sanktuarium Matki Boskiej Leśniańskiej Oficyny barokowe z tzw. „Grotą Naruszewicza” w Janowie Podlaskim Barokowy kościół św. Trójcy w Janowie Podlaskim Późnobarokowy kościół św. Józefa w Międzyrzecu Podlaskim
KLASYCYZM	Pałac klasycystyczny w Cieleśnicy Klasycystyczny dwór Kraszewskich z późnoklasycystyczną kaplicą grobową Kraszewskich w Romanowie
STYLE XIX – XX WIEKU	Neogotycki pałac hrabiów Plater-Zyberk w Konstancyńowie Pałacyk Kuczyńskich w stylu neorenesansu włoskiego w Koroszczyńie Pałac z wieżą w stylu neorenesansu włoskiego w Nosowie Neoklasycystyczny Dwór w Ludwinowie Dwór w Nosowie w stylu neorenesansu włoskiego Pałac w Grabanowie i Kozuli w stylu neorenesansu francuskiego z ok. 1890 roku

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Tabela nr 5. Najważniejsze grupy zabytków architektonicznych Ziemi Bialskiej wraz z przykładowymi lokalizacjami.

Rodzaj obiektu	Lokalizacja	
Zamki	Biała Podlaska, Kodeń (ruiny zespołu zamkowego), Janów Podlaski (pozostałości zamku biskupiego)	
Pałace	Cieleśnica, Konstantynów, Romanów, Grabanów, Horodyszczce, Międzyrzec Podlaski, Wysokie	
Dwory	Koroszczyn, Nosów, Ludwinów, Krzyczew, Roskosz, Skoki, Połczyn, Hremiacze	
Sanktuaria	Maryjne	Kodeń, Leśna Podlaska
	Unickie	Pratulin, Kostomłoty
	Prawosławne	Jabłeczna
Zespoły klasztorne	Leśna Podlaska, Kodeń, Jabłeczna	
Cerkwie unickie	Krzyczew, Rokitno, Bubel, Ortel Królewski, Kościeniewicze, Horbów, Rozwadówka, Witoroż, Kostomłoty	
Cerkwie prawosławne	Jabłeczna, Terespol, Szóstka, Wisznice, Sławatycze, Kobylany, Brześć, Wysokie	
Cmentarze tatarskie (mizary)	Studzianka i Kolonia Zastawek koło Lebedziewa	
Cmentarze żydowskie (kirkuty)	Terespol, Międzyrzec Podlaski	
Cmentarze prawosławne	Sycyna, Wólka Plebańska, Koroszczyn, Kobylany, Ortel Książęcy, Lebedziew, Terespol	
Cmentarze unickie	Np. Łukowce, Sycyna	
Wybrane cmentarze rzymsko-katolickie	Np. Biała Podlaska, Międzyrzec Podlaski, Neple	
Zabytkowe ratusze	Biała Podlaska	
Zabytkowe układy urbanistyczne	Biała Podlaska, Janów Podlaski, Międzyrzec Podlaski	
Parki zabytkowe	Roskosz, Konstantynów,	
Obiekty obronno-	Zespół fortów Twierdzy Brzeskiej oraz forty na jej przedpolu	

Rodzaj obiektu	Lokalizacja
militarne, fortyfikacje	w okolicach Terespola /m.in. Koroszczyń, Kobylany/.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet, monografii oraz wizji lokalnej

Tabela nr 6. Najważniejsze muzea na obszarze projektowym.

Funkcja, profil	Miejscowość, nazwa muzeum
Największe placówki muzealne	Muzeum Południowego Podlasia - wydziały: Archeologii, Etnografii i Artystyczny - wraz z Gabinetem Numizmatycznym, a także oddział Martyrologiczno-Historyczny, który gromadzi, opracowuje i udostępnia muzealia z dziedziny: historii, militariów i sfragistyki. Muzeum posiada największą w Polsce kolekcję ikon (liczącą ponad 1400 obiektów) a także malarstwa poświęconego tematyce koni czystej krwi arabskiej oraz bogate zbiory materialnej Kultury Ludowej Południowego Podlasia. Kompleks memoriałowy „Twierdza Brzeska – bohater”
Muzea etnograficzne	Prywatne Muzeum Kultury Ludowej w Studziance
Muzea historyczne	Muzeum Archeologiczne w Brześciu Muzeum Historii Miasta Brześcia Muzeum Historyczno-Krajoznawcze (Bieriezowski)
Największe galerie sztuki współczesnej, muzea artystyczne	Muzeum w Brześciu „Ocalone skarby sztuki” Galeria Podlaska w Białej Podlaskiej Galeria Krzywa w Białej Podlaskiej Dom Pracy Twórczej Macieja Falkiewicza w Janowie Podlaskim Galeria „Es” w Międzyrzeczu Podlaskim
Muzea o tematyce przyrodniczej	Muzeum Przyrody na terenie Parku Narodowego „Puszcza Białowieska” Muzeum Ornitologiczne w klasztorze o.o. Oblatów w Kodniu
Muzea biograficzne	Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego w Romanowie
Muzea techniczne	Muzeum Kolejnictwa w Brześciu Muzeum Historii Oddziału Białoruskiej Kolei w Baranowiczach

Funkcja, profil	Miejscowość, nazwa muzeum
Pozostałe muzea	Muzeum Regionalne w Rowinach Muzeum Kosmonautyki (rejon brzeski) Muzeum Literatury (rejon brzeski) Muzeum Chleba (Riasna), Filia Brzeskiego Muzeum Krajoznawczego w Kamieńcu (Kamieniecka Baszta) Brzeskie Muzeum Krajoznawcze

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet, monografii oraz wizji lokalnej

Życie kulturalne

Życie kulturalne jest niezwykle ważne w kontekście rozwoju turystyki, gdyż niejednokrotnie staje się bardzo ważnym czynnikiem wyboru destynacji turystycznej. Regionalny kontekst oferty turystycznej, jej zakorzenienie w tradycji regionu, nawiązanie do obyczajów i obrzędów jest na współczesnym rynku bardzo poszukiwane. Stąd życie kulturalne, zarówno w aspekcie funkcjonujących instytucji kultury, jak i organizowanych imprez, w dużym stopniu wpływa na ocenę atrakcyjności turystycznej omawianego obszaru.

Obszar objęty projektem charakteryzuje się bardzo ciekawym życiem kulturalnym. Szczególne znaczenie ma kultura i sztuka ludowa kultywowana przez mieszkańców obszaru zarówno po stronie polskiej jak i białoruskiej.

Tradycje kulturalne ziemi białskiej sięgają wstecz aż do XVII i XVIII wieku. Na Południowym Podlasiu również dzisiaj życie kulturalne zajmuje niezwykle istotne miejsce. Na terenie powiatu białskiego funkcjonują liczne ludowe zespoły pieśni i tańca (wyszczególnione w tabeli nr 4). Kultywowane są wielowiekowe tradycje kultury i sztuki ludowej. Ich wyrazem jest m.in. doroczna, promująca oryginalny folklor pogranicza kulturowego, impreza – Międzynarodowa Biesiada Nadbużańska (impreza przechodnia z gminy do gminy). Funkcjonuje wielu wybitnych twórców ludowych, którzy działają m.in. w stowarzyszeniu twórców ludowych lub w ramach pracowni ginących zawodów (tkactwa ludowego, zdobnictwa ludowego, obyczajowości i gwary, koronkarstwa, kulinariów regionalnych), umożliwiających kultywowanie i upowszechnianie tradycji.

Dzięki malowniczości terenu i niezwykłemu klimatowi twórczemu na ziemi białskiej licznie goszczą malarze i plastycy z terenu Polski i z zagranicy. Specyficznym środowiskiem twórczym jest Janów Podlaski, w którym znajduje się Galeria Autorska Macieja Falkiewicza.

W Romanowie (gm. Sosnówka), w XIX-wiecznym dworze mieści się jedyne w Polsce muzeum biograficzne Józefa Ignacego Kraszewskiego. Muzeum posiada bardzo bogaty zbiór eksponatów związanych z rodziną Kraszewskich i z samym autorem „Starej Baśni”.

Również po stronie białoruskiej do dnia dzisiejszego zachowały się elementy dawnej kultury ludowej kultywowane w piosenkach, legendach, strojach, obrzędach, świętach, rzemiośle i kuchni. Cały obwód brzeski jest znany z bogatych tradycji weselnych, a także z wypieku korowai, tkactwa, hafciarstwa, wyplatania ze słomy, wycinanek z papieru, drewna lub lepienia z gliny. Na terenie rejonu kamienieckiego żyje 603 twórców ludowych, dzięki którym zachowuje się tkactwo, rzeźba w drzewie, haft, plecionkarstwo etc.

Na terenie Powiatu Białskiego funkcjonuje 17 ośrodków kultury. W dwóch gminach (Piszczac i Tucznia) brak jest takich instytucji. W Białej Podlaskiej funkcjonuje Miejski

Ośrodek Kultury oraz 3 osiedlowe domy kultury, a także Podlaskie Centrum Kultury Prawosławnej.

Na obszarze powiatu działają 52 placówki biblioteczne o zróżnicowanej strukturze organizacyjnej, między innymi:

- Miejska Biblioteka Publiczna w Białej Podlaskiej, pełniąca funkcję biblioteki powiatowej w kramach, której działa – jeden z nielicznych w Polsce - Dział Wiedzy o Regionie.
- 2 biblioteki miejskie i 7 miejskich filii bibliotecznych,
- 16 bibliotek wiejskich i 26 wiejskich filii bibliotecznych,
- 9 punktów bibliotecznych.

Na terenie powiatu bialskiego działają również kina w Międzyrzeczu Podlaskim i w Białej Podlaskiej. Po stronie białoruskiej, na terenie rejonu brzeskiego, w sferze kultury działa 101 instytucji: biblioteki, kluby, szkoły rzemiosła (artystyczne), m.in. rejonowy Dom Rzemiosła, Dom Kultury, 16 wiejskich domów kultury, 9 klubo-bibliotek, 7 wiejskich klubów i 6 domów usług socjalnych.

Brześć jako jedno z najstarszych miast Białorusi dysponuje też sporą bazą kulturalną, do której należy zaliczyć m.in.: Filharmonię Brzeską, Brzeski Teatr Dramatyczny i Muzyczny, Brzeski Teatr Kukiełkowy.

Na terenie rejonu kamienieckiego funkcjonują 74 instytucje świadczące działalność kulturalną, w tym 2 miejskie i 19 wiejskich domów kultury, 7 wiejskich klubów, wiejskie centrum kultury, autoklub i 38 bibliotek. Rozwijaniem umiejętności artystycznych zajmują się koła zainteresowań, kluby artystyczne etc. Instytucje kulturalne ogromną wagę przykładają do rozwijania uzdolnień artystycznych mieszkańców obszaru w zakresie pieśni, tańca i muzyki.

Poniższa tabela prezentuje informacje o najważniejszych ośrodkach kultury i imprezach kulturalnych organizowanych na obszarze objętym projektem.

Tabela nr 7. Kultura na obszarze projektowym – wybrane elementy.

Wyszczególnienie	Ośrodki kultury	Inne instytucje kulturalne	Zespoły ludowe, kluby, koła gospodyń wiejskich, inne miejsca twórczości ludowej	Najważniejsze imprezy kulturalne
Miasto Biała Podlaska	Miejski Ośrodek Kultury	Osiedlowy Dom Kultury Klub Kultury „Piaś” Osiedlowy Dom Kultury „Eureka” Podlaskie Centrum Kultury Prawosławnej Miejska Biblioteka Publiczna i Filie nr 1, 2, 3, 4, 6 z oddziałem dla dzieci, 9	ZESPOŁY TANECZNE Zespół Pieśni i Tańca „Podlasie” Zespół Tańca Ludowego „Biawena” Zespół Tańca Narodowego w Formie Towarzyskiej Zespół Tańca Współczesnego „Domino” Klub Tańca Towarzyskiego „Aida” KAPELE, ORKIESTY, ZESPOŁY MUZYCZNE Kapela Ludowa Podlasiacy Podlaska Kapela Ludowa Orkiestra Dęta Jazz Trio Zespół wokalny Chwilka Zespół wokalny Brevis Chór Camerata Chór Echo Podlasia	Przygraniczne Warsztaty Tkackie Międzynarodowy Jarmark Folkloru

Wyszczególnienie	Ośrodki kultury	Inne instytucje kulturalne	Zespoły ludowe, kluby, koła gospodyń wiejskich, inne miejsca twórczości ludowej	Najważniejsze imprezy kulturalne
			<p>Chór Mieszany PSS Społem Chór Młodzieżowy przy Parafii Chrystusa Miłosiernego ZESPOŁY TEATRALNE Teatr Elipsa Teatr lalki i aktora Cudaczek Teatr To i Owo Teatrzyk lalkowy Pod Psem</p>	
<p>Gmina Biała Podlaska</p>	<p>Gminny Ośrodek Kultury w Białej Podlaskiej</p>	<p>Gminna Biblioteka w Sitniku Filia Gminnej Biblioteki w Sworach Filia Gminnej Biblioteki w Woskrzonicach Filia Gminnej Biblioteki w Perkowicach Filia Gminnej Biblioteki w Ciciborze Filia Gminnej Biblioteki w Hrudzie Filia Gminnej Biblioteki w Dokudowie</p>	<p>Placówki GOK Kluby Kultury w Sitniku, Sworach, Hrudzie, Perkozicach, Worońcu, Styrzyńcu, Dobudowie, Woskrzonicach Pracownia Koronkarska Pracownia Tkacka Pracownia Kulinariów Regionalnych Pracownia Zdobnictwa Ludowego Pracownia Obrzędów i Zwyczajów Ludowych Zespoły śpiewacze w Ciciborze Dużym, „Sitniczanki” w Sitniku,</p>	<p>Konkursy – „Boże Narodzenie dawniej i dziś”, „Koronkarstwo Podlaskie z fantazją”, „Świąteczne drzewko dawniej i dziś” Promocja Gminnego Produktu Regionalnego Warsztaty Przygraniczne „Warsztaty tkackie nadbużańskie perebory „Święto Kultury Narodów Świata – Różnorodność jest wartością” Majowe wierszowanie Cztery pory roku w teatrze</p>

Wyszczególnienie	Ośrodki kultury	Inne instytucje kulturalne	Zespoły ludowe, kluby, koła gospodyń wiejskich, inne miejsca twórczości ludowej	Najważniejsze imprezy kulturalne
		Punkt Biblioteczny w Woroncu	w Styrzyńcu, w Sworach oraz „Kabaret okazjonalny” w Sworach Zespoły obrzędowo-śpiewacze „Lewkowanie” w Dokudowie, „Kalina” w Perkowicach, w Hrudzie, w Woskrzenicach Grupy taneczne „Macierzanka” w Białej Podlaskiej oraz w Hrudzie	obrzędowym Zdobnictwo ludowe – „Święto kwiatów” Wojewódzki Przegląd Kapel i Śpiewaków Ludowych
Gmina Drelów	Gminne Centrum Kultury w Drelowie	Gminna Biblioteka Publiczna w Drelowie	Zespół Śpiewaczy z Drelowa „BAGNOSZKI” Zespół Śpiewaczy z Szach „ROSZADA” Kapela „HARMONIJKOWE ECHO” z Zahajek Dziecięcy Zespół Śpiewaczy z Drelowa Zespół Śpiewaczy KGW z Zahajek	Powiatowy Przegląd Teatrów Obrzędowych
Gmina Janów Podlaski	Gminny Ośrodek Kultury	Gminna Biblioteka	Galeria Macieja Falkiewicza	Impresje Muzyczne

Wyszczególnienie	Ośrodki kultury	Inne instytucje kulturalne	Zespoły ludowe, kluby, koła gospodyń wiejskich, inne miejsca twórczości ludowej	Najważniejsze imprezy kulturalne
	w Janowie Podlaskim	Publiczna Wiejski Dom Kultury w Nowym Pawłowie Stowarzyszenie Turystyczno-Kulturalne	Zespoły ludowe „Pawłowianki”, „Jakówki” Zespół biesiadny „Janowskie Duszki” Zespoły przy GOK: „Silver”, „Chór Janowianie”, „Iskierki”, „Fire Crew”, „Salsa”, „Amida”, „Optima” 30 artystów – twórców ludowych specjalizujących się w różnych rodzajach produktu regionalnego ⁹	Eliminacje Powiatowe Ogólnopolskiego Festiwalu Kapel i Śpiewaków w Kazimierzu Wieczór Kołęd i Pastorałek „Hej kołęda, kołęda” Wystawa prac plastycznych „Aniele Mój” Wystawy malarstwa i fotografii, kraszanek, pisanek i stroików wielkanocnych Konkursy poezji i piosenki Występy artystyczne
Gmina Kodeń	Gminne Centrum Kultury, Sportu i Turystyki w Kodniu	Biblioteka gminna	Zespół Śpiewaczy Klubu Seniora w Kodniu Zespół Śpiewaczy „Jarzębina” z Zabłocia Zespół Śpiewaczy z Kostomłot Grupa „Szkoła Ludowa”	Gminny przegląd zespołów Kolędniczych „Koleđujmy wszyscy wraz” Blok imprez „Wiosna w obrzędach i obyczajach” Dni Kodnia – blok imprez sportowo-rekreacyjnych i kulturalno-rozrywkowych Bieg Sapiechów – impreza

⁹ Jest to hafciarstwo, koronkarstwo, dziewiarstwo, wycinanki, pisanki, masa solna, wypalanki, metaloplastyka, malarstwo, szycielkowanie, rzeźba, grafika, tkanina, fraszkopisanie, florystyka, taniec, muzyka, pieśni, obrzędy ludowe, pszczelarstwo, fotografia współczesna, poezja ludowa, florystyka.

Wyszczególnienie	Ośrodki kultury	Inne instytucje kulturalne	Zespoły ludowe, kluby, koła gospodyń wiejskich, inne miejsca twórczości ludowej	Najważniejsze imprezy kulturalne
			w Kodniu Pracownia Rękodzieła Artystycznego w Kodniu Pracownia Technik Ręcznych w Zabłociu Grupa Teatralna w Kodniu Grupa aktywu w Zabłociu Koło Przyjaciół Biblioteki w Kodniu Grupa Artystyczna w Kodniu Młodzieżowy Zespół Wokalno-Instrumentalny „KOD”	międzynarodowa Małe Biegi Sapiechów – impreza międzynarodowa Powiatowe Spotkania z Poezją Maryjną poświęcone pamięci Jana Pawła II Gminne Andrzejkowe Spotkanie z Folklorem Mikołajkowy Przegląd Twórczości Artystycznej Dzieci i Młodzieży
Gmina Konstantynów	Gminne Centrum Kultury w Konstantynowie	Gminna Biblioteka Publiczna Izba Pamięci w Pałacu Platerów	Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Konstantynowskiej Koło Gospodyń Wiejskich Chór Parafialny Zespół „Pogodna Jesień” Kapela Sąsiedzka i Dziecięcy	„Za kolędę dziękujemy” „Zaduszki Kulturalne – Ocalić od zapomnienia” Dni Konstantynowa „W hołdzie Janowi Pawłowi II” – uroczystość muzyczno-literacka

¹⁰ Jest to potrawy regionalne, szydełkowanie, hafciarstwo, plastyka, grafika, malarstwo, rzeźba, muzyka ludowa, modelarstwo.

Wyszczególnienie	Ośrodki kultury	Inne instytucje kulturalne	Zespoły ludowe, kluby, koła gospodyń wiejskich, inne miejsca twórczości ludowej	Najważniejsze imprezy kulturalne
			Zespół Śpiewaczy „Zakalinki” 27 artystów – twórców ludowych specjalizujących się w różnych rodzajach twórczości ludowej ¹⁰	Wigilia w Konstantynowie
Gmina Leśna Podlaska	Gminny Ośrodek Kultury w Leśnej Podlaskiej	Gminna Biblioteka Publiczna	Zespół Śpiewaczo Obrzędowy „Worgulanki” Zespół Śpiewaczy „Leśnianki” Zespół wokalny-instrumentalny (dziecięcy) „Leśniańskie Nutki” Koła gospodyń wiejskich	Podlaski Festiwal Pieśni Maryjnej

Wyszczególnienie	Ośrodki kultury	Inne instytucje kulturalne	Zespoły ludowe, kluby, koła gospodyń wiejskich, inne miejsca twórczości ludowej	Najważniejsze imprezy kulturalne
Gmina Łomazy	Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji w Łomazach	Gminny Ośrodek Kultury Wiejski Dom Kultury w Lubence Gminna Biblioteka Publiczna	(Nosów, Osnówka) Zespół piosenki biesiadnej Młodzieżowy zespół wokalny "Wiem dokąd idę" Zespół woklano-instrumentalny Orkiestra dęta Teatr obrzędowy "Czeladońka" w Lubence KGW w Dubowie 8 artystów – twórców ludowych specjalizujących się w różnych rodzajach sztuki ludowej ¹¹	Powiatowe Prezentacje Wokalne Dni Łomazy – Jarmark Jagielloński Wystawy „Polskie Jarmarki”, „Tatarzy na Południowym Podlasiu”
Miasto Międzyrzec Podlaski	Miejski Ośrodek Kultury w Międzyrzeczu Podlaskim	Miejska Biblioteka Publiczna Kino Sława	Zespół Pieśni i Tańca Ludowego „Dzieci Podlasia” Kapela Ludowa „Przyjaciele” Zespół Taneczny „Sezamki” Grupa Tańca Towarzystwa Iskra Grupa wokalna	Mały Konkurs Recytatorski

¹¹ Jest to rzeźba, tkactwo, hafty, malarstwo, hafty, rękodzieło artystyczne.

Wyszczególnienie	Ośrodki kultury	Inne instytucje kulturalne	Zespoły ludowe, kluby, koła gospodyń wiejskich, inne miejsca twórczości ludowej	Najważniejsze imprezy kulturalne
			Grupa Teatralna „13” Chór Męski „Wiarus” Strażacka Orkiestra Dęta Zespoły tańca New Style: Chillout, Kabum Crew	
Gmina Międzyrzec Podlaski	Gminny Ośrodek Kultury w Międzyrzeczu Podlaskim	Gminna Biblioteka Publiczna Biblioteka w Hałasach Biblioteka w Rogoźnicy Biblioteka w Tłusciu Biblioteka w Wysokiem Biblioteka w Krzewicy	Zespół „Echo” w Przychodach Zespół „Ale Baby” i kapela ludowa w Berezie Zespół „Leśne Echo” w Zaściankach Zespół „Jutrzenka” w Rogoźnicy	„Z tradycją ludową za pan brat” – gminne spotkanie zespołów ludowych Gminny Przegląd Zespołów i Kapel Ludowych „Katarzynki” – spotkanie z folklorem
Gmina Piszczac	-	Gminna Biblioteka Publiczna	Zespół folklorystyczny „Na swojską nutę” Stowarzyszenie Twórców Ludowych	Gminne Święto Plonów
Gmina Rokitno	Gminna Instytucja Kultury w Rokitnie	Gminna Biblioteka Publiczna w Rokitnie Świetlica Kulturalno-Edukacyjna w Cieleśnicy	Zespół ludowy „Podlasianki” Stowarzyszenie „Klon”	Powiatowe Spotkania z Piosenką Wakacyjną Przegląd Twórczości Artystycznej Seniorów Tradycje wielkanocne

Wyszczególnienie	Ośrodki kultury	Inne instytucje kulturalne	Zespoły ludowe, kluby, koła gospodyń wiejskich, inne miejsca twórczości ludowej	Najważniejsze imprezy kulturalne
				Gminy Rokitno
Gmina Rossosz	Gminny Ośrodek Kultury w Rossoszu	Gminna Biblioteka Publiczna w Rossoszu	Zespół Taneczny „Cheerleaders” Zespół Obrzędowy „Zielawa” Dziecięcy Zespół Skowroneczki Koła gospodyń wiejskich Orkiestra Dęta	Biesiada na Zabaszcie
Gmina Sławatycze	Gminny Ośrodek Kultury w Sławatyczach	Gminna Biblioteka Publiczna Biblioteka Publiczna Gminy Sławatycze Filia w Jabłecznej Biblioteka Publiczna Gminy Sławatycze Filia w Krzywówłce	Zespół Śpiewaczy – Krzywówólka Kapela Rodzinna – Jabłeczna	Międzynarodowy Plener Malarski „Uroki Krajobrazu Nadbużańskiego”
Gmina Sosnówka	Gminny Ośrodek Kultury w Sosnówce	Gminna Biblioteka Publiczna w Sosnówce	Gminne Koło Kombatantów II Warszawskiej Brygady Saperów	Przeгляд: Palmy i Pisanki Wielkanocne Konkurs literacki imienia J.I. Kraszewskiego
Miasto Terespol	Miejski Ośrodek Kultury w Terespolu	Miejska Biblioteka Publiczna	Brak danych	Festiwal kolęd wschodniostowiańskich

Wyszczególnienie	Ośrodki kultury	Inne instytucje kulturalne	Zespoły ludowe, kluby, koła gospodyń wiejskich, inne miejsca twórczości ludowej	Najważniejsze imprezy kulturalne
Gmina Terespol	Gminny Ośrodek Kultury w Koroszczynie Gminny Ośrodek Kultury w Terespolu	Gminna Biblioteka Publiczna w Koroszczynie Gminna Biblioteka Publiczna w Terespolu	Dwa koła plastyczne „Artystyczny kramik”, „Mały artysta” Zespół Tańca Ludowego „Obertas” Zespół Tańca „break dance” Koło teatralne „Małe liski” Chórek	Przegląd Poezji Śpiewanej Przegląd folklorystyczny „Kultura bez granic” Święto ogórka Święto pieczonego ziemniaka Wielkanocny baranek w otoczeniu pisanek Konkurs poezji miłosnej
Gmina Tucznna	Gminny Ośrodek Kultury w Tucznnej	Gminna Biblioteka Publiczna w Tucznnej	Brak danych	Powiatowy Festiwal Pieśni Patriotycznej
Gmina Wisznice	Gminny Ośrodek Kultury i Oświaty w Wisznicach	Gminna Biblioteka Publiczna w Wisznicach Wiejski Dom Kultury, Horodyszczce	Chór „Polesie”, Horodyszczce Chór emerytek i rencistek Koło gospodyń wiejskich Izba Pamięci Regionalnej w Rowinach – prezentacja tkactwa	Brak danych
Gmina Zalesie	Gminny Ośrodek Kultury w Zalesiu	Gminna Biblioteka Publiczna w Zalesiu	Miejsca twórczości ludowej: Pan Leon Szabluk – rzeźbiarz z Małowej Góry Zespół teatralny „Pacholęta”	Piknik Teatralny Konkurs Literacko-Plastyczny „Strachy, Strzygi i Inne...”

Wyszczególnienie	Ośrodki kultury	Inne instytucje kulturalne	Zespoły ludowe, kluby, koła gospodyń wiejskich, inne miejsca twórczości ludowej	Najważniejsze imprezy kulturalne
			<p>Kółko Plastyczne przy GOK</p> <p>Zespół śpiewaczy „Dobrynianki”</p>	
Rejon brzeski	Rejonowy Dom Rzemiosła, Dom Kultury, 16 wiejskich domów kultury	9 klubów-bibliotek, 7 wiejskich klubów, 6 domów usług socjalnych	152 koła zainteresowań Zespół Pieśni Narodowej Narodowy Zespół Muzyki i Pieśni, Narodowy Zespół Pieśni, Narodowy Zespół Wokalny, Zespół Cymbalistów	Festiwal Teatralny „Białowieża”
Rejon kamieniecki	2 miejskie domy kultury 19 wiejskich domów kultury	7 wiejskich klubów wiejskie centrum kultury	166 kluby artystycznej działalności, 44 kluby zainteresowań, m.in. weteranów wojny, grupa estradowa, dziecięcy zespół tańca, grupa wokalna „Harmonia”, narodowy chór, dziecięcy zespół taneczny, orkiestra „Kamienieccy muzycy”	Narodowy Dzień Białoruskiego Piśmiennictwa (m.in. plener malarski „Przy kamienieckiej baszcie”)

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet, stron internetowych i wywiadu telefonicznego.

Wnioski

Powyższa inwentaryzacja i analiza walorów antropogenicznych na obszarze objętym projektem dobitnie dowodzi jego unikalności. Wspólna historia obszarów położonych obecnie po obu stronach granicy pozostawiła po sobie unikalne ślady w postaci zabytków dziedzictwa materialnego oraz kultury i sztuki ludowej, co umożliwi rozwój produktów turystycznych transgranicznych budowanych na bazie kompatybilnych walorów kulturowych.

Analizując potencjał antropogeniczny omawianego obszaru po obu stronach granicy należy podkreślić przede wszystkim:

- Wielokulturowość i wieloreligijność obszaru przejawiającą się przede wszystkim w istnieniu obiektów sakralnych (kościółach, cerkwiach, cmentarzach, kaplicach i kapliczkach przydrożnych).
- Ślady tatarskie w postaci mizarów (wyodrębnione jako wielka, samoistna atrakcja obszaru).
- Wyjątkowe obiekty sakralne np. Jabłeczna, Kostomłoty, Ortel Królewski, Kodeń, Leśna Podlaska, Pratulin, o unikalnym charakterze zarówno w skali regionalnej jak i ogólnopolskiej.
- Istnienie unikalnych miejsc kultu religijnego (Kodeń, Leśna Podlaska, Brześć)
- Sławne postaci związane z obszarem: Poniatowscy, Niemcewiczowie, Radziwiłłowie, Sapiehowie, Kraszewscy oraz osobistości bardziej współczesne: Kłosowski, Kaczyński, Skubiszewski, Safjan, Ziołkowski, etc.
- Pozostałości kultury magnackiej i szlacheckiej.
- Ożywione życie kulturalne (koła zainteresowań, działalność domów kultury, zespoły artystyczne, twórcy ludowi, imprezy folklorystyczne).
- Oryginalna sztuka i kultura ludowa (podlaski perebor jest unikatem w skali światowej).

Wszystko to stanowi ogromny, ale jeszcze niewykorzystany w pełni potencjał. Wydaje się, że w kontekście walorów antropogenicznych największymi skarbami regionu są wielokulturowość i wielowyznaniowość oraz kultura i sztuka ludowa, niekiedy niewystarczająco wyeksponowana. Brakuje przede wszystkim środków finansowych na promocję, ciekawy sposób prezentacji posiadanych walorów, szczególnie imprez opartych o tradycję, historię, obyczaje, legendy, a także pomysłu na prezentację dziedzictwa kultur i religii.

4.2.3. Dostępność komunikacyjna.

Dostępność komunikacyjna wpływa bezpośrednio na wielkość ruchu turystycznego obszaru, a możliwość skorzystania z różnych rodzajów transportu ułatwia turystom zaplanowanie podróży i staje się istotnym kryterium przy jej planowaniu.

Na dostępność komunikacyjną składa się przede wszystkim sieć dróg kolejowych i kołowych, częstotliwość połączeń kolejowych i autobusowych PKS utrzymywanych z innymi miastami oraz bliskość lotnisk. Dostępność komunikacyjna jest kluczowym czynnikiem warunkującym rozwój turystyki. Oczywistym jest, że turystom zależy na jak najszybszym i bezpiecznym dotarciu do miejsca przeznaczenia.

Z punktu widzenia trendów obserwowanych na rynku turystycznym, najważniejszym środkiem transportu był i będzie samochód osobowy, stąd niezwykle ważną jest kwestia gęstości sieci dróg i ich jakości. Na znaczeniu tracić będzie transport autobusowy. Coraz częściej turyści będą wybierali natomiast samoloty, chociaż w kontekście rozwoju obszaru projektowego nie będzie to miało znaczenia kluczowego.

Cechą charakterystyczną i ogromnym atutem obszaru objętego projektem jest jego transgraniczność oraz położenie na osi ważnych transkontynentalnych szlaków komunikacyjnych:

- drogi E-30 łączącej Madryt, Paryż, Berlin i Warszawę z Moskwą,
- magistrali kolejowej E-20 prowadzącej od Berlina poprzez Warszawę i Moskwę do Władywostoku.

Na granicy z Białorusią w obszarze terytorialnym powiatu bialskiego funkcjonuje jedno kolejowe i trzy drogowe przejścia graniczne. Są to przejścia rangi międzynarodowej o znaczącej roli w obsłudze ruchu granicznego na wschodniej granicy Polski (a zarazem Unii Europejskiej). Są to przejścia drogowe: towarowe w Kukurykach i osobowe w Terespolu i Sławatyczach oraz przejście kolejowe w Terespolu.

Przejście kolejowe Terespol - Brześć jest zlokalizowane w korytarzu II Berlin–Kunowice – Poznań – Warszawa – Terespol – Mińsk - Moskwa i czynne całą dobę dla międzynarodowego ruchu osobowego, towarowego i uproszczonego ruchu granicznego.

Przejścia drogowe:

- Kukuryki-Kozłowicze - przejście czynne całą dobę dla międzynarodowego ruchu towarowego. Przejście graniczne wybudowane w 1984 roku dla odciążenia Drogowego Przejścia Granicznego w Terespolu. W 1999 roku rozszerzony został zasięg terytorialny przejścia w Kukurykach o nowoczesny Terminal Samochodowy w Koroszczyne. Stare przejście łączy z terminalem droga celna o długości około 5 km. Łączna powierzchnia terminalu wynosi 46,46 ha, w tym część budżetowa 20,51 ha. Przepustowość przejścia wynosi 4000 pojazdów na dobę. Terminal przeznaczony jest do dokonywania odpraw granicznych celnych, sanitarnych, weterynaryjnych i fitosanitarnych międzynarodowego transportu samochodowego. W części komercyjnej terminalu zarządzanej przez Polskie Konsorcjum Gospodarcze S.A. świadczone są m.in. usługi spedycyjne, bankowe, gastronomiczne, handlowe. Na terenie terminalu znajdują się parkingi, stacja benzynowa, stacje obsługi samochodów ciężarowych.

- Drogowe Przejście Graniczne w Terespolu (Terespol-Brześć) przekazane zostało do eksploatacji w 1972 roku. Obsługuje ruch osobowy. Przepustowość przejścia wynosi 2700 środków transportu osobowego na dobę.
- Drogowe Przejście Graniczne w Sławatyczach (Domaczewo-Sławatycze) otwarte zostało w dniu 21 stycznia 1995 roku. Zgodnie z ustaleniami ze stroną białoruską dokonywane są tu wspólne odprawy graniczne na obu kierunkach ruchu. Po stronie białoruskiej brak jest obiektów drogowego przejścia granicznego. Przejście posiada 14 pasów odpraw. Jego przepustowość wynosi 2000 środków transportu osobowego na dobę.

W pobliżu Terespolu w miejscowości Małaszewicze zlokalizowany jest największy w Polsce kolejowy „suchy” port przeładunkowy, którego zdolność przeładunkowa w ciągu doby wynosi 24 tys. ton towarów. Tutaj następuje styk dwóch systemów kolejowych: europejskiego korzystającego z torów o szerokości 1 435 mm i azjatyckiego o torach szerokości 1 520 mm. Jest to jedno z głównych ogniw wymiany międzynarodowej w komunikacji kolejowej. Zakłady posiadają rozbudowany układ nowoczesnych urządzeń technicznych do przeładunku wszystkich towarów przewożonych przez kolej.

Na szlaku tranzytowym Wschód-Zachód pomiędzy międzynarodową trasą E-30, a szlakiem kolejowym E-20, w odległości 8 km od granicy z Białorusią, zlokalizowany jest Wolny Obszar Celny utworzony w 1993 roku, który obejmuje 166 ha terenów inwestycyjnych.

Transport kolejowy

Zgodnie z ustaleniami międzynarodowymi jedną z głównych europejskich linii kolejowych jest linia E-20 Berlin - Warszawa - Moskwa. W obrębie powiatu na tej linii kolejowej o długości 67 km zlokalizowanych jest 6 stacji towarowych (Terespol, Małaszewicze, Chotyłów, Bór, Biała Podlaska, Międzyrzec Podlaski) oraz 10 przystanków osobowych. Z uwagi na znaczenie linii, została ona objęta między innymi „Umową Europejską o Głównych Międzynarodowych Liniach Kolejowych” oraz „Umową Europejską o Ważniejszych Międzynarodowych Liniach Transportu Kombinowanego i Obiektów Towarzystwujących”.

W związku z tym, że stan techniczny linii E-20 nie spełnia wymagań tych porozumień, Polska zobowiązała się do jej modernizacji, która prowadzona jest etapowo od 1993 roku.

O sprawności międzynarodowych przewozów kolejowych pasażerskich i towarowych w dużej mierze decyduje praca przejścia granicznego Małaszewicze - Terespol (Brześć). Specyfiką tego przejścia na polskiej granicy wschodniej jest współdziałanie dwóch systemów transportowych o różnych szerokościach torów: europejskiego 1435 mm i azjatyckiego 1520 mm.

Podstawą skomunikowania obszaru objętego projektem po stronie polskiej z innymi częściami kraju jest magistrala kolejowa E-20. Obszar jest stosunkowo dobrze skomunikowany z Warszawą (Biała Podlaska - 6 bezpośrednich połączeń na dobę, Międzyrzec Podlaski - 6 bezpośrednich połączeń na dobę, Terespol – 5 połączeń bezpośrednich na dobę). Podobnie jest z połączeniami do Siedlec (np. z Białej Podlaskiej do Siedlec kursuje 6 bezpośrednich pociągów w ciągu doby).

Bezpośrednio z Białej Podlaskiej można dojechać również do Krakowa, Szczecina oraz Moskwy i Mińska.

Rejon brzeski posiada linię kolejową do Białegostoku, Kowla (Ukraina) i do Baranowicz (Brześć – Mińsk – Moskwa), Łunińca i Tomaszowki. Posiada 3 połączenia bezpośrednie z Warszawą w ciągu doby.

Przez terytorium rejonu kamienieckiego przebiega natomiast linia kolejowa Wysokie – Litowsk – Czeremcha.

Transport drogowy

Na terenie powiatu bialskiego zlokalizowanych jest 3 640,6 km dróg, w tym:

- drogi krajowe - 126,6 km,
- drogi wojewódzkie - 186,0 km,
- drogi powiatowe - 1126,3 km,
w tym o nawierzchni:
 - twardej - 879,4 km,
 - gruntowej ulepszonej (*z gruntu stabilizowanego cementem*) – 14,8 km,
 - gruntowej naturalnej - 232,1 km,
- drogi gminne (*dane z 2004 r.*) - 2201,7 km, w tym o nawierzchni twardej - 356,5 km

Drogi krajowe

- **nr 2, E-30** Berlin - Warszawa - Moskwa o funkcji drogi międzynarodowej,
- **nr 68** stanowiąca odgałęzienie drogi **Nr 2** do drogowego przejścia granicznego dla ruchu towarowego w Kukurykach,
- **nr 19**: granica państwa - Białystok - Międzyrzec Podlaski - Lublin - Rzeszów,
- **nr 63**: granica państwa - Węgorzewo - Giżycko - Siedlce - Radzyń Podlaski - Sławatycze.

Drogi wojewódzkie

- **nr 806**: Łuków-Międzyrzec Podlaski,
- **nr 813**: Międzyrzec Podlaski - Parczew - Ostrów Lubelski - Łęczna,
- **nr 811**: Sarnaki - Konstantynów - Biała Podlaska,
- **nr 812**: Biała Podlaska - Wisznice - Włodawa – Chełm-Rejowiec-Krasnystaw,
- **nr 815**: Wisznice - Parczew - Siemień - Lubartów,
- **nr 816**: Terespol - Kodeń - Sławatycze - Włodawa - Dorohusk - Horodło - Zosin,
- **nr 698**: Siedlce - Łosice - Konstantynów - Terespol.

Powiat biały, pod względem długości sieci drogowej, zajmuje pierwsze miejsce w kraju, a ilości dróg utwardzonych trzecie. Sieć drogowa liczy 1126,3 km w tym: drogi zamiejskie stanowią 1109,5 km natomiast miejskie (*ulice*) 16,8 km. Długość dróg o nawierzchni twardej wynosi 879,4 km, gruntowych ulepszonych (*grunt stabilizowany cementem*) 14,8 km i gruntowych naturalnych 232,1 km. Na drogach powiatowych zlokalizowanych jest 66 obiektów mostowych o długości 1141,7 mb oraz 950 przepustów o długości 10 430 mb.

Wspomniana trasa M1/E-30 przebiega również przez rejon brzeski. Ponadto w regionie brzeskim funkcjonuje ponad 350 km dróg krajowych i ponad 70 km dróg o znaczeniu międzynarodowym, towarowa magistrała o znaczeniu międzynarodowym z punktu granicznego w Kozłowiczach w kierunkach na Baranowicze, Pińsk, Kamieniec, Małorit.

Przez rejon kamieniecki przebiegają drogi kołowe: Brześć – Kamieniuki, Prużany – Wysokie, Kamieniec – Żabinka i Brześć – Wysokie.

Transport autobusowy

Obszar objęty projektem po stronie polskiej jest obsługiwany przez PKS Biała Podlaska i posiada połączenia głównie z najbliższą okolicą. Są również kursy obsługujące trasy do Warszawy, Białegostoku, Gdańska i Lublina. Największą częstotliwość połączeń notuje się na trasach do Warszawy i Lublina.

Biała Podlaska posiada również połączenia z Warszawą, Międzyrzecem, Konstantynowem, Janowem, Lublinem, Białymstokiem oraz Terespołem dzięki komunikacji prywatnej.

Funkcjonuje również transport lokalny.

Transport lotniczy

Na terytorium powiatu biały w chwili obecnej nie ma czynnego lotniska cywilnego. W Białej Podlaskiej znajduje się obszar dawnego lotniska wojskowego.

Najbliższe lotniska znajdują się w Warszawie - Międzynarodowy Port Lotniczy im. Fryderyka Chopina oraz lotnisko krajowe (ok. 157 km) oraz w Brześciu lotnisko międzynarodowe Telmy (17 km od miasta).

Podsumowanie

W kontekście rozwoju turystyki obszar objęty projektem cechuje stosunkowo dobra dostępność komunikacyjna w zakresie transportu drogowego i kolejowego. Gorzej sytuacja przedstawia się w kontekście transportu lotniczego, choć należy podkreślić istnienie lotniska międzynarodowego w Brześciu.

Linie kolejowe i drogi kołowe łączą główne centra obszaru (Biała Podlaska, Międzyrzec Podlaski, Terespol, Brześć) z innymi centrami w kraju i za granicą. W odniesieniu do polskiego obszaru projektu należy podkreślić, iż jest on skomunikowany głównie poprzez drogę nr 2 oraz magistralę kolejową E-20, co oznacza, iż komunikacja ta przebiega równoleżnikowo, choć drogi kołowe łączą

obszar z Lublinem i Rzeszowem oraz z Białymstokiem, Węgorzewem i Suwałkami. Natomiast po białoruskiej stronie obszaru projektowego linie kolejowe łączą Brześć z wieloma miastami:

- Brześć – Mińsk – Moskwa – Nowosybirsk
- Brześć – Mińsk – ST. Petersburg
- Brześć – Mińsk – Wilno – Kaliningrad
- Brześć – Astana
- Brześć – Kowel – Kijów
- Brześć – Chełm
- Brześć – Połowce – Czeremcha
- Brześć – Biała Podlaska – Warszawa – Berlin – Frankfurt n/M

Jak wspomniano przez Brześć przebiega droga międzynarodowa E30 Cork – Omsk i droga krajowa M14 Brześć – Kowel. Jednocześnie arteria wodna łączy port miasta za pośrednictwem kanału Dniepr-Bug z Morzem Czarnym.

4.3. Stan zagospodarowania przestrzeni turystycznej.

Zagospodarowanie turystyczne obszaru decyduje o spełnieniu podstawowych potrzeb bytowych turysty. Im bogatsza oferta obszaru, tym większe możliwości przyciągnięcia różnych segmentów odbiorców.

Analiza zagospodarowania dostarcza również informacji na temat koniecznych inwestycji, które należy podjąć w poszczególnych gminach, aby poszerzyć skalę i podnieść jakość usług.

Infrastruktura turystyczna, paraturystyczna i społeczna oraz ich ocena to istotny element w badaniu możliwości rozwoju turystyki na analizowanym obszarze. W tym kontekście należy ocenić elementy podstawowej bazy turystycznej (baza noclegowa i gastronomiczna) oraz szeroko rozumianą infrastrukturę uzupełniającą, w której skład wchodzi zazwyczaj: szlaki turystyczne, kąpieliska, pływalnie, ośrodki sportu, ośrodki zdrowia, etc. Odpowiednie pod względem jakości i ilości zagospodarowanie turystyczne obszaru jest niezbędnym elementem umożliwiającym wykorzystanie walorów turystycznych.

4.3.1. Infrastruktura turystyczna.

Turystyka i jej rozwój wpływa na konieczność poszerzania infrastruktury turystycznej. Systematyczne podnoszenie poziomu jakości bazy noclegowej i gastronomicznej, a także szybki jej rozwój i urozmaicenie, przyczyniają się do lepszego postrzegania obszaru przez turystów. Stają się dodatkową zachętą do przyjazdu.

Na infrastrukturę turystyczną składa się baza noclegowa i gastronomiczna. Poniżej przedstawiona została analiza zagospodarowania obszaru objętego projektem w obiekty noclegowe i gastronomiczne, w podziale na gminy/miasta i kategorie.

Przy opracowywaniu analizy infrastruktury autorzy dokumentu korzystali z wielu źródeł danych, różniących się między sobą stopniem szczegółowości. Należały do nich:

- ankiety dotyczące potencjału turystycznego,
- strony internetowe urzędów miast i gmin,
- informacje pozyskane podczas wizji lokalnej oraz konsultacji telefonicznych.

Baza noclegowa

Istniejąca baza noclegowa stanowi niezbędny element zagospodarowania turystycznego i ma kluczowe znaczenie dla rozwoju turystyki na danym obszarze. Odpowiedni standard i różnorodność obiektów noclegowych ze zróżnicowanymi cenami jest jednym z kluczowych elementów w procesie podejmowania decyzji o wyborze miejsca pobytu zarówno krótkiego, jak i dłuższego.

Obiekty bazy noclegowej występujące na terenie objętym projektem zakwalifikowano do następujących kategorii (poniższy podział na kategorie powstał na podstawie nazw obiektów noclegowych, nie uwzględnia zaś faktycznych kategorii tych obiektów):

- hotele - kategoria obejmuje hotele skategoryzowane i nieskategoryzowane oraz hoteliki,
- motele,
- pensjonaty,
- ośrodki – kategoria obejmuje ośrodki wypoczynkowe, ośrodki wczasowo-kolonijne wypoczynkowe,
- zajazdy,
- kempingi i pola namiotowe,
- schroniska - kategoria obejmuje szkolne schroniska młodzieżowe, schroniska PTSM, bazy i internaty w szkołach,
- gospodarstwa agroturystyczne – kategoria obejmuje gospodarstwa i pokoje gościnne – odpoczynek na wsi,
- inne - inne obiekty, w których są świadczone usługi noclegowe, kategoria obejmuje domy gościnne, domy pielgrzymia, domy wczasowe, domy wycieczkowe, pokoje gościnne.

Dla oceny bazy noclegowej wykorzystano dane dotyczące liczby obiektów noclegowych w podziale na poszczególne gminy/miasta biorące udział w projekcie.

Tabela nr 8. Ilość obiektów bazy noclegowej w poszczególnych gminach / miastach/’rejonach z uwzględnieniem kategorii obiektów.

Rejon / miasto/ gmina	Hotele	Motele	Pensjonaty	Ośrodki	Zajazdy	Schroniska	Kempingi i pola namiotowe	Gospodarstwa agroturystyczne	Inne	Razem
Gmina Biała Podlaska	„LOTOS” – Woskrzenice Duże	-	-	-	-	Porosiuki („zielona szkoła”) - 1	-	Woskrzenice Małe – 1 Wilczyn – 1 Terebela – 1 Woskrzenice Duże – 1 Husinka – 1 Janówka – 1	Grabanów, Roskosz, Sławacinek Nowy – „Relax”	11
Gmina Drelów	-	-	-	-	-	-	-	Łózki – 2 Inne - 2	-	4
Gmina Janów Podlaski	Janów Podlaski - „Montana”		„Uroczysko Zaborek” – Janów Podlaski Kol., „Galeria” – Janów Podlaski			SSM w Błoniu		Janów Podlaski – 4 Bubel Granna - 1 Buczyce Stare - 2 Bubel Łukowiska -3 Nowy Pawłów - 2	„Wygoda” – Janów Podlaski, Janów Podlaski – 1 (dom wycieczkowy)	18

Rejon / miasto/ gmina	Hotele	Motele	Pensjonaty	Ośrodki	Zajazdy	Schroniska	Kempingi i pola namiotowe	Gospodarstwa agroturystyczne	Inne	Razem
Gmina Kodeń	-	-	-	Kodeń - 1	-	SSM przy SP Kodeń – 1	-	Kodeń – 2 Kostomłoty -1	Kodeń - 1	6
Gmina Konstantynów	-	-	-	-	-	SSM Gnojno – 1	Stacja Wodna ZHP w Gnojnie	Gnojno – 1 Komarno – 1 Solinki - 1	Konstantynó w – 1 (DPS)	6
Gmina Leśna Podlaska	-	-	-	-	-	-	-	-	„Bona” – Leśna Podlaska	1
Gmina Łomazy	-	„Pelikan”	-	-	-	-	-	Krasówka – „Pod Dębem”	-	2
Gmina Międzyrzec Podlaski	Na stacji CPN w Żabcach - 1	-	-	-	-	-	-	„Tęczowy Folwark” Krzymoszyce - 1	-	2
Gmina Piszczac	-	-	-	-	-	-	-	Zalutyń -1 Chotyłów -1	-	2
Gmina Rokitno	-	-	-	-	-	-	-	Pratulin – 2 Olszyn - 1	-	3
Gmina Roskosz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0

Strategia rozwoju turystyki w regionie Biała Podlaska – Brześć na lata 2008-2020
- audyt turystyczny

Rejon / miasto/ gmina	Hotele	Motele	Pensjonaty	Ośrodki	Zajazdy	Schroniska	Kempingi i pola namiotowe	Gospodarstwa agroturystyczne	Inne	Razem
Gmina Sławatycze	„Agusia”	-	-	-	-	SSM przy SP Liszna - 1	-	Sławatycze - 2 Liszna - 3	-	7
Gmina Sosnówka	-	-	-	-	-	SSM Romanów - 1	-	-	-	1
Gmina Terеспol	„Feniks” – Małaszewicz e	„Pod Dębami” - Kobylany	-	Ośrodek Caritasu z Siedlec	-	PTSM – Neple, SSM przy SP - Neple	Kobylany - 1	Małaszewice Duże - 1	Małaszewicz e Duże	8
Gmina Tuczna	-	-	-	-	-	-	-	Kalichowszczy zna - 1	-	1
Gmina Wisznice	-	-	-	-	-	SSM przy LO - Wisznice	-	-	-	1
Gmina Zalesie	Horbów Kolonias „Horbówiank a”	Lachówka Dużas przy stacji paliw „Lesta”	-	-	„Pod Lasem” – Lachówka Dużas	-	-	Mokrany Stare – 2 Małowa Góra - „Małówka”	Horbów Kolonias – „W zagrodzie”	7
Miasto Biała Podlaska	„Delfin”*** „Capitol”*** „Merkury”**	-	-	-	Zajazd Radziwiłłas	Bursa szkolnas - 1	-	-	„Sportowas” „Odys” „Odys-Bis”	18

Strategia rozwoju turystyki w regionie Biała Podlaska – Brześć na lata 2008-2020
- audyt turystyczny

Rejon / miasto/ gmina	Hotele	Motele	Pensjonaty	Ośrodki	Zajazdy	Schroniska	Kempingi i pola namiotowe	Gospodarstwa agroturystyczne	Inne	Razem
	„Oskar” „Złota Rybka” „Dukat” „Leon” „Boss”								„Helios” „U Marka” „Sylwia” „Mixbud” „Eden”	
Miasto Międzyrzec Podlaski	„Las Vegas”, „Mini Hotel”	-	-	-	„Zajazd Pocztowy”	-	-	-	„Dom Wczasowy”	4
Miasto Terespol	-	-	-	-	-	PTSM przy ZSO - 1	-	-	Pokoje gościnne – 1 PHU „Henry” -1	3
Rejon Brzeski (wraz z miastem rejonowym Brześć)	Brześć - 13	-	-	Rejon brzeski - 3	-	-	-	Czernawczyce - 1 Zbunin - 1 Piaski - 1 Czermi - 1 Tiuchnicze - 1	Brześć - 4 Rejon Brzeski - 7 (baza uzdrowiskowo- sanatoryjna)	32
Rejon Kamieniecki	Wiskuli – 1 Kamieniuki -							Bielaja – 2 Młyny – 1	Puszcza Białowieska	12

Strategia rozwoju turystyki w regionie Biała Podlaska – Brześć na lata 2008-2020
- audyt turystyczny

Rejon / miasto/ gmina	Hotele	Motele	Pensjonaty	Ośrodki	Zajazdy	Schroniska	Kempingi i pola namiotowe	Gospodarstwa agroturystyczne	Inne	Razem
(wraz z miastem rejonowym Kamieniec)	2							Szestakowo 1	- 5 (domki)	
R A Z E M	32	3	2	5	3	11	2	54	37	149

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Według danych, którymi dysponują autorzy dokumentu (pochodzących z otrzymanych ankiet dotyczących potencjału turystycznego obszaru objętego projektem oraz stron internetowych) łączna liczba obiektów noclegowych na analizowanym obszarze wynosi 149. Na tę liczbę składa się 32 obiektów oferujących miejsca noclegowe w hotelach, przy czym najwięcej hoteli jest w mieście powiatowym Biała Podlaska – 8 obiektów oraz w stolicy obwodu mieście Brześć – 13 obiektów. Na obszarze objętym projektem usługi noclegowe są świadczone przede wszystkim w gospodarstwach agroturystycznych – jest to liczba 54 (co stanowi 36% ogólnej liczby obiektów noclegowych na analizowanym obszarze), z tym, że nie są to w większości przypadków skategoryzowane gospodarstwa agroturystyczne, tylko są to kwatery prywatne oferujące odpoczynek na wsi. Najwięcej takich obiektów znajduje się w gminie Janów Podlaski. Następną, co do ilości kategoria obiektów noclegowych – obiekty świadczące usługi hotelarskie, obejmuje domy gościnne, domy pielgrzyma, domy wczasowe, domy wycieczkowe, pokoje gościnne; liczba takich obiektów wynosi 37. Najmniej obiektów noclegowych należy do kategorii motele, pensjonaty, ośrodki wypoczynkowe oraz kempingi i pola namiotowe, do każdej z wymienionych kategorii należy po 2-3 obiekty.

Największa baza noclegowa funkcjonuje w mieście Brześć i są to przede wszystkim hotele; następnie po 18 obiektów posiadają miasto Biała Podlaska, gdzie są to przede wszystkim też hotele oraz gmina Janów Podlaski, wśród których przewagę liczebną mają obiekty należące do kategorii gospodarstwa agroturystyczne.

Na obszarze objętym projektem są gminy, które nie posiadają obiektów bazy noclegowej, jest to gmina Rossosz.

Charakterystyczna dla rejonu brzeskiego jest duża ilość sanatoriów i uzdrowisk o międzynarodowym. W rejonie brzeskim funkcjonuje 7 obiektów sanatoryjno-uzdrowiskowych.

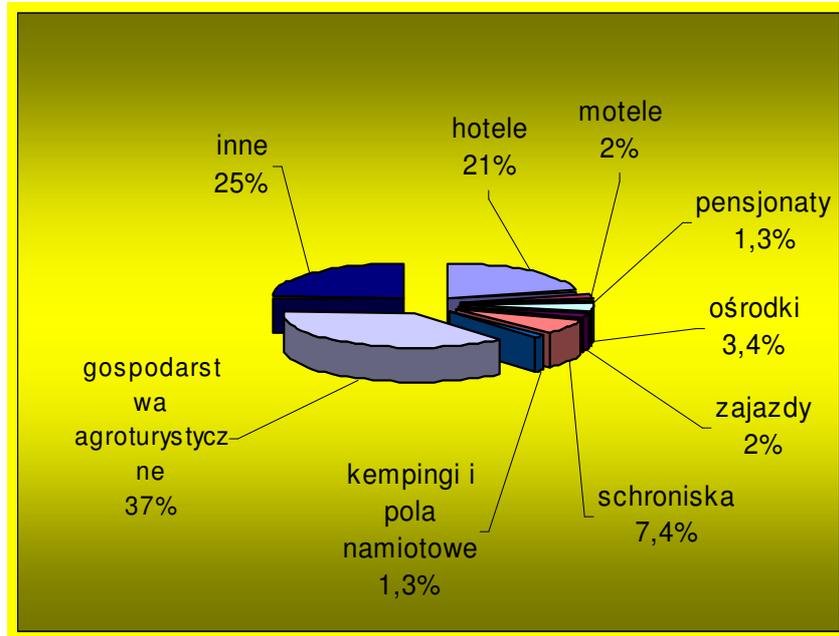
Ogólnie rejon brzeski dysponuje bazą hotelową w ilości około 900 miejsc, gdy w całym obwodzie brzeskim ilość ta sięga 1800 miejsc noclegowych.

Oprócz tego na terytorium rejonu kamienieckiego istnieje unikalny turystyczny obiekt – Rezydencja Świętego Mikołaja („Pomestje Deda Moroza”).

Zestawienie ilości miejsc noclegowych w poszczególnych obiektach bazy noclegowej w podziale na poszczególne miasta/gminy/rejony przedstawia tabela nr 6

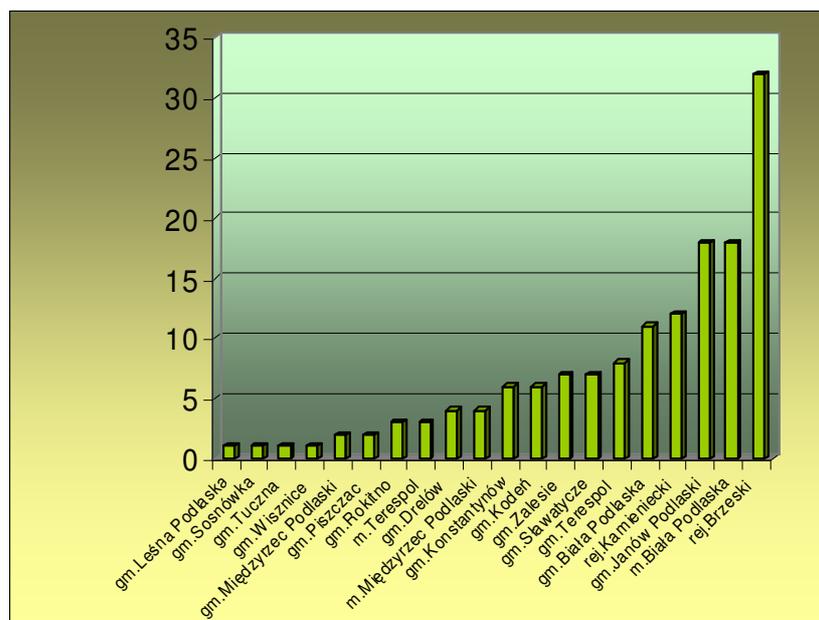
Rozłożenie bazy noclegowej pod względem ilości obiektów w danej kategorii przedstawiają wykresy nr 1 i nr 2

Wykres nr 1. Rozłożenie bazy noclegowej pod względem ilości obiektów w danej kategorii.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Wykres nr 2. Rozłożenie bazy noclegowej pod względem ilości obiektów w poszczególnych gminach/miastach.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Tabela nr 9. Ilość miejsc noclegowych w poszczególnych rejonach/miastach/gminach w podziale na rodzaje obiektów noclegowych.

Rejon / miasto / gmina	Hotele	Motele	Pensjonaty	Ośrodki	Zajazdy	Schroniska	Kempingi i pola namiotowe	Gospodarstwa agroturystyczne	Inne	Razem
Gmina Biała Podlaska	50	-	-	-	-	30	-	42	158	280
Gmina Drelów	-	-	-	-	-	-	-	15	-	15
Gmina Janów Podlaski	brak danych	-	100	-	-	25	-	153	32	310
Gmina Kodeń	-	-	-	100	-	25	-	18	110	253
Gmina Konstantynów	-	-	-	-	-	25	300	28	6	359
Gmina Leśna Podlaska	-	-	-	-	-	-	-	-	20	20
Gmina Łomazy	-	20	-	-	-	-	-	2	-	22
Gmina Międzyrzec Podlaski	23	-	-	-	-	-	-	10	-	33
Gmina Piszczac	-	-	-	-	-	-	-	9	-	9
Gmina Rokitno	-	-	-	-	-	-	-	18	-	18
Gmina Roskosz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0

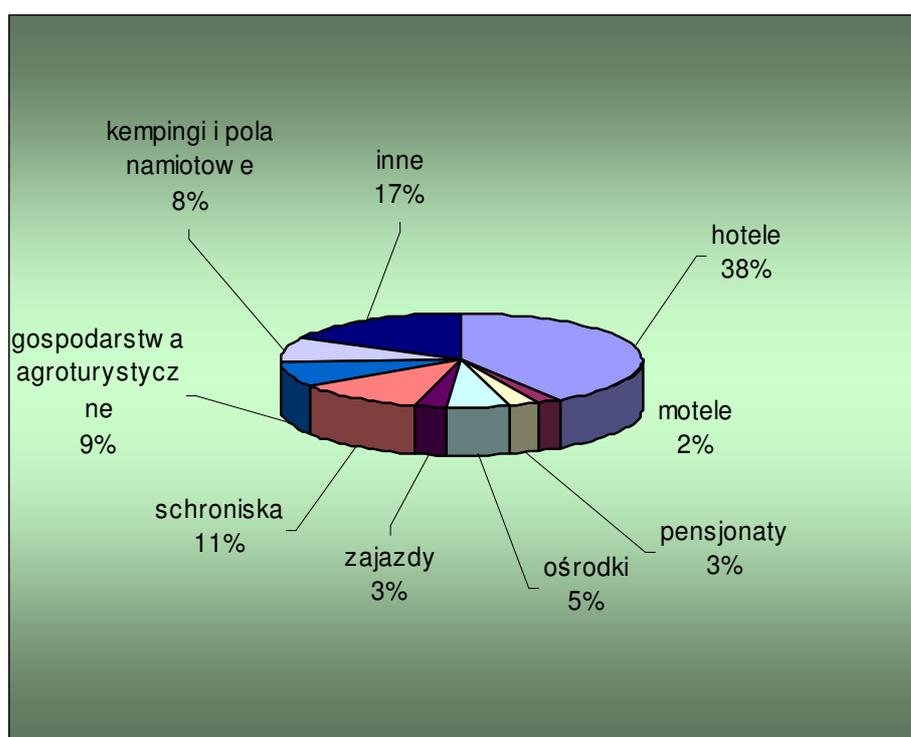
Rejon / miasto / gmina	Hotele	Motele	Pensjonaty	Ośrodki	Zajazdy	Schroniska	Kempingi i pola namiotowe	Gospodarstwa agroturystyczne	Inne	Razem
Gmina Sławatycze	44	-	-	-	-	25	-	44	-	113
Gmina Sosnówka	-	-	-	-	-	25	-	-	-	25
Gmina Terespol	18	46	-	100	-	111	brak danych	12	8	295
Gmina Tucznia	-	-	-	-	-	-	-	10	-	10
Gmina Wisznice	-	-	-	-	-	25	-	-	-	25
Gmina Zalesie	40	10	-	-	25	-	-	30	108	213
Miasto Biała Podlaska	377	-	-	-	64	70	-	-	181	692
Miasto Międzyrzec Podlaski	47	-	-	-	14	25	-	-	8	94
Miasto Terespol	-	-	-	-	-	25	-	-	36	61
Rejon Brzeski (wraz z miastem rejonowym Brześć)	792	-	-	brak kompletnych danych	-	-	-	19	brak kompletnych danych	811 (tylko baza hotelowa)
Rejon Kamieniecki (wraz z miastem	92	-	-	-	-	-	-	brak kompletnych danych	brak kompletnych danych	248

Rejon / miasto/ gmina	Hotele	Motele	Pensjonaty	Ośrodki	Zajazdy	Schroniska	Kempingi i pola namiotowe	Gospodarstwa agroturystyczne	Inne	Razem
rejonnym Kamieniec)										
R A Z E M	1483	76	100	200	103	411	300	brak kompletnych danych	brak kompletnych danych	3899

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Z analizy zebranych danych wynika, iż najczęściej miejsc noclegowych oferują hotele, co stanowi prawie 40% ogólnej liczby miejsc noclegowych oferowanych przez wszystkie obiekty noclegowe znajdujące się na analizowanym obszarze. Warto jednak zwrócić uwagę, iż hotele zawdzięczają swoją wysoką pozycję w statystyce miastom – Brześciowi i Białej Podlaskiej.

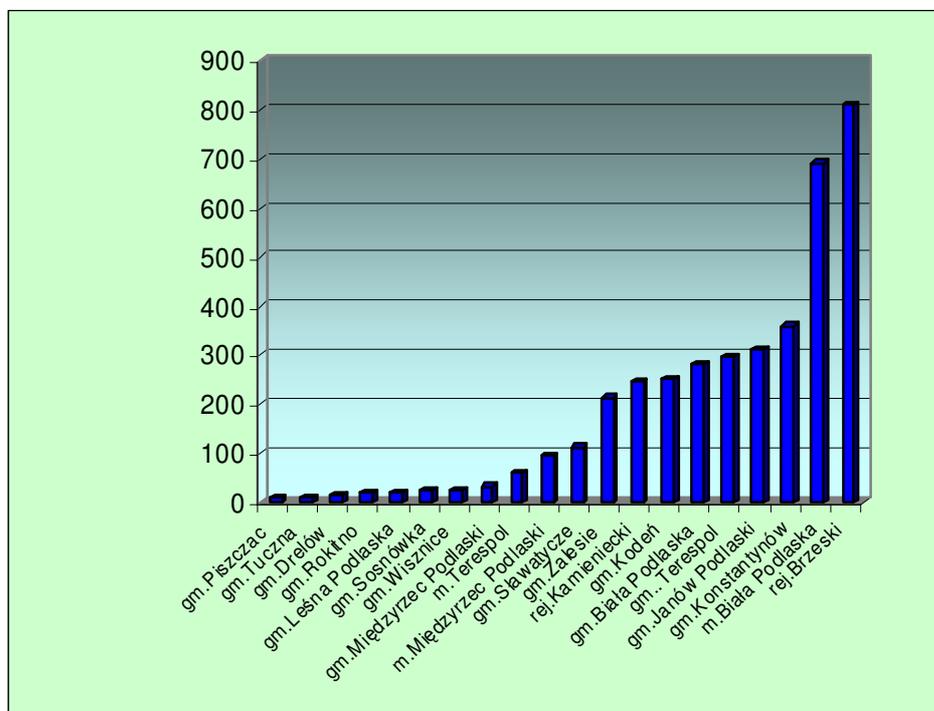
Wykres nr 3. Ilość miejsc noclegowych w poszczególnych kategoriach obiektów.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Z zestawienia w tabeli nr 6 wynika, iż najczęściej miejsc noclegowych znajduje się w rejonie brzeskim i są to przede wszystkim miejsca noclegowe w hotelach. Ich ogólna liczba wynosi 811. Miasto Biała Podlaska dysponuje 692 miejscami noclegowymi (drugie miejsce co do ilości miejsc noclegowych na analizowanym obszarze). Następne miejsce zajmuje gmina Janów Podlaski, gdzie baza noclegowa liczy 310 miejsc noclegowych.

Wykres nr 4. Ilość miejsc noclegowych w poszczególnych miastach i gminach.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Baza gastronomiczna

Baza gastronomiczna jest drugim, oprócz bazy noclegowej, podstawowym elementem zagospodarowania turystycznego. Jej znaczenie w procesie kształtowania produktu turystycznego oraz planowania intensyfikacji ruchu turystycznego jest bardzo duże. Dobry standard i smaczne potrawy obiektów gastronomicznych bezpośrednio wpływają na stopień zadowolenia turystów i opinię na temat odwiedzanego obszaru.

Spis obiektów gastronomicznych z uwzględnieniem ich kategorii znajduje się w tabeli poniżej. Dane umieszczone w tabeli pochodzą z różnych źródeł, co wpłynęło na zróżnicowany stopień szczegółowości tych informacji. Obiekty bazy gastronomicznej występujące na obszarze objętym projektem zakwalifikowano do następujących kategorii:

- restauracje, karczmy,
- pizzerie,
- kawiarnie, cukiernie,
- puby, bary,
- pozostałe (gospody, bufety, mała gastronomia).

Tabela nr 10. Baza gastronomiczna na obszarze objętym projektem.

Rejon/miasto/ gmina	Restauracje/kar czny	Pizzerie	Kawiarnie, cukiernie	Bary, puby	Pozostałe	Razem
Gmina Biała Podlaska	Roskosz - przy OHP, Grabanów -przy ODR	-	-	-	-	2
Gmina Drelów	-	-	-	Drelów – 1 Zahajki - 1	-	2
Gmina Janów Podlaski	Wygoda - przy Domu gościnnym	-	-	Janów Podlaski - 1	-	2
Gmina Kodeń	-	-	-	Kodeń - 2	Kodeń - gospoda	3
Gmina Konstantynów	-	-	-	Zakanale - „U Zybiego” Konstantynów – „Kansas”	-	2
Gmina Leśna Podlaska	-	-	-	Leśna Podlaska - „Leśnianka” Leśna Podlaska - „Sylwek”	-	2
Gmina Łomazy	Łomazy - „Parkowa”, Motel „Pelikan”	-	-	Łomazy – „Felix”	-	3
Gmina Międzyrzec Podlaski	-	-	-	Tłuściec – przy stacji paliw, Rogoźnica – „Wiejski”, Misie – „Pod lasem”, Międzyrzec Podlaski - 1	„Tęczowy Folwark”	5
Gmina Piszczac	Piszczac – „Słoneczna”	-	-	Piszczac - 2	Piszczac – gospoda „Ludowa”	4
Gmina Rokitno	-	-	-	-	-	0
Gmina Rossosz	-	-	-	Rossosz – „Przyjaźń”	-	1
Gmina Sławatycze	-	-	-	Liszna – 2 Sławatycze - 3	-	5

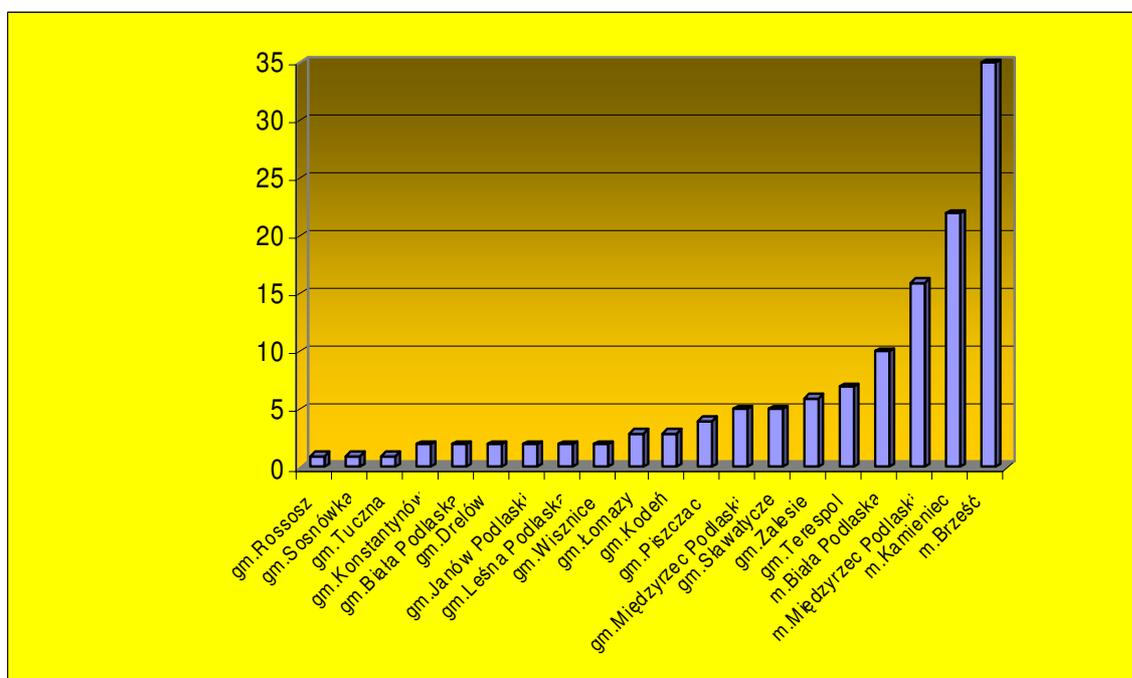
Rejon/miasto/ gmina	Restauracje/kar- czmy	Pizzerie	Kawiarnie, cukiernie	Bary, puby	Pozostałe	Razem
Gmina Sosnówka	Sosnówka – „Peretka”	-	-	-	-	1
Gmina Terespol	Terespol -Przy motelu „Pod Dębami”, Małaszewicze – „W-Z”, Terespol -Terminal Koroszczyń	-	-	Terespol przy stacji paliw, Lebiedziew – 1 Kobylany – 1 Polatycze - 1	-	7
Gmina Tuczna	-	-	-	-	Tuczna - gospoda	1
Gmina Wisznice	-	-	-	„Bosman” Wisznice – 1 Pub „7” Wisznice - 1	-	2
Gmina Zalesie	Lachówka Duża – przy zajezdni „Pod Lasem”, Kolonia Horbów – 1, Kolonia Horbów – Karczma „W zagrodzie”	-	-	Dobryń Duży – 1 Lachówka Duża – 1 Horbów Kolonia – „Majan”	-	6
Miasto Biała Podlaska	Karczma „Rycerska”	-	-	9	-	10
Miasto Międzyrzec Podlaski	-	1	-	15	-	16
Miasto Terespol	„Świętokrzyska”	„Solare”	-	5	-	7
Rejon Brzeski (wraz z miastem Brześć)	10	-	8	14	3 (kluby)	35
Rejon Kamieniecki (wraz z miastem Kamieniec)	5	-	11	4	2	22
R A Z E M	30	2	19	78	9	138

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Ogółem na terenie obszaru objętego projektem funkcjonuje 138 obiektów gastronomicznych. Ich rozmieszczenie w poszczególnych gminach nie jest równomierne – najwięcej obiektów znajduje się w miastach. Wśród tych miast wyraźną przewagę ma Brześć oraz Kamieniec po stronie białoruskiej, odpowiednio 35 i 22 obiekty gastronomiczne. Następnie – Międzyrzec Podlaski (16 obiektów) oraz Biała Podlaska (10 obiektów). Pozostałe gminy posiadają przeważnie od 1 do 7 obiektów gastronomicznych na swoim terenie. W gminie Rokitno nie ma żadnego obiektu gastronomicznego.

Ilość obiektów gastronomicznych w poszczególnych gminach/miastach biorących udział w projekcie pokazuje wykres nr 5.

Wykres nr 5. Ilość obiektów gastronomicznych w poszczególnych gminach/miastach.

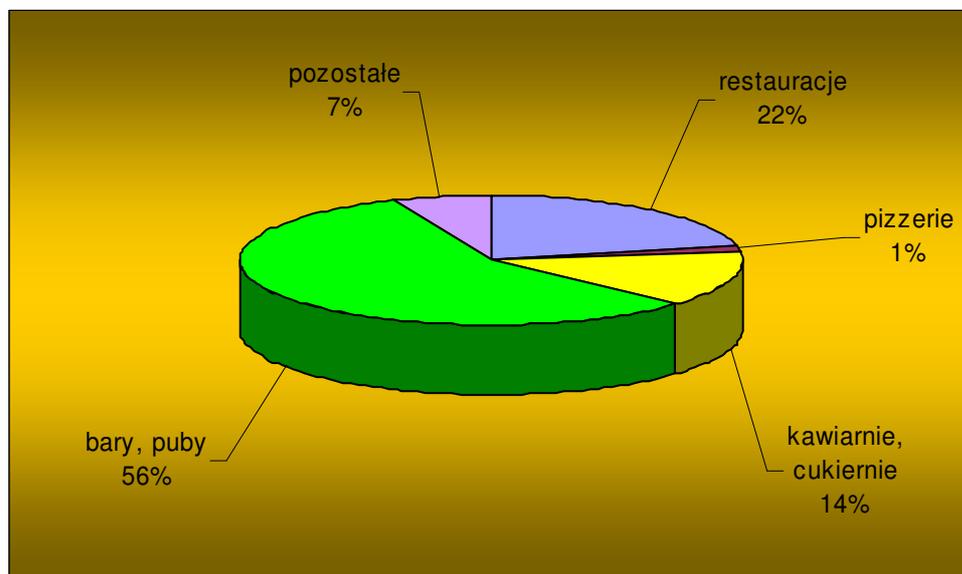

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Na obszarze objętym projektem występuje wyraźna przewaga barów i pubów, jest ich 78, co stanowi prawie 60% ogólnej liczby obiektów gastronomicznych. Ponad 20% obiektów to restauracje, natomiast najmniej na analizowanym obszarze znajduje się pizzerii – 2 obiekty.

Na wykresie nr 6 przedstawiono procentowy udział poszczególnych kategorii obiektów gastronomicznych w ich ogólnej liczbie.

Wykres nr 6. Procentowy udział poszczególnych kategorii obiektów gastronomicznych.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

4.3.2. Infrastruktura paraturystyczna.

Infrastruktura paraturystyczna jest również niezwykle ważnym elementem zagospodarowania obszaru, pozwala, bowiem na prawidłowe wykorzystanie walorów turystycznych, a przez to efektywne funkcjonowanie produktów turystycznych. Jej rola jest nie do przecenienia również w kontekście zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska naturalnego. Istotą istnienia tego typu infrastruktury jest również możliwość sprzedaży oferty turystycznej i zagospodarowania czasu wolnego w przypadku, gdy zawodzi pogoda. Dotyczy to zarówno turystów, jak i mieszkańców. Cechą, bowiem immanentną tego typu infrastruktury jest fakt, iż – w odróżnieniu od bazy noclegowej i gastronomicznej – służy ona w takim samym stopniu turystom, jak i mieszkańcom.

W odniesieniu do obszaru objętego projektem, do najważniejszych elementów infrastruktury paraturystycznej należą szlaki turystyczne oraz baza sportowo-rekreacyjna.

Ważną rolę w rozwoju turystyki pełnią również biura podróży służące między innymi sprzedaży oferty turystycznej regionu na zewnątrz. Z tego punktu widzenia w poniższym rozdziale zostaną zidentyfikowane funkcjonujące na analizowanym obszarze biura podróży obsługujące ruch turystyczny krajowy i zagraniczny.

Szlaki turystyczne

Jednym z elementów wpływających na atrakcyjność turystyczną analizowanego obszaru jest sieć szlaków turystycznych, biegnąca przez najciekawsze przyrodniczo i historycznie tereny. Czystość ekologiczna dodatkowo stwarza korzystne warunki do uprawiania turystyki wycieczkowej. Dość szeroka oferta szlaków pozwala na uprawianie turystyki aktywnej: pieszej, rowerowej i wodnej.

Szlak pieszy - Nadbużański Szlak Przyjaźni

Przez teren powiatu bialskiego przebiega 111 km Nadbużańskiego Szlaku Przyjaźni oznakowanego kolorem czerwonym. Szlak ten rozpoczyna się w miejscowości Kózki w województwie mazowieckim, a kończy w Hrubieszowie w województwie lubelskim. Na teren powiatu bialskiego Nadbużański Szlak Przyjaźni wkracza w miejscowości Gnojno i przebiega przez następujące miejscowości (w sumie 33):

- Gnojno (30,2 km)
- Bubel Stary (34,5 km)
- Stary Pawłów (40,8 km)
- Janów Podlaski (42,1 km)
- Wygoda - Stadnina (44,8 km)
- Woroblin (56,9 km)
- Derło (61,0 km)
- Zaczopki (62,0 km)
- Pratulin (65,1 km)
- Krzyczew (71,4 km)
- Neple (75,9 km):
 - „Bużny Most” (10,5 km.) - zielony liść wierzby na białym tle,
 - „Szwajcaria Podlaska” (4,5 km) zielony liść klonu na białym tle
- Samowicze (81,9 km)
- Łobaczew Mały (85,2 km)
- Terespol (89,4 km)
- Kostomłoty (103,3,km)
- Okczyn Kol. (107,0 km)
- Kodeń (114,8 km)
- Jabłeczna (129,3 km)
- Mościce Dolne (134,6 km)
- Sławatycze (141,3 km).

Szlak historyczno - przyrodniczy

Szlak długości 40 km, oznakowany kolorem zielonym, jest przede wszystkim szlakiem pieszym. Szlak można też przejechać rowerem, jednak część jego odcinka od Wólki Plebańskiej do Porosiuk (gmina Biała Podlaska) prowadzi przez teren dawnych stawów hodowlanych i jest porośnięta gęstą roślinnością a miejscami jest to teren podmokły.

Szlak rowerowy

Nad Bugiem, wzdłuż wschodniej granicy, przebiega również „Nadbużański Szlak Rowerowy”, oznakowany kolorem niebieskim. Jego długość, od Wyszkowa do Hrubieszowa, wynosi 420,8 km (w województwie lubelskim - 295 km, w powiecie bialskim – 111 km). Na teren powiatu bialskiego wkracza w miejscowości Gnojno a opuszcza go w Sławatyczach. Na całej swej długości biegnie równoległe do szlaku czerwonego. Jednak w przeciwieństwie do niego prowadzi cały czas po drogach asfaltowych, tak więc jest znacznie łatwiejszy do przebycia dla rowerzystów.

Szlak „Leśny”

Szlak ten, długości 30 km oznaczony jest kolorem żółtym. Prowadzi z Porosiuk (wieś na południowy zachód od Białej Podlaskiej; początek przy przejeździe kolejowym w Porosiukach) przez Helenów, Sokule, Dołę, Szachy, Ultrówkę do Międzyrzecza Podlaskiego. W Porosiukach szlak ten dochodzi do biegnącego wokół Białej szlaku zielonego.

Duża część szlaku przebiega przez lasy międzyrzeckie po nawierzchni piaszczystej, przez teren objęty ochroną jako Białkopodlaski Obszar Chronionego Krajobrazu. Szlak jest naprawdę dobrze oznaczony, stanowiąc jedną z najciekawszych tras rowerowych w regionie.

Szlak kajakowy

Szlak Krzną umożliwia podziwianie naturalnego piękna tej rzeki w jej dolnym odcinku. Po dopłynięciu do miejscowości Neple, gdzie Krzna ma ujście do Bugu, dalej idzie zgodnie z nurtem Bugu do miejscowości Gnojno (ta część pokrywa się z Nadbużańskim Szlakiem Przyjaźni).

Trasa nad Krzną nadaje się także do wędrowki pieszej, rowerowej i konnej. W tym celu wybudowane zostały co 15 - 20 km stacje turystyczne w: Roskoszy (odgałęzienie trasy nad Klukówką), Woskrzenicach i Neplach, a także dalej nad Bugiem w Janowie Podlaskim i Gnojnie. Warto także zwrócić uwagę na fakt, iż na po Bugu pływają promy (np. na trasie Gnojno – Niemirów).

Ścieżki edukacyjne

Na obszarze projektowym wytyczono również sporo ścieżek przyrodniczo-dydaktycznych, są to:

- „Szwajcaria Podlaska” – Neple, gmina Terespol.

Ścieżka przyrodnicza, prowadząca przez rezerwat przyrody „Szwajcaria Podlaska” oraz jego najbliższe okolice ma na celu ukazać wielkie bogactwo form i zjawisk, jakie przyroda nagromadziła na tak niewielkim obszarze.

Ścieżka ta jest stosunkowo trudna do przejścia. Ścieżka dostępna jest tylko pieszo - rowery można zostawić np. w Neplach, w Ośrodku Wypoczynkowym.

Długość ścieżki wynosi około 4,5 km. Ścieżka została oznakowana zielonym liściem klonu na białym tle, a dziewięć przystanków pomiędzy etapami cyframi rzymskimi malowanymi na dębowych słupkach.

- „Bużny most” - Neple-Krzyczew-Łęgi, gmina Terespol.

Ścieżka ta jest stosunkowo trudna do przejścia. Długość ścieżki wynosi około 10,5 km. Ścieżka została oznakowana zielonym liściem wierzby na białym tle, a osiem przystanków oznakowano cyframi rzymskimi malowanymi na dębowych słupkach.

- „Nadbużańskie Łęgi” - Janów Podlaski.

Długość ścieżki (Janów Podlaski- Wygoda - rezerwat Łęg Dębowy – Wygoda - Janów) wynosi 12 km. Długość ta liczona jest od tablicy z planem ścieżki ustawionej przy bramie Stadniny Koni na Wygodzie. Ścieżka oznakowana jest liściem dębu. Na zwiedzanie Janowa Podlaskiego, Stadniny Koni i przejście całej ścieżki - około 5 godzin.

- „Liski” - Międzyrzec Podlaski

Ścieżka położona przy trasie Międzyrzec Podlaski-Zahajki, oznakowana jest kolorem czerwonym. Jej długość wynosi 3 km. Ścieżka biegnie przez rezerwat leśny „Liski”.

- Dokudów

Początek i zakończenie ścieżki przed Szkołą Podstawową w Dokudowie; ścieżka biegnie m.in. dolinami rzek Zielawy i Żarnicy.

Inne

Wyżej opisane ścieżki to nie jedyne w regionie objętym projektem. Niestety, pozostałe stanowią raczej przykład ciekawych inicjatyw lokalnych niż faktyczną atrakcję turystyczną - przede wszystkim ze względu na słabe oznakowania tras.

- „Forty” - Kobyłany-Koroszczyn.

Z Kobyłan do Koroszczyna, w gminie Terespol, wzdłuż drogi asfaltowej, poprowadzona jest ścieżka rowerowa - ułożony z kostki pas jezdni, specjalnie wydzielony dla rowerzystów, długości 2,5 km.

Warto zwrócić uwagę na tę inicjatywę jako na pierwszy tego typu projekt w regionie - trasę turystyczną zbudowaną specjalnie z myślą o rowerzystach. Możliwe, że w przyszłości ścieżka po odpowiedniej promocji i stworzeniu infrastruktury stanie się, jak chciałyby władze gminy, rzeczywiście ważną atrakcją turystyczną.

- Janów Podlaski

Przed Szkołą Podstawową w Janowie zaczyna się ścieżka ekologiczno-edukacyjna. Biegnie po okolicach Janowa. Ścieżka ma raczej charakter edukacyjny, niż turystyczny - dużo ciekawsza jest ścieżka „Łęgi Nadbużańskie”.

- Zalesie

Ścieżka o długości ok. 10 km, przeznaczona też dla rowerzystów, ma początek przed Szkołą Podstawową w Zalesiu. Biegnie m.in. przez Horbów i pradolinę Krzny, w dwóch miejscach przecina trasę E-30. Ścieżka nie jest dobrze oznakowana.

Trasy piesze i kolarskie

Administrowane są przez Oddział Polskiego Towarzystwa Schronisk Młodzieżowych w Białej Podlaskiej, które w całości lub częściowo przebiegają na terenie powiatu bialskiego:

Trasa nr 1 – 14-dniowa, piesza - Biała Podlaska - Gnojno - Neple - Terespol - Kodeń - Liszna - Dołhobrody – Włodawa.

Trasa nr 2 – 14-dniowa, kolarska - Międzyrzec Podlaski - Komarówka Podlaska - Radzyń Podlaski - Czemierniki - Parczew - Białka - Wisznice - Romanów - Biała Podlaska.

Trasa nr 3 – 10-dniowa, piesza - Neple - Terespol - Kodeń - Liszna - Dołhobrody – Włodawa.

Trasa nr 4 – 10-dniowa, kolarska - Międzyrzec Podlaski - Komarówka Podlaska - Radzyń Podlaski - Czemierniki - Parczew - Białka – Włodawa.

Trasa nr 5 – 8-dniowa, kolarska - Międzyrzec Podlaski - Wisznice - Komarówka Podlaska - Romanów - Biała Podlaska.

W rejonie brzeskim są wytyczone trasy piesze i rowerowe oraz ścieżki ekologiczne (przebieg tras oraz ścieżek nie jest oznakowany w terenie) w wydzielonych strefach wypoczynku.

W rejonie brzeskim prowadzone są obecnie prace nad stworzeniem infrastruktury 5 tras turystycznych, które mogą zostać elementami nie tylko tras krajowych, ale również międzynarodowych.

Dla turystów krajowych oraz zagranicznych w rejonie kamienieckim opracowane są trasy rowerowe oraz samochodowe m.in.: „Na spotkanie z Puszcą Białowieską”, „Zabytki architektury Kamienieczzyny”, „Białowieski wianek” (te trasy również nie są oznakowane w terenie, podobnie jak atrakcje turystyczne wzdłuż tras).

W rejonie kamienieckim są wytyczone również piesze trasy turystyczne. Jedna z takich tras prowadzi przez źródła wód mineralnych w miasteczkach Ogorodniki, Stawy, Tumin (niestety podobnie jak w rejonie brzeskim, trasy te nie są oznakowane w terenie).

Na terytorium całego obwodu brzeskiego istnieje 12 planowanych do oznakowania i zagospodarowania tematycznych szlaków turystycznych, które zaczynają swój przebieg w Brześciu:

- „Na szlaku do Puszczy Białowieskiej” (przebieg przez rejon brzeski i kamieniecki)
- „Odnowienie Polesja” (przebieg przez rejon brzeski i dalej)
- „Pamięć Ziemi Białoruskiej” (przebieg przez rejon brzeski i dalej)
- „Miejsca opisane przez Adama Mickiewicza” (przebieg przez rejon brzeski i dalej)
- „Ich imiona będą żyć wiecznie” (przebieg przez rejon brzeski i dalej)
- „Miejsca historyczne Białorusi Zachodniej” (przebieg przez rejon brzeski i dalej)
- „Talenty Poleskie” (przebieg przez rejon brzeski i dalej)
- „Rok 1812 brzeski” (przebieg przez rejon brzeski i dalej)
- „Historia życia Żydów” (przebieg przez rejon brzeski i dalej)
- „Kajakiem po Szczarze” (jezioro Gać, rzeka Lochozwa, rzeka Szczara)
- „Rowerem po brzeskim Polesiu” (przebieg przez rejon brzeski i dalej)

Baza sportowo-rekreacyjna

Baza sportowo-rekreacyjna pozwala na prawidłowe wykorzystanie walorów naturalnych oraz zapewnia możliwość budowania przede wszystkim oferty turystyki aktywnej. Należą do niej: baseny i kąpieliska, wypożyczalnie sprzętu sportowego, sale sportowe, boiska, i inne obiekty (np. korty tenisowe, salony odnowy biologicznej, siłownie, grotty solne, etc.).

Jak zaznaczono wyżej, większość obiektów bazy sportowo-rekreacyjnej służy głównie mieszkańcom regionu, są to na przykład boiska, stadiony, hale sportowe, natomiast większe znaczenie dla odwiedzających i turystów może mieć miejski ośrodek sportu i rekreacji lub ośrodek sportu.

W gminach powiatu bialskiego zlokalizowanych jest siedem stadionów wyposażonych w bieżnie żużlowe lub z mączki ceglanej. Dwa z nich znajdują się w Terespolu i Międzyrzeczu Podlaskim, pozostałe zlokalizowane są w gminach wiejskich. Istnieje 99 boisk o nawierzchni trawiastej i 16 o nawierzchni asfaltowej. W ostatnich latach oddano do użytku 9 nowoczesnych hal sportowych, a trzy są w trakcie budowy.

W Białej Podlaskiej są 3 kryte pływalnie: przy Zamiejscowym Wydziale Wychowania Fizycznego (z Aquaparkiem); Zespole Szkół Ogólnokształcących im. J.I. Kraszewskiego oraz Miejska Kryta Pływalnia przy ul. Sidorskiej. W Międzyrzeczu Podlaskim funkcjonuje kryta pływalnia przy Miejskim Ośrodku Sportu i Rekreacji.

W Białej Podlaskiej istnieją również: dwa stadiony piłkarskie, 6 kortów tenisowych, 3 kluby fitness oraz 4 siłownie i dwie grotty solne.

W rejonie brzeskim (w mieście Brześć) funkcjonuje 6 pełnowymiarowych basenów, stadiony rangi międzynarodowej, m.in. „Stroitel”, „Lokomotywa”, „Dynamo”, „Brestskij”. Generalnie bardzo dużą rolę przypisuje się na Białorusi rozwojowi dyscyplin sportowych oraz budowie infrastruktury sportowej. Ogólnie

funkcjonuje ponad 500 obiektów sportowych, wśród których znajduje się również Lodowy Pałac oraz Pałac Sportu „Viktoria”.

W rejonie kamienieckim na terenie Parku „Puszcza Białowieska” usytuowany kompleks „Żubr”, gdzie można skorzystać z kortu tenisowego, mini stadionu piłkarskiego oraz sauny, w mieście Kamieniec znajduje się stadion „Kolos”.

Region ze względu na warunki środowiska przyrodniczego a także zanieczyszczenie cieków wodnych nie posiada zbyt wielu naturalnych kąpielisk. Miejsca wyznaczone do kąpeli zlokalizowane są głównie nad rzeką Bug. Po stronie polskiej do nielicznych naturalnych kąpielisk dołączyło ostatnio kilka sztucznych zbiorników, znacznie podnosząc potencjał turystyczny regionu. Są to:

- Kubiki w Chotyłowie (gmina Piszczac). Teren dawnego wyrobiska gliny przy nieczynnej już cegielni został przez prywatnego właściciela zaadaptowany na potrzeby turystyczne. Jest to szeroka plaża z bardzo dobrze rozwiniętą infrastrukturą (drewniane pomosty, parking, pole namiotowe, mała gastronomia, boiska do siatkówki i koszykówki, korty tenisowe, wypożyczalnia sprzętu wodnego - łódki, rowery wodne).
- Żwirownia w Międzyrzeczu Podlaskim. Rozległy teren dawnej kopalni żwiru został zalany wodą i wykorzystany na cele turystyczne. Składa się z dwóch części rozdzielonych przewężeniem - mniejszej, północnej, gdzie zlokalizowane jest kąpielisko i znacznie większej, południowej, przeznaczonej głównie dla wędkarzy. Jest tu także wypożyczalnia kajaków i boisko do siatkówki plażowej. W przyszłości część tego kąpieliska zostanie zagospodarowana przez Państwową Wyższą Szkołę Zawodową w Białej Podlaskiej.
- Kąpielisko w Kobylanach (gmina Terespol), w pobliżu zaadaptowanego na bar fort „Prochownia” (związanego z podlaskimi fortami i Twierdzą Brzeską), powstał sztuczny zbiornik wodny oraz szeroka piaszczysta plaża, mające podnieść atrakcyjność obiektu. Jest to własność prywatna. Jest tu obiekt hotelowy z parkingiem a ciekawą atrakcją jest, czynny zimą na stoku dawnej prochowni, orczykowy wyciąg narciarski o długości ok. 130 m.
- Żwirownia w Woskrzenicach, gmina Biała Podlaska - nieużytkowany już teren dawnej kopalni żwiru (tuż obok nadal działającego wyrobiska) zalany jest obecnie wodą. Choć formalnie nie jest to kąpielisko, również i tam pojawiają się turyści. Żwirownia jest obecnie atrakcyjna głównie dla wędkarzy, choć być może w przyszłości, po odpowiednim zagospodarowaniu, stanie się również kąpieliskiem.
- Zostanie oddane do użytku kąpielisko w Horodyszczu, gmina Wisznice, na Zielawie, projekt jest finansowany z UE.

Popularnym miejscem odpoczynku jest również naturalne kąpielisko na Bugu w miejscowości Gnojno.

Wszystkie wyżej wymienione kąpieliska mają jedynie charakter lokalny.

4.3.3. Infrastruktura uzupełniająca.

Infrastruktura uzupełniająca służy przede wszystkim mieszkańcom, ale z punktu widzenia turystów jest gwarancją bezpieczeństwa i wygody. Do najważniejszych jej elementów, z których korzystają turyści należą: zakłady opieki zdrowotnej, apteki, banki i bankomaty oraz stacje benzynowe.

Do publicznych zakładów opieki zdrowotnej funkcjonujących na analizowanym obszarze po stronie polskiej należą:

- Wojewódzki Szpital Specjalistyczny w Białej Podlaskiej.
- Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Międzyrzecu Podlaskim.
- Wojewódzki Ośrodek Medycyny Pracy w Białej Podlaskiej.
- Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego i Transportu Sanitarnego w Białej Podlaskiej (z Rejonową Stacją w Międzyrzecu Podlaskim oraz Filiami w Terespolu i Wisznicach).

Mieszkańcy powiatu korzystają także z usług Wojewódzkiego Szpitala Specjalistycznego w Białej Podlaskiej, którego organem założycielskim jest Samorząd Województwa Lubelskiego. Stanowi on centrum leczniczo-diagnostyczne. Świadczenia zdrowotne udzielane są w systemie hospitalizacji stacjonarnej oraz specjalistycznej opieki ambulatoryjnej, a także w ramach stacjonarnej pomocy doraźnej w Izbie Przyjęć i Oddziale Ratunkowym.

Szpital posiada lądowisko przyszpitalne oddalone o 77 metrów od wejścia do budynku głównego.

Ambulatoryjna opieka zdrowotna to 29 niepublicznych zakładów opieki zdrowotnej i 19 praktyk lekarskich. Na terenie Białej Podlaskiej funkcjonuje 10 niepublicznych zakładów podstawowej opieki zdrowotnej. W miastach i gminach powiatu usytuowanych jest 25 aptek, w Białej Podlaskiej – 26.

W Brześciu funkcjonują 3 szpitale: Szpital Miejski, Miejski szpital szybkiej pomocy medycznej oraz Centralny Szpital Miejski. W rejonie brzeskim funkcjonuje 4 wiejskie szpitale, 12 ambulatoriów oraz 19 placówek lekarskich. Na terytorium rejonu znajduje się również sieć punktów aptecznych.

Na obszarze objętym projektem istnieje możliwość korzystania z usług kilkunastu banków (przy których działają bankomaty, podobnie jak przy supermarketach), mających swoje siedziby lub oddziały w Białej Podlaskiej oraz z rozbudowanej sieci banków spółdzielczych tj.:

- BS w Białej Podlaskiej (Oddziały w Janowie Podlaskim, Rossoszu, Tucznej, Zalesiu),
- BS w Konstantynowie,
- BS w Łomazach (Oddziały w Kodniu, Leśnej Podlaskiej, Piszczacu, Rokitnie, Sławatyczach, Terespolu),

- BS w Międzyrzeczu Podlaskim (Oddział w Drelowie),
- BS w Wisznicach (Oddział w Sosnówce).

W rejonie brzeskim funkcjonuje 27 filii „Bielarusbanka”, wśród których 10 placówek funkcjonuje w Brześciu, pozostałe 17 jest usytuowanych w innych miejscowościach rejonu brzeskiego.

W rejonie kamienieckim, w mieście Kamieniec znajdują się 2 placówki bankowe. Są to oddział „Bielagroprombank” oraz filia „Bielarusbanka”.

Sprzedaż paliw na obszarze projektu po stronie polskiej odbywa się w 35 punktach, z których 15 usytuowanych jest w miastach powiatu.

Podsumowanie

Cechą dominującą stanu zagospodarowania obszaru objętego projektem jest nierównomierność, widoczna przede wszystkim w rozmieszczeniu bazy noclegowej i gastronomicznej. Koncentracja obiektów turystycznych występuje w miastach (Biała Podlaska, Brześć) oraz większych centrach obszaru. Ponadto widoczna jest mała różnorodność obiektów: w bazie noclegowej przeważają kwatery prywatne oraz gospodarstwa agroturystyczne, a wśród obiektów gastronomicznych funkcjonują głównie bary puby. W kontekście walorów kulturowych i możliwości wykorzystania tradycji ludowych jako niewystarczającą należy ocenić ilość obiektów gastronomicznych o charakterze regionalnym (wystrój wnętrz, potrawy regionalne, stroje obsługi).

Jeżeli chodzi o infrastrukturę paraturystyczną, jest jej zdecydowanie za mało, w związku, z czym potencjał turystyczny nie jest w pełni wykorzystywany. Bardzo ważnym elementem, również z punktu widzenia integracji obszaru projektowego, są szlaki turystyczne, których ilość jest zdecydowanie za mało. Te istniejące to szlaki o zasięgu ponadlokalnym, które łączą obszar projektowy z innymi obszarami. Negatywnie należy ocenić fakt, iż brakuje szlaków tematycznych, a także szlaków do uprawiania narciarstwa biegowego zimą. Zbyt mała (w porównaniu do zróżnicowania środowiska naturalnego) jest również liczba ścieżek przyrodniczo-dydaktycznych. Co do zagospodarowania w bazę sportowo-rekreacyjną, również pozostawia ono wiele do życzenia, aczkolwiek bardzo pozytywnym jest fakt realizowania lub przygotowywania się do realizacji dużej liczby inwestycji w tym zakresie (budowane/projektowane centra sportowo-rekreacyjne, nowe zbiorniki rekreacyjne, hale sportowe, etc.).

Zastrzeżeń nie budzi baza społeczna. Problemy mogą wystąpić jedynie w sytuacji chęci dokonania płatności bezgotówkowych lub skorzystania z bankomatu.

4.4. Analiza interesariuszy rynku.

Turystyka, z uwagi na swoją złożoność i interdyscyplinarny charakter, wymaga zaangażowania ze strony wielu różnych instytucji. Szeroko pojęta odpowiedzialność za jej rozwój spoczywa więc na bardzo wielu podmiotach, nie tylko na władzach szczebla krajowego, wojewódzkiego, powiatowego i gminnego. Dominującą rolę władz samorządowych jest wyznaczanie kierunków rozwoju turystyki oraz wspieranie

różnego rodzaju inicjatyw proturystycznych, stwarzanie warunków do rozwoju turystyki, a także realizacja projektów turystycznych. Podobną rolę spełniają również organizacje pozarządowe, zrzeszające podmioty i osoby zainteresowane rozwojem turystyki i poświęcające jej w związku z powyższym wiele uwagi. Są to nie tylko jednostki, sensu stricto, turystyczne, ale również wszelkie instytucje działające w takich obszarach, jak: kultura, sport, rozwój regionalny, etc. Niebagatelną rolę odgrywa ponadto branża turystyczna, która zajmuje się sprzedażą oferty na rynku, a więc i generowaniem dochodów z tytułu przyjazdu turystów.

Kluczowym jest, aby podane powyżej grupy interesariuszy, czyli samorząd, organizacje pozarządowe i branża współdziałały ze sobą na rzecz budowania regionu przyjaznego turystom, atrakcyjnego dla nich, jak i dla samym mieszkańców.

Władze samorządowe

Zadania związane z turystyką i promocją należą do władz zarówno na szczeblu powiatu jak i gminy.

W Starostwie Powiatowym w Białej Podlaskiej za turystykę odpowiada Wydział Spraw Społecznych. W strukturze organizacyjnej Starostwa jest również Wydział Rozwoju i Promocji, który w zakresie promocji ma wyznaczone następujące zadania:

- opracowywanie i rozpowszechnianie materiałów promocyjno-informacyjnych o powiecie,
- inicjowanie i organizowanie przedsięwzięć służących promocji powiatu oraz kreowaniu pozytywnego wizerunku powiatu w kraju i za granicą,
- nawiązywanie i organizowanie współpracy z miastami partnerskimi oraz organizacjami i instytucjami krajowymi i zagranicznymi dla celów promocji powiatu,
- współpraca z mediami, przygotowywanie i udostępnianie materiałów dla prasy,
- prowadzenie spraw związanych z współtworzeniem i przystępowaniem Powiatu do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych oraz regionalnych,
- administrowanie stroną www.powiatbialski.pl.

W Radzie Powiatu funkcjonuje ponadto Komisja Edukacji, Kultury, Sportu i Turystyki.

Z otrzymanej ankiety wynika, że powiat prowadzi stałą współpracę z Polskim Towarzystwem Schronisk Młodzieżowych, z którym w 2004 roku zawarł porozumienie o współpracy.

Z punktu widzenia rozwoju turystyki i promocji obszar duże znaczenie mają podpisane przez powiat umowy partnerskie i porozumienia:

- Porozumienie o współpracy przygranicznej z Rejonem Brzeskim na Białorusi, podpisane w 2000 roku, którego wynikiem jest współpraca w zakresie m.in. kultury i turystyki.

- Porozumienie o współpracy z Rejonem Wileńskim na Litwie, podpisane w roku 2003, którego wynikiem jest m.in. współpraca w dziedzinach kultury, sztuki, turystyki.
- Umowa partnerska o współpracy z Powiatem Oberhavel w Niemczech, zawarta w 2004 roku.
- Umowa partnerstwa między Powiatem Samborskim (Ukraina) a Powiatem Bialskim, zawarta 14.01.2005 r.

Natomiast w strukturze organizacyjnej miasta powiatowego Biała Podlaska, za sprawy związane z turystyką odpowiada Referat Kultury i Sportu w Wydziale Spraw Społecznych. Wydzielono w nim stanowisko ds. kultury i turystyki.

Współpraca z Powiatem Ziemskim przebiega okazjonalnie. W zakresie turystyki jest to współpraca przede wszystkim w ramach wydawnictw o tematyce turystycznej. Współpraca z Urzędem Marszałkowskim Województwa Lubelskiego, Urzędem Wojewódzkim oraz Lubelską Organizacją Turystyczną odbywa się w zakresie:

- promocji walorów turystycznych miasta podczas udziału w międzynarodowych targach turystycznych regionu lubelskiego,
- spotkań, narad oraz szkoleń w zakresie tematyki turystycznej.

W strukturze organizacyjnej miasta Terespol za sprawy związane z turystyką odpowiada Referent rozwoju gospodarczego i inwestycji, stanowisko do spraw promocji i pozyskiwania funduszy.

Natomiast w strukturze organizacyjnej miasta Międzyrzec Podlaski za sprawy związane z turystyką odpowiada, powołana przez Burmistrza Miasta, Społeczna Rada Sportu i Turystyki. Rada jest organem konsultacyjno-doradczym Burmistrza w sprawach dotyczących organizacji i koordynacji działań na terenie miasta Międzyrzec Podlaski w zakresie m.in. wychowania fizycznego oraz sportu i turystyki.

Jeżeli chodzi o szczebel miast i gmin, w większości urzędów nie ma odrębnych jednostek organizacyjnych (wydziałów, departamentów, samodzielnych stanowisk) zajmujących się tylko i wyłącznie sprawami turystyki. W strukturach organizacyjnych Urzędów, które nie mają wydzielonych jednostek organizacyjnych ds. turystyki, działalność w tym zakresie łączona jest z innymi dziedzinami, głównie z kulturą, sportem, opieką społeczną i edukacją lub też przekazywana jest w kompetencje jednostek podległych np. ośrodków kultury. Badanie ankietowe, jak również spotkania i rozmowy, wskazują jednak, iż taka sytuacja stanowi duży problem, z czego władze doskonale zdają sobie sprawę. Niestety często nie ma obecnie możliwości zmiany struktury organizacyjnej urzędu lub zatrudnienia dodatkowego pracownika, głównie z uwagi na koszty, które to za sobą pociągają, a także z uwagi na brak uzasadnienia (choćby w postaci strategii rozwoju turystyki, która nakłada na poszczególne gminy szczegółowe obowiązki związane z jej wdrażaniem).

Jeżeli chodzi o współpracę pomiędzy gminami, obecnie jest ona sporadyczna, istnieje natomiast instytucja – Związek Gmin Lubelszczyzny – stanowiącą doskonałą platformę do budowania współpracy międzygminnej w zakresie turystyki.

Organizacje pozarządowe

Z punktu widzenia rozwoju turystyki na obszarze większym niż jedna gmina kluczowym jest funkcjonowanie Lokalnej Organizacji Turystycznej, skupiającej zarówno władze samorządowe, jak i branżę turystyczną, działającej na rzecz rozwoju turystyki. Niestety, na obszarze projektowym, tego typu organizacja nie funkcjonuje. Co więcej przeprowadzona analiza pokazuje, iż nie funkcjonuje żadna organizacja realizująca zadania związane z turystyką o zasięgu powiatowym. Z uwagi na widoczny kierunek proturystyczny działania (czego dowodem jest chociażby powstanie tej Strategii), sytuacja ta winna ulec zmianie. Z pewnością bardzo ważna dla obszaru jest działalność Lubelskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej, nie zastąpi ona jednak organizacji o charakterze lokalnym.

Na obszarze projektowym funkcjonuje kilkanaście organizacji pozarządowych o zasięgu lokalnym, które angażują się (mniej lub bardziej aktywnie) w rozwój turystyki. Należą do nich m.in.

- Stowarzyszenie Przyjaciół Janowa
- Stowarzyszenie Rozwoju Gminy Sławatycze
- Łomaskie Stowarzyszenie Rozwoju
- Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Konstantynowskiej
- Stowarzyszenie Forum Rozwoju Regionu w Wisznicach
- Stowarzyszenie Rozwoju Żeglarstwa w Międzyrzecu Podlaskim
- Stowarzyszenie Przyjaciół Gminy Roskosz
- Stowarzyszenie Turystyczno-Kulturalne w Janowie Podlaskim
- Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Nadbużańskiej „Bugowiaki”
- Białskopodlaska Lokalna Grupa Działania
- Przedstawiciel „Bird Life International” w Brześciu
- Stowarzyszenie agroturystyczne, oddział w Brześciu
- „Zielony Kraj” – Stowarzyszenie ekologiczne w Brześciu,
- Stowarzyszenie agroturystyczne, oddział w Brześciu.

Organizacje te często przejmują rolę animatora życia turystycznego i kulturalnego, realizują projekty proturystyczne, angażują się w budowanie ciekawych produktów turystycznych, choć na razie jest to widoczne głównie w sferze koncepcyjnej. Siłą tych organizacji są przede wszystkim ludzie – pełni zapału, kreatywni, pragnący zmienić obecną sytuację na lepszą. Słabością natomiast są finanse oraz zaplecze administracyjno-kadrowe, które ogranicza w dużym stopniu możliwości działania, aplikowania o środki zewnętrzne, etc. Niewątpliwie ogromną aktywnością odznaczają się twórcy ludowi oraz ich stowarzyszenia, organizacje etc., działające na rzecz zachowania i rozwijania kultury i sztuki ludowej oraz tradycji obszaru. Czerpią oni inspirację z przeszłości, poszukują jej śladów oraz ciekawostek.

Z punktu widzenia całego obszaru duże znaczenie (potencjalnie) mogą mieć również Lubelskie Stowarzyszenie Turystyki Kulturowej Zachód – Wschód (którego członkiem jest obecnie m.in. gmina Łomazy), Związek Marketingowego Traktu

Kraków – Lublin – Lwów (którego członkiem jest również gmina Łomazy), Białkopodlaskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego, Podlaskie Stowarzyszenie Agroturystyczne, Regionalne Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Nadbużańskiej „Bugowianki” oraz Stowarzyszenie Polska – Białoruś.

Branża turystyczna

Branża turystyczna, jak już wcześniej wspomniano, jest zaangażowana w sprzedaż oferty turystycznej, czy to w formule usług noclegowych, gastronomicznych, czy też gotowych pakietów turystycznych. Innymi słowy odpowiada ona za niezwykle ważny etap rozwoju turystyki na danym obszarze – etap komercjalizacji.

Obecnie zaangażowanie branży turystycznej sprowadza się praktycznie do obsługi ruchu turystycznego. Aktywność jej przedstawicieli we wdrażaniu projektów proturystycznych oraz współdziałanie z samorządem jest bardzo małe.

Warto również zwrócić uwagę na fakt, iż branża jest stosunkowo uboga pod względem jej liczebności. Jak pokazały przeprowadzone wcześniej analizy, brakuje zdecydowanie chociażby obiektów noclegowych czy gastronomicznych, nie mówiąc już o lokalnych touroperatorach, sprzedających turystykę przyjazdową.

Istotną rolę we wspieraniu przedsiębiorczości na terenie powiatu bialskiego pełnią instytucje samorządu gospodarczego i wiele stowarzyszeń, do których należą przede wszystkim:

- Białkopodlaska Izba Gospodarcza działająca od ponad 10 lat,
- Międzyrzeckie Stowarzyszenie Przedsiębiorczości
- Ogólnopolskie Stowarzyszenie na Rzecz Obrony Przewoźników z/s w Białej Podlaskiej,
- Białkopodlaskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego z/s w Białej Podlaskiej,
- Stowarzyszenie na Rzecz Integracji Polski z Unią Europejską.

Ważną rolę pełnią też Cechy Rzemieślników i Przedsiębiorców w Białej Podlaskiej i Międzyrzeczu Podlaskim. Działania na rzecz rozwoju przedsiębiorczości, w szczególności na wsi, prowadzi Oddział w Grabanowie Lubelskiego Wojewódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Końskowoli oraz Oddział Lubelskiej Izby Rolniczej mający swoją siedzibę w Białej Podlaskiej.

Przedsiębiorcy mogą liczyć również na pomoc Naczelnej Organizacji Technicznej Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych Rady Regionalnej w Białej Podlaskiej.

W Białej Podlaskiej mają siedziby Filia Fundacji Rozwoju Lubelszczyzny oraz od października 2003 roku Oddział Lubelskiej Fundacji Rozwoju – Agencja Rozwoju Lokalnego, których zadaniem jest min. udzielanie pomocy przedsiębiorcom w prowadzeniu działalności gospodarczej i pozyskiwaniu środków pomocowych.

Na terytorium rejonu brzeskiego, w mieście Brześć przy Brzeskim Państwowym Uniwersytecie funkcjonuje Naukowo-Metodologiczny Ośrodek Wsparcia Turystyki, Centrum Informacji Turystycznej.

Obsługa ruchu turystycznego – biura podróży

Na obszarze objętym projektem po stronie polskiej obsługą ruchu turystycznego zajmują się następujące biura podróży, siedziba których znajduje się w Białej Podlaskiej:

- Przedsiębiorstwo Handlowo-Uługowe "Carolus"
- Agencja Turystyczna "Juventur"
- Biuro Podróży „Markus”
- Biuro Turystyki "Paulina"
- Biuro Turystyki "Piechocka"
- Biuro Turystyki Zagranicznej "Hermek"
- Biuro Usług Turystycznych i Handlowych "Voyage"
- Biuro Podróży „Mario Presto”
- PKS BiuroTurystyki
- Szkoła Przetwania „AS"
- Studenckie Biuro Turystyczne „Student’s Travel” przy PWSZ

Są to biura, obsługujące zarówno krajowe, jak i zagraniczne rodzaje turystyki, między innymi wycieczki zorganizowane (na przykład dzieci i młodzieży) na Białoruś.

Biała Podlaska i powiat bialski nie mają Oddziału PTTK, co zdecydowanie wpływa na organizację i koordynację ruchu turystycznego (brak statutowej działalności PTTK przejawia się w braku np. imprez turystyki kwalifikowanej), inspiracji ruchu turystycznego i promocji walorów krajoznawczych powiatu.

Po stronie białoruskiej akredytowanych biur podróży jest 40 w Brześciu oraz po 1 w rejonie brzeskim i w rejonie kamienieckim.

Potencjał naukowy i edukacyjny

Analizując obszar projektowy należy stwierdzić, iż posiada on duży potencjał naukowy i edukacyjny ze względu na funkcjonowanie dwóch wyższych uczelni z doświadczoną kadrą naukową. Uczelnie te kształcą studentów na kierunkach związanych z turystyką. Są to:

- Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Instytut Turystyki i Rekreacji, specjalności kształcenia to turystyka i hotelarstwo, turystyka i rekreacja zdrowotna, turystyka transgraniczna oraz zarządzanie turystyką w regionie. PWSZ w Białej Podlaskiej prowadzi działalność kursową umożliwiając, zarówno studentom jak i osobom spoza uczelni, uzupełnianie kwalifikacji zawodowych i zdobywanie dodatkowych

uprawnień. Stale prowadzone są kursy: dla kandydatów na pilota wycieczek turystycznych, na przewodnika turystycznego, kierownika placówek wypoczynku dzieci i młodzieży, kierownika wycieczek szkolnych, instruktora rekreacji ruchowej np. fitness, kajakarstwa, narciarstwa, survivalu, kurs wiedzy o regionie dla nauczycieli i podobny kurs dla właścicieli gospodarstw agroturystycznych.

Przy PWSZ w Białej Podlaskiej od trzech lat działa Akademickie Liceum Ogólnokształcące.

- Zamiejscowy Wydział Wychowania Fizycznego w Białej Podlaskiej, Katedra Turystyki i Rekreacji – uruchomione zostały 3 specjalizacje: Hotelarstwo, Obsługa Ruchu Turystycznego i Turystyka Aktywna (trzy ścieżki: survival, kajakarstwo, turystyka aktywna). Katedra planuje organizację kursu dla kandydatów na pilotów wycieczek.
- Brzeski Państwowy Uniwersytet, katedra społeczno-ekonomicznej geografii i turystyki, specjalność – turystyka krajoznawcza; jest planowana specjalność turystyka i gościnność.

W związku z powyższym istnieje możliwość kształcenia profesjonalnych kadr dla turystyki przez wykwalifikowaną kadrę na miejscu, natomiast następnym zadaniem jest zagospodarowanie tej kadry oraz umożliwienie podjęcia pracy lub rozpoczęcia własnej działalności bez konieczności opuszczenia obszaru projektowego.

Oprócz tego na terenie powiatu bialskiego funkcjonuje 68 szkół podstawowych, do których uczęszcza około 12 000 uczniów oraz 26 gimnazjów kształcących około 5 500 uczniów. Placówki te podlegają władzom gminnym.

Zadaniem powiatu jest prowadzenie szkół ponadgimnazjalnych, szkolnictwa specjalnego, poradni psychologiczno-pedagogicznych, burs i internatów. Funkcjonują one zarówno w ośrodkach miejskich jak i w większych osadach wiejskich samodzielnie lub w ramach zespołów szkół. Powiat jest organem prowadzącym 22 szkoły ponadgimnazjalne: licea ogólnokształcące, licea profilowane, technika, zasadnicze szkoły zawodowe, uzupełniające licea i technika, szkoły policealne.

Obok szkół publicznych funkcjonują szkoły niepubliczne, założone i prowadzone przez osoby fizyczne lub stowarzyszenia:

- Policealne Studium Informatyczno-Ekonomiczne w Międzyrzecu Podlaskim,
- Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych w Międzyrzecu Podlaskim,
- Liceum Ogólnokształcące TWP dla Dorosłych w Sławatyczach,
- Liceum Katolickie w Białej Podlaskiej

Na terenie powiatu funkcjonują również filie szkół wyższych: w Leśnej Podlaskiej - filia Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie i w Międzyrzecu Podlaskim filia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, a w Białej Podlaskiej filia UMCS w Lublinie.

Współpraca międzynarodowa

Transgraniczne położenie obszaru projektowego, na terytorium Euroregionu Bug, predestynuje go w sposób naturalny do ścisłej współpracy międzynarodowej. W przypadku władz samorządowych, współpraca jest konsekwencją podpisanych umów partnerskich (głównie z Białorusią, Ukrainą, Francją i Niemcami), w ramach których kooperacja dotyczy takich dziedzin, jak kultura, turystyka, sport, etc. Przyjmuje ona jednak najczęściej formę wymian, wizyt studyjnych, praktyk studenckich, ale rzadko przekłada się na realizację długoterminowych projektów.

Realizacja ciekawych projektów międzynarodowych jest wynikiem działalności w ramach Euroregionu Bug i dotyczy nie tylko władz samorządowych, ale również instytucji kulturalnych, edukacyjnych i organizacji pozarządowych, tak po stronie polskiej, jak i białoruskiej. Ze środków Interregu IIIA (Program Sąsiedztwa Polska – Białoruś – Ukraina) zrealizowanych zostało kilkanaście projektów, głównie kulturalnych i artystycznych, ale również turystycznych. Ich lista znajduje się poniżej¹²:

- Polsko-Białoruski Festiwal Kultury Studenckiej (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej oraz Wyższy Prywatny Ekonomiczno-Prawniczy College w Baranowiczach).
- Na granicy – Polsko-Białoruskie Spotkania Artystyczne (Miejski Ośrodek Kultury w Białej Podlaskiej oraz Komitet Wykonawczy Miasta Baranowicze)
- Promocja kultury białoruskiej w polskiej części Euroregionu Bug (Białkopodlaskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego oraz Białorusko-Polski Klub w Brześciu).
- Promocja zrównoważonego rozwoju w północnej części Euroregionu Bug (Białkopodlaskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego oraz Białorusko-Polski Klub w Brześciu).
- Spotkanie Kultur Pogranicza (Stowarzyszenie Forum Rozwoju Regionów w Wisznicach oraz Miejska Organizacja Społecznego Zjednoczenia Białoruskiego Społeczeństwa Inwalidów w Brześciu).
- Smaki Pogranicza – promocja walorów kulinarnych regionu (Starostwo Powiatowe w Białej Podlaskiej oraz Samborska Rada Rejonowa).
- Rzeka Przyjaźni – Nadbużańskie Spotkania z Folklorem (Miejski Ośrodek Kultury w Białej Podlaskiej oraz Komitet Wykonawczy Miasta Baranowicze – Białoruś, Wykonawczy Komitet Łuckiej Miejskiej Rady Obwodu Wołyńskiego – Ukraina).
- Międzynarodowy Festiwal Kolęd Wschodniosłowiańskich (Miejski Ośrodek Kultury w Terespolu oraz Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska, Miejski Dom Kultury w Brześciu, Prawosławna Diecezja Włodzimiersko-Wołyńska – Ukraina).

¹² Na podstawie: <http://www.euroregionbug.pl>

- Kalejdoskop – polsko-białoruskie pismo studenckie (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej oraz Wyższy Prywatny Ekonomiczno-Prawniczy College w Baranowiczach).
- Letnie spotkania kulturalne w Janowie Podlaskim (Gmina Janów Podlaski oraz Miejska Rada Beresteczka).
- Rozwój transgranicznej współpracy gospodarczej i edukacyjnej w regionie Biała Podlaska – Brześć (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej oraz Państwowy Uniwersytet im. Puszkina w Brześciu).
- Szlakiem dawnych kultur i religii – spotkanie integracyjne studentów Uniwersytetów Trzeciego Wieku z Białej Podlaskiej i Grodna (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej oraz Uniwersytet Trzeciego Wieku w Grodnie przy Zjednoczeniu Społecznym Polska Macierz Szkolna).
- Festiwal Międzynarodowe Poleskie Lato z Folklorem (Gmina Miejska Włodawa oraz Włodawski Dom Kultury, Brzeski Rejonowy Komitet Wykonawczy).
- Lato Wodnych Ludzi Brześć – Żeszczynka – Gorodok 2007 (Parafia Rzymskokatolicka Podwyższenia Krzyża w Żeszczynce oraz Parafia Rzymskokatolicka Podwyższenia Krzyża Świętego w Gorodok i Parafia Rzymskokatolicka MB w Brześciu).
- Twierdza Brześć – Wspólne dziedzictwo historyczno-kulturowe (Gminny Ośrodek Kultury w Koroszczynie oraz Komitet Wykonawczy Miasta Brześć, Rada Miasta Brześć).
- Transgraniczna Parafiada Greckiego Szlaku Bursztynowego (Fundacja Godne Życie oraz Europejska Fundacja Społeczna Godne Życie, Parafia Greckokatolicka Narodzenia NMP w Lublinie, Miejska Administracja Państwowa w Kowlu Obwodu Wołyńskiego na Ukrainie, Rejonowa Administracja Państwowa w Kowlu Obwodu Wołyńskiego na Ukrainie, Fundacja Dobroczynna CARITAS, Parafia Greckokatolicka św. Braci Apostołów Piotra i Andrzeja w Brześciu).
- Media Obywatelskie Euroregionu Bug (Europejski Dom Spotkań – Fundacja Nowy Staw oraz Brzeska Regionalna Młodzieżowa Organizacja Obywatelska „Suzorie”).
- Dni Włodawy – Dni Bugu (Gmina Miejska Włodawa oraz Ośrodek Sportu i Rekreacji we Włodawie, Włodawski Dom Kultury, Brzeski Rejonowy Komitet Wykonawczy).
- Turystyka bez granic – promocja ośrodków turystycznych Euroregionu Bug (Miasto Lublin oraz Miasto Łuck, Miasto Brześć).
- Współpraca kulturalna Lublina, Brześcia i Łucka (Miasto Lublin oraz Miasto Brześć, Miasto Łuck).
- Program wspierania udziału w imprezach targowych Lublin – Brześć – Łuck. Eurotrójkąt – Targi 2007 (Miasto Lublin oraz Miasto Łuck, Miasto Brześć).

- Sąsiedzi – Festiwal Teatrów Europy Środkowej – Lublin 2007 (Centrum Kultury w Lublinie oraz Brzeski Teatr Dramatu i Muzyki, Wołyńskie Obwodowy Teatr Lalek w Łucku).
- III Euroregionalne Spotkania Muzyczne „Skrzypce i Ja” Lublin 2006 (Szkoła Muzyczna I i II stopnia im. T. Szeligowskiego w Lublinie oraz Miasto Łuck, Miasto Brześć).

Należy tutaj podkreślić, iż pomimo tak dużej ilości zrealizowanych projektów brakuje długofalowych i trwałych rezultatów podejmowanych działań w postaci np. stworzenia podstaw instytucjonalnych dla stałej współpracy. Projekty te mają charakter imprez jednorazowych, z uwagi na brak ich kontynuacji w innej formule.

4.5. Działalność informacyjna i promocyjna.

Działalność informacyjna i promocyjna w turystyce odgrywa niezwykle ważną rolę. Ani walory, ani atrakcje, ani również produkty i oferty turystyczne nie zaistnieją na konkurencyjnym rynku, jeżeli się o nich w odpowiedni sposób nie poinformuje. Zdolność komunikowania się z turystami jest w związku z powyższym jednym z najistotniejszych elementów sukcesu destynacji turystycznej. Specyfika tego sektora powoduje, iż nabiera on jeszcze większej wartości. Związane jest to z faktem, iż turysta w momencie podejmowania decyzji o zakupie oferty turystycznej, nie jest w stanie jej wypróbować, posmakować, etc. Kupuje przysłowiowego „kota w worku”, kierując się przekazanymi, przy wykorzystaniu różnych dostępnych narzędzi, informacjami. I to właśnie od ich ilości, jakości, jak również różnorodności nośników uzależniony jest w dużym stopniu wybór oferty przez klienta.

Dokonując analizy działalności informacyjnej i promocyjnej obszaru recepcji turystycznej należy wziąć pod uwagę przede wszystkim dostępne na rynku materiały promocyjno-informacyjne, istniejące strony internetowe, funkcjonujące punkty informacji turystycznej, a także podejmowane przez władze samorządowe działania z zakresu prowadzenia kampanii promocyjnych oraz public relations (PR).

Poniżej znajduje się krótka analiza dotycząca wykorzystywania ww. narzędzi po polskiej i białoruskiej stronie obszaru projektowego.

Drukowane materiały informacyjno-promocyjne

Tradycyjne materiały informacyjno-promocyjne są nadal bardzo popularnym narzędziem, często poszukiwanym przez turystów, którzy traktują je nie tylko jako źródło informacji, ale również jako swoistego rodzaju pamiątkę, dowód pobytu na danym obszarze.

Na obszarze projektowym materiały promocyjne wydawane są głównie przez władze samorządowe, na szczeblu powiatu, rejonu, miasta i gminy. Bardzo duża ilość materiałów została opublikowana w ramach realizacji projektów dofinansowanych ze środków Unii Europejskiej.

Materiały promocyjne dotyczą obszaru powiatu, rejonu miasta czy gminy, stąd jedyne opracowania traktujące o obszarze projektowym jako całości, publikowane są

przez powiat bialski po stronie polskiej oraz rejon brzeski po stronie białoruskiej. Są wśród nich zarówno informatory ogólne, jak i turystyczne, poświęcone walorom i atrakcjom, a także prezentujące podstawowe dane praktyczne (takie jak, bazę noclegową, gastronomiczną, etc.). Wśród materiałów znajdują się również publikacje specjalistyczne, skierowane do konkretnych segmentów rynku lub poświęcone konkretnym atrakcjom czy walorom (np. przewodniki po trasach rowerowych, publikacje dotyczące kulinariów, wydawnictwa specjalistyczne parków krajobrazowych).

Ogromnym problemem jest fakt znikomej dostępności tych publikacji, co bezpośrednio wiąże się ze słabo funkcjonującą informacją turystyczną (opis w dalszej części podrozdziału).

Warto zauważyć, iż w przypadku obwodu brzeskiego sytuacja z wydawnictwami uległa zdecydowanej poprawie. Jeszcze kilka lat temu, obwód nie publikował tego typu materiałów, teraz jest to część stale prowadzonych działań. Natomiast dotyczy to całego obwodu brzeskiego, nie pojedynczych rejonów – brzeskiego i kamienieckiego, gdzie opublikowanych jest tylko kilka broszur. Inna sytuacja jest w Białowieskiej Puszczy, która publikuje po 2-3 wydawnictwa rocznie. Należy jednak stwierdzić, iż jest to i tak bardzo mała ilość materiałów reklamowo-informacyjnych.

Należy zwrócić uwagę, iż w chwili obecnej nie ma publikacji wspólnych, ukazujących region Biała Podlaska – Brześć jako jeden zintegrowany obszar recepcji turystycznej.

Jeżeli chodzi o jakość wydawnictw, jest ona zróżnicowana, przeważają jednak publikacje stosunkowo wysokiej jakości, na dobrym papierze, ciekawe pod względem graficznym, zawierające dużą ilość zdjęć. Nie posiadają one jednak żadnych elementów wspólnych związanych z jakąkolwiek identyfikacją wizualną, co jest bardzo niekorzystne z punktu widzenia budowania zintegrowanego obszaru recepcji turystycznej i systemu jego promocji. Niestety, są to wydawnictwa o charakterze komercyjnym i przeznaczone są na „upominki regionalne” a nie jako pozycje powszechnie dostępne – możliwe do zakupu. Zbyt mało jest również wydawnictw tematycznych.

Co do wersji językowych, dominują publikacje wydawane tylko w języku polskim w Polsce i języku rosyjskim na Białorusi. Mało jest wersji obcojęzycznych, wśród nich jednak dominują wersje rosyjskie (w Polsce) i polskie (za wschodnią granicą). Zdecydowanie brakuje wydawnictw w języku angielskim, francuskim i niemieckim.

Strony internetowe

Internet odgrywa obecnie zdecydowanie dominującą rolę, jeżeli chodzi o poszukiwanie informacji i rola ta będzie jeszcze rosła. Stąd tak ważne jest prowadzenie promocji przy wykorzystaniu tego narzędzia, które daje ogromne możliwości prezentacji destynacji turystycznych. Niestety, obszar projektowy wykorzystuje Internet w bardzo małym stopniu. Po pierwsze, nie funkcjonuje portal turystyczny obejmujący swoim zasięgiem cały teren. Po drugie, istniejące strony internetowe (zarówno po polskiej, jak i białoruskiej stronie granicy) są stronami

urzędów i rzadko zawierają zakładkę związaną z turystyką. Po trzecie, tylko kilka gmin zlokalizowanych na obszarze objętym projektem (w tym m.in. Wisznice i Międzyrzec Podlaski) deklaruje chęć stworzenia strony poświęconej tylko tematyce turystycznej.

W chwili obecnej poszukując informacji typowo turystycznych, umożliwiających zaplanowanie podróży trzeba przejrzeć wszystkie strony miejskie i gminne, a nawet wtedy bardzo trudno jest dotrzeć do informacji o rzeczywistej ofercie obszaru, zaprezentowanej w sposób zachęcający do przyjazdu. Kolejnymi problemami są niespójność informacji oraz ich nieaktualność, z czym zetknięto się podczas sporządzania audytu. Strony są nieatrakcyjne, niespójne i nieintuicyjne.

Taki stan rzeczy musi ulec zdecydowanej poprawie, a sugerowanym rozwiązaniem w tym zakresie będzie stworzenie zintegrowanego portalu turystycznego dotyczącego regionu Biała Podlaska – Brześć.

Punkty informacji turystycznej

Punkty IT stanowią niezwykle ważny element systemu promocji. Odgrywają istotną rolę przede wszystkim w zakresie kreowania popytu turystów znajdujących się na danym obszarze. Często bowiem to właśnie od pracowników IT zależy wachlarz produktów i usług, które dany klient zakupi.

Na analizowanym obszarze funkcjonuje kilka punktów IT. Niestety w większości nie są to jednostki samodzielne, a działają przy ośrodkach kultury, urzędach gmin czy gminnych centrach informacji. W związku z powyższym nie spełniają one zasadniczych wymagań stawianych tego typu podmiotom, zgodnych z wytycznymi Polskiej Organizacji Turystycznej, a zasięg ich oddziaływania jest dużo mniejszy. Jedynym w pełni wyposażonym i przygotowanym do pełnienia swojej funkcji punktem jest Centrum Informacji Turystycznej w Białej Podlaskiej, które podlega Urzędowi Miasta. Należy podkreślić fakt, iż większość gmin z powiatu bialskiego prowadzi stałą współpracę z CIT-em, przekazując mu wszelkie możliwe informacje związane z rynkiem turystycznym.

Do innych ważnych z punktu widzenia promocji i informacji elementów działalności, należy udział w targach i imprezach handlowych.

Centrum Informacji Turystycznej, jako reprezentant miasta w Lubelskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej, uczestniczy we wspólnych imprezach promocyjnych, głównie poprzez udział w międzynarodowych targach turystycznych.

Dotychczasowe doświadczenia targowe, a także analiza głównych rynków, z których docierają turyści, zdecydowały o wyborze miejsc prezentacji oferty na targach. W ramach stoiska regionalnego CIT reprezentuje miasto Biała Podlaska na następujących targach:

Rynki zagraniczne:

- ITB Berlin,
- UITT Kijów.

Rynek krajowy:

- Na Styku Kultur Łódź,

- Glob Katowice,
- GTT Gdańsk,
- Lato Warszawa,
- Tour Salon Poznań.

Podczas Międzynarodowych Targów Turystycznych w kraju i zagranicą niezbędne jest posiadanie wydawnictw promocyjnych. CIT dysponuje zarówno folderami, broszurami, ulotkami, jak i planem turystycznym miasta. Materiały te dostępne są w kilku wersjach językowych. Należy stwierdzić, iż cieszą się one dużym zainteresowaniem w czasie prezentacji targowych.

Ostatnio opublikowano również wydawnictwo kartograficzne: Mapa turystyczna – Biała Podlaska i okolice. Wydawnictwo to zrealizowano w ramach projektu „Turystyka - wspólna sprawa”, którego koordynatorem na terenie obszaru objętego projektem po stronie polskiej było Centrum Informacji Turystycznej w Białej Podlaskiej.

Ponadto CIT współpracuje w zakresie realizacji wizyt studyjnych oraz promocyjnych, zamieszczania artykułów prasowych w prasie branżowej.

Jeżeli chodzi o stronę białoruską, w rejonie brzeskim niedawno uruchomiono filię Narodowej Organizacji Turystycznej „Brzeskie Centrum Informacyjno-Turystyczne”.

Kampanie promocyjne

Na analizowanym terenie praktycznie nie są prowadzone kampanie promocyjne, ponieważ nie posiada on wypracowanej marki ani wizerunku na mapie turystycznej Polski i Europy. Podejmowane są lokalne inicjatywy np. w gminie Wisznice: „Tropami minionej tradycji. Pamiętajcie o ogrodach” - celem jest zaktywizowanie młodych ludzi i integracja pokoleń oraz „Ocalić od zapomnienia. Młodzi reporterzy odkrywają historię swojej małej ojczyzny” – poznanie historii, tradycji, kultury przez młodszych mieszkańców; w gminie Międzyrzec Podlaski: „Para w Polskę” – Telewizyjny przewodnik po kraju „Tęczowe Miasto” - realizacja filmu ukazującego walory turystyczne Międzyrzecza i okolic, emitowanego przez Telewizję Polską w 2003 roku. Te cenne inicjatywy mają jednak zasięg lokalny, a co za tym idzie niewielkie znaczenie jako narzędzia promocji obszaru jako całości w skali kraju. Również imprezy odbywające się na analizowanym terenie nie mają takiego zasięgu, żeby można było uznać je za nośniki informacji (oprócz znanej na całym świecie Aukcji Koni Arabskich w Janowie Podlaskim). Ostatnio zostało wykreowane hasło „Nieodkryty Wschód”, które w założeniu ma promować obszar projektowy.

Należy jednak podkreślić, iż z punktu widzenia promocji i informacji, zwraca uwagę duża ilość projektów, również międzynarodowych, realizowanych w ramach zawiązanych partnerstw¹³, często z wykorzystaniem funduszy unijnych. Należą do nich m.in.

¹³ Więcej o umowach partnerskich i wynikającej z nich współpracy, także w dziedzinie promocji i informacji, w rozdziale 4.4. pt. Analiza interesariuszy rynku.

- Barwy i Smaki Doliny Krzyny i Bugu w ramach projektu „Turystyka Wspólna Sprawa”.
- Smaki Pogranicza – projekt promocyjny związany z tematyką kulinariów realizowany w ramach Programu Sąsiedztwa Polska – Białoruś – Ukraina Interreg IIIA/TACIS CBC 2004-2006 przez powiat bialski i Samborską Radę Rejonową z Ukrainy.
- Przegląd Folklorystyczny Kultura bez Granic – projekt mający na celu integrowanie kultur pogranicza, realizowany przez gminę Terespol i Miasto Brześć.
- Twierdza Brześć – wspólne dziedzictwo historyczno-kulturowe – projekt miał na celu zaktywizowanie do wspólnego działania instytucji polskich i białoruskich na rzecz lepszego wykorzystywania Twierdzy Brześć jako atrakcji turystycznej.
- Międzynarodowa Biesiada Nadbużańska - doroczna, promująca oryginalny folklor pogranicza kulturowego, impreza folklorystyczna.

Inne

Niezwykle istotnym elementem, o którym nie było jeszcze mowy, jest system wizualizacji analizowanego obszaru, który praktycznie tutaj nie istnieje. Nie ma logo promocyjnego, które by identyfikowało obszar. Na publikacjach i stronach internetowych stosowane są najczęściej herby, które w żaden sposób nie nadają się do promocji turystycznej obszaru. W tym kontekście słabość polega również na braku integracji.

Mała jest również ilość znaków drogowych oznaczających atrakcje i obiekty turystyczne bądź znaków kierujących do nich, a to znacznie utrudnia poruszanie się po terenie turystom, którzy go nie znają. Niezależnie od oznakowania brak jest uproszczonych, ale dobrych map turystycznych.

Podsumowanie

Analiza działalności informacyjnej i promocyjnej jasno wskazuje, iż w sensie marketingowym region Biała Podlaska – Brześć nie stanowi zintegrowanej całości. Podejmowane działania i inicjatywy mają charakter lokalny, w związku z czym nie służą budowaniu marki analizowanego obszaru. Z uwagi na niskie nakłady finansowe, aktywność władz jest zbyt mała i nie przynosi oczekiwanych efektów.

Na tle całej działalności promocyjno-informacyjnej najlepiej ocenić należy dostępne na rynku wydawnictwa i publikacje, choć ich ilość na pewno nie jest wystarczająca. Bardzo niekorzystnym jest fakt małego wykorzystywania Internetu, mimo niewielkich nakładów finansowych, jakich to wymaga.

Na pewno brakuje współpracy i koordynacji działań, która jest niezbędna przy podejmowaniu jakichkolwiek inicjatyw z zakresu promocji. Pozytywnie natomiast oddziałują (również w sensie promocyjnym) wspólne projekty, realizowane w ramach współpracy międzygminnej, a także międzynarodowej (często jako przejawy realizacji

umów partnerskich). Tematyce tej jednak poświęcony został rozdział dotyczący analizy interesariuszy.

Podsumowując, marketing i promocja obszaru projektowego wymaga podjęcia wielu nowych, nie wdrażanych do tej pory działań, integrujących cały region Biała Podlaska – Brześć i przyczyniających się do osiągnięcia spójności jako odrębnego i atrakcyjnego obszaru recepcji na międzynarodowej mapie turystycznej.

4.6. Segmentacja rynku turystycznego – funkcjonujące formy turystyki.

Dynamika rozwoju rynku turystycznego i związane z nią zróżnicowanie popytu turystycznego powodują konieczność dokonywania jego analizy pod kątem potrzeb i oczekiwań klientów, czyli segmentacji rynku. Jest to nic innego, jak podział rynku na względnie homogeniczne grupy konsumentów, którzy z uwagi na podobne cechy, ujawniają podobny popyt. W dzisiejszej gospodarce nie istnieje pojęcie klienta anonimowego, każdy produkt i usługa muszą mieć dokładnie określonego adresata. To samo odnosi się do obszarów recepcji turystycznej, które również stanowią swoistego rodzaju produkt turystyczny, sprzedawany na rynku.

Segmentacji można dokonywać biorąc pod uwagę różne kryteria. Najczęściej stosowanymi w turystyce są zmienne geograficzne: region, wielkość miasta, typ obszaru ze względu na gęstość zaludnienia, klimat; zmienne demograficzne: wiek, płeć, liczba członków rodziny, wykształcenie, zamożność; zmienne psychograficzne: styl życia, osobowość, preferencje, motywy podróżowania.

Z punktu widzenia budowania oferty turystycznej, kluczowe znaczenie mają motywy związane z podejmowaniem aktywności turystycznej. W związku z powyższym poniżej dokonano segmentacji według tzw. kryterium motywacji podróży.

Analiza walorów turystycznych obszaru projektowego, wizja lokalna oraz przeprowadzone warsztaty strategiczne pozwalają na zidentyfikowanie następujących segmentów rynku:

- Turystyka kulturowa
- Turystyka aktywna
- Turystyka pielgrzymkowa
- Turystyka hobbystyczna
- Turystyka edukacyjna dzieci i młodzieży
- Turystyka na terenach wiejskich
- Turystyka motywacyjna
- Turystyka sentymentalna

Ponadto, z uwagi na tranzytowe położenie obszaru, wyodrębnić należy segment turystyki tranzytowej (zastosowanie innego niż motywacja podróży kryterium wyboru).

Poniżej, w formule tabelarycznej, krótko opisano każdy z ww. segmentów.

Turystyka kulturowa	
<p>Turystyka kulturowa związana jest z motywem poznawczym. Jej uczestnicy podróżują w celu poznania historii, zwiedzania zabytków, muzeów, w związku z odbywającymi się imprezami, etc. Należy zwrócić uwagę, iż zmienia się charakter turystyki kulturowej, która obecnie przyjmuje formę związaną z dużą aktywnością turysty. Pragnie on bowiem angażować się w proces poznawczy. Stąd bardzo duże znaczenie interaktywnych form eksponowania walorów kulturowych oraz różnego rodzaju imprez tematycznych.</p>	
<p>Grupa docelowa</p>	<p>Wiek: 18+</p> <p>Płeć: kobiety i mężczyźni</p> <p>Wykształcenie: średnie i wyższe</p> <p>Dochód: średnia krajowa i powyżej</p> <p>Geografia: głównie województwa ościennie, szczególnie województwo mazowieckie, duże znaczenie wymiany kulturalnej w ramach obszaru projektowego. Z uwagi na transgraniczny charakter projektu również mieszkańcy terenów przygranicznych, w mikroskali turysta z Europy Zachodniej.</p>
<p>Motywy / preferencje</p>	<p>Ciekawe formy prezentacji i eksponowania walorów kulturowych (warsztaty rękodzieła, pokazy, etc).</p> <p>Interaktywny sposób zwiedzania</p> <p>Możliwość obcowania z wielokulturowością przejawiającą się zarówno w architekturze, jak i obyczajach i obrzędach oraz w sztuce ludowej</p> <p>Atrakcyjnie poprowadzone szlaki turystyczne, umożliwiające odwiedzenie ciekawych miejsc i poznanie ciekawych ludzi</p> <p>Uczestnictwo w ciekawych imprezach</p> <p>Kuchnia regionalna</p> <p>Profesjonalni przewodnicy</p> <p>Atrakcyjne i wyczerpujące materiały informacyjne i promocyjne</p> <p>Pamiątki związane z regionem</p>
<p>Wykorzystywane walory i elementy zagospodarowania obszaru</p>	<p>Architektura sakralna (cerkwie prawosławne i unickie, kościoły katolickie, cmentarze katolickie wojenne, mizary, cmentarze prawosławne i unickie, kirkuty, kapliczki i krzyże przydrożne)</p>

	<p>Architektura świecka (założenia parkowo-pałacowe i dworskie, zamki, budownictwo ludowe, zabytkowe układy urbanistyczne, pomniki)</p> <p>Historia obszaru od czasów starożytnych do dnia dzisiejszego, szczególnie dziedzictwo społeczne i kulturowe I i II Rzeczypospolitej oraz społeczeństwa białoruskiego</p> <p>Ciekawi ludzie w przeszłości związani z obszarem (m.in. Sapiehowie, Radziwiłłowie, Niemcewiczowie, Kościuszko), a także żyjący obecnie (Bogusław Kaczyński, Roman Kłosowski, twórcy ludowi)</p> <p>Zachowane specyficzne obyczaje i obrzędy dla regionu</p> <p>Izby regionalne oraz pracownie sztuki ludowej i ich oferta – warsztaty, pokazy, szkolenia etc.</p> <p>Organizowane imprezy i wydarzenia kulturalne oraz imprezy folklorystyczne</p> <p>Funkcjonujące muzea, ich oferta i działalność kulturalna (głównie Biała Podlaska, Studzianka, Brześć, Romanów)</p>
<p>Uwagi</p>	<p>Ważnym elementem turystyki kulturowej jest tzw. turystyka żydowska, opierająca się na pozostałym dziedzictwie materialnym (Międzyrzec Podlaski, Brześć).</p> <p>Po stronie białoruskiej turystyka kulturowa dotyczy również wyjazdów na ciekawe wydarzenia muzyczne i teatralne, festiwale etc.</p>

<p style="text-align: center;">Turystyka aktywna</p>	
<p>Turystyka aktywna związana z różnymi formami aktywnego spędzania czasu wolnego, m.in. w formie np. turystyki rowerowej, konnej, kajakowej, etc. Dotyczy ona przede wszystkim osób pracujących umysłowo, mieszkańców większych miast, którzy najbardziej efektywnie odpoczywają aktywnie. Z punktu widzenia turysty niezwykle ważna jest tutaj infrastruktura, która pozwala na bezpieczne wykorzystywanie istniejących walorów naturalnych, głównie w postaci zagospodarowanych szlaków, kąpielisk, etc.</p>	
<p>Grupa docelowa</p>	<p>Wiek: 18+</p> <p>Płeć: kobiety i mężczyźni</p> <p>Wykształcenie: średnie i wyższe</p> <p>Dochód: średnia krajowa i powyżej</p> <p>Geografia: województwo lubelskie, województwa ościennie po stronie polskiej, po stronie białoruskiej Polacy i mieszkańcy obwodu brzeskiego.</p>
<p>Motywy / preferencje</p>	<p>Wysokiej jakości infrastruktura paraturystyczna gwarantująca bezpieczeństwo wypoczynku</p> <p>Wysoko wykwalifikowana kadra (przewodnicy, piloci,</p>

	<p>instruktorzy, ratownicy wodni, etc).</p> <p>Tania baza noclegowa o dobrym standardzie</p> <p>Bogata i atrakcyjna oferta kulinarna o cechach regionalnych</p> <p>Możliwość ciekawego zorganizowania czasu wieczorami</p> <p>Możliwość aktywnego spędzania wolnego czasu</p>
<p>Wykorzystywane walory i elementy zagospodarowania obszaru</p>	<p>Park Krajobrazowy „Podlaski Przełom Bugu”</p> <p>Rezerваты przyrody</p> <p>Szlaki turystyczne, również tematyczne</p> <p>Punkty widokowe</p> <p>Walory krajobrazowe</p> <p>Kompleksy leśne</p> <p>Gospodarstwa agroturystyczne</p> <p>Zagospodarowane zbiorniki wodne (m.in. żwirownia w Międzyrzeczu Podlaskim)</p> <p>Infrastruktura rekreacyjna i sportowa</p> <p>Ukształtowanie terenu</p> <p>Rzeki (plaże, spacerы kajakami, łodziami i statkami)</p> <p>Funkcjonujące na obszarze stadniny koni i ośrodki jeździeckie</p>
<p>Uwagi</p>	<p>Do funkcjonujących na obszarze objętym projektem form turystyki aktywnej należy zaliczyć głównie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - turystykę rowerową na bazie funkcjonujących ścieżek i szlaków rowerowych - turystykę wodną – w oparciu o rzeki i nieliczne akweny wodne - turystykę konną opartą o funkcjonujące na obszarze ośrodki jeździeckie

Turystyka pielgrzymkowa	
<p>Turystyka pielgrzymkowa to podróżowanie do miejsc świętych, związanych z obiektami sakralnymi, cudownymi obrazami, etc. Dotyczy w większym stopniu osób starszych, ale popularna jest również wśród młodzieży (ruch oazowy, spotkania młodych, itp.). Z punktu widzenia jej sprzedaży na rynku, ogromnie ważne jest nawiązywanie kontaktów z parafiami i biurami pielgrzymkowymi.</p>	
<p>Grupa docelowa</p>	<p>Wiek: 15+</p> <p>Płeć: kobiety i mężczyźni</p> <p>Wykształcenie: średnie i wyższe</p>

	<p>Dochód: średnia krajowa i powyżej</p> <p>Geografia: województwa óściennie, województwo lubelskie po stronie polskiej, obwód brzeski i województwo lubelskie po stronie białoruskiej</p>
Motywy / preferencje	<p>Poszukiwanie kontaktu z Bogiem, wyciszenie</p> <p>Tania baza noclegowa (również zbiorowego zakwaterowania)</p> <p>Szlaki turystyczne o tematyce religijnej</p> <p>Uczestnictwo w imprezach o charakterze religijnym</p> <p>Miejsca kultu religijnego słynące z cudów</p>
Wykorzystywane walory i elementy zagospodarowania obszaru	<p>Sanktuarium w Kodniu i Leśnej Podlaskiej</p> <p>Sanktuarium w Jabłecznej</p> <p>Sanktuarium w Pratulinie</p> <p>Sanktuarium w Kostomłotach</p> <p>Cudowny obraz Matki Boskiej Brzeskiej w kościele Podwyższenia Krzyża Świętego w Brześciu</p> <p>Kaplice, kapliczki i krzyże przydrożne (głównie po stronie polskiej)</p>
Uwagi	<p>W kontekście walorów obszaru objętego projektem niezwykle istotne i unikalne jest współistnienie obiektów kultu różnych religii.</p> <p>Po stronie białoruskiej turystyka pielgrzymkowa dotyczy przede wszystkim prawosławnych, w mniejszym zakresie katolików, po stronie polskiej tradycyjnie odwrotnie.</p>

Turystyka hobbystyczna	
<p>Turystyka hobbystyczna związana jest z osobami, które z uwagi na chęć realizacji swoich pasji, podróżują w miejsca, które im to umożliwiają. Poszukują nie tylko możliwości samorealizacji, ale również kontaktów z innymi hobbystami. Dobrze przygotowana oferta jest w stanie przyciągnąć ich nawet z dalekich zakątków Polski, Europy, a nawet świata.</p>	
Grupa docelowa	<p>Wiek: 15+</p> <p>Płeć: kobiety i mężczyźni</p> <p>Wykształcenie: średnie i wyższe</p> <p>Dochód: średnia krajowa i powyżej</p> <p>Geografia: województwo lubelskie, województwa óściennie, szczególnie mazowieckie po stronie polskiej, po stronie białoruskiej głównie mieszkańcy województwa lubelskiego oraz obwodu brzeskiego</p>

<p>Motywy / preferencje</p>	<p>Realizacja zainteresowań, hobby Spotkania z ludźmi o podobnych zainteresowaniach Uczestnictwo w imprezach związanych z zainteresowaniami Tania baza noclegowa Łatwy dostęp do produktów i usług, umożliwiających realizację pasji</p>
<p>Wykorzystywane walory i elementy zagospodarowania obszaru</p>	<p>Kompleksy leśne i ich zasoby, park krajobrazowy „Podlaski Przełom Bugu” Ostoje ptactwa Rzeki, jeziora, starorzecza (zwłaszcza w kontekście ich bogactwa w faunę – wędkowanie) Zespół fortyfikacji Twierdzy Brzeskiej po obu stronach granicy Izby regionalne, pracownie kultury i sztuki ludowej oraz ich działalność</p>
<p>Uwagi</p>	<p>Do podstawowych grup hobbystycznych, mogących realizować swoje pasje i zainteresowania na omawianym obszarze należą:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wędkarze - grzybiarze oraz zbieracze runa leśnego - miłośnicy fortyfikacji - miłośnicy podglądania ptaków („birdwitching”)¹⁴ - etnografowie - myśliwi

<p>Turystyka edukacyjna dzieci i młodzieży</p>	
<p>Turystyka edukacyjna dzieci i młodzieży związana jest z wyjazdami na tzw. białe i zielone szkoły oraz obozy czy kolonie. Jej podstawowym celem jest „uczyć poprzez podróżowanie”. Zakłada przede wszystkim zwiedzanie ciekawych pod względem kulturowym miejsc, a także korzystanie z możliwości aktywnego spędzania wolnego czasu.</p>	
<p>Grupa docelowa</p>	<p>Wiek: 12+ Płeć: kobiety i mężczyźni Geografia: województwo lubelskie, województwa ościennie, szczególnie województwo mazowieckie po stronie polskiej, po stronie białoruskiej grupy z Rosji (Moskwa, Petersburg)</p>

¹⁴ Po stronie białoruskiej jest poważny segment turystyki hobbystycznej, ważnym elementem jest istnienie w regionie wysokowykwalifikowanych przewodników.

	oraz w mniejszym zakresie dzieci i młodzież z Polski
Motywy / preferencje	<p>Ciekawy program edukacyjno-rekreacyjny w postaci pakietów</p> <p>Dobrej jakości baza noclegowa (umożliwiająca zbiorowe zakwaterowanie i wyżywienie grup, niska cena oraz organizowanie czasu wolnego)</p> <p>Kompleksowość obsługi</p> <p>Bezpieczeństwo wypoczynku</p> <p>Kadra wykwalifikowanych przewodników, kierowników wycieczek szkolnych, opiekunów, instruktorów</p> <p>Ciekawy sposób prezentacji walorów naturalnych i kulturowych (warsztaty, wycieczki etc.), umożliwiający realizowanie programu szkolnego, edukacja regionalna, realizacja ścieżek międzyprzedmiotowych</p> <p>Ciekawe imprezy wymagające aktywnego uczestnictwa</p>
Wykorzystywane walory i elementy zagospodarowania obszaru	<p>Funkcjonujące muzea – Biała Podlaska, Brześć, Kamieniec, Romanów, Studzianka</p> <p>Park Krajobrazowy „Podlaski Przełom Bugu” – fauna i flora</p> <p>Obiekty architektury sakralnej – cerkwie, kościoły, cmentarze, kaplice, kapliczki, krzyże, pomniki</p> <p>Miejsca pamięci narodowej</p> <p>Kultura i sztuka ludowa (m.in. obyczaje, obrzędy, gwara, sztuka kulinarna, rzemiosło i rękodzieło)</p> <p>Obiekty architektury świeckiej – zamki, pałace, dwory, fortyfikacje</p> <p>Tania baza noclegowa i gastronomiczna</p> <p>Infrastruktura rekreacyjna i sportowa</p> <p>Szlaki turystyczne i ścieżki dydaktyczne</p> <p>Słynne postaci związane z obszarem</p>
Uwagi	<p>Jest to segment bardzo ważny z uwagi na fakt, iż kształtuje przyszłych turystów. Jeśli omawiany obszar recepcji turystycznej spełni ich oczekiwania w młodym wieku, z pewnością powrócą do niego jako dorośli ludzie.</p>

Turystyka na terenach wiejskich

Jest to segment wyodrębniony w nawiązaniu do walorów przyrodniczych, produkcji zdrowej żywności oraz funkcjonujących gospodarstw agroturystycznych lub dysponentów kwatery prywatnych na wsi. Z tej formy wypoczynku korzystają osoby nastawione na zdrowy tryb życia, poszukujące ciszy i spokoju, pragnące poznać smak życia na wsi.

<p>Grupa docelowa</p>	<p>Wiek: +18 Płeć: kobiety i mężczyźni Wykształcenie: średnie i wyższe Dochód: średnia krajowa i powyżej Geografia: województwo lubelskie, województwa ościennie, głównie mazowieckie, głównie z dużych miast po stronie polskiej, po stronie białoruskiej obwód brzeski</p>
<p>Motywy / preferencje</p>	<p>Poszukiwanie ciszy i spokoju Chęć odpoczynku na łonie wsi i uczestniczenie w życiu gospodarstwa – elementy dydaktyczne Bezpieczeństwo dzieci Konkurencyjność cenowa gospodarstw Możliwość korzystania ze zdrowej żywności, produktów wytworzonych w gospodarstwie</p>
<p>Wykorzystywane walory i elementy zagospodarowania obszaru</p>	<p>Bogactwo walorów przyrodniczych (tereny leśne, rezerваты przyrody, park krajobrazowy, ciekawostki przyrodnicze). Bogactwo walorów kulturowych (tradycje, obrzędy, folklor, zabytki itp.). Regionalne dziedzictwo kulinarne. Potencjał gospodarstw rolnych (życie gospodarstwa rolnego, możliwość uczestniczenia w pracach gospodarstwa). Gospodarstwa agroturystyczne i kwatery na wsi. Walory wsi (krajobraz, cisza, czyste środowisko, własne zdrowe produkty)</p>
<p>Uwagi</p>	<p>Warto zwrócić uwagę na fakt, iż z metodologicznego punktu widzenia agroturystyka związana jest z wypoczynkiem na wsi w funkcjonującym gospodarstwie rolnym. Stąd w niniejszej segmentacji zastosowana termin „turystyka na terenach wiejskich”, do której zalicza się agroturystyka.</p>

<p>Turystyka motywacyjna</p>	
<p>Turystyka motywacyjna (tzw. incentive tours) obejmuje osoby wysyłane przez pracodawcę w tzw. podróż motywacyjną uważaną za środek nowoczesnego zarządzania, element motywacji pracowników do lepszej pracy oraz formę nagrody. Jest to turystyka grupowa o specyficznych wymaganiach klienta, który oczekuje oferty pakietowej, komplementarnej i wyróżniającej się oryginalnością.</p>	
<p>Grupa docelowa</p>	<p>Wiek: 25-60</p>

	<p>Płeć: kobiety i mężczyźni</p> <p>Wykształcenie: średnie i wyższe</p> <p>Dochód: średnia krajowa i powyżej</p> <p>Geografia: województwo mazowieckie i podlaskie po stronie polskiej</p>
Motywy / preferencje	<p>Motywacja pracowników, wyjazd = nagroda za dobrą pracę</p> <p>Zintegrowanie grupy pracowników</p> <p>Aktywny wypoczynek (np. w formule zawodów, survival, etc)</p> <p>Możliwość zorganizowania imprez wieczornych (ogniska, grillowanie, dancingi, itp.)</p> <p>Możliwie zdywersyfikowana oferta.</p> <p>Stosunkowo wysoka jakość usług</p>
Wykorzystywane walory i elementy zagospodarowania obszaru	<p>Walory naturalne obszaru (tereny leśne, krajobraz, akweny i ciekі wodne)</p> <p>Architektura sakralna i świecka</p> <p>Baza noclegowa i gastronomiczna o wysokim standardzie i dodatkowych możliwościach realizowania różnych programów (np. Zaborek, Zagroda na Zabaszcie)</p> <p>Infrastruktura o regionalnym charakterze.</p> <p>Twórcy ludowi oraz zespoły folklorystyczne</p> <p>Pracownie sztuki ludowej</p>
Uwagi	<p>W chwili obecnej segment istnieje w bardzo ograniczonym zakresie, szczególnie na Białorusi.</p> <p>Wykorzystanie walorów turystycznych dla celów budowania oferty turystyki biznesowej zależy od jej kreatorów. Należy zaznaczyć, iż wykorzystać warto wszystkie walory, a w przypadku incentive tours walory noszące cechy unikalności, oryginalności, dopełniające tematycznie idee imprezy.</p> <p>Ważna w budowaniu oferty jest jej kompleksowość oraz zapewnienie możliwości szybkiego skorzystania z poszczególnych walorów.</p>

Turystyka sentymentalna

Turystyka sentymentalna jest związana z przyjazdami na dany obszar osób, które go kiedyś zamieszkiwały lub też bliskich krewnych tych osób. Wynika z potrzeby, chęci powrotu do miejsc swojego dzieciństwa, wczesnej młodości lub poznania ojczyzny swoich przodków.

Grupa docelowa

Wiek: 50+

	<p>Płeć: kobiety i mężczyźni</p> <p>Wykształcenie: średnie i wyższe</p> <p>Dochód: średnia krajowa i powyżej</p> <p>Geografia: cały kraj po stronie polskiej, po stronie białoruskiej Rosjanie, Polacy i Białorusini</p>
Motywy / preferencje	<p>Powrót do korzeni</p> <p>Poznanie ojczyzny przodków</p> <p>Odwiedzenie miejsc związanych z przeszłością</p> <p>Spotkanie ze znajomymi / krewnymi</p> <p>Uczestnictwo w imprezach, spotkaniach i wiecach</p>
Wykorzystywane walory i elementy zagospodarowania obszaru	<p>Miejsca pamięci</p> <p>Pomniki</p> <p>Cmentarze wojenne</p> <p>Kościóły, cerkwie</p> <p>Muzea</p> <p>Imprezy okolicznościowe</p>
Uwagi	<p>Po stronie białoruskiej ten segment dotyczy weteranów wojennych. W obsługę tego segmentu w sposób znaczący są zaangażowane władze samorządowe.</p>

5 Analiza S.W.O.T.

Analiza SWOT powstała na bazie wizji lokalnej, przesłanych ankiet i spotkań z mieszkańcami, jak również w oparciu o wyniki audytu turystycznego. Składa się z dwóch części:

- analizy wnętrza, czyli analizy obszaru pod kątem jego mocnych i słabych stron,
- analizy otoczenia zewnętrznego, czyli wszelkich czynników, które mają / mogą mieć wpływ na rozwój turystyki w obszarze, a na które obszar nie ma żadnego wpływu.

SWOT stanowi swoistego rodzaju podsumowanie analizy obszaru i jest punktem wyjścia do podjęcia strategicznych decyzji. Jest podstawą do wyznaczenia kierunków rozwoju i działań oraz opracowania w przyszłości koncepcji produktów turystycznych.

PRODUKT TURYSTYCZNY	MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
	<ul style="list-style-type: none"> • unikalne w skali kraju zabytkowe obiekty: obiekty sakralne i miejsca kultu wyznawców religii rzymskokatolickiej i unickiej (Kodeń, Leśna Podlaska, Pratulín, Kostomłoty), prawosławnej (Jablęcza), żydowskiej (Łomazy, Międzyrzec Podlaski) oraz mahometańskiej (Zastawek, Studzianka), po stronie białoruskiej – Twierdza Brześć, Wołczyn, Czerniawczyce • bogate walory krajobrazowe i przyrodnicze jako podstawa do tworzenia produktu turystycznego • duży potencjał dla rozwoju agroturystyki, turystyki aktywnej i specjalistycznej • potencjał dla stworzenia kompleksowych produktów turystycznych – m.in. słynne w skali międzynarodowej sierpniowe aukcje koni arabskich w Stadninie Koni w Janowie Podlaskim, Twierdza Brześć, forty Twierdzy w okolicach Terespoła • bogata historia oraz duża ilość postaci historycznych i współczesnych jako kanwa do budowania produktów turystycznych • żywa kultura ludowa jako załączek do kreacji produktu turystycznego oraz kampanii promocyjnych obszaru (twórcy ludowi, rękodzieło, itd.) • szeroki potencjał oferty edukacyjnej dla dzieci (funkcjonujące muzea, ścieżki dydaktyczne, itd.) 	<ul style="list-style-type: none"> • słabo wykorzystywany potencjał turystyczny obszaru • mała wiedza o istocie produktu turystycznego, o sposobie tworzenia produktu turystycznego • brak skomercjalizowanych produktów turystycznych • brak produktu turystycznego przy istnieniu takich „hitów”, jak np. Stadnina Koni w Janowie Podlaskim • niewielka ilość istniejących, planowanych i wdrażanych produktów turystycznych, integrujących walory całego obszaru • słaba oferta na sezon zimowy • niewielka ilość produktów regionalnych • słabe wykorzystanie potencjału do rozwoju agroturystyki • mało zróżnicowana oferta turystyczna gospodarstw agroturystycznych • niewielka ilość atrakcji i produktów turystycznych dla dzieci i młodzieży • słabe dostosowanie oferty produktowej do potrzeb odbiorców z uwagi na brak badań i analiz rynku konsumenta
AS	MOCNE STRONY	SŁABE STRONY

	<ul style="list-style-type: none"> • aktywność społeczności lokalnej przejawiająca się w próbach ratowania tradycji regionalnych (skanseny, muzea kultury ludowej, pracownie ginących zawodów) • istniejący potencjał edukacyjny (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Białej Podlaskiej, Wydział Turystyki i Rekreacji, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie Zamiejscowy Wydział Wychowania Fizycznego w Białej Podlaskiej, Katedra Turystyki i Rekreacji) • gościnność mieszkańców 	<ul style="list-style-type: none"> • zróżnicowany poziom umiejętności zawodowych kadr uczestniczących w budowaniu oferty turystycznej i w obsłudze ruchu turystycznego • brak szkoły zawodowej kształcącej kadry dla rozwoju turystyki po stronie białoruskiej • za mało przewodników obsługujących ruch turystyczny na całym obszarze objętym projektem • niewielkie zaangażowanie mieszkańców w życie kulturalne regionu • niewystarczająca świadomość społeczności lokalnej o korzyściach finansowych płynących z rozwoju turystyki na całym obszarze objętym projektem • słaba promocja organizowanych szkoleń w zakresie turystyki • brak badań związanych z rynkiem pracy, badań potrzeb szkoleniowych oraz badań dotyczących efektów realizacji projektów szkoleniowych w zakresie turystyki • niewystarczająca znajomość języków obcych wśród kadr obsługujących ruch turystyczny • zbyt mało kadr w jednostkach samorządu lokalnego szczebla powiatowego i gminnego rozumiejących specyfikę i potrzeby turystyki • niedostateczne ujmowanie regionalizmu w programach szkoleniowych • niewystarczająca wiedza o regionie wśród społeczności lokalnej
ZIA	MOCNE STRONY	SŁABE STRONY

	<ul style="list-style-type: none"> • liczne plenerowe imprezy folklorystyczne („Biesiada Nadbużańska”, „Podlaski Jarmark Folkloru”, międzynarodowy przegląd folklorystyczny „Kultura bez granic”, festiwal teatralny „Białowieża” w Brześciu) jako dobra podstawa do budowy marki obszaru • istnienie turystycznych „hitów” znanych w całej Polsce, na Białorusi i poza obszarem projektowym - Puszcza Białowieska (zlokalizowana po stronie białoruskiej obszaru projektowego), Stadnina Koni w Janowie Podlaskim 	<ul style="list-style-type: none"> • brak aktualizacji danych o walorach i atrakcjach turystycznych na urzędowych portalach internetowych • brak systemu wizualizacji turystycznej obszaru • słabe oznakowanie obiektów i atrakcji turystycznych oraz utrudniony dostęp do nich na całym analizowanym obszarze • zbyt mała ilość materiałów promocyjno-informacyjnych o regionie • słaba dystrybucja materiałów promocyjnych i informacyjnych wewnątrz obszaru • brak marki regionu - zaburzenie identyfikacji regionu w nazewnictwie (województwo podlaskie a Podlasie historyczne i geograficzne) • brak zintegrowanego systemu informacji turystycznej regionu transgranicznego • brak międzynarodowej dużej masowej imprezy kulturowej • słaba promocja istniejących atrakcji turystycznych poza granicami regionu • słabe wykorzystanie mediów w działalności reklamowo-promocyjnej • brak badań konsumenckich
PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA	MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
	<ul style="list-style-type: none"> • korzystne położenie geograficzne (międzynarodowe szlaki komunikacyjne, granica UE, bliskość przejść granicznych) – „Brama na wschód” • dobrze zachowane środowisko naturalne – lasy, łąki, czyste powietrze, dobry stan gleb i wód, brak zanieczyszczeń przemysłowych • urokliwe tereny nadbużańskie z Parkiem Krajobrazowym „Podlaski Przełom Bugu” po stronie polskiej, Białowieskim Parkiem Narodowym po stronie białoruskiej, jak również mnóstwo innych form ochrony przyrody po obu stronach granicy • urozmaicona sieć hydrograficzna całego obszaru • dużo inicjatyw związanych z rozwojem bazy sportowo-rekreacyjnej po stronie białoruskiej • unikalne drewniane chałupy o konstrukcji wieńcowej i relikty zabudowy okólnikowej 	<ul style="list-style-type: none"> • mało terenów rekreacyjnych, zbiorników wodnych wykorzystywanych dla celów turystycznych i rekreacyjnych oraz niedostateczna baza rekreacyjno-sportowa • niedostateczna dbałość o estetyzację miast i wsi • niezadowolający stan zabytkowych obiektów świeckich (pałace, dwory, itd.) • nierównomierne rozmieszczenie obiektów infrastruktury turystycznej na całym obszarze • brak infrastruktury turystycznej dostępnej dla studentów i młodzieży po obu stronach granicy • słaba wewnętrzna komunikacja obszaru • brak ułatwień w przekraczaniu granicy UE m.in. w celach turystycznych (w postaci przejść turystycznych)

SYSTEMN INSTYTUCJONALNY	MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
	<ul style="list-style-type: none"> • opracowana strategia rozwoju turystyki obwodu brzeskiego precyzująca działania wykonawcze m.in. w rejonie kamienieckim i brzeskim • potencjał organizacji pozarządowych umożliwiające ich wykorzystanie w projektach turystycznych • realizacja projektów finansowanych z Unii Europejskiej 	<ul style="list-style-type: none"> • niska świadomość znaczenia turystyki dla rozwoju gospodarczego i społecznego w samorządach lokalnych • brak kontynuacji projektów rozpoczętych w ramach współpracy transgranicznej • słaba współpraca trzech sektorów (samorządowego, branży turystycznej oraz organizacji pozarządowych) • słaby potencjał kadrowy zajmujący się sprawami turystyki w urzędach miast i gmin • brak Lokalnej Organizacji Turystycznej • brak oddziału PTTK jako ogniwa inicjującego ruch turystyczny • niespójne postrzeganie podejmowanych inicjatyw na rzecz rozwoju turystyki przez różne grupy interesariuszy
	SZANSE	ZAGROŻENIA
	<ul style="list-style-type: none"> • opracowanie programu rozwoju produktów turystycznych, rozwój ponadregionalnych produktów turystycznych na bazie istniejącego potencjału – wykorzystanie wielokulturowości • opracowanie zintegrowanego systemu informacji turystycznej • integracja obszaru (m.in. ułatwienia w przekraczaniu granicy w celach turystycznych, tworzenie wspólnych produktów turystycznych), równomierne rozłożenie ruchu turystycznego • wykorzystanie funduszy unijnych przeznaczonych na turystykę, szczególnie na rozwój zasobów ludzkich • wykorzystanie położenia geograficznego – wzrost znaczenia obszaru na skutek położenia po obu stronach granicy Unii Europejskiej • poprawa dostępności komunikacyjnej poprzez planowaną budowę autostrady A2 na odcinku wschodnim • wykorzystanie trendów rynku turystycznego (popularność turystyki aktywnej, spa&wellness, moda na zdrowie, ciszę i spokój, poznawanie nowych regionów) • wykorzystanie tendencji w turystyce (rosnąca aktywność turystyczna, wzrost zainteresowania Europą Środkową i Wschodnią celem podróży, wzrost zainteresowania aktywnym wypoczynkiem i agroturystyką, wzmożony popyt na wyjazdy weekendowe, rozwój turystyki rodzinnej, wyjazdy indywidualne) • zrównoważony rozwój całego obszaru • globalizacja gospodarki światowej – transfer 	<ul style="list-style-type: none"> • struktura organizacji podmiotów odpowiedzialnych za turystykę – brak wydziałów odpowiedzialnych tylko za turystykę w samorządach • konieczność prefinansowania projektów unijnych – brak środków w budżetach samorządów • migracja młodych, zdolnych ludzi do innych bardziej rozwiniętych regionów oraz za granicę • konkurencja ze strony popularnych i znanych obszarów recepcji turystycznych • niekorzystne tendencje w turystyce przyjazdowej i turystyce krajowej • pogłębianie się niekorzystnego stereotypu pogranicza polsko-białoruskiego • degradacja krajobrazu przyrodniczego i kulturowego • marginalizacja Białorusi przez państwa UE

<p>know-how, możliwość korzystania z międzynarodowych wzorców</p> <ul style="list-style-type: none">• wzrost znaczenia regionalizmu, odrębności kulturowych, twórczości ludowej (swoistego rodzaju powrót do korzeni)• organizacja silnego zaplecza turystycznego (współpraca trzech sektorów)• zwiększająca się świadomość znaczenia produktów turystycznych oraz metod ich kreacji i wdrażania• zwiększająca się świadomość atrakcyjności produktów liniowych i sieciowych oraz kombinowanych, skutkująca próbami ich wdrożenia	
--	--

Z powyższej analizy wynika, że do mocnych stron obszaru należy zaliczyć potencjał turystyczny postrzegany przez pryzmat ciekawych i unikalnych walorów naturalnych i antropogenicznych, jak również podejście do rozwoju turystyki. Słabe strony są efektem niedostatecznego turystycznego zagospodarowania obszaru, zorganizowania przestrzeni turystycznej, a także niewystarczającej promocji. Warto podkreślić, iż stan rozwoju gospodarki turystycznej w regionie jest przede wszystkim wynikiem problemów związanych z potencjałem ludzkim (małe zaangażowanie władz samorządowych, migracja młodych i wykształconych ludzi oraz brak współpracy pomiędzy różnymi partnerami rynku turystycznego w układzie międzynarodowym i międzysektorowym) oraz słabej współpracy partnerów publicznych, prywatnych, społecznych i środowiska naukowo-badawczego.

Przewaga szans jest bardzo wyraźna, co wskazuje, że kierunek dotyczący aktywizacji obszaru pod względem turystycznym oraz stworzenia wspólnych produktów transgranicznych jest słuszny. Szczególnych szans należy upatrywać w możliwościach, jakie daje członkostwo Polski w Unii Europejskiej, jest to m.in. możliwość współfinansowania ze środków UE projektów turystycznych. Ważne są również trendy i tendencje rynku turystycznego, z którymi są zgodne formy turystyki rozwijane w analizowanym regionie.

Należy zwrócić uwagę na fakt, iż istnieje duże zróżnicowanie między stroną polską a białoruską w omawianych powyżej obszarach, zwłaszcza w poziomie przygotowania kadr obsługujących ruch turystyczny, zagospodarowania przestrzeni turystycznej oraz wsparcia instytucjonalnego. Wspólnym problemem pozostaje natomiast brak przemyślanego zintegrowanego produktu turystycznego oraz słabe wsparcie marketingowe. Warto również podkreślić, że w tabeli ujęto głównie te szanse i zagrożenia, które są wspólne dla całego obszaru projektowego po obu stronach granicy.

6 Wnioski audytu turystycznego.

Syntetyczne podsumowanie audytu turystycznego obszaru objętego projektem dowodzi ogromnego potencjału regionu w zakresie rozwoju turystyki, wynikającego z:

- Posiadanych walorów naturalnych i antropogenicznych. Dotyczy to w szczególności przełomu Bugu, kompleksów leśnych, parków narodowego i krajobrazowego, rezerwatów przyrody oraz pięknych krajobrazów w kontekście walorów naturalnych oraz wieloetniczności, wielokulturowości, przejawiającej się w architekturze, obyczajowości i obrzędach, bogatej historią oraz słynnych postaci w kontekście walorów antropogenicznych. Warto podkreślić istnienie walorów unikalnych w skali krajowej i europejskiej.
- Położenia geograficznego na rubieżach Unii Europejskiej na osi ważnych transkontynentalnych szlaków komunikacyjnych zarówno kolejowych, jak i drogowych, co wpływa na dobre skomunikowanie obszaru ze światem. Warto podkreślić transgraniczność obszaru.
- Aktywności mieszkańców w podejmowaniu inicjatyw służących ochronie dziedzictwa niematerialnego, w postaci unikalnych obyczajów, obrzędów, sztuki kulinarnej, rzemiosła ludowego, twórczości artystycznej. Warto podkreślić wielość inicjatyw.

Do najważniejszych barier hamujących rozwój turystyki należą:

- Stan zagospodarowania turystycznego, w szczególności związany z nierównomiernym rozmieszczeniem bazy oraz małym jej zróżnicowaniem, a także niedostateczną ilością.
- Słaba promocja i brak wizerunku obszaru. W tym zakresie na ogólny obraz zagospodarowania ujemnie wpływa także zdecydowanie za mała ilość punktów informacji turystycznej, które – z punktu widzenia turystów – są niezbędnym punktem pozyskiwania informacji o ofercie turystycznych oraz niezadowalający standard funkcjonujących, a także brak identyfikacji wizualnej obszaru.
- Brak współpracy interesariuszy rynku turystycznego zarówno w układzie międzygminnym, jak i pomiędzy poszczególnymi grupami partnerów.

Reasumując należy stwierdzić, że w chwili obecnej nie jest rozwinięta w takim stopniu, na jaki pozwalałby potencjał. Koncentruje się głównie (oprócz turystyki religijnej i pielgrzymkowej), z racji tego, iż obszar jest typowo rolniczy - na turystyce wiejskiej (przy czym nie zawsze jest to agroturystyka, a jedynie kwatery na wsi), oraz

z uwagi na położenie - na turystyce przygranicznej i tranzytowej. Rozważając pierwszą z tych dziedzin to jest turystykę wiejską należy zaznaczyć, że jej potencjalne zasoby określone wielkością wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej, gdzie dominuje tradycyjna gospodarka rolna i leśna są bardzo duże. Obejmuje ona pobyty w gospodarstwach rolnych, imprezy folklorystyczne, rzemiosło ludowe, także ekoturystykę, zwiedzanie parków krajobrazowych oraz rezerwatów przyrody, jak również dóbr kultury. Atrakcyjność wsi podlaskiej oferującej piękne krajobrazy, ciszę i spokój, nieskażone środowisko, unikalną kulturę, a także tradycje rodzimego folkloru (nadal kultywowane są stare obrzędy ludowe, utrzymuje się dawne rzemiosło i rękodzieło) przyciągają turystów zarówno krajowych jak i zagranicznych, ale mogą ich przyciągać w większym stopniu.

Na zakończenie należy stwierdzić, iż w kontekście przeprowadzonej analizy za słuszne należy uznać hasło opisujące obszar projektowy „Nieodkryty Wschód”. To wciąż jeszcze gigantyczny potencjał i atrakcyjny obszar, posiadający magię „Wschodu”, do odkrycia.

7 Koncepcja rozwoju turystyki.

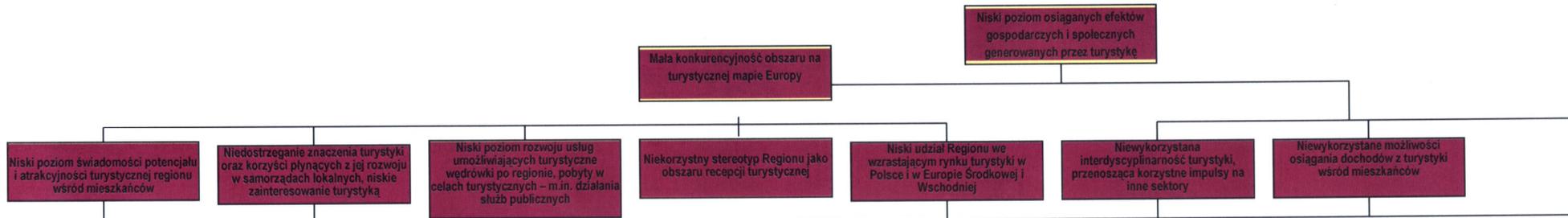
7.1. Identyfikacja problemów.

Celem analizy problemów jest uzyskanie przybliżenia stanu rzeczywistego, obrazującego główne przeszkody i elementy negatywne obecnej sytuacji turystyki na obszarze objętym projektem i wzajemne relacje pomiędzy tymi elementami.

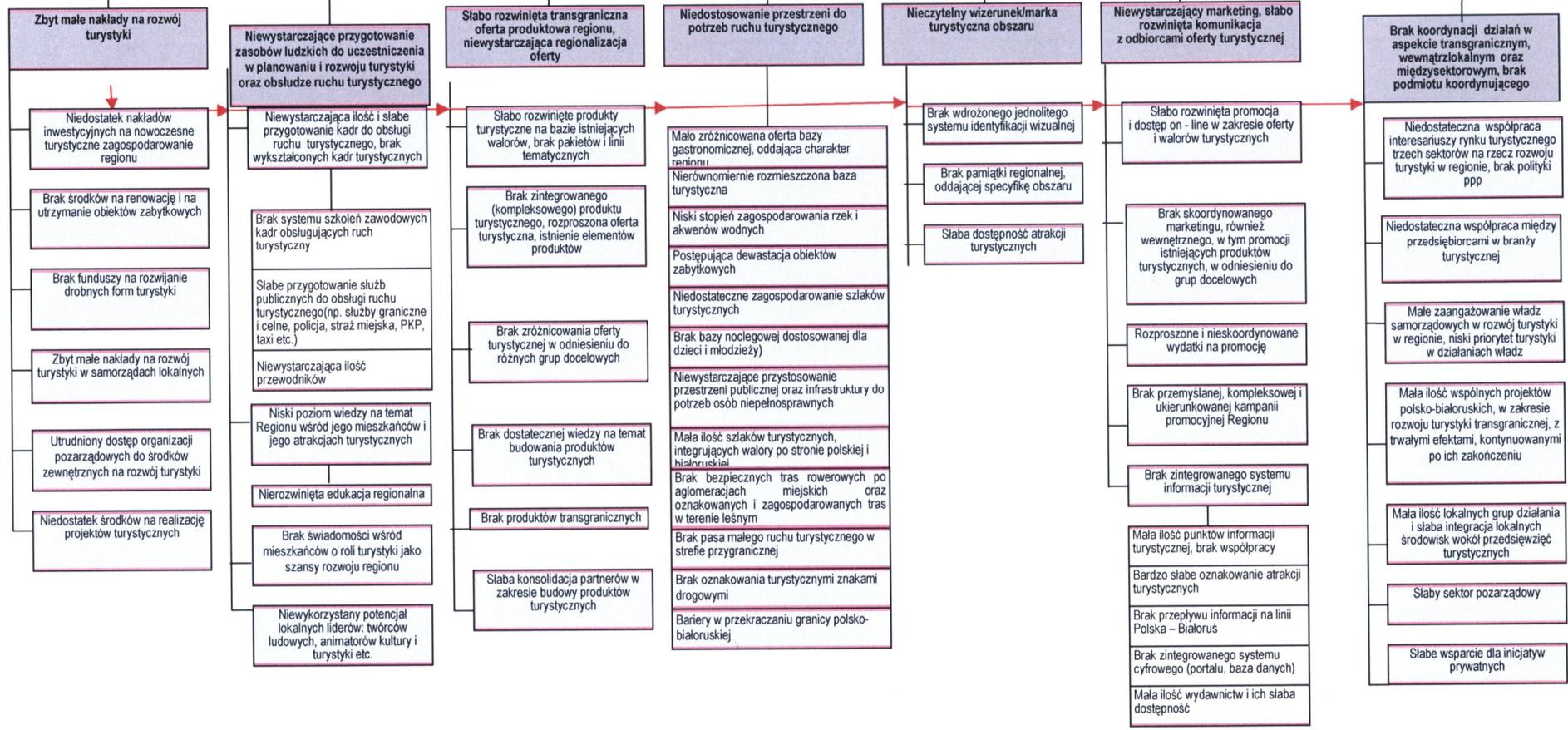
Drzewo problemów odzwierciedla wnioski sformułowane podczas spotkań warsztatowych. Wynikają one także z analizy stanu obecnego obszaru projektowego w kontekście możliwości rozwoju turystyki oraz analizy SWOT.

Stanowi swoistego rodzaju syntetyczne podsumowanie, definiując bezpośrednio problemy, które mają zostać rozwiązane poprzez wdrażanie Strategii. Stanowi więc punkt wyjścia do budowania drzewa celów, które bezpośrednio musi się odwoływać do istniejących problemów Regionu.

Drzewo problemów pokazuje również ich hierarchizację oraz zależności przyczynowo-skutkowe.

Problem główny → **Niski stopień rynkowego wykorzystania walorów turystycznych regionu w postaci zintegrowanej, transgranicznej oferty produktowej**

7.2. Koncepcja rozwoju – wizja, misja, cel nadrzędny.

Wizja

Wizja jest definicją stanu pożądanego, który zostanie osiągnięty dzięki wdrożeniu Strategii. Stanowi opis przyszłości, charakterystykę regionu Biała Podlaska – Brześć jako obszaru recepcji turystycznej w 2020 roku.

Region Biała Podlaska – Brześć to jedyny, zintegrowany, transgraniczny obszar turystyczny, z wyjątkowymi, powszechnie znanymi i cenionymi atutami środowiska przyrodniczego, unikalnym i bogatym światem roślinnym i zwierzęcym otaczającym naturalne doliny rzeczne oraz historycznym dziedzictwem wielu kultur i religii przejawiającym się również w żywych tradycjach i sztuce ludowej.

Turystyczny sukces region zawdzięcza efektywnej współpracy międzysektorowej i międzynarodowej, skutecznej promocji wewnętrznej i zewnętrznej, spójnej i zrównoważonej polityce zagospodarowania przestrzennego, dziedzictwu kulturowemu i przyrodniczemu wykorzystywanemu w markowej ofercie turystycznej, powszechnie dostępnej dla turystów polskich, białoruskich i zagranicznych

Drzewo celów

W strukturze drzewa celów Strategii wyróżnia się: cel nadrzędny, cele strategiczne oraz cele operacyjne, którym podporządkowane są bezpośrednio konkretne działania. Struktura celów Strategii rozwoju turystyki w regionie Biała Podlaska - Brześć została oparta o 5 filarów – 5 obszarów priorytetowych i została pokazana na rysunku nr 1.

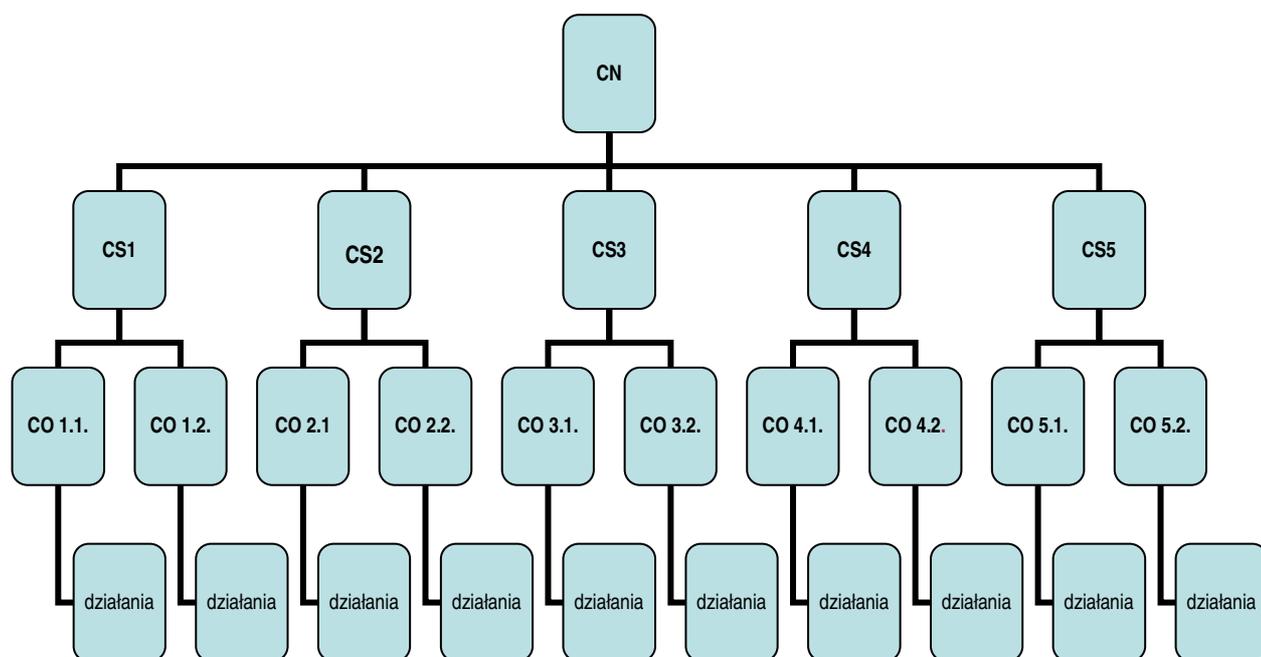
Cel nadrzędny (CN) – kluczowy cel Strategii, podstawa wyznaczania pozostałych celów i działań, ściśle podporządkowanych osiągnięciu celu nadrzędnego. Odpowiada na pytanie: co chcemy osiągnąć rozwijając turystykę w regionie Biała Podlaska?

Cele strategiczne (CS) – główne cele określone w 5 obszarach priorytetowych. Stanowią odpowiedź na kluczowe problemy zidentyfikowane w obszarach. Pokazują jednocześnie, jakie problemy w obszarach priorytetowych muszą zostać rozwiązane, aby osiągnąć cel nadrzędny.

Cele operacyjne (CO) – wyznaczone dla celów strategicznych, operacjonalizują zapisy celów strategicznych. Ich liczba nie jest z góry określona.

Działania – identyfikowane dla celów operacyjnych, pokazują szczegółowe zadania, jakie muszą zostać wykonane, by osiągnąć cele (operacyjne, strategiczne, przyczyniając się do osiągnięcia celu nadrzędnego). Ich liczba nie jest z góry określona.

Rysunek nr 1. Drzewo celów Strategii.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

CEL NADRZĘDNY ROZWÓJ GOSPODARCZY I SPOŁECZNY OBSZARU TRANSGRANICZNEGO BIAŁA PODLASKA – BRZEŚĆ POPRZEC ZWIĘKSZENIE ROLI TURYSTYKI JAKO ŹRÓDŁA DOCHODÓW MIESZKAŃCÓW REGIONU				
OBSZAR PRIORYTETOWY 1 PRODUKT TURYSTYCZNY CEL STRATEGICZNY 1: Stworzenie atrakcyjnej i unikalnej oferty turystycznej obszaru transgranicznego w oparciu o istniejący potencjał	OBSZAR PRIORYTETOWY 2 ZASOBY LUDZKIE CEL STRATEGICZNY 2: Przygotowanie aktywnych i profesjonalnych zasobów ludzkich zaangażowanych w rozwój turystyki oraz recepcję ruchu turystycznego	OBSZAR PRIORYTETOWY 3 WSPARCIE MARKETINGOWE CEL STRATEGICZNY 3: Stworzenie wizerunku regionu jako atrakcyjnego obszaru recepcji turystycznej	OBSZAR PRIORYTETOWY 4 PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA CEL STRATEGICZNY 4 Zagospodarowanie przestrzeni turystycznej zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju oraz potrzebami ruchu turystycznego	OBSZAR PRIORYTETOWY 5 WSPARCIE INSTYTUCJONALNE CEL STRATEGICZNY 5 Stworzenie silnego i efektywnego systemu instytucjonalnego wspierającego rozwój turystyki w regionie
Cel operacyjny 1.1: Rozwój wysokiej jakości produktów turystycznych integrujących region transgraniczny Cel operacyjny 1.2: Skonsolidowanie działań na rzecz kreowania, rozwijania i sprzedaży produktów turystycznych regionu	Cel operacyjny 2.1: Rozwój wysokowykwalifikowanych kadr obsługujących ruch turystyczny Cel operacyjny 2.2: Przygotowanie służb publicznych do przyjmowania i obsługi turystów Cel operacyjny 2.3: Zaktywizowanie postaw proturystycznych oraz wspieranie tożsamości regionalnej wśród społeczności lokalnej	Cel operacyjny 3.1: Zbudowanie i wykreowanie silnej marki obszaru projektowego Cel operacyjny 3.2: Stworzenie oraz wdrożenie zintegrowanego systemu informacji turystycznej Cel operacyjny 3.3: Rozwój systemu badań rynku konsumenckiego	Cel operacyjny 4.1: Zwiększenie dostępności turystycznej obszaru Cel operacyjny 4.2: Stworzenie atrakcyjnej infrastruktury turystycznej i paraturystycznej dostosowanej do potrzeb turystów i mieszkańców Cel operacyjny 4.3: Poprawa estetyki przestrzeni	Cel operacyjny 5.1: Wzmocnienie interesariuszy rynku turystycznego Cel operacyjny 5.2: Rozwój współpracy wewnątrzregionalnej i transgranicznej

7.3. Cele i działania.

Cel nadrzędny

Rozwój gospodarczy i społeczny obszaru transgranicznego Biała Podlaska – Brześć poprzez zwiększenie roli turystyki jako źródła dochodów mieszkańców regionu.

Uzasadnienie: Mieszkańcy regionu Biała Podlaska – Brześć dążą do osiągnięcia wysokiego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wprowadzanie funkcji turystycznych. Dzięki wspólnemu wykorzystywaniu potencjału turystycznego obszaru, następuje proces jego integracji, co przynosi efekty w postaci stworzenia wizerunku regionu jako destynacji atrakcyjnej nie tylko pod względem turystycznym, ale również inwestycyjnym. Dochody płynące z turystyki oraz napływ kapitału przekładają się na tworzenie nowych miejsc pracy, zmniejszając problemy społeczne oraz saldo migracji. Region staje się szybko rozwijającym się obszarem transgranicznym leżącym na wschodnim pograniczu Unii Europejskiej.

Obszar Priorytetowy 1:

PRODUKT TURYSTYCZNY

Cel strategiczny 1. Stworzenie atrakcyjnej i unikalnej oferty turystycznej obszaru transgranicznego w oparciu o istniejący potencjał

Cel: Rozwój konkurencyjnej rynkowo oferty produktowej regionu Biała Podlaska – Brześć, dostosowanej do zdefiniowanych i rozpoznanych potrzeb konkretnych grup odbiorców, wykorzystującej istniejące walory naturalne i antropogeniczne oraz funkcjonującą infrastrukturę, umożliwiającą pobyty w celach turystycznych po obu stronach granicy.

Uzasadnienie: Na współczesnych rynkach turystycznych kluczowe znaczenie dla osiągnięcia przewagi konkurencyjnej oraz zajęcia dominującej pozycji na turystycznej mapie mają produkty turystyczne, które cechuje unikalność i oryginalność, złożoność i komplementarność oraz łatwa dostępność i wysoka jakość. Największą popularnością cieszą się produkty powstałe na bazie istniejącego regionalnego i lokalnego potencjału, inspirowane walorami naturalnymi i kulturowymi, stając się tym samym niepodrabialną i wyjątkową ofertą turystyczną. Im bardziej zdywersyfikowana oferta produktowa, tym silniejsza pozycja obszaru recepcji turystycznej.

Przeprowadzona diagnoza strategiczna wykazała znaczące dysproporcje pomiędzy istniejącym potencjałem turystycznym obszaru a stopniem jego wykorzystania w postaci kompleksowych, zintegrowanych i unikalnych produktów turystycznych,

adresowanych do określonych segmentów rynku – klientów, odpowiadających na zidentyfikowaną wiązkę potrzeb.

Bogate walory środowiska naturalnego oraz zróżnicowany i ciekawy krajobraz kulturowy regionu Biała Podlaska – Brześć predestynują obszar do rozwoju produktów turystycznych w następujących głównych obszarach markowych, do których należą: turystyka kulturowa, turystyka pielgrzymkowa, turystyka aktywna i specjalistyczna, turystyka biznesowa, turystyka edukacyjna dzieci i młodzieży, turystyka na obszarach wiejskich oraz turystyka sentymentalna. Na pograniczu kryterium motywacji i długości pobytu pozostają turystyka tranzytowa i przygraniczna turystyka weekendowa, która również notuje duży potencjał rozwojowy, zarówno z uwagi na obserwowane na rynku tendencje, jak i specyficzne właściwości obszaru objętego projektem¹⁵.

Realizator: Władze samorządowe, organizacje pozarządowe, branża turystyczna, partnerzy lokalni, animatorzy kultury i turystyki, liderzy życia społecznego.

Cel operacyjny 1.1. Rozwój wysokiej jakości produktów turystycznych integrujących region transgraniczny

Rozwój wysokiej jakości produktów turystycznych regionu Biała Podlaska – Brześć, zagospodarowujących jego ogromny, ale wciąż nieodkryty potencjał jest jednym z priorytetów niniejszej Strategii. Sukces rynkowy może zagwarantować tylko proces świadomego, strategicznego planowania i programowania produktów, oparty m.in. na badaniach marketingowych oraz doświadczeniach rynkowych przy wykorzystaniu sprawdzonej metodologii.

Zakres problemowy celu operacyjnego dotyczy kilku kluczowych zagadnień, do których należy zaliczyć:

- powstanie nowych produktów turystycznych, wykorzystujących różnorodny potencjał przyrodniczy i kulturowy regionu Biała Podlaska – Brześć w wielu jego formach,
- stałe podnoszenie jakości produktów turystycznych w regionie Biała Podlaska - Brześć, nie tylko odpowiadających na potrzeby klientów, ale nawet wyprzedzających ich oczekiwania,
- rozwój oferty produktowej maksymalnie zintegrowanej, m.in. produkty strefowe, liniowe, szczególnie w kontekście transgranicznym, umożliwiającej podróże w celach turystycznych po obu stronach granicy, powstałej z uwagi na spójny charakter walorów naturalnych i kulturowych polskich i białoruskich, m.in. słynne postacie, historia, niektóre grupy zabytkowych obiektów, etc.,
- dywersyfikację produktów turystycznych, dostosowanych do konkretnych segmentów rynku (wymienionych powyżej) i ich oczekiwań, nie wykluczających jednakże działania na rzecz spójnego wizerunku regionu Biała Podlaska – Brześć.

¹⁵ Obszary markowe pozostają w bezpośredniej korelacji z określonymi segmentacji docelowymi.

Działania:

1.1.1. Stała waloryzacja potencjału turystycznego regionu.

Celem działania jest stałe posiadanie pełnej wiedzy na temat walorów, atrakcji i produktów turystycznych na całym obszarze projektowym. Aktualna wiedza na temat potencjału turystycznego całego regionu jest punktem wyjścia i warunkiem koniecznym budowania produktów turystycznych Biała Podlaska – Brześć. Nabiera to szczególnego znaczenia z uwagi na położenie obszaru projektowego po obu stronach granicy.

Działanie dotyczy prowadzenia stałej inwentaryzacji potencjału w zakresie walorów naturalnych i kulturowych, powstających atrakcji oraz funkcjonujących produktów turystycznych. Obok inwentaryzacji warto dokonywać przeglądu i waloryzacji posiadanych wartości, co jest niezbędnym elementem dbałości o jakość tworzonej, promowanej i sprzedawanej oferty.

Działanie powinno być realizowane przez samorządy lokalne, placówki naukowo-badawcze i uczelnie wyższe, we współpracy głównie z branżą turystyczną, organizacjami pozarządowymi, lokalnymi liderami i twórcami, a także gestorami infrastruktury paraturystycznej (m.in. sportowej i rekreacyjnej).

Gromadzone i aktualizowane informacje oraz dane powinny być udostępniane wszystkim partnerom, zainteresowanym rozwojem i sprzedażą produktów turystycznych zarówno po stronie polskiej, jak i białoruskiej, umożliwiając tym samym podejmowanie działań na rzecz integracji elementów produktów, ich poszerzania i dywersyfikacji dzięki włączaniu nowych usług.

1.1.2. Opracowanie i wdrożenie programu rozwoju transgranicznych produktów turystycznych regionu.

Niniejszy dokument nie jest programem rozwoju produktów turystycznych, który to program rządzi się zupełnie innymi prawami, posiada inną metodykę tworzenia oraz strukturę. Strategia, jak kilkakrotnie podkreślano, jest długofalowym dokumentem planistycznym, określającym główne kierunki rozwoju, ujmującym całość polityki turystycznej regionu.

W związku z powyższym w celu rozwoju oferty produktowej regionu niezbędne jest opracowanie i wdrożenie **Programu rozwoju produktów turystycznych**, który zdefiniuje podstawowe produkty turystyczne obszaru transgranicznego w kontekście następujących zagadnień:

- wyboru wiodących i uzupełniających produktów turystycznych, inspirowanych posiadanymi walorami naturalnymi i kulturowymi, budujących wizerunek regionu Biała Podlaska – Brześć,

- celu rozwoju produktu oraz jego adresata,
- podmiotu odpowiedzialnego za wdrażanie i zarządzanie produktem,
- obszaru rozwoju produktu,
- opisu koncepcji produktu oraz sposobu jego funkcjonowania,
- charakterystyki składników produktu,
- harmonogramu wdrażania produktu oraz źródeł jego finansowania.

Poniżej przedstawiono w układzie tabelarycznym kilka pomysłów na produkty turystyczne (nie będących gotowymi produktami turystycznymi) regionu Biała Podlaska – Brześć w odniesieniu do docelowych segmentów rynku.

Obszary produktowe	Nazwa produktu	Cel rozwoju i wykorzystywany potencjał	Podstawowe elementy produktu, ogniska atrakcji	Sposób funkcjonowania produktu	Docelowe segmenty rynku
Turystyka kulturowa	<i>„Staropolskim obyczajem”¹⁶</i>	<p>Celem rozwoju produktu jest przygotowanie atrakcyjnej propozycji poznawania walorów i atrakcji kulturowych obszaru.</p> <p>Produkt będzie oparty o posiadane zasoby w postaci zabytkowych obiektów. Ogromnym potencjałem do wykorzystania jest również bogata historia oraz tradycja obszaru (wydarzenia, obyczaje, obrzędy, etc.).</p>	<p>Do podstawowych elementów produktu należy zaliczyć:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pozostałości rezydencji magnackich, m.in. Sapiechów i Radziwiłłów (zespoły parkowo-pałacowe), • pozostałości szlacheckich, dworów • pracownie ginących zawodów, • sztandarową kilkudniową imprezę, opartą o fabułę wydarzenia historycznego (np. wesele Sapiechów, Radziwiłłów), • bazę noclegową, głównie pensjonaty, zajazdy, agroturystyka, stadniny, etc, • bazę gastronomiczną, w szczególności karczmy, gospody, serwujące jadło regionalne, w oparciu o 	<p>Unikalność produktu będzie polegać na połączeniu kultury magnackiej, szlacheckiej i ludowej w ciekawej formule prezentacji trzech stanów. Chodzi o prezentację „żywej historii”. Funkcjonowanie produktu zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> • powstanie szlaków pieszych, rowerowych, konnych, tras narciarskich, umożliwiających przemieszczanie się turystów pomiędzy atrakcjami, • cykl imprez interaktywnych, przenoszących turystę w czasy Rzeczypospolitej szlacheckiej (duże imprezy plenerowe, inscenizacje, widowiska historyczne, zajazdy, warsztaty rękodzielnicze, szkoła tańca ludowego i dworskiego, etc.). Imprezy te powinny pozostawać w korelacji z porą roku (kuligi, sanny, zapusty, wianki, etc.) oraz tradycją różnych stanów (np. dworskie uciechy, ludowe zabawy, etc.), • wprowadzenie na obszarze 	<p>Kryterium motywacji: krajoznawcy, amatorzy poznawania historii, obyczajów, obrzędów, miłośnicy zabytków, amatorzy kultury i sztuki ludowej.</p> <p>Kryterium długości pobytu: turyści weekendowi, turyści długoterminowi.</p> <p>Kryterium składu i ilości grupy: turyści indywidualni i grupowi.</p>

¹⁶ Pomysł powstał na podstawie rozmów z p. Bożeną Pawliną-Maksymiuk i przy wykorzystaniu pozyskanych od niej informacji.

Obszary produktowe	Nazwa produktu	Cel rozwoju i wykorzystywany potencjał	Podstawowe elementy produktu, ogniska atrakcji	Sposób funkcjonowania produktu	Docelowe segmenty rynku
			<p>dawne przepisy,</p> <ul style="list-style-type: none"> szlaki turystyczne, m.in. kombinowane, zakładające wykorzystanie różnych form transportu (rowery, kajaki, konie, trasy piesze, narty, etc.). 	<p>projektowym różnych stylizowanych form transportu (powozy, bryczki, wozy drabiniaste, etc.),</p> <ul style="list-style-type: none"> uruchomienie przemysłu pamiątkarskiego, w nawiązaniu do staropolskiej kultury i obyczajowości, powstanie na obszarze projektowym bazy noclegowej i gastronomicznej, charakterem nawiązującej do XVI-XVIII wieku (stylizacja zewnętrzna obiektu, wystrój wnętrza, stroje kelnerów, menu, etc.), organizowanie imprez rodzinnych (chrzciny, wesela, imieniny, urodziny, rocznice ważnych wydarzeń rodzinnych, etc.), w formule staropolskiej. 	
	„W kulturowym tyglu” ¹⁷	Celem rozwoju produktu jest właściwe wyeksponowanie oraz prezentacja wielokulturowości	<p>Do podstawowych elementów produktu należy zaliczyć przede wszystkim krajobraz kulturowy:</p> <ul style="list-style-type: none"> zabytkowe kościoły, zespoły klasztorne, 	Funkcjonowanie produktu dotyczyć powinno przede wszystkim prezentacji pogranicza kulturowego, jakim jest nazywane Południowe Podlasie (po polskiej stronie obszaru projektowego),	

¹⁷ W opisie pomysłu wykorzystano materiały otrzymane od mgr Andrzeja Kasprzyka.

Obszary produktowe	Nazwa produktu	Cel rozwoju i wykorzystywany potencjał	Podstawowe elementy produktu, ogniska atrakcji	Sposób funkcjonowania produktu	Docelowe segmenty rynku
		<p>i wieloreligijności obszaru objętego projektem.</p> <p>Do podstawowych wykorzystywanych walorów należą przede wszystkim obiekty sakralne różnych religii (kościół, cerkwie, pozostałości synagog, mizary, cmentarze, etc.) oraz organizowane imprezy kulturalne.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • cerkwie unickie, neounickie i prawosławne, • cmentarze katolickie, prawosławne, żydowskie, mahometańskie mizary, • imprezy kulturalne, • budownictwo drewniane (ciekawe zagrody w okolicach, m.in. Białej Podlaskiej, Kodnia, Wisznic, Sławatycz). 	<p>z uwagi na wielowiekowe ścieranie się różnych narodów, kultur i religii. Chodzi o wyeksponowanie przenikania się kultury słowiańskiej, ormiańskiej, litewskiej, tatarskiej, żydowskiej tak, aby wędrujący po obszarze turysta mógł podziwiać widoczne ślady mieszania się kultur, stylów życia, wierzeń, obyczajów.</p> <p>W związku z powyższym funkcjonowanie produktu zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozwój bazy gastronomicznej, nawiązującej architekturą, wystrojem, a przede wszystkim serwowanymi potrawami do różnych kultur, których istnienie w regionie Biała Podlaska – Brześć jest udokumentowane źródłowo, • organizowanie imprez kulturalnych, prezentujących i promujących różne kultury, • kultywowanie zwyczajów, obyczajów i obrzędów zarówno religijnych, jak i świeckich (obrzędy związane ze świętami, Zielonymi Świątkami, Bożym Ciałem, zwyczaje świętojańskie, dożynki, zapusty, etc.), 	

Obszary produktowe	Nazwa produktu	Cel rozwoju i wykorzystywany potencjał	Podstawowe elementy produktu, ogniska atrakcji	Sposób funkcjonowania produktu	Docelowe segmenty rynku
				<ul style="list-style-type: none"> wytyczenie i oznakowanie szlaków tematycznych, umożliwiających wędrówki w poszukiwaniu ciekawych śladów istnienia różnych kultur, rozwój kultury i sztuki kulinarnej, m.in. publikacja książek kucharskich prezentujących przepisy różnych narodów, organizowanie warsztatów kulinarnych, opracowanie koncepcji, wytyczenie i oznakowanie szlaku kulinarnego. 	
	„Na szlaku ginącego rzemiosła”	<p>Celem rozwoju produktu jest prezentacja twórczości ludowej oraz tym samym jej kultywowanie.</p> <p>Rozwój produktu zakłada wykorzystanie przede wszystkim potencjału ludzkiego w postaci twórców ludowych, artystów, ciekawych mieszkańców regionu.</p>	<p>Do podstawowych elementów produktu należy zaliczyć:</p> <ul style="list-style-type: none"> pracownie ginących zawodów zlokalizowane przede wszystkim na terenie gminy Biała Podlaska, szlaki tematyczne umożliwiające poznanie starych rzemiosł, bazę noclegową, ukierunkowaną na przyjmowanie turystów, zainteresowanych sztuką 	<p>Funkcjonowanie produktu dotyczy wykorzystania kultury i sztuki ludowej, obecnej w regionie Biała Podlaska – Brześć w różnych formach.</p> <p>Funkcjonowanie produktu zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> prezentowanie kultury ludowej w gospodarstwach agroturystycznych, powstanie sieci punktów sprzedaży twórczości ludowej (odpowiednia lokalizacja, odpowiednia architektura, wystrój i wyposażenie), organizowanie stałych imprez typu 	

Obszary produktowe	Nazwa produktu	Cel rozwoju i wykorzystywany potencjał	Podstawowe elementy produktu, ogniska atrakcji	Sposób funkcjonowania produktu	Docelowe segmenty rynku
			<p>ludową,</p> <ul style="list-style-type: none"> • bazę gastronomiczną łączącą elementy kultury i sztuki ludowej, • prywatne muzea, galerie i inne miejsca prezentacji sztuki ludowej, • imprezy kulturalne, jako istotny czynnik szerzenia wiedzy o kulturze ludowej Południowego Podlasia. 	<p>jarmarki ludowe (w określone dni tygodnia), umożliwiających prezentację ludowego rękodzieła,</p> <ul style="list-style-type: none"> • oznakowanie szlaku (pieszego, rowerowego), prowadzącego turystę po trasie ginących zawodów, • stały rozwój sieci pracowni ginących zawodów oraz intensyfikację ich działalności, • organizowanie wystaw, plenerów, etc. sztuki niewyobrażeniowej i wyobrażeniowej, • organizowanie warsztatów rzemiosła ludowego dla różnych grup odbiorców, • publikowanie materiałów prezentujących sztukę ludową regionu, • wykorzystywanie do promocji regionu twórczości ludowej (np. pamiątki regionalne, produkty kulinarne), • reaktywowanie starych rzemiosł. 	

Obszary produktowe	Nazwa produktu	Cel rozwoju i wykorzystywany potencjał	Podstawowe elementy produktu, ogniska atrakcji	Sposób funkcjonowania produktu	Docelowe segmenty rynku
Turystyka aktywna i specjalistyczna	<i>„Szlak stanic wodnych”</i>	<p>Celem rozwoju produktu jest wytyczenie i zagospodarowanie szlaków wodnych na rzekach na terenie obszaru projektowego (głównie Bug, Muchawiec, Krzna).</p> <p>Produkt bazować będzie przede wszystkim na potencjale naturalnym obszaru – sieć hydrograficzna, walory krajobrazowe, ciekawostki przyrodnicze, a także na potencjale kulturowym – zabytkowe obiekty świeckie i sakralne, muzea, izby regionalne, pracownie ginących zawodów, etc.</p>	<p>Do podstawowych składników produktu należy zaliczyć:</p> <ul style="list-style-type: none"> infrastrukturę umożliwiającą wykorzystywanie dróg wodnych do uprawiania turystyki aktywnej i specjalistycznej, infrastrukturę noclegową i gastronomiczną, umożliwiającą zaplanowanie pobytu w całym regionie, kameralne imprezy dla miłośników turystyki aktywnej i specjalistycznej (głównie wodniaków). 	<p>Funkcjonowanie produktu zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> wytyczenie i oznakowanie szlaków wodnych na Bugu, Muchawcu, Krznie, w miarę możliwości zapewniających łączność pomiędzy poszczególnymi rzekami, co będzie wydłużało szlak i zwiększało jego atrakcyjność, budowę sieci stanic wodnych dla kajaków, pontonów oraz innych małych jednostek pływających, zagospodarowanie nadbrzeży w małą infrastrukturę, połączenie szlaków wodnych ze szlakami pieszymi, rowerowymi, konnymi – powstanie szlaków kombinowanych, powstanie sieci wypożyczalni sprzętu wodnego, powstanie pól namiotowych i biwakowych, umożliwiających organizowanie obozów i stacjonowanie turystów indywidualnych. 	<p>Kryterium motywacji: miłośnicy aktywnego wypoczynku na łonie natury.</p> <p>Kryterium długości pobytu: turyści weekendowi, turyści długoterminowi.</p> <p>Kryterium składu i ilości grupy: studenci, rodziny z dziećmi; turyści indywidualni i grupowi.</p>
Turystyka hobbystyczna	<i>„W kręgu fortyfikacji”</i>	Celem rozwoju produktu jest zagospodarowanie	Do podstawowych elementów produktu należy zaliczyć:	Funkcjonowanie produktu zakłada przede wszystkim:	Kryterium motywacji: miłośnicy fortyfikacji.

Obszary produktowe	Nazwa produktu	Cel rozwoju i wykorzystywany potencjał	Podstawowe elementy produktu, ogniska atrakcji	Sposób funkcjonowania produktu	Docelowe segmenty rynku
		<p>istniejących w regionie Biała Podlaska – Brześć fortyfikacji, przede wszystkim fortów Twierdzy Brześć, zlokalizowanych po obu stronach granicy.</p> <p>Produkt bazować będzie zarówno na elementach materialnych (zabytkach militarnych), jak i na historii, wydarzeniach związanych z budową Twierdzy w XIX w. oraz faktach związanych z jej funkcjonowaniem.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Twierdzę Brześć po białoruskiej stronie obszaru projektowego, w tym przede wszystkim fort V (najlepiej zachowany) oraz obiekty zlokalizowane w ramach twierdzy, • forty Twierdzy Brześć (m.in. przedpola terespolskiego) po stronie polskiej obszaru projektowego – m.in. w Łobaczewie, Koroszczynie, Kobylanach, Żukach, Lebidziewie, • bazę noclegową i gastronomiczną o średnim standardzie, • organizowane imprezy. 	<ul style="list-style-type: none"> • zagospodarowanie zabytkowych fortów oraz zabezpieczenie ich przed zniszczeniem - wykorzystanie fortów jako obiektów recepcyjnych np. punkty informacyjne, galerie wystawiennicze, baza konferencyjna i szkoleniowa, baza gastronomiczna, etc, • profesjonalne usługi przewodnickie po terenie Twierdzy, • łatwe przekraczanie granicy w celu obejrzenia Twierdzy po obu jej stronach. • tworzenie i sprzedaż pakietów tematycznych przeznaczonych dla hobbystów, umożliwiających nie tylko zwiedzanie fortów, ale również pozyskiwanie wiedzy na temat sztuki budowania fortyfikacji, historii Twierdzy Brześć, etc, • organizowanie różnych imprez dla hobbystów – konferencje, spotkania, plenery, warsztaty tematyczne, etc. 	<p>Kryterium długości pobytu: turyści weekendowi, turyści długoterminowi.</p> <p>Kryterium składu i ilości grupy: studenci, rodziny z dziećmi; turyści indywidualni i grupowi.</p>

Obszary produktowe	Nazwa produktu	Cel rozwoju i wykorzystywany potencjał	Podstawowe elementy produktu, ogniska atrakcji	Sposób funkcjonowania produktu	Docelowe segmenty rynku
Turystyka biznesowa	„Podlaska Motywacja”	<p>Celem rozwoju produktu jest przyciągnięcie do regionu Biała Podlaska – Brześć grup motywacyjnych i integracyjnych.</p> <p>Produkt będzie bazował praktycznie na wszystkim posiadanych przez region walorach, atrakcjach i produktach, z uwagi na konieczność zagospodarowania czasu pracownikom podczas pobytu.</p>	<p>Do podstawowych elementów produktu należą:</p> <ul style="list-style-type: none"> • baza noclegowa o podwyższonym standardzie, z zapleczem konferencyjnym, • baza gastronomiczna o cechach regionalnych, umożliwiająca organizowanie imprez zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz, • infrastruktura sportowa i rekreacyjna, • szlaki turystyczne, umożliwiające wędrówki krajoznawcze po obszarze. 	<p>Funkcjonowanie produktu zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozwój bazy noclegowej oraz poszerzenie spektrum oferowanych przez nią usług (np. spa, fitness, bilard, kregle, dyskoteki, etc.), • łączenie atrakcji i produktów w pakiety (np. tematyczne), • rozwój zaplecza konferencyjnego, umożliwiającego organizowanie spotkań, warsztatów, etc. 	<p>Kryterium motywacji: grupy motywacyjne i integracyjne.</p> <p>Kryterium długości pobytu: turyści krótkoterminowi.</p> <p>Kryterium składu i ilości grupy: turyści grupowi (pracownicy firm).</p>
Turystyka edukacyjna dzieci i młodzieży	„Lotna Akademia”	<p>Celem rozwoju produktu jest przyciągnięcie do regionu białych i zielonych szkół, organizujących pobyty edukacyjno-wypoczynkowe dla dzieci i młodzieży.</p> <p>Produkt będzie się odnosił przede wszystkim do wielokulturowości</p>	<p>Do podstawowych składowych produktu należy zaliczyć:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przeznaczoną do przyjmowania dziecięcych i młodzieżowych noclegową i gastronomiczną (o przystępnych cenach i akceptowalnym 	<p>Funkcjonowanie produktu zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozwiniętą sieć szlaków turystycznych, • istnienie przewodników, przygotowanych do kontaktu z dziećmi i młodzieżą, • dywersyfikację oferty muzeów – interaktywne zwiedzanie, 	<p>Kryterium motywacji: grupy edukacyjne.</p> <p>Kryterium długości pobytu: turyści krótkoterminowi.</p> <p>Kryterium składu i ilości grupy: głównie dzieci i młodzież; turyści grupowi.</p>

Obszary produktowe	Nazwa produktu	Cel rozwoju i wykorzystywany potencjał	Podstawowe elementy produktu, ogniska atrakcji	Sposób funkcjonowania produktu	Docelowe segmenty rynku
		i wielonarodowości (w warstwie materialnej i niematerialnej), sztuki i kultury ludowej oraz walorów naturalnych obszaru.	standardzie), <ul style="list-style-type: none"> • obiekty zabytkowe świeckie i sakralne, prezentujące różne style architektoniczne, • miejsca pamięci i pomniki oraz historia z nimi związana, • muzea, galerie, izby regionalne, pracownie ginących zawodów, • Park Krajobrazowy z całym jego bogactwem fauny i flory, • Park Narodowy jako unikalny rezerwat biosfery. 	<ul style="list-style-type: none"> • rozwiniętą sieć ścieżek dydaktycznych, dobrze wyposażonych sal dydaktycznych, etc, • zapewnienie bezpieczeństwa grupom młodzieżowym i dziecięcym, • możliwość organizowania imprez łączących rozrywkę z edukacją, • organizowanie warsztatów z zakresu rzemiosła ludowego. 	
Turystyka na obszarach wiejskich	„Wiejskie rozrywki”	Celem produktu jest rozwój turystyki na obszarach wiejskich i dywersyfikacja działalności podejmowanej na wsi. Do podstawowych elementów wykorzystywanego potencjału zaliczyć należy walory przyrodnicze	Do podstawowych składowych produktu należy zaliczyć: <ul style="list-style-type: none"> • gospodarstwa agroturystyczne i kwatery na wsi, • gospodarstwa ekologiczne, • piękne krajobrazy, cisza, spokój, • zabytki sakralne i świeckie, 	Funkcjonowanie produktu zakłada: <ul style="list-style-type: none"> • powstanie zintegrowanych obszarów agroturystycznych, jako zsięciowanych gospodarstw zdolnych przyjąć zorganizowane grupy, • zwiększanie ilości gospodarstw agroturystycznych i ekoturystycznych (produkcja zdrowej żywności), 	Kryterium motywacji: amatorzy wypoczynku w ciszy i spokoju, w otoczeniu czystej przyrody, zwolennicy wypoczynku aktywnego, miłośnicy wiejskiego życia. Kryterium długości pobytu: turyści weekendowi, turyści

Obszary produktowe	Nazwa produktu	Cel rozwoju i wykorzystywany potencjał	Podstawowe elementy produktu, ogniska atrakcji	Sposób funkcjonowania produktu	Docelowe segmenty rynku
		i krajobrazowe, sieć hydrograficzną, a także takie elementy, jak cisza i spokój wsi. Produkt czerpać będzie także z walorów antropogenicznych regionu. Atutem produktu jest to, że jego funkcjonowanie wymaga zaangażowania praktycznie wszystkich istniejących walorów i atrakcji.	<ul style="list-style-type: none"> • bazę gastronomiczną – kuchnia wiejska, • infrastrukturę sportową i rekreacyjną, • szlaki turystyczne piesze, rowerowe, wodne, konne, umożliwiające wędrówki po okolicy. 	<ul style="list-style-type: none"> • rozwój specjalizacji w gospodarstwach, co jest związane z nastawieniem na konkretnego klienta oraz powstaniem infrastruktury uzupełniającej, • wprowadzenie do agroturystyki elementów regionalizmu oraz kultury i sztuki ludowej, • organizowanie wspólnych imprez opartych o tradycję, obyczaje i obrzędy ludowe, • przygotowanie pakietów tematycznych, sprofilowanych pod potrzeby odbiorców, • powiązanie oferty agroturystycznej z innymi dostępnymi w regionie ofertami (np. wypożyczalnie sprzętu, zwiedzanie okolicy, uczestnictwo w warsztatach rękodzieła), • powstanie infrastruktury rekreacyjnej niezależnej od pogody. 	<p>długoterminowi.</p> <p>Kryterium składu i ilości grupy: głównie rodziny z dziećmi; turyści indywidualni i grupowi (pod warunkiem powstania zintegrowanych obszarów agroturystycznych).</p>
Turystyka sentymentalna	„Pamięć ukryta”	Celem rozwoju produktu jest ochrona i wykorzystanie śladów	Najważniejsze elementy produktu to:	Funkcjonowanie produktu dotyczy: <ul style="list-style-type: none"> • organizowania imprez 	Kryterium motywacji: weterani, osoby związane z

Obszary produktowe	Nazwa produktu	Cel rozwoju i wykorzystywany potencjał	Podstawowe elementy produktu, ogniska atrakcji	Sposób funkcjonowania produktu	Docelowe segmenty rynku
		<p>przeszłości związanych z ważnymi wydarzeniami oraz znamienitymi osobami powiązanymi z regionem.</p> <p>Do najważniejszych elementów wykorzystwanego potencjału należy zaliczyć przede wszystkim w sferze materialnej zabytkowe obiekty, a w sferze niematerialnej pamięć, tożsamość, historię, etc.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • cmentarze wojenne, głównie z okresu I i II wojny światowej, • pomniki i miejsca upamiętniające wydarzenia, powstania narodowe, • miejsca związane ze znanymi ludźmi (np. Marszałek Piłsudski). 	<p>i uroczystości w rocznice ważnych wydarzeń,</p> <ul style="list-style-type: none"> • oznakowania miejsc pamięci, cmentarzy oraz dojazdów do nich, • budowy bazy noclegowej i gastronomicznej, dostosowanej do potrzeb ludzi starszych i niepełnosprawnych, • wydawania publikacji związanych z ważnymi wydarzeniami oraz osobami (publikacje naukowe, popularnonaukowe, źródła). 	<p>regionem w przeszłości.</p> <p>Kryterium długości pobytu: turyści weekendowi, turyści krótkoterminowi.</p> <p>Kryterium składu i ilości grupy: turyści indywidualni i grupowi, głównie osoby starsze.</p>

1.1.3. Stałe podnoszenie jakości funkcjonujących produktów turystycznych.

Stworzenie atrakcyjnych produktów regionu Biała Podlaska – Brześć to tylko jeden z etapów programu rozwoju konkurencyjnych produktów turystycznych. Należy także zadbać o ich „byt rynkowy”, a więc wspierać ich doskonalenie, procesy modernizacji, podnoszenia jakości, dzięki m.in. zapewnieniu ich operatorom dostępu do odpowiedniej wiedzy o zmianach, trendach, konkurencji oraz zmieniających się preferencjach klientów. Zyskanie przewagi konkurencyjnej wymaga wprowadzenia innowacyjnych elementów i modyfikacji produktowych, wyprzedzających oczekiwania nabywcy oraz posunięcia konkurentów. Skuteczność wszystkich tych czynników zależy od prowadzenia i dostępności profesjonalnych badań marketingowych.

Działanie będzie realizowane poprzez:

- tworzenie oraz wspieranie tworzenia nowych atrakcji turystycznych jako podstaw do tworzenia produktów,
- przekształcanie atrakcji w produkty poprzez dodawanie nowych elementów lub integrowanie istniejących,
- wsparcie tworzenia produktów markowych dzięki upowszechnianiu wiedzy na temat branding (szkolenia, konferencje, doradztwo, publikacje, etc.),
- rozwój badań oraz ich dystrybucję wśród partnerów zainteresowanych ulepszaniem istniejących produktów turystycznych, zgodnie z potrzebami rynku,
- dystrybucję ekspertyz, analiz, umożliwiających dostęp do najnowszych światowych danych, również w wersjach tłumaczonych,
- organizowanie szkoleń, seminariów, konferencji w celu promowania rozwiązań innowacyjnych w turystyce i produktach turystycznych oraz w celu przepływu wiedzy na temat procesu „od waloru poprzez atrakcję do produktu”, szczególnie w kontekście transgranicznym,
- promowanie światowych i europejskich „dobrych praktyk”, mogących stanowić inspirację do podnoszenia jakości produktów w regionie Biała Podlaska – Brześć,
- stałą współpracę partnerów społecznych i samorządowych z jednostkami naukowo-badawczymi (PWSZ, AWF) w zakresie prowadzenia badań, organizowania szkoleń, konferencji i seminariów, udostępniania posiadanych danych, etc.

1.1.4. Wspieranie rozwoju produktów strefowych, sieciowych i liniowych integrujących walory obszaru po obu stronach granicy.

Specyfika regionu Biała Podlaska – Brześć wymusza działania na rzecz łączenia produktów turystycznych po obu stronach granicy w celu powstania transgranicznej oferty turystycznej, opartej na wspólnym dziedzictwie przyrodniczym i kulturowym.

Do form realizacji tego działania należą:

- opracowywanie i wdrażanie wspólnych projektów w zakresie kreowania produktów turystycznych na bazie posiadanego potencjału, przede wszystkim skutkujących powstaniem aktywnych i trwałych partnerstw, funkcjonujących również po zakończeniu realizacji projektów,
- organizowanie warsztatów dla interesariuszy rynku po obu stronach granicy poświęconych poszukiwaniu inspiracji oraz kreacji wspólnych produktów turystycznych,
- wspieranie touroperatorów, tworzących i sprzedających spakietowaną polsko-białoruską ofertę turystyczną (promocja, doradztwo, dostęp do danych, ekspertyz, etc.),
- organizowanie study tourów po obu stronach granicy w celu poszukiwania inspiracji na transgraniczne produkty turystyczne.

Do tego typu produktów transgranicznych mogą należeć:

- „Na pielgrzymim szlaku” – produkt oparty o dziedzictwo różnych religii (sanktuaria, kościoły, klasztory, krzyże i kapliczki, etc.) rozsiane po całym regionie, przeznaczony dla pątników, udających się do cudownych koronowanych obrazów (Leśna Podlaska, Kodeń, Brześć), świętych relikwi (męczenników Podlaskich, Św. Onufrego).
- „Transgraniczne wyprawy rowerowe” – produkt turystyki rowerowej, możliwy do opracowania w różnych wariantach tematycznych, wiodący rowerzystów po najciekawszych miejscach regionu Biała Podlaska – Brześć, powstały w oparciu o istniejące po obu stronach granicy trasy rowerowe.
- „Szlakiem wspólnej przeszłości” – produkt odwołujący się silnie do wspólnej historii regionu, bazujący na miejscach związanych ze sławnymi ludźmi (np. Poniatowski, Niemcewicz, Kraszewski, Kościuszko, Radziwiłłowie, Potoccy, Sapiehowie) oraz ważnymi wydarzeniami (bitwy, walki powstańcze, etc.).

„Szlakiem motyla”¹⁸ – produkt wiodący turystów po obrysie skrzydeł motyla (patrzac na trasę na mapie), prezentujący przede wszystkim bogactwo wielokulturowe regionu, bazujący na wyjątkowości krajobrazowej, unikalnej historii

¹⁸ Pomysł powstały podczas spotkań warsztatowych, nazwa autorstwa p. Wojciecha Duklewskiego, Dyrektora Parku Krajobrazowego „Podlaski Przełom Bugu”.

przekazywanej przez lokalnych gawędziarzy, produktach regionalnych, zabytkowych obiektach sakralnych oraz świeckich.

Cel operacyjny 1.2. Skonsolidowanie działań na rzecz kreowania, rozwijania i sprzedaży produktów turystycznych regionu

Powstanie atrakcyjnej oferty produktowej regionu Biała Podlaska – Brześć jest uwarunkowane:

- *integracją rozproszonych działań przedsiębiorców prywatnych i pojedynczych inicjatyw,*
- *tworzeniem kompleksowych kompozycji produktów turystycznych oraz ich integracją,*
- *przemysłanym etapem wdrażania rynkowego produktów, czyli ich komercjalizacją.*

W kontekście przygotowywania rynkowej spakietowanej oferty umożliwiającej wykorzystanie potencjału całego regionu tak, aby przybywający turysta otrzymał gotowe propozycje zagospodarowania wolnego czasu, kluczowe znaczenie ma doprowadzenie do konsolidacji działań praktycznie wszystkich partnerów rynku turystycznego. Dotyczy to przede wszystkim gestorów atrakcji turystycznych i bazy noclegowej, organizacji pozarządowych działających dla rozwoju turystyki oraz animatorów turystyki i kultury.

Działania:

1.2.1. Wypracowanie platformy współpracy na rzecz rozwoju produktów turystycznych.

Działanie dotyczy wspólnego wypracowania zasad oraz metod współpracy wszystkich partnerów zainteresowanych rozwojem regionu dzięki turystyce. Jest to przede wszystkim ukierunkowane na rozwój współpracy transgranicznej, dzięki której będzie powstawać coraz więcej ciekawych ofert, umożliwiających atrakcyjne spędzanie czasu po obu stronach granicy. Obok władz samorządowych, organizacji pozarządowych, branży turystycznej bardzo ważnym ogniwem współpracy będą również twórcy ludowi, właściciele gospodarstw agroturystycznych, pracownicy instytucji kulturalnych, etc.

Realizacji działania służyć będą:

- przygotowanie spisu instytucji i osób, które są najbardziej zaangażowane w rozwój produktów turystycznych i których doświadczenie będzie kluczowe na etapie kreacji i wdrażania produktów. Będą to m.in. ośrodki kultury, twórcy ludowi, biura podróży i touroperatorzy, właściciele prywatnych muzeów, galerii, właściciele bazy noclegowej, gastronomicznej oraz atrakcji turystycznych,

- stworzenie polsko-białoruskiego forum na rzecz rozwoju produktów turystycznych regionu Biała Podlaska – Brześć z udziałem kluczowych partnerów,
- zbudowanie internetowej platformy wymiany doświadczeń, pomysłów oraz informacji w zakresie tworzenia produktów turystycznych regionu Biała Podlaska – Brześć,
- spotkania robocze i warsztaty tematyczne, organizowane cyklicznie w celu przeglądu sytuacji oraz aktualizacji zadań,
- wyjazdy studyjne na terenie obu krajów i za granicę, umożliwiające korzystanie z dobrych wzorców,
- stworzenie mechanizmów dostępu do informacji na temat walorów, atrakcji i produktów turystycznych regionu Biała Podlaska – Brześć.

Kluczowym ogniwem i inicjatorem tworzenia i rozwoju platformy współpracy winny być władze samorządowe, nie tylko z uwagi na fakt, iż są one naturalnym elementem integrującym społeczność lokalną wokół wspólnej sprawy, jakim jest rozwój turystyki, ale także z uwagi na to, iż, będąc gospodarzami obszaru, dzięki podejmowanym działaniom, w największym stopniu mogą wpływać na sposób wykorzystywania posiadanego potencjału.

1.2.2. Stymulowanie tworzenia spakietowanych ofert integrujących walory, atrakcje i produkty.

Działanie dotyczy przygotowywania zintegrowanych ofert (np. tematycznych) obejmujących wiele różnych elementów tak, aby, z jednej strony maksymalnie wykorzystać istniejący potencjał regionu po obu stronach granicy, z drugiej, jak najszerszej zaprezentować różnorodne możliwości spędzania czasu.

Działanie będzie realizowane poprzez:

- organizowanie warsztatów kreatywności dla gestorów bazy, organizacji pozarządowych oraz animatorów turystyki i kultury, a także kadry naukowej, poświęconych możliwościom integrowania walorów, atrakcji i produktów – poszukiwanie wspólnych elementów przyrodniczych i kulturowych,
- organizowanie konkursów na najlepszy pomysł na spakietowaną ofertę regionu Biała Podlaska – Brześć,
- organizowanie konkursów na najlepszą pracę dyplomową i magisterską dotyczącą problematyki zagospodarowania turystycznego i produktów turystycznych,
- organizowanie wycieczek i wędrówek krajoznawczych po regionie Biała Podlaska – Brześć w celu zapoznania się z jego walorami, atrakcjami i produktami,

- ułatwienie dostępu do usług doradczych oraz materiałów i publikacji w celu inspirowania procesu pakietowania oferty,
- transfer know-how – przekazywanie wiedzy i doświadczeń podmiotów krajowych i zagranicznych na temat możliwości pakietowania ofert.

Realizacji działania będzie też służyć wypracowana w ramach działania 1.2.1 platforma współpracy szczególnie pomiędzy touroperatorami i biurami podróży a gestorami bazy i atrakcji, organizacjami pozarządowymi.

1.2.3. Wspieranie lokalnych liderów w zakresie integrowania inicjatyw produktowych.

Doświadczenia występujące po polskiej stronie projektu jednoznacznie wskazują, że istnieje niewykorzystany potencjał w postaci ludzi aktywnych, podejmujących ciekawe inicjatywy, wynikające z osobistych zainteresowań. Potencjał ten nie jest zagospodarowany, chociaż osoby te mogłyby spełniać funkcję naturalnych konsolidatorów różnych inicjatyw produktowych. Na bazie ich działalności (np. prywatne muzea, galerie, twórczość ludowa) mogłyby się rozwijać oryginalne produkty turystyczne. Ponadto ich działalność na większą skalę mogłaby być włączona w przeznaczoną do sprzedaży ofertę. Dobrym przykładem tego typu działalności jest gmina Biała Podlaska, gdzie bardzo dynamicznie rozwija się sztuka ludowa na bazie pracowni ginących zawodów oraz twórczości ludowej.

Działanie będzie realizowane dzięki:

- organizowaniu wyjazdów studyjnych również zagranicznych w celu zapoznania się z doświadczeniami w zakresie tworzenia zintegrowanych produktów turystycznych,
- promowaniu działalności lokalnych liderów (np. umieszczanie ich w materiałach promocyjnych i na stronach internetowych, promowanie ich oferty na targach i innych imprezach promocyjnych),
- organizowaniu konferencji i spotkań poświęconych kreowaniu zintegrowanych, transgranicznych produktów turystycznych i turystyce transgranicznej,
- włączaniu lokalnych liderów do realizacji projektów służących rozwojowi turystyki (pisanie projektów umożliwiających ich zaangażowanie),
- doradztwu w zakresie pozyskiwania środków finansowych na rozwój działalności.

1.2.4. Wspieranie lokalnych touroperatorów jako kreatorów, sprzedawców i dystrybutorów produktów turystycznych.

Działanie ma kluczowe znaczenie w kontekście komercjalizacji produktów turystycznych regionu Biała Podlaska – Brześć, która wymusza przejście od fazy projektowania produktów do ich rynkowego funkcjonowania. W tym zakresie nie do przecenienia jest rola lokalnych touroperatorów jako tych podmiotów, które przygotowują rynkową ofertę, dostosowaną do potrzeb klientów oraz prowadzą jej sprzedaż. Ich działalność w regionie Biała Podlaska – Brześć jest tym istotniejsza, im bardziej dąży się do sprzedaży transgranicznych produktów turystycznych, umożliwiających podróże turystyczne po stronie polskiej i białoruskiej.

Realizacji działania sprzyjać będą:

- ułatwienie dostępu do wiedzy dotyczącej standardów jakości w turystyce, co umożliwi przygotowanie oferty odpowiadającej europejskim normom,
- monitorowanie potrzeb rynku – za pośrednictwem prowadzonych badań konsumenckich, identyfikujących preferencje i oczekiwania turystów w kontekście sposobu spędzania czasu, jakości, ceny produktu etc. Badania umożliwią także stałą modyfikację ofert turystycznych zgodnie ze zmieniającymi się potrzebami rynku,
- promocja działalności lokalnych touroperatorów i biur podróży, sprzedających ofertę turystyczną regionu Biała Podlaska – Brześć, co oznacza w praktyce „faworyzowanie” podmiotów prowadzących działalność w zakresie turystyki przyjazdowej,
- doradztwo w zakresie załatwiania spraw formalnych związanych z przekraczaniem granicy oraz organizowaniem wyjazdów grupowych łączących pobyty w Polsce i na Białorusi,
- ułatwienie dostępu do usług doradczych w zakresie rozwijania działalności, wprowadzania innowacji, pozyskiwania funduszy na rozwój, etc,
- stymulowanie współpracy pomiędzy touroperatorami lokalnymi a touroperatorami działającymi poza obszarem projektowym w celu szerokiej sprzedaży oferty turystycznej regionu Biała Podlaska – Brześć,
- promowanie innowacyjnych form sprzedaży produktów turystycznych regionu Biała Podlaska – Brześć.

Obszar Priorytetowy 2:

ZASOBY LUDZKIE

Cel strategiczny 2. Przygotowanie aktywnych i profesjonalnych zasobów ludzkich zaangażowanych w rozwój turystyki oraz recepcję ruchu turystycznego.

Cel: *Osiągnięcie wysokiej jakości usług turystycznych i okołoturystycznych poprzez przygotowanie wysokowykwalifikowanych kadr oraz wykreowanie regionu Biała Podlaska – Brześć jako obszaru atrakcyjnego, przyjaznego i gościnnego, otwartego na turystów krajowych i zagranicznych, a także obszaru dynamicznego rozwoju turystyki poprzez przygotowanie całej społeczności do uczestniczenia w gospodarce turystycznej i czerpania z niej korzyści oraz poprzez zwiększenie aktywności i wykorzystanie potencjału kapitału ludzkiego.*

Uzasadnienie: *Jednym z najważniejszych czynników rozwoju gospodarki turystycznej w regionie Biała Podlaska – Brześć oraz osiągnięcia przez obszar rynkowej przewagi konkurencyjnej i zajęcia dominującej pozycji wśród destynacji turystycznych są profesjonalne i dobrze przygotowane zasoby ludzkie.*

Znaczenie to wynika z faktu, że turystyka jest branżą, w której postawy, kompetencje, przedsiębiorczość, innowacyjność, gościnność oraz serdeczność stanowią integralną część produktu ze względu na charakter usługowy oraz stały kontakt interpersonalny między obsługującym a klientem. W tym zakresie oprócz kwalifikacji i umiejętności zawodowych kadr zatrudnionych bezpośrednio w obsłudze turystów ważna jest również otwarta, gościnna i przyjazna postawa całej społeczności lokalnej oraz kadr zatrudnionych w sektorze okołoturystycznym. Wszystkie te grupy pracują na rzecz kreacji wizerunku regionu Biała Podlaska – Brześć.

Z kolei transgraniczność obszaru i jego położenie na krańcach Unii Europejskiej, co jest związane z przekraczaniem granicy Unii, włącza w krąg ludzi zaangażowanych w obsługę turystów również służby graniczne i celne. Są to nierzadko osoby tzw. pierwszego kontaktu, które mają bezpośredni kontakt z turystą. Od pierwszego wrażenia m.in. na przejściach granicznych, w hotelach i restauracjach, a także od spotkania z wieloma innymi osobami zależy w dużej mierze postrzeganie regionu Biała Podlaska – Brześć i ocena klienta. Jednocześnie warto zaznaczyć istotną rolę również pozostałych służb publicznych oraz sektora usługowego, m.in.: straż miejska, policja, taksówkarze, transport publiczny, etc.

Dla osiągnięcia wysokich kwalifikacji kadr obsługujących turystów w sektorze usług turystycznych i okołoturystycznych, przychylniej postawy służb publicznych oraz życzliwości mieszkańców, a także w celu aktywizacji społeczności lokalnych konieczne jest prowadzenie świadomej i konsekwentnej polityki kształtowania zasobów ludzkich na rzecz uczestniczenia w rozwoju gospodarki turystycznej w regionie Biała Podlaska – Brześć.

Realizator: *Władze samorządowe, organizacje pozarządowe, branża turystyczna, uczelnie - Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Białej Podlaskiej, Wydział Turystyki i Rekreacji, Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie Zamiejscowy Wydział Wychowania Fizycznego w Białej Podlaskiej, Katedra Turystyki i Rekreacji, Powiatowy Urząd Pracy.*

Cel operacyjny 2.1. Rozwój wysokowykwalifikowanych kadr obsługujących ruch turystyczny.

Rozwój profesjonalnych kadr jest jednym z kluczowych czynników sukcesu na drodze do zajęcia przez region Biała Podlaska – Brześć ważnej pozycji wśród destynacji turystycznych. Wysoka jakość świadczonych usług buduje lojalnych klientów, podejmujących decyzje o zainwestowaniu czasu wolnego.

Profesjonalizacja kadr gospodarki turystycznej regionu Biała Podlaska – Brześć dotyczy wszystkich biorących udział w recepcji i obsłudze ruchu turystycznego. Wszystkie ogniwa systemu wpływają na stopień satysfakcji klienta, a tym samym motywują go do kolejnych pobytów oraz prowadzenia promocji regionu.

W tym kontekście powodzenie zależy od podjęcia działań systemowych, angażujących w różnym zakresie poszczególne grupy uczestniczące w obsłudze turystów podróżujących w regionie Biała Podlaska – Brześć.

Rozwój wykwalifikowanych kadr gospodarki turystycznej w regionie Biała Podlaska – Brześć nastąpi dzięki opracowaniu i wdrożeniu systemu szkoleń w sektorze usług turystycznych i okołoturystycznych, efektywnemu systemowi staży i praktyk zawodowych oraz stałemu monitorowaniu rynku pracy i efektywności podejmowanych działań.

Warto również zwrócić uwagę na przygotowanie odpowiedniej infrastruktury szkoleniowej, umożliwiającej realizowanie kursów w otoczeniu podobnym do miejsca pracy, co oznacza, że obok sal wykładowych, obiekt szkoleniowy powinien być wyposażony w sale umożliwiające prowadzenie zajęć praktycznych.

Działania:

2.1.1. Wdrożenie szkoleń w sektorze usług turystycznych i okołoturystycznych.

Z uwagi na fakt, że turystyka jest nauką umiejętności, kluczowym czynnikiem kształtowania profesjonalnych kadr, a tym samym osiągnięcia wysokiej jakości usług jest wdrożenie systemu szkoleń zawodowych, które są elementem procesu podnoszenia kwalifikacji, a więc umożliwiają rozwój kariery zawodowej i, w pewnym sensie, zapobiegają ucieczce absolwentów kierunków turystycznych.

W kontekście grup beneficjentów działanie dotyczy osób rozpoczynających pracę w turystyce/osób podejmujących działalność turystyczną (np. agroturystyka), osób na stanowiskach kierowniczych oraz pracowników operacyjnych i obejmuje:

- realizowanie szkoleń dla sektora turystycznego - hotelarstwo i gastronomia: kucharze, barmani, kelnerzy, recepcja, służba piętér; pracownicy informacji turystycznej; piloci i przewodnicy, właściciele gospodarstw agroturystycznych oraz innych obiektów na terenach wiejskich,

- realizowanie szkoleń dla sektora usług okołoturystycznych – gestorzy atrakcji turystycznych, np. wypożyczalnie sprzętu,
- realizowanie szkoleń dla instytucji prowadzących działalność kulturalną m.in. muzea, galerie, izby twórczości ludowej, pracownie ginących zawodów, etc.

W kontekście zakresu tematycznego działanie obejmuje:

- szkolenia zawodowe dla poszczególnych sekcji sektora w oparciu o moduły umiejętności,
- szkolenia językowe, umożliwiające również obsługę turystów zagranicznych, choć punktem wyjścia powinna być możliwość obsłużenia Polaków po białoruskiej stronie regionu, i Białorusinów w Polsce. Obok kursów stacjonarnych szkolenia językowe powinny się odbywać na stażach, wymianach zagranicznych, kursach wyjazdowych, etc., umożliwiając kontakt z „żywym” językiem,
- szkolenia z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem, regionem, z zakresu marketingu i promocji, zarządzania zasobami ludzkimi, zarządzania jakością (ukierunkowane na turystykę, uwzględniające jej specyfikę),
- edukację regionalną, podnoszącą poziom wiedzy o regionie, jego historii, kulturze, walorach turystycznych i ofercie.

2.1.2. Stymulowanie współpracy dla podnoszenia jakości kształcenia i rozwoju wysokowykwalifikowanych kadr.

W kontekście rozwoju wykwalifikowanych zasobów ludzkich dla turystyki region Biała Podlaska – Brześć jest regionem uprzywilejowanym z uwagi na funkcjonowanie na jego terenie kilku jednostek edukacyjnych kształcących kadry. Pełne wykorzystanie tego potencjału jest jednak możliwe dzięki efektywnej współpracy pomiędzy systemem edukacyjnym a pozostałymi interesariuszami rynku turystycznego (samorządy, branża, organizacje pozarządowe). Specyfika obszaru jako regionu transgranicznego wymusza również włączenie do tej współpracy służb publicznych oraz gestorów usług okołoturystycznych.

Podstawowym celem współpracy jest podnoszenie jakości kształcenia i rozwoju profesjonalnych zasobów ludzkich uczestniczących w:

- planowaniu rozwoju gospodarki turystycznej oraz zarządzaniu tym rozwojem (planowanie strategiczne, projektowanie, monitorowanie rozwoju, etc.),
- obsłudze ruchu turystycznego w regionie Biała Podlaska – Brześć nie tylko w obiektach turystycznych (obiekty bazy noclegowej i gastronomicznej), ale również w obiektach infrastruktury paraturystycznej oraz innych punktach usługowych.

Działanie będzie realizowane poprzez:

- wsparcie jednostek edukacyjnych i naukowo-badawczych (PWSZ, AWF Oddział Zamiejskowy, Brzeski Państwowy Uniwersytet) w zakresie kształcenia profesjonalnych kadr dostosowanych do potrzeb rynku i pracodawców (wspólne projekty, współpraca z branżą turystyczną, wymiany międzynarodowe, promocja uczelni),
- realizowanie wspólnych projektów badawczych i szkoleniowych z partnerami polskimi i zagranicznymi,
- organizowanie konferencji międzynarodowych poświęconych roli zasobów ludzkich w rozwoju turystyki transgranicznej (planowanie, zarządzanie, obsługa ruchu turystycznego),
- rozwój systemu staży zawodowych (odbywanych zarówno na terenie obszaru projektowego, jak i poza nim), umożliwiających zdobycie praktyki i doświadczenia w środowisku porównywalnym do miejsca pracy.

2.1.3. Monitorowanie rynku pracy.

Realizacja działania ma kluczowe znaczenie, ponieważ warunkuje efektywność realizowanych programów szkoleniowych. Dotyczy prowadzenia następujących rodzajów badań:

- badania ilościowe i jakościowe rynku pracy w regionie Biała Podlaska – Brześć w podziale na sekcje sektora pozwalające na szkolenie profesjonalistów zgodnie z potrzebami rynku pracy,
- badania potrzeb szkoleniowych, umożliwiające przygotowanie i realizowanie programów szkoleniowych, odpowiadających na rozpoznane potrzeby pracodawców i pracobiorców w poszczególnych sekcjach sektora,
- badania efektywności programów szkoleniowych z punktu widzenia pracodawcy i pracownika, określające przydatność realizowanych szkoleń oraz umożliwiające modyfikacje programowe, dostosowujące je w większym stopniu do zdefiniowanych potrzeb obu stron.

Działanie powinno być realizowane przez podmiot odpowiedzialny za wdrażanie Strategii. W jego ramach należy stworzyć zespół inicjujący i prowadzący tego typu badania we współpracy z jednostkami naukowo-badawczymi, branżą turystyczną oraz powiatowym urzędem pracy po stronie polskiej i jego odpowiednikiem po stronie białoruskiej.

Cel operacyjny 2.2. Przygotowanie służb publicznych do recepcji turystów.

Specyfika regionu transgranicznego wymusza przygotowanie do recepcji turystów nie tylko pracowników sektora turystycznego i okołoturystycznego. Równie ważne jest przygotowanie służb publicznych, w szczególności służb granicznych i celnych, które nierzadko będą służbami „pierwszego kontaktu”, a także pracowników instytucji publicznych i urzędów. To od ich profesjonalizmu, ale również gościnności i życzliwości, zależeć będzie pierwsze wrażenie turystów.

Kształtowanie umiejętności służb publicznych oraz sektora usługowego ma kluczowe znaczenie dla postrzegania regionu Biała Podlaska – Brześć jako obszaru bezpiecznego i przyjaznego dla turystów. Ma to szczególne znaczenie w kontekście niekorzystnego stereotypu obszaru.

Znaczenie to wynika również z faktu, że obszar projektowy położony jest na terenie Unii Europejskiej i poza nią, co skutkuje koniecznością respektowania przepisów związanych z m.in. z przekraczaniem granicy oraz zachowania wyostrzonych procedur bezpieczeństwa.

Działania:

2.2.1. Wdrożenie systemu szkoleń.

Działanie dotyczy opracowania i wdrożenia systemu szkoleń dla pracowników służb publicznych i sektora usługowego obejmujących m.in. następującą tematykę:

- szkolenia z zakresu obsługi klienta-turysty i znaczenia jakości w usługach turystycznych,
- szkolenia językowe, umożliwiające obsługę turystów w językach: rosyjskim, angielskim, niemieckim i francuskim,
- szkolenia z wiedzy o regionie i jego atrakcjach turystycznych po obu stronach granicy.

2.2.2. Promocja wiedzy o specyfice gospodarki turystycznej, jej znaczeniu oraz korzyściach wynikających z ich rozwoju.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że bardzo często główną przyczyną problemów związanych z traktowaniem turystów przez służby publiczne i pracowników sektora usług jest brak zrozumienia, że turystyka jest niezwykle dochodową gałęzią gospodarki i może przynosić duże korzyści finansowe zarówno w skali regionalnej, jak i pojedynczych gospodarstw domowych.

W związku z powyższym gros wysiłków ukierunkowanych na polepszenie obsługi turystów w regionie Biała Podlaska – Brześć musi dotyczyć promocji wiedzy o turystyce i jej znaczeniu dla rozwoju lokalnego i regionalnego.

Działanie będzie realizowane m.in. poprzez:

- organizowanie konferencji i seminariów warsztatowych, ukierunkowanych na specyfikę turystyki transgranicznej,
- publikowanie i dystrybuowanie materiałów propagujących turystykę w regionie Biała Podlaska – Brześć,
- angażowanie służb publicznych i pracowników sektora usługowego w projekty służące rozwojowi turystyki.

2.2.3. Opracowanie i wdrożenie programów podnoszących jakość recepcji turystów w regionie.

Działanie dotyczy służb granicznych i celnych, pracowników sektora usługowego (sklepy, apteki, stacje benzynowe, taksówkarze, etc.) i jest ukierunkowane na promowanie przyjaznych postaw wobec turystów przebywających w regionie Biała Podlaska – Brześć poprzez:

- upowszechnianie wiedzy na temat rozwiązań stosowanych w innych krajach i regionach (np. irlandzkie programy recepcji turystów - turyści wybierają osobę, od której doświadczyli najbardziej przyjaznego i gościnnego przyjęcia/powitania w Irlandii),
- zaangażowanie omawianych grup do skonstruowania własnych, lokalnych programów/projektów podnoszących jakość przyjmowania i obsługi turystów w regionie Biała Podlaska – Brześć.

Cel operacyjny 2.3. Zaktywizowanie postaw proturystycznych oraz wspieranie tożsamości regionalnej wśród społeczności lokalnej.

Przeprowadzona diagnoza strategiczna wskazała, że dynamiczny rozwój turystyki w regionie Biała Podlaska – Brześć jest uwarunkowany również przygotowaniem społeczności lokalnych po obu stronach granicy do aktywnego uczestniczenia w rozwoju turystyki.

Jednym z czynników temu sprzyjających jest kształtowanie i wzmacnianie tożsamości regionalnej w różnych grupach wiekowych. Im bardziej świadoma swojej historii i swoich walorów społeczność lokalna, tym większe i bardziej prawdziwe zaangażowanie w rozwój turystyki w regionie. Polityka ta ma szczególne znaczenie w odniesieniu do młodego pokolenia.

Działania:

2.3.1. Stymulowanie przedsiębiorczości i aktywności gospodarczej mieszkańców w zakresie rozwoju turystyki.

Celem działania jest dynamizowanie mieszkańców do podejmowania działalności gospodarczej związanej z turystyką, co będzie się przyczyniać do dywersyfikacji usług turystycznych w regionie Biała Podlaska – Brześć. Dotyczy to m.in. tworzenia nowych atrakcji turystycznych, prowadzenia działalności turystycznej na wsi,

zagosparowywania czasu wolnego turystów podczas złej pogody, etc.

Działanie będzie realizowane poprzez:

- zaangażowanie wszystkich mieszkańców do rozwoju turystyki na całym obszarze, np. poszukiwanie wyróżników miejscowości w regionie podczas warsztatów tematycznych. Im bardziej społeczność będzie zaangażowana w proces kreacji, wymyślania pomysłów, tym bardziej będzie zainteresowana realizowaniem pomysłów,
- organizowanie szkoleń i warsztatów dotyczących prowadzenia działalności gospodarczej (sprawy prawne, podatkowe, BHP, etc.),
- ułatwienie dostępu do usług doradczych umożliwiających rozwiązywanie niejasności oraz konsultowanie pomysłów na biznes,
- promocja przedsiębiorców i ludzi sukcesu; propagowanie „dobrych wzorców”, również zagranicznych. Najlepszym stymulatorem do działania jest możliwość obserwacji konkretnych sukcesów.

2.3.2. Propagowanie wiedzy o regionie, jego walorach oraz korzyściach płynących z rozwoju turystyki.

Celem działania jest zwiększenie świadomości wśród mieszkańców regionu o finansowych korzyściach wynikających z turystyki, co powinno spowodować wzrost zainteresowania tą gałęzią gospodarki.

Działanie będzie realizowane poprzez:

- prowadzenie kampanii informacyjnych wśród społeczeństwa (brozury, ulotki, billboardy, tablice informacyjne, etc. we wszystkich gminach biorących udział w projekcie po obu stronach granicy),
- organizowanie podróży studyjnych w regionie i poza obszarem projektowym w celu zapoznania się z dobrymi praktykami,
- organizowanie szkoleń, spotkań, konferencji, imprez dla mieszkańców.

2.3.3. Uzupełnienie programów nauczania o elementy związane z edukacją turystyczną i regionalną.

Potencjał antropogeniczny regionu Biała Podlaska – Brześć jest ogromny, choć nie jest powszechnie znany nawet wśród mieszkańców obszaru. W związku z powyższym dużego znaczenia nabiera edukacja regionalna i turystyczna, która pośrednio przyczyni się do lepszej obsługi turystów w regionie.

Działanie będzie realizowane poprzez:

- organizowanie spotkań tematycznych, warsztatów i spotkań służących propagowaniu edukacji regionalnej,
- realizowanie projektów finansowanych z funduszy zewnętrznych poświęconych edukacji regionalnej,
- powstanie portalu internetowego lub umieszczenie na portalu turystycznym zagadnień związanych z regionalizmem i ich stała aktualizacja,
- angażowanie do procesu edukacji znawców tematyki regionalnej,
- organizowanie wypraw „turystycznych” po całym regionie.

Obszar Priorytetowy 3:

WSPARCIE MARKETINGOWE

Cel strategiczny 3. Stworzenie wizerunku regionu jako spójnego atrakcyjnego obszaru recepcji turystycznej

Cel: *Osiągnięcie wysokiej rozpoznawalności obszaru projektowego jako atrakcyjnej destynacji turystycznej, kojarzonej z oryginalnymi i unikalnymi atrakcjami i walorami związanymi z potencjałem środowiska naturalnego i krajobrazu kulturowego.*

Uzasadnienie: *W turystyce wartością nie do przecenienia jest silna marka oraz związany z nią wizerunek. Dzieje się tak nie tylko z uwagi na fakt, iż na współczesnym rynku sukces osiągają tylko produkty markowe, ale również z uwagi na specyfikę turystyki. Produkt turystyczny bowiem, zarówno w formie obszaru recepcyjnego, jak i oferty turystycznej, jest bardzo złożony. Ponadto, turysta podejmując decyzję o jego zakupie nie ma możliwości wypróbowania go, dotknięcia czy sprawdzenia. Stąd wynika ogromna rola działań marketingowych, nastawionych na zbudowanie silnej marki, oznaczającej dla kupującego konkretne benefity (korzyści płynące z zakupu) oraz szerokie informowanie potencjalnych turystów o możliwościach wypoczynku na danym obszarze.*

Jak pokazała przeprowadzona analiza, region Biała Podlaska – Brześć nie ma wypracowanego wizerunku i nie jest powszechnie kojarzony jako miejsce atrakcyjne pod względem turystycznym. Co więcej, z uwagi na zaszczoły historyczne oraz reformę administracyjną w Polsce, swoistego rodzaju problemem jest położenie obszaru projektowego w granicach województwa lubelskiego, pomimo iż historycznie i kulturowo jest to teren Podlasia.

Zapisane poniżej cele i działania mają pomóc przede wszystkim w zbudowaniu silnej tożsamości obszaru, zarówno w sensie tożsamości społeczności lokalnej, jak i tożsamości widzianej oczyma potencjalnych turystów.

Realizator: *Władze samorządowe, organizacje pozarządowe, branża turystyczna (Uwaga: w kontekście podejmowania jakichkolwiek działań marketingowych niezwykle istotną sprawą jest „mówienie jednym głosem”. Jedyne dzięki spójnej i zintegrowanej polityce marketingowej można osiągnąć zamierzony cel).*

Cel operacyjny 3.1. Zbudowanie i wykreowanie silnej marki obszaru projektowego

Stworzenie i nieustanne promowanie marki obszaru Biała Podlaska – Brześć ma doprowadzić do sytuacji, w której region będzie jednoznacznie kojarzony z konkretnymi korzyściami, związanymi bezpośrednio z proponowaną przez niego ofertą turystyczną oraz atrakcjami. Należy pamiętać o tym, iż marka nie tylko pełni rolę identyfikatora, ale również – a może przede wszystkim – informatora. Stanowi ona zakodowany przekaz dotyczący pewnych cech funkcjonalnych, zwanych benefitami, które dla turystów oznaczają nic innego jak korzyści z pobytu w danym miejscu. Od siły i charakteru marki zależy wobec powyższego decyzja o wyborze destynacji turystycznej.

Warto tutaj pokreślić, iż proces związany z budowaniem marki jest procesem nieustannym, polegającym na stawianiu sobie coraz to nowych celów marketingowych. Zaniedbana marka bardzo szybko przestaje odgrywać ważną rolę na rynku i odchodzi do lamusa.

Działania:

3.1.1. Stworzenie i wdrożenie Systemu Identyfikacji Wizualnej.

System Identyfikacji Wizualnej jest elementem budowania wizerunku regionu na mapie turystycznej Polski, Białorusi i całej Europy. Pełni, więc ogromnie ważną funkcję związaną z budowaniem marki obszaru i kształtowaniem wyobrażenia o nim w umysłach potencjalnych turystów. Inaczej mówiąc, służy przekazywaniu zaplanowanej informacji o atrakcjach, ofercie turystycznej i płynącej z niej korzyści związanej z wypoczynkiem i rekreacją. Obok funkcji promocyjnej, pełni również niezwykle ważną rolę informacyjną, tak dla turystów, jak i jego mieszkańców.

Działanie zakłada z jednej strony stworzenie logo promocyjnego obszaru oraz opracowanie tzw. katalogu identyfikacji wizualnej, czyli książki zawierającej wytyczne dotyczące stosowania znaku, a z drugiej wdrożenie całego systemu poprzez stosowanie logo na jak największej ilości nośników, m.in. na:

- materiałach promocyjno-informacyjnych,
- portalu turystycznym,
- gadżetach (kubkach, koszulkach, długopisach, etc.),
- wizytówkach i papierze firmowym,
- tablicach informacyjnych i witaczach,

- w wystroju wnętrz obiektów noclegowych i gastronomicznych.

Logo promocyjne powinno zostać stworzone przez zespół doświadczonych artystów – grafików i winno nawiązywać swoim charakterem do kształtowanej oferty turystycznej. Odradza się przeprowadzanie konkursów w celu wyboru znaku graficznego. Im bardziej profesjonalni twórcy znaku, tym większa gwarancja wysokiej jakości.

3.1.2. Przeprowadzenie cyklu kampanii promocyjnych obszaru.

Działanie zakłada przygotowanie oraz realizację wspólnych, polsko-białoruskich kampanii promocyjnych, z czym bezpośrednio wiąże się szereg zadań, których wykonanie gwarantuje sukces promocyjny. Obejmują one:

- identyfikację odbiorców przekazu marketingowego (czyli identyfikacja potencjalnych nabywców oferty turystycznej obszaru) – określona zarówno w podziale według kryteriów demograficzno-geograficznych, jak i związanych z motywem podróżowania,
- wyznaczenie celów promocji – podstawowym celem pierwszej kampanii promocyjnej będzie poinformowanie turystów o istnieniu ciekawej destynacji turystycznej jaką jest zintegrowany transgraniczny obszar Biała Podlaska – Brześć,
- kształtowanie budżetu promocji – zadanie niezwykle ważne, bo związane w dużym stopniu z wyborem kanału promocyjnego. Powszechnie wiadomo, iż efektywna promocja kosztuje, nie wolno jednak pod żadnym pozorem na niej oszczędzać,
- wybór kanału promocyjnego – innymi słowy wybór środków przekazu informacji. Ich dobór należy skorelować z odbiorcami przekazu marketingowego i ich wymaganiami / oczekiwaniami,
- opracowanie przekazu marketingowego – przekaz marketingowy nieść musi za sobą bardzo dużo informacji skierowanych do wybranych segmentów rynku. Musi być krótki, zwięzły, jasny i zrozumiały, nie tylko w przekazie słownym, ale również – a może przede wszystkim – wizualnym. Informacje muszą więc zostać ubrane w przekonujące słowa oraz obrazy skojarzeniowe, hasła, etc.,
- praktyczne przygotowanie narzędzi promocji – czyli produkcja filmu, billboardów, druk ulotek, materiałów promocyjno-informacyjnych, etc.

3.1.3. Opracowanie i wdrożenie wspólnego kalendarza imprez promocyjnych.

Imprezy promocyjne są bardzo skutecznym nośnikiem informacji o obszarach recepcji turystycznej. Na obszarze projektowym już

obecnie odbywa się szereg imprez, które – odpowiednio sprofilowane – mogą odgrywać rolę imprez wizerunkowych.

Działanie zakłada przede wszystkim nawiązanie współpracy pomiędzy organizatorami imprez tak, by nie konkutowały one ze sobą, a wzajemnie się uzupełniały, zarówno pod względem tematycznym, jak i harmonogramowo. Przygotowanie przemyślanego kalendarza imprez dla całego obszaru stanowić będzie jeden z ważniejszych elementów jego oferty turystycznej, tym bardziej, że ogromną rolę wśród walorów obszaru odgrywa dziedzictwo kulturowe.

Narzędziem, które należy wykorzystywać przy realizacji tego działania, są umowy partnerskie, stanowiące o współpracy pomiędzy partnerami po polskiej i białoruskiej stronie granicy.

3.1.4. Zintegrowanie działalności targowo-wystawienniczej oraz promocyjnej.

Doskonałym środkiem promocji są wyjazdy na targi turystyczne. Udział w nich brać powinny zarówno samorzady, jak sprzedawcy oferty turystycznej (hotele, biura podróży, etc.). Z uwagi na wysokie koszty związane z uczestnictwem w tego typu imprezach, winien tutaj działać mechanizm kooperacji związany z:

- organizowaniem wspólnych wyjazdów przez samorzady reprezentujące cały obszar (wykupienie jednego stoiska to nie tylko znaczne zmniejszenie kosztów, ale również świadectwo współdziałania i chęci kreowania jednego, spójnego wizerunku),
- współdziałaniem samorządów z przedstawicielami branży turystycznej oraz organizacji pozarządowych (bezpłatne dystrybuowanie ulotek, ofert przedsiębiorstw na targach, w których samorzady biorą udział i na odwrót).

Wspólnej koordynacji winny być również poddane wszelkie inne działania promocyjne, jak chociażby publikacja materiałów, kręcenie filmów promocyjnych, etc. Kluczową rolę w tym zakresie powinny odgrywać te podmioty, które przejmą na siebie rolę koordynatorów realizacji Strategii.

Cel operacyjny 3.2. Stworzenie oraz wdrożenie zintegrowanego systemu informacji turystycznej

Na współczesnym rynku turystycznym informacja turystyczna stanowi jeden z najważniejszych elementów funkcjonowania obszarów recepcji turystycznej. Jak już wcześniej wspomniano, dotarcie ze specjalnie przygotowaną informacją do potencjalnych klientów daje duże szanse na sprzedaż oferty. Obserwowane na rynku trendy jasno pokazują, iż współcześni turyści, świadomi swoich potrzeb i oczekiwań, sięgają do bardzo różnych źródeł informacji. Kluczowym zadaniem jest więc przekazanie ciekawej treści w ciekawy sposób tak, aby przebić się przez szum

informacyjny i pozostać w pamięci potencjalnego turysty. Takie zadanie ma właśnie do spełnienia system informacyjny regionu Biała Podlaska - Brześć, czyli innymi słowy system informacji turystycznej.

W swoim założeniu, wyznaczonym przez światowe standardy, musi być on w pełni zintegrowany i skoordynowany, co przekłada się również na konieczność jego funkcjonowania w dwóch warstwach: analogowej (tradycyjnej) i cyfrowej.

Poniższe działania pokazują, jakie elementy systemu należy zbudować, by efektywnie spełniał on swoją rolę.

Działania:

3.2.1. Stworzenie baz danych obejmujących zasięgiem obszar projektowy.

Baza danych stanowi podstawę funkcjonowania całego systemu informacji turystycznej. Z niej bowiem czerpie się informacje zarówno do publikacji elektronicznych (czyli wyświetlanych jako strony www), jak i do publikacji drukowanych czy podczas udzielania informacji turystom w punktach informacji turystycznej. Z uwagi na dążenie do zintegrowania obszaru projektowego po obu stronach granicy, należałoby stworzyć jedną wspólną bazę obejmującą swoim zasięgiem cały obszar projektowy. Z uwagi jednak na ewentualne trudności ze sfinansowaniem takiego wspólnego przedsięwzięcia (co jest jednak możliwe przy wykorzystaniu środków UE w ramach projektów transgranicznych), dobrym rozwiązaniem jest również stworzenie dwóch baz danych (dla strony polskiej i strony białoruskiej) według takiej samej struktury, co umożliwi bezproblemowy transfer danych.

Stworzenie baz danych wymaga wobec powyższego podjęcia następujących kroków:

- opracowania struktury bazy danych, umożliwiającej:
 - bezpośrednią transmisję danych z istniejących baz,
 - wymianę informacji z bazami regionalnymi i krajowymi (sugerowanym rozwiązaniem w tym zakresie jest skorzystanie ze struktury bazy danych stworzonej przez Polską Organizację Turystyczną dla wdrożenia Internetowego Systemu Informacji Turystycznej ISIT),
 - dowolne generowanie wyników, np. w postaci serwisów tematycznych, informacyjnych, www (baza jest zbiorem danych, sposób i zakres wykorzystania zależy od koncepcji i potrzeb),
- powierzenia zarządzania bazą danych (bazami danych) administratorowi (2 administratorom), odpowiedzialnemu/ym m.in. za weryfikację danych,

- stworzenia sieci użytkowników, uprawnionych do wprowadzania/ przesyłania nowych danych oraz aktualizacji danych istniejących.

3.2.2. Uruchomienie portali turystycznych.

Podobnie, jak w przypadku baz danych, należy stworzyć jeden wspólny portal turystyczny dla całego obszaru, bądź też dwa bliźniacze, w oparciu o taką samą strukturę bazy danych.

Portale internetowe mają z założenia stanowić elektroniczną wizytówkę obszaru oraz niewyczerpane źródło wiarygodnych i szczegółowych informacji. Każdy z nich musi być dostępny w trzech pełnych wersjach językowych – polskiej, białoruskiej i angielskiej. Ponadto winny one spełniać następujące wymagania:

- wysoki stopień intuicyjności dzięki zastosowaniu elementów ułatwiających poruszanie się po stronie (m.in. wyszukiwarka, mapa strony, etc.),
- ciekawe rozwiązania graficzne zgodne z Systemem Identyfikacji Wizualnej,
- interaktywność dzięki zastosowaniu takich elementów, jak: chat, forum, księga gości, interaktywne mapy, etc. oraz gadżetów internetowych, takich jak: wygaszanie ekranu czy tapety z motywami związanymi z obszarem.

3.2.3. Stworzenie sieci współpracujących ze sobą punktów informacji turystycznej.

Jak pokazał audyt turystyczny, na obszarze projektowym funkcjonuje bardzo mała ilość punktów informacji turystycznej. Sytuacja ta musi ulec zdecydowanej poprawie. Działanie zakłada wobec powyższego otwieranie nowych punktów informacji turystycznej na całym obszarze projektowym. Powinny być one równomiernie rozmieszczone i połączone siecią współpracy.

Rekomenduje się, aby w każdej gminie oraz w rejonie brzeskim i kamienieckim funkcjonował przynajmniej jeden punkt informacji turystycznej. Ponadto sugeruje się, aby po stronie polskiej i białoruskiej funkcjonowały centra informacji turystycznej koordynujące pracę sieci. Z uwagi na duże doświadczenie i szeroki zakres działalności, słusznym wydaje się, by po stronie polskiej rolę taką pełniło Centrum Informacji Turystycznej w Białej Podlaskiej, a po stronie białoruskiej funkcjonujący przy Brzeskim Państwowym Uniwersytecie Naukowo-Methodologiczny Ośrodek Wsparcia Turystyki – Centrum Informacji Turystycznej albo centrum informacji transgranicznej funkcjonujące w Brześciu.

3.2.4. Wprowadzenie zintegrowanego systemu oznakowania turystycznego obszaru.

Działanie zakłada sukcesywne znakowanie miejsc i atrakcji turystycznych na całym obszarze projektowym następującymi rodzajami tablic: tablice informacyjne zbiorcze (w centralnych punktach miast, na deptakach), tablice informacyjne o konkretnym obiekcie / atrakcji (przy obiektach zabytkowych, obiektach infrastruktury turystycznej i paraturystycznej), tablice kierunkowe (prowadzące do ciekawych obiektów), witacze i żegnacze (witające i żegnające turystów). Projekty graficzne tych tablic powinny zostać przygotowane w ramach Systemu Identyfikacji Wizualnej. Informacje zawarte na tablicach powinny być podane przynajmniej w 3 językach: polskim, białoruskim i angielskim.

Zgodnie z przepisami prawnymi w Polsce obowiązuje system turystycznych znaków drogowych, kierujących turystów do konkretnych atrakcji turystycznych. W związku z powyższym w celu osiągnięcia większego poziomu dostępności turystycznej obszaru należy ten system wprowadzić. Do turystycznych znaków drogowych należą:

- znak E-22a „samochodowy szlak turystyczny”, wskazujący początek wyznaczonego samochodowego szlaku turystycznego; na znaku obok nazwy szlaku mogą być umieszczone: symbol szlaku oraz symbol organizacji turystycznej wytyczającej szlak,
- znak E-22b „obiekt na samochodowym szlaku turystycznym”, stosowany w celu wskazania kierunku do obiektu położonego przy samochodowym szlaku turystycznym. Na znaku umieszcza się symbol obiektu turystycznego, jego nazwę, symbol szlaku turystycznego oraz strzałkę wskazującą kierunek do obiektu. Stosownie do rodzaju obiektu turystycznego na znaku umieszcza się jeden z symboli ze znaków E-7 do E-12a,
- znak E-22b „wskazujący szczególną atrakcję turystyczną”, stosowany w celu wskazania szczególnej atrakcji turystycznej znajdującej się na szlaku. Na znaku umieszcza się sylwetkę wskazanego obiektu turystycznego zamku, pałacu itp. Znak może być umieszczony na początku szlaku turystycznego,
- znak E-22c „informacja o obiektach turystycznych”, stosowany w celu wskazania obszaru (miasta), na którym znajduje się szereg godnych uwagi obiektów turystycznych. Na znaku umieszcza się nazwę obszaru (miasta), na którym występują atrakcje turystyczne oraz ich symbole. Znaki umieszcza się przy drogach dojazdowych do obszaru.

Ponadto zgodnie z przepisami funkcjonują następujące znaki do atrakcji turystycznych:

- E-7 do przystani wodnej lub żeglugi,
- E-8 do plaży lub miejsca kąpielowego lub ośrodka jazdy konnej,

- E-9 do muzeum,
- E-10 do zabytku jako dobra kultury, również do kościoła, do katedry, do bazyliki, do cerkwi, do cmentarza, do miejsca martyrologii,
- E-11 do zabytku przyrody; na wniosek właściwego terytorialnie Konserwatora Przyrody również do grotty, do skały, do ostoi ptaków,
- E-12 do punktu widokowego,
- E-12a do szlaku rowerowego lub szlaku turystyki pieszej.

Po stronie białoruskiej obszaru projektowego należy kontynuować system turystycznych znaków drogowych zgodnie z obowiązującymi procedurami.

3.2.5. Publikacja i szerokie udostępnianie materiałów promocyjno-informacyjnych.

Działanie zakłada z jednej strony wydawanie wielu ciekawych materiałów informacyjnych, a z drugiej szerokie ich udostępnianie turystom.

Wśród materiałów winny się znaleźć zarówno publikacje ogólne (takie, jak informatory, mapy turystyczne), jak i materiały specjalistyczne, tematyczne poświęcone wybranym atrakcjom lub skierowane do konkretnych segmentów rynku. Wszystkie winny podkreślać fakt transgraniczności obszaru i zawierać informacje zarówno o polskiej, jak i białoruskiej stronie, co związane jest również z ich dwujęzycznością.

Wszystkie materiały winny się charakteryzować: rzetelnością i wiarygodnością zamieszczanych informacji, przejrzystością i czytelnością, atrakcyjnością graficzną, dostosowaniem do wymogów wynikających z Systemu Identyfikacji Wizualnej, wysoką jakością.

Udostępnianie materiałów winno się odbywać za pośrednictwem sieci punktów IT, podczas targów i imprez turystycznych oraz w miejscach atrakcyjnych turystycznie, etc. Sugerowanym rozwiązaniem jest ponadto zamieszczanie elektronicznych wersji materiałów na portalu / ach www. Ważne, aby materiały znajdowały się w miejscach uczęszczanych przez turystów, warto również rozważyć sposób ich dystrybucji poza obszarem projektowym.

3.2.6. Zlokalizowanie na terenie całego obszaru kiosków elektronicznych.

Podstawową zaletą kiosków elektronicznych jest fakt, iż funkcjonują one 24 h na dobę, umożliwiając poszukiwanie informacji non stop, kiedy nie funkcjonują już jednostki świadczące usługi informacji turystycznej.

Realizacja działania zakłada zlokalizowanie kiosków na całym obszarze projektowym, w miejscach, w których często pojawiają się turyści (dworce PKP/PKS, stacje benzynowe, w pobliżu atrakcji turystycznych, etc.).

Kioski winny być wyposażone w jednolite oprogramowanie, co przyczyni się do ich identyfikacji z obszarem, powinny być łatwo dostępne (nie wolno ich umieszczać w zamkniętych budynkach) oraz winny być monitorowane i ubezpieczone (z uwagi na niebezpieczeństwo związane z aktami wandalizmu).

Cel operacyjny 3.3. Rozwój systemu badań rynku konsumenckiego.

Wszelkie działania marketingowe powinny być podejmowane w oparciu o systematycznie prowadzone badania, które z jednej strony określać będą zmiany zachodzące w wizerunku obszaru projektowego, a z drugiej identyfikować będą profil turystów. Sugeruje się, by badania były prowadzone przy wykorzystaniu istniejącego na obszarze projektowym potencjału naukowo-badawczego (PWSZ, AWF), przy wsparciu ze strony ekspertów zewnętrznych, posiadających doświadczenie zarówno badawcze, jak i wiedzę na temat specyfiki gospodarki turystycznej.

Realizacji celu 3.3 służyć będą wobec powyższego dwa działania: pierwsze związane z prowadzeniem badań, a drugie z udostępnianiem ich wyników wszystkim zainteresowanym podmiotom.

Działania:

3.3.1. Prowadzenie badań rynku.

Badania rynku konsumenckiego powinny być prowadzone cyklicznie, aczkolwiek nie należy z góry zakładać długości trwania cyklu.

Badania popytowe służyć mają określeniu profilu turystów oraz ich potrzeb. Stąd powinny dotyczyć takich zagadnień, jak: pochodzenie turystów, ich wiek, zainteresowania, motywacje podróży, poszukiwane oferty, stopień zadowolenia z pobytu w regionie, ogólna ocena obszaru jako destynacji turystycznej, sposób pozyskania informacji o ofercie turystycznej obszaru, etc. Badania takie powinny być prowadzone sezonowo, z uwzględnieniem przede wszystkim letniego i zimowego sezonu turystycznego. Ich wyniki należy uwzględniać przede wszystkim przy kreowaniu oferty turystycznej, jej modyfikacjach, a także przy tworzeniu planów zagospodarowania przestrzennego.

Jeżeli chodzi o badania wizerunkowe, winny one dotyczyć takich zagadnień, jak: pozycjonowanie obszaru na mapie turystycznej Polski, Białorusi i Europy, wyróżniki, benefity marki, jakość materiałów drukowanych, stopień zadowolenia z informacji cyfrowej, źródła informacji o ofercie turystycznej, etc. Wyniki tych badań powinny być wykorzystywane przy planowaniu kampanii promocyjnych, które zawsze muszą mieć jasno określony cel. Stąd też badania

marketingowe należy prowadzić po zakończeniu kampanii (bądź w trakcie jej trwania) w celu dokonywania ewaluacji.

3.3.2. Szerokie udostępnianie wyników prowadzonych badań.

Aby zapewnić szerokie wykorzystywanie wyników badań, należy je udostępniać w taki sposób, by każdy miał możliwość skorzystania z nich. Stąd najlepszym pomysłem jest wykorzystywanie w tym celu Internetu. Na portalu (portalach) turystycznych winna pojawić się specjalna zakładka poświęcona właśnie badaniom rynku. Takie rozwiązanie nie pociąga za sobą dodatkowych kosztów, gwarantując jednocześnie bardzo wysoki stopień dostępności.

Z uwagi na złożoność problematyki badawczej w turystyce, warto również organizować spotkania/konferencje poświęcone m.in. tej tematyce, które z jednej strony służyłyby szerzeniu idei prowadzenia badań, a z drugiej pokazywały, w jaki sposób i gdzie wyniki badań należy wykorzystywać.

Obszar Priorytetowy 4:

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA

Cel strategiczny 4. Zagospodarowanie przestrzeni turystycznej zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju oraz potrzebami ruchu turystycznego

Cel: *Ukształtowanie dostępnej i przyjaznej dla turystów przestrzeni, umożliwiającej odbywanie podróży w celach turystycznych i korzystanie z przygotowanej oferty, przy poszanowaniu walorów środowiska naturalnego oraz krajobrazu kulturowego, tak, aby nie doszło do ich degradacji.*

Uzasadnienie: *Przestrzeń musi zostać dostosowana do potrzeb ruchu turystycznego, uwzględniając przy tym wszelkie oczekiwania turystów, jak również zasady zrównoważonego rozwoju. Wymagane jest stworzenie atrakcyjnej infrastruktury turystycznej i paraturystycznej, zwiększenie dostępności regionu, wprowadzenie zmian w planach zagospodarowania przestrzennego, co zagwarantuje prawidłowe wykorzystywanie potencjału, możliwość budowania oferty turystycznej i jej sprzedaż na rynku, jak również zachowanie walorów naturalnych i antropogenicznych.*

Postulat zrównoważonego rozwoju zakłada bowiem takie podejście do planowania zagospodarowania przestrzeni, które ukierunkowane jest również na ochronę środowiska naturalnego i krajobrazu kulturowego.

W związku z powyższym kluczowym elementem w obszarze przestrzeni turystycznej w regionie Biała Podlaska – Brześć jest infrastruktura dostosowana do potrzeb turystów:

- *dostępna (również dla osób starszych i niepełnosprawnych),*
- *wysokiej jakości,*

- zróżnicowana,
- gwarantująca poczucie bezpieczeństwa,
- oddająca regionalną atmosferę miejsc.

Działania związane z przestrzenią turystyczną wymienione poniżej stanowią podstawę do stworzenia warunków rozwoju turystyki oraz zwiększenia możliwości recepcji turystów, a także przekształcenia regionu po obu stronach granicy w spójny obszar dostępny dla turystów krajowych i zagranicznych.

Realizator: *Władze samorządowe, organizacje pozarządowe, branża turystyczna – gestorzy bazy noclegowej, gastronomicznej, prywatni inwestorzy.*

Cel operacyjny 4.1. Zwiększenie dostępności turystycznej obszaru.

Biorąc pod uwagę specyfikę projektu oraz położenie transgranicznego regionu Biała Podlaska – Brześć konieczna jest dobra dostępność turystyczna dla mieszkańców pogranicza polsko-białoruskiego oraz turystów spoza obszaru projektowego.

Podejmowane w ramach tego celu działania powinny doprowadzić do pełnej dostępności wszystkich atrakcji turystycznych, obiektów turystycznych i paraturystycznych oraz obiektów użyteczności publicznej dla wszystkich gości regionu Biała Podlaska - Brześć, również osób starszych oraz niepełnosprawnych.

Realizacja poniżej wymienionych działań ma zagwarantować turystyce krajowemu i zagranicznemu łatwość poruszania się i przemieszczania po regionie, zwiększenie ruchu turystycznego dzięki szybkim i bezpiecznym połączeniom komunikacyjnym (co jest bezpośrednio związane z wykorzystaniem przygranicznego położenia regionu na ważnych szlakach komunikacyjnych).

Opisane poniżej działania nie mają w większości charakteru inwestycyjnego, co ma zapobiec finansowaniu działań związanych np. z rozbudową sieci drogowej ze środków przeznaczonych na turystykę.

Działania:

4.1.1. Lobbing na rzecz rozbudowy infrastruktury transportowej.

W ramach działania podstawowym zadaniem interesariuszy rynku turystycznego jest wywieranie wpływu, przekonywanie podmiotów decyzyjnych do dostosowywania planów związanych z rozwojem infrastruktury transportowej do potrzeb ruchu turystycznego, poprzez:

- bieżące monitorowanie planów rozbudowy i modernizacji dróg oraz podejmowanie działań na rzecz uwzględniania dojazdów do atrakcji turystycznych obszaru oraz dostosowania do potrzeb ruchu turystycznego,
- poprawę rozwiązań komunikacyjnych obsługujących ruch tranzytowy,

- organizowanie spotkań służących wymianie informacji pomiędzy powiatem bialskim i gminami, jak również ze strony białoruskiej – z rejonem brzeskim i kamienieckim, w celu integrowania podejmowanych inicjatyw,
- wsparcie w pozyskiwaniu środków finansowych na inwestycje w infrastrukturę transportową służącą również rozwojowi turystyki.

Ważnym aspektem z punktu widzenia niniejszego projektu jest budowa wschodniego odcinka autostrady A2 pomiędzy Warszawą a granicą państwa z Białorusią (Konik Nowy – Kukuryki, 173 km liczone śladem obecnych DK2 i DK68).

Wybudowanie wschodniego odcinka autostrady może skrócić dojazd z Białorusi do Warszawy, natomiast zadaniem interesariuszy rynku turystycznego na analizowanym obszarze jest lobbowanie powstania zjazdów z autostrady w celu zapewnienia dojazdu turystów do miejscowości atrakcyjnych turystycznie znajdujących się na terenie obszaru.

Pojawiła się również szansa na zagospodarowanie bialskiego lotniska wojskowego ze względu na projektowaną ustawę o przekazaniu lotnisk wojskowych samorządom. Dobrym rozwiązaniem będzie pozyskanie inwestora przed przejęciem lotniska, jak również włączenie się do całego przedsięwzięcia wszystkich miast regionu.

4.1.2. Lobbing na rzecz polepszenia wewnętrznej komunikacji obszaru.

Działanie ma na celu przede wszystkim lobbing na rzecz ułatwienia przekraczania granicy między Polską (należącą do Unii Europejskiej) a Białorusią (położoną poza Unią) w celach turystycznych. Dotyczy to możliwości zorganizowania turystycznych pieszych przejść granicznych co znacznie wpłynęłoby na zwiększenie ruchu turystycznego wewnątrz obszaru objętego projektem.

Nie bez znaczenia dla rozwoju turystyki pozostaje również możliwość przemieszczania się mieszkańców pomiędzy poszczególnymi gminami i miastami, m.in. w przypadku uczestniczenia w szkoleniach, seminariach, spotkaniach, warsztatach, imprezach, etc., jak również przemieszczanie się uczestników wspólnych projektów realizowanych na obszarze transgranicznym regionu Biała Podlaska – Brześć.

W kontekście dostępności komunikacyjnej miejsc i atrakcji zlokalizowanych na obszarze projektowym istotne znaczenie ma stworzenie turystom możliwości przemieszczania się bez własnego środka lokomocji, przy wykorzystaniu publicznych środków transportu, ponieważ trendy rynku turystycznego, pomimo iż prognozują na dalszą dominację ruchu samochodowego w przemieszczaniu się turystów, wskazują także na rosnącą rolę komunikacji publicznej. Stąd potrzebny

jest lobbing na rzecz dostosowania rozkładów jazdy lokalnych przewoźników do potrzeb ruchu turystycznego, również wewnętrznego.

4.1.3. Powstanie oraz modernizacja infrastruktury zgodnie z potrzebami osób starszych i niepełnosprawnych.

Na analizowanym obszarze istnieje możliwość rozwoju turystyki osób niepełnosprawnych ze względu na wyjątkowe walory naturalne posiadane przez region. Jest to przede wszystkim łagodny klimat oraz ukształtowanie terenu. Osoby starsze to turyści, którzy są obecni na analizowanym obszarze ze względu na dziedzictwo historyczne w postaci obiektów sakralnych (kościół, sanktuaria, cmentarze), miejsc pamięci oraz kompleksu Twierdzy Brześć.

Oprócz tego osoby starsze oraz niepełnosprawne stają się coraz aktywniejszymi uczestnikami życia społecznego, również w sferze rekreacji i wypoczynku. W związku z tym obecność wyżej wymienionych grup jest na analizowanym obszarze rzeczą naturalną, co wiąże się z koniecznością dostosowania infrastruktury turystycznej i paraturystycznej do potrzeb tych osób.

Możliwość wypoczynku osób niepełnosprawnych oraz starszych na analizowanym obszarze powiązana jest z działaniami podejmowanymi w trzech aspektach: infrastruktury, oferty oraz aspektu społecznego. Każdy z nich ma ogromne znaczenie, a sukces realizacji zależy od ich synchronizacji w czasie i przestrzeni.

Działanie w aspekcie infrastrukturalnym należy zrealizować poprzez:

- powstanie i modernizację obiektów noclegowych i gastronomicznych przyjaznych osobom niepełnosprawnym, włączenie się w akcję „Hotel bez barier”,
- powstanie i modernizację obiektów sportowo-rekreacyjnych dostępnych dla osób niepełnosprawnych oraz starszych,
- przystosowanie infrastruktury komunikacyjnej (dworce PKP i PKS, przystanki, parkingi) oraz infrastruktury drogowej (głównie ciągi drogowe i spacerowe),
- dostosowanie szlaków turystycznych dla osób niesprawnych ruchowo oraz niewidomych i niesłyszących,
- przystosowanie instytucji prowadzących działalność kulturalną (muzea, galerie, domy kultury) do potrzeb osób niesprawnych ruchowo oraz niewidomych i niesłyszących,
- podejmowanie działań infrastrukturalnych na analizowanym obszarze mających na celu przystosowanie go do potrzeb osób niepełnosprawnych oraz starszych, tzn. budowanie specjalnych podjazdów, montowanie wind, przystosowanie sanitariatów – w ramach ogólnopolskiej akcji „Polska bez Barier”,

- oznakowanie obiektów dostępnych dla osób niepełnosprawnych,
- wykreowanie i wdrożenie systemu identyfikacji wizualnej obiektów przyjaznych osobom niepełnosprawnym oraz starszym,
- dostosowanie zwiedzania atrakcji turystycznych na terenie obszaru do potrzeb i możliwości osób starszych i niepełnosprawnych,
- nawiązanie współpracy ze Stowarzyszeniem Przyjaciół Integracji.

Kompleksowość działania przejawiać się będzie nie tylko w tworzeniu przestrzeni przyjaznej niepełnosprawnym oraz osobom starszym, ale również w organizowaniu imprez i akcji społecznych, a także szerzeniu idei integracji.

Cel operacyjny 4.2. Stworzenie atrakcyjnej infrastruktury turystycznej i paraturystycznej dostosowanej do potrzeb turystów i mieszkańców.

Przestrzeń przyjazna rozwojowi turystyki w regionie Biała Podlaska – Brześć wymaga również dobrego przygotowania do recepcji turystów m.in. poprzez zagospodarowanie w infrastrukturę turystyczną (baza noclegowa i gastronomiczna) i paraturystyczną (szlaki turystyczne, obiekty sportowo-rekreacyjne).

Odpowiedni standard i różnorodność obiektów noclegowych ze zróżnicowanymi cenami są kluczowymi elementami w procesie podejmowania decyzji o wyborze regionu Biała Podlaska – Brześć jako miejsca pobytu zarówno krótkiego, jak i dłuższego. Dobry standard i smaczne menu obiektów gastronomicznych bezpośrednio będą wpływać na zadowolenie turystów i opinię na temat odwiedzanego obszaru.

Jednym z elementów wpływających na atrakcyjność turystyczną analizowanego obszaru są również szlaki turystyczne, biegnące przez najciekawsze przyrodniczo i historycznie tereny, które umożliwiają i będą umożliwiać turystom indywidualne wędrowki i zwiedzanie.

Z punktu widzenia rozwoju ruchu turystycznego ważna jest nie tylko ilość szlaków turystycznych, ale także ich zagospodarowanie. Szczególnie w przypadku szlaków rowerowych i wodnych stanowi ono niejednokrotnie podstawę ich bezpieczeństwa.

Obiekty sportowo-rekreacyjne są istotnym elementem oceny miejsca recepcji turystycznej przez potencjalnych turystów, ponieważ są one niezależne od warunków pogodowych i pozwalają turystom na zagospodarowanie czasu wolnego w czasie, gdy zawodzi pogoda.

Działania:

4.2.1. Rozbudowa bazy noclegowej i gastronomicznej.

Działanie dotyczy rozbudowy infrastruktury turystycznej o zróżnicowanym standardzie, w nawiązaniu do potrzeb zdefiniowanych obecnych oraz przyszłych segmentów rynku, a więc odbiorców, do których adresowana będzie oferta turystyczna obszaru.

Należy do niej zaliczyć zarówno bazę noclegową przeznaczoną dla bardziej wymagających i zasobnych klientów (m.in. hotele, pensjonaty), jak i noclegi tańsze, o niższym standardzie, dla dzieci i młodzieży.

W związku z powyższym działanie należy zrealizować poprzez:

- powstanie infrastruktury noclegowej i gastronomicznej na obszarze, gdzie w trakcie diagnozy potencjału turystycznego, tzw. audytu turystycznego, wykryto zdecydowane braki infrastruktury turystycznej. Są to tereny gminy Roskosz, Rokitno jak również gmin Wisznice, Tuczna, Sosnówka, Leśna Podlaska, Drelów,
- równomierny rozwój infrastruktury turystycznej na całym analizowanym obszarze, jak również tam, gdzie usytuowane są atrakcje turystyczne mogące zatrzymać odwiedzających region na więcej niż jeden dzień,
- powstanie zróżnicowanej infrastruktury noclegowej, takiej jak pensjonaty, motele, zajazdy, których na podstawie analizy stanu zagospodarowania obszaru jest najmniej,
- powstanie bazy noclegowej średniego standardu dostosowanej cenowo do możliwości rozwoju turystyki młodzieży; szczególny nacisk należy położyć na rozwój kempingów oraz pól namiotowych, których na analizowanym obszarze jest zdecydowanie za mało,
- wprowadzenie elementów regionalizmu w zakresie wystroju wnętrz obiektów noclegowych i gastronomicznych oraz w zakresie oferty gastronomicznej,
- poszukiwanie spójności i koordynowanie rozwoju infrastruktury turystycznej na styku z sąsiednimi regionami oraz w strefie transgranicznej.

4.2.2. Rozwój bazy sportowo-rekreacyjnej dla turystów oraz mieszkańców regionu.

Baza sportowo-rekreacyjna regionu Biała Podlaska – Brześć pozwoli na prawidłowe wykorzystanie walorów naturalnych oraz zapewni możliwość budowania przede wszystkim oferty turystyki aktywnej. Rozwój bazy sportowo-rekreacyjnej jest niezbędnym elementem

działań na rzecz rozwoju turystyki na analizowanym obszarze ze względu na posiadany potencjał, jak również braki takiej infrastruktury na większej części obszaru.

W związku z powyższym działanie ma celu:

- rozbudowę infrastruktury sportowej i rekreacyjnej w oparciu o przeprowadzoną segmentację rynku, z uwzględnieniem zidentyfikowanych grup odbiorców oferty turystycznej analizowanego obszaru, osób starszych i niepełnosprawnych, jak również zgodnie z wyznaczonymi obszarami produktów turystycznych; są to przede wszystkim baseny i pływalnie, wypożyczalnie sprzętu sportowego, sale sportowe, boiska, inne obiekty (np. korty tenisowe, salony odnowy biologicznej, siłownie, etc.),
- rozbudowę infrastruktury „zimowej” – są to np. lodowiska, szlaki do uprawiania narciarstwa biegowego,
- wykorzystanie naturalnego potencjału środowiska poprzez zagospodarowanie nabrzeży rzek (Bug, Krzna, Muchawiec, etc.), umożliwiając organizowanie imprez, plenerów artystycznych, wystaw, koncertów, etc., jak również zadbanie o możliwość rekreacji i wypoczynku nad wodą dzięki powstaniu punktów małej gastronomii, plaż, urządzeń sportowych i rekreacyjnych, stanowisk wędkarskich, pomostów, etc.,
- zagospodarowanie innych terenów rekreacyjnych oraz zbiorników wodnych umożliwiających ich wykorzystanie dla celów turystycznych i rekreacyjnych.

Należy zauważyć, iż infrastruktura ta powinna być dostępna zarówno dla mieszkańców, jak i turystów, poszukujących możliwości atrakcyjnego, aktywnego spędzenia czasu wolnego.

W kontekście zagospodarowania rzek należy szczególną uwagę zwrócić na uwarunkowania programu NATURA 2000, ponieważ doliny rzeczne np. dolina Bugu, na analizowanym obszarze, w całości są objęte Programem NATURA 2000. Wszystkie planowane inwestycje muszą być zgodne z wymogami Programu.

4.2.3. Rozwój i zagospodarowanie szlaków turystycznych.

Jedną z najbardziej efektywnych form turystycznej integracji obszaru, szczególnie o charakterze transgranicznym są szlaki.

W związku z tym w ramach działania powinny być realizowane następujące zadania:

- przeprowadzanie inwentaryzacji szlaków oraz istniejącej infrastruktury na szlakach,

- powstanie systemu monitorowania stanu szlaków turystycznych oraz ich zagospodarowania, wskazanie podmiotu odpowiedzialnego za koordynację tych działań,
- zagospodarowanie szlaków w elementy małej infrastruktury, do której należą m.in. punkty postojowe, wiaty, ławki, kosze na śmieci, sanitariaty, mała gastronomia, tablice informacyjne, kioski z pamiątkami, etc., jak również powstanie sieci wypożyczalni rowerów,
- wspieranie powstania nowych szlaków, szczególnie tematycznych oraz ze względu na różne formy przemieszczania się (konne wraz z nauką jazdy, spływy kajakowe – powstanie produktu pt. „Szlak Stanic Wodnych”),
- rozbudowanie systemu ścieżek oraz szlaków przebiegającymi poza drogami aglomeracji miejskich,
- uzupełnianie istniejącej sieci szlaków, włączanie się do sieci np. Greenways „Zielone Szlaki Europy”,
- stworzenie (wytyczenie, oznakowanie, zagospodarowanie) wspólnych szlaków polsko-białoruskich, m.in. po fortyfikacjach Twierdzy Brześć, szlak wodny Bugiem oraz kontynuacja trójstronnego programu miast Lublin-Brześć-Łuck „Trójkąt Przyjaźni”,
- oznakowanie oraz zagospodarowanie wytyczonych szlaków turystycznych po stronie białoruskiej,
- wprowadzanie szlaków turystycznych do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz planów zabudowy.

4.2.4. Rozwój infrastruktury publicznej/okołoturystycznej.

Infrastruktura publiczna/okołoturystyczna umożliwia korzystanie z walorów i atrakcji, jak również odgrywa ważną rolę w kontekście zagospodarowania czasu wolnego mieszkańców i turystów. Przyczynia się również do dywersyfikacji oferty.

Działanie ma na celu:

- rozwój infrastruktury publicznej poprzez uregulowanie gospodarki parkingowej, w związku z czym powinna powstać sieć parkingów zlokalizowanych w pobliżu atrakcji turystycznych regionu, takich jak zabytkowe cmentarze, miejsca pamięci, muzea, a także w pobliżu punktów informacji turystycznej, etc.,
- powstanie punktów i platform widokowych, umożliwiających turystom podziwianie okolic, np. nad Bugiem; należy zidentyfikować miejsca ciekawe krajobrazowo i zorganizować punkty w zależności od uwarunkowań terenu,

- zorganizowanie miejsc postojowych, umożliwiającym chwilowe zatrzymanie się w pobliżu obiektów i atrakcji turystycznych, np. „zielone” parkingi w pobliżu lasów, rzek, kąpielisk, etc.,
- monitorowanie stanu infrastruktury publicznej / okołoturystycznej,
- lobbing na rzecz umieszczenia w planach zagospodarowania przestrzennego obiektów infrastruktury okołoturystycznej służącej potrzebom ruchu turystycznego.

4.2.5. Zagospodarowanie obiektów zabytkowych.

Działanie dotyczy nie tylko obiektów zabytkowych w rozumieniu prawnym, ale również obiektów uznawanych za cenne dobra kultury w rozumieniu społecznym.

Z analizy potencjału turystycznego obszaru wynika, iż dziedzictwo kulturowe w postaci m.in. obiektów zabytkowych jest jednym z najważniejszych walorów antropogenicznych analizowanego regionu. Powinny one być wykorzystane w celach turystycznych poprzez wprowadzenie funkcji turystycznych i opracowanie oferty turystycznej na podstawie ich potencjału. Do głównych funkcji turystycznych zaliczyć należy:

- interaktywne zwiedzanie obiektów,
- organizowanie imprez, widowisk historycznych, imprez folklorystycznych, etc.,
- organizowanie warsztatów rękodzielniczych, artystycznych, plenerów malarskich i fotograficznych,
- organizowanie ciekawych wystaw i ekspozycji tematycznych.

Szczególną uwagę należy zwrócić na zagospodarowanie fortów Twierdzy Brześć, które są rozmieszczone po stronie polskiej obszaru projektu.

W ramach realizowanego w 2007 roku projektu pt. „Twierdza Brześć – wspólne dziedzictwo historyczno-kulturowe” zostały wygenerowane wnioski, wśród których jeden dotyczy opracowania strategii na rzecz turystycznego wykorzystania Zespołu Fortecznego Twierdzy Brześć. Zadanie to winno zostać zrealizowane w ramach niniejszego działania. Dokument ten powinien zawierać koncepcję zachowania oraz zagospodarowania fortów Twierdzy Brześć (restauracja, przemyślana adaptacja, stworzenie oferty turystycznej).

Cel operacyjny 4.3. Poprawa estetyki przestrzeni

Estetyzacja przestrzeni turystycznej jest jednym z podstawowych zadań służących rozwojowi turystyki w regionie Biała Podlaska - Brześć. Przestrzeń, w której funkcjonują produkty turystyczne, jej jakość oraz wygląd w dużym stopniu wpływa na postrzeganie regionu przez turystów, przede wszystkim, gdy potencjałem tego

regionu są unikalne walory naturalne i kulturowe, które powinny być wyeksponowane w odpowiedni i przemyślany sposób.

W tym zakresie należy się koncentrować na promowaniu oraz wspieraniu poprawy zagospodarowania i estetyzacji przestrzeni wokół obiektów infrastruktury turystycznej obszaru oraz głównych walorów i atrakcji, innymi słowy głównie w miejscach uczęszczanych przez turystów.

Należy również dodać, iż działania na rzecz poprawy estetyzacji krajobrazu naturalnego i kulturowego dotyczą zarówno infrastruktury istniejącej, jak i planowanej.

Działania:

4.3.1. Regionalizacja architektury obszaru.

Architektura stanowi ważny element zagospodarowania turystycznego obszaru. Jej elementy, do których zalicza się obiekty handlowe - kramy i kioski z pamiątkami, obiekty bazy noclegowej i gastronomicznej, małą infrastrukturę – ławki, słupy reklamowe, latarnie, etc. powinny korespondować z charakterem kulturowym obszaru.

Działanie powinno być realizowane m.in. poprzez:

- opracowanie koncepcji architektonicznej infrastruktury (dużej i małej) regionu, uwzględniającej elementy regionalne,
- wykorzystanie tradycji sztuki ludowej charakterystycznej dla analizowanego regionu w elementach wykończeniowych oraz zdobniczych obiektów infrastruktury turystycznej, zwłaszcza w gospodarstwach agroturystycznych oraz innych obiektach noclegowych, a także gastronomicznych,
- właściwe wykorzystanie przestrzeni do celów reklamowych, unikanie zabudowy lub zasłonięcia miejsc atrakcyjnych turystycznie.

4.3.2. Modernizacja i renowacja zabytkowych obiektów.

Diagnoza potencjału turystycznego obszaru wyraźnie wskazuje na istnienie bogatego dziedzictwa kulturowego również w postaci dużej ilości cennych obiektów i układów urbanistycznych o dużej wartości kulturowej.

Działanie będzie dotyczyć ochrony i odnowy obiektów głównie świeckich, np. zamków, pałaców, zespołów pałacowo-parkowych, dworów i założeń dworskich, zabytkowych zabudowań gospodarczych i przemysłowych, obiektów użyteczności publicznej.

W zakresie zabezpieczenia obiektów architektury drewnianej działanie należy realizować poprzez renowację i zabezpieczenie tych obiektów dziedzictwa kulturowego, wyposażenie obiektów w systemy antywłamaniowe oraz przeciwpożarowe.

Działanie powinno być poprzedzone szczegółową inwentaryzacją stanu zabytkowych obiektów świeckich, przeprowadzeniem badania oraz sporządzeniem dokumentacji zabytków nieruchomych w celu opracowania programu ich rewitalizacji.

Rekomendowana jest współpraca w tym zakresie z Krajowym Ośrodkiem Badań i Dokumentacji Zabytków.

4.3.3. Utrzymywanie czystości oraz ochrona środowiska naturalnego.

W kontekście zrównoważonego rozwoju istotne znaczenie ma utrzymywanie czystości oraz ochrona środowiska naturalnego, dzięki czemu zachowane zostaną podstawowe walory turystyczne obszaru.

W ramach realizacji działania należy się skoncentrować na takich zadaniach, jak:

- realizacja projektów w zakresie edukacji ekologicznej społeczności lokalnej,
- wsparcie rozwoju infrastruktury technicznej ograniczającej zanieczyszczenia środowiska naturalnego (m.in. przydomowe oczyszczalnie ścieków),
- utrzymywanie czystości miejsc o dużym natężeniu ruchu turystycznego – szlaki turystyczne, brzegi rzek i innych zbiorników wodnych,
- promowanie wykorzystania odnawialnych źródeł energii,
- ochrona terenów leśnych oraz lobbing na rzecz przemyślanej zabudowy terenów zielonych i cennych przyrodniczo,
- rozwój ekoturystyki.

Obszar Priorytetowy 5:

WSPARCIE INSTYTUCJONALNE

Cel strategiczny 5. Stworzenie silnego i efektywnego systemu instytucjonalnego wspierającego rozwój turystyki w regionie

Cel: Zapewnienie wsparcia rozwoju turystyki ze strony władz samorządowych, branży turystycznej i organizacji pozarządowych, polskich i białoruskich; osiągnięcie wysokiego stopnia zaangażowania się trzech sektorów w budowanie oferty turystycznej i podnoszenie atrakcyjności turystycznej obszaru; stymulowanie współpracy wszystkich partnerów na rzecz rozwoju turystyki.

Uzasadnienie: Turystyka, z uwagi na swój interdyscyplinarny charakter, wymaga wsparcia ze strony wielu interesariuszy rynku. Wypracowanie zasad współpracy oraz wdrażanie Strategii na zasadach koordynacji i integracji działań jest warunkiem powodzenia procesu implementacji. W przypadku obszaru projektowego, który pod względem administracyjnym nie jest w pełni zintegrowany (z uwagi na fakt, iż leży na

terenie dwóch państw), silny i efektywny system instytucjonalny wspierający rozwój turystyki jest kluczowy.

Partnerami w takim systemie winny być trzy rodzaje podmiotów:

- władze samorządowe różnych szczebli, odpowiedzialne przede wszystkim za tworzenie optymalnych warunków do rozwoju turystyki, zwiększanie atrakcyjności turystycznej obszaru poprzez inwestowanie w niektóre elementy jego zagospodarowania oraz podejmowanie działań marketingowych,
- organizacje pozarządowe, zaangażowane przede wszystkim w realizację projektów promocyjnych, tworzenie produktów turystycznych oraz animowanie życia turystycznego i kulturalnego,
- branża turystyczna, odpowiedzialna za komercjalizację produktu turystycznego, czyli tworzenie spakietowanej oferty gotowej do sprzedaży na rynku oraz jej sprzedaż.

Realizator: Władze samorządowe, organizacje pozarządowe, branża turystyczna.

Cel operacyjny 5.1. Wzmocnienie interesariuszy rynku turystycznego

Stworzenie efektywnego systemu instytucjonalnego wymaga po pierwsze efektywności i profesjonalizmu wszystkich partnerów. Jak pokazała analiza, zaangażowanie wielu podmiotów w rozwój turystyki nie jest duże m.in. z uwagi na małe środki finansowe, braki kadrowe bądź niewystarczający poziom wiedzy.

Opisane poniżej działania mają służyć przede wszystkim wzmocnieniu interesariuszy rynku, tak aby mogli oni w pełni angażować się w rozwój turystyki i wykorzystywać cały swój potencjał na podnoszenie atrakcyjności turystycznej obszaru oraz budowanie jego oferty turystycznej.

Działania:

5.1.1. Wsparcie kadrowe, finansowe i merytoryczne samorządów, branży turystycznej i organizacji pozarządowych zaangażowanych w rozwój turystyki.

Wdrażanie zapisów niniejszej Strategii wymaga silnego potencjału kadrowego i finansowego wszystkich zaangażowanych partnerów rynku turystycznego. W ramach jego realizacji należy:

- podjąć wysiłki zmierzające do wzmocnienia ilościowego zasobów kadrowych, przede wszystkim w urzędach (w każdym z nich powinna być zatrudniona przynajmniej jedna osoba odpowiedzialna tylko i wyłącznie za sprawy związane z rozwojem turystyki, w tym z wdrażaniem Strategii),
- podjąć wysiłki zmierzające do wzmocnienia jakościowego zasobów kadrowych zarówno w urzędach, jak i w organizacjach

pozarządowych zajmujących się rozwojem lokalnym, turystyką, kulturą, etc. poprzez organizowanie szkoleń, warsztatów, seminariów, spotkań, podróży studyjnych, mających na celu stymulowanie kreatywności, dostarczenie wiedzy na temat turystyki, perspektyw jej rozwoju, przewidywanych trendów oraz zagadnień metodologicznych,

- podjąć wysiłki zmierzające do pozyskiwania dodatkowych źródeł finansowania dla działań związanych z wdrażaniem Strategii, w tym dotyczących samego funkcjonowania podmiotów.

5.1.2. Podniesienie wydatków na turystykę i promocję.

Działanie związane jest ze zwiększeniem możliwości finansowanych, przede wszystkim władz samorządowych. Należy dążyć do sytuacji, w której coraz większa część budżetu miasta, gminy, powiatu czy rejonu przeznaczana będzie na realizację zadań z zakresu turystyki.

W związku z powyższym warto organizować spotkania z wójtami, burmistrzami i radnymi celem przekonania ich o słuszności przesunięcia części środków na realizację Strategii, z uwagi na korzyści, jakie niesie za sobą rozwój turystyki.

5.1.3. Podniesienie rangi turystyki w strukturach urzędów miast, gmin, powiatu i rejonów na obszarze projektowym.

Działanie dotyczy tworzenia instytucjonalnego wsparcia sektora turystyki w postaci odrębnych wydziałów / departamentów w urzędach, zatrudniających osoby posiadające wykształcenie turystyczne, które w zakresie swoich kompetencji będą miały realizację zadań z zakresu turystyki i promocji.

Obecnie praktykowane łączenie turystyki ze sprawami związanymi ze sportem, kulturą, opieką społeczną, etc. działa zdecydowanie na jej niekorzyść i powoduje marginalizowanie spraw turystycznych. Docelowo każde miasto, gmina, powiat i rejon winno mieć w strukturze swojego urzędu wydział/referat turystyki.

5.1.4. Stworzenie klimatu inwestycyjnego przychylnego dla kapitału prywatnego – krajowego i zagranicznego w zakresie inwestycji w sektorze turystycznym.

Rozwój turystyki wymaga zaangażowania kapitału prywatnego. Jak pokazała analiza, poziom zagospodarowania obszaru w infrastrukturę turystyczną pozostawia wiele do życzenia. Tego stanu rzeczy nie zmieniają władze ani organizacje pozarządowe. Potrzebny jest więc kapitał prywatny. Na obecnym etapie rozwoju dobre perspektywy rozwoju obszaru nie wystarczą, by przyciągnąć inwestorów. Działanie zakłada więc tworzenie atrakcyjnych warunków inwestowania, m.in. poprzez:

- wprowadzanie preferencyjnych stawek podatkowych, systemu ulg i zwolnień podatkowych dla inwestujących w infrastrukturę turystyczną i paraturystyczną,
- regulowanie stanu prawnego terenów przeznaczonych w planach zagospodarowania przestrzennego pod inwestycje turystyczne,
- angażowanie się samorządów w inwestycje związane np. z uzbrojeniem terenu lub poprawę jego dostępności komunikacyjnej,
- bieżące informowanie inwestorów o planach i kierunkach działań, inwestycjach,
- tworzenie specjalnych punktów informacyjnych dla przedsiębiorców (np. w ramach ośrodków doradztwa),
- poprawę dostępu branży turystycznej do kapitału (rekomendacje inwestycyjne, gwarancje kredytowe, przykładowe biznesplany i studia wykonalności, dostęp do usług doradczych),
- wykorzystywanie zapisów ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym w ramach realizowanych przedsięwzięć.

Cel operacyjny 5.2. Rozwój współpracy wewnątrzregionalnej i transgranicznej

Dla powodzenia procesu wdrożenia kluczowym czynnikiem jest ścisła i wielopłaszczyznowa współpraca wewnątrz powiatu bialskiego oraz wewnątrz rejonów brzeskiego i kamienieckiego, a także kooperacja transgraniczna. Zapewni ona koordynację podejmowanych działań, co wydaje się być jednym z najważniejszych czynników sukcesu.

Wzajemny przepływ informacji, a także płynąca ze współpracy możliwość realizowania wspólnych projektów (i dzięki temu dzielenie się kosztami, sięganie po środki europejskie, etc.) to kluczowe zalety płynące z kooperacji.

Konieczność wspólnego wdrażania Strategii wynika nie tylko z uwarunkowań ogólnych, ale również, a może przede wszystkim, z interdyscyplinarności turystyki, która z uwagi na łączące ją związki z wieloma dziedzinami życia społeczno-gospodarczego, nie może istnieć w oderwaniu od nich.

Najważniejsze obszary współpracy to:

- *wspólne podejmowanie działań marketingowych,*
- *wymiana kulturalna,*
- *wspólne organizowanie imprez,*
- *tworzenie produktów turystycznych,*
- *współpraca na rzecz wprowadzania ułatwień w korzystaniu z oferty turystycznej,*

- *organizowanie międzynarodowych warsztatów, spotkań, seminariów,*
- *organizowanie wyjazdów studialnych,*
- *współpraca pomiędzy mediami celem wzajemnego promowania atrakcji turystycznych,*
- *wspólne składanie wniosków o dofinansowanie projektów ze środków UE lub innych źródeł finansowania,*
- *pozyskiwanie inwestorów,*
- *organizowanie staży i praktyk zawodowych,*
- *wymiana specjalistów.*

Współpraca winna przyjmować następujące formy:

- *w przypadku branży turystycznej – tworzenie sieci agentów turystycznych sprzedających ofertę turystyczną obszaru; nawiązanie stałej kooperacji celem sprzedaży wspólnej oferty; wprowadzanie na rynek specjalnych kart zniżkowych (rabatowych), etc.*
- *w przypadku władz samorządowych – zawieranie i realizacja umów partnerskich, realizowanie wspólnych projektów,*
- *w przypadku organizacji pozarządowych – zawieranie i realizacja umów o współpracy, realizowanie wspólnych projektów.*

Działania:

5.2.1. Powołanie do życia organizacji odpowiedzialnej za rozwój współpracy.

Z uwagi na wielość podmiotów zaangażowanych w rozwój turystyki, warto stworzyć formalną platformę ich współpracy. Najlepszym rozwiązaniem w tym zakresie (po stronie polskiej) jest powołanie do życia Lokalnej Organizacji Turystycznej, która z mocy ustawy odpowiedzialna jest za skoordynowanie działań w zakresie turystyki i promocji na obszarze jej działania. Jej członkami mogą być zarówno jednostki samorządu terytorialnego, jak i przedstawiciele branży turystycznej i władz pozarządowych. Stanowi więc ona doskonałe forum budowania platformy współpracy. Jednocześnie jako osobny podmiot, może ubiegać się o dofinansowanie realizowanych projektów. Jeżeli będzie to niemożliwe można wykorzystać jeden z istniejących już podmiotów. Należy w takiej sytuacji szczegółowo określić zakres jego kompetencji i obowiązków.

Jeżeli chodzi o stronę białoruską, sugeruje się zastosowanie podobnego rozwiązania.

Z uwagi na konieczność budowania platformy współpracy transgranicznej, proponuje się cykliczne organizowanie konferencji (np. Forum Turystyki Transgranicznej w Regionie Biała Podlaska – Brześć) oraz spotkań przedstawicieli obu utworzonych organizacji.

Funkcjonowanie obu organizacji winno odbywać się według wspólnie wypracowanych zasad.

5.2.2. Realizowanie wspólnych projektów turystycznych.

Najbardziej efektywnym elementem współpracy wewnątrzregionalnej i międzynarodowej jest realizowanie wspólnych projektów o charakterze turystycznym. Ich znaczenie polega na wzajemnej wymianie wiedzy i doświadczeń, a także przede wszystkim na tworzeniu zrębów projektów zintegrowanych, sieciowych, liniowych, strefowych, etc.

Do wspólnych projektów turystycznych należy zaliczyć:

- projekty promocyjne – publikacja folderów, informacja turystyczna, promocja bezpośrednia, organizacja imprez, etc.,
- projekty służące wymianie wiedzy i doświadczeń,
- projekty związane z tworzeniem innowacyjnych produktów turystycznych oraz oferty turystycznej,
- projekty szkoleniowe i edukacyjne.

5.2.3. Integracja i koordynacja działań interesariuszy rynku.

Punktem wyjścia do budowania partnerstwa publiczno-prywatnego jest integrowanie wszystkich interesariuszy rynku turystycznego wokół wspólnej sprawy tj. rozwoju turystyki. Dotyczy to wszystkich trzech sektorów po obu stronach granicy, które powinny się zjednoczyć w celu rozwoju turystyki i oferty produktowej obszaru.

Działanie będzie realizowane poprzez:

- realizację umów partnerskich,
- intensyfikację współpracy w ramach stworzonych organizacji stanowiących platformę kooperacji,
- współpracę z Lubelską Regionalną Organizacją Turystyczną,
- organizowanie spotkań, warsztatów służących wymianie idei, poglądów, koncepcji,
- stworzenie „punktu kontaktowego” dla wszystkich zainteresowanych rozwojem turystyki,
- stworzenie cyfrowej platformy wymiany poglądów, doświadczeń, pozyskiwania informacji, etc.,
- promowanie idei zintegrowanych produktów turystycznych.

8 Wdrożenie Strategii.

Źródła finansowania

Źródła finansowania projektów realizowanych w ramach wdrożenia Strategii można podzielić zasadniczo na trzy grupy:

- publiczne środki krajowe - budżet jednostek samorządu terytorialnego, budżet państwa oraz inne publiczne środki krajowe,
- publiczne środki wspólnotowe – Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2007-2013, krajowe programy operacyjne oraz inne programy wspólnotowe,
- środki prywatne.

Budżet jednostek samorządu terytorialnego, budżet państwa oraz inne publiczne środki krajowe

Rozwój turystyki oraz promocja należą do ustawowych zadań samorządu terytorialnego. Władze w związku z powyższym zabezpieczają środki z budżetów na realizację tych zadań. Większość działań zaproponowanych w Strategii będzie wymagać zaangażowania środków budżetowych (z uwagi na fakt, iż nie wszystkie działania będą mogły być sfinansowane ze środków zewnętrznych, a te, które będą mogły, wymagać będą również wkładu własnego).

Niektóre działania mogą być finansowane z krajowych środków publicznych, przede wszystkim w ramach dotacji budżetowych Ministerstwa Sportu i Turystyki oraz programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które są ogłaszane na każdy kolejny rok.

Środki Unii Europejskiej oraz programy wspólnotowe

Środki unijne oraz programy wspólnotowe powinny stać się jednym z podstawowych źródeł realizacji Strategii. W latach objętych dokumentem dostępne będą ogromne kwoty, z których spora część potencjalnie może zostać wykorzystana na realizację zapisów w niej ujętych, zwłaszcza przy wykorzystaniu finansowania na podstawie następujących programów:

- 1) Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2007 - 2013
- 2) PO Kapitał Ludzki
- 3) PO Infrastruktura i Środowisko

- 4) PO Rozwój Polski Wschodniej
- 5) PO Innowacyjna Gospodarka

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej:

- 6) PO Europa Środkowa
- 7) Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa - Program Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś - Ukraina

oraz

- 8) Program Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa (EISP) stanowi inicjatywę Komisji Europejskiej, której zasadniczym celem jest rozwój współpracy pomiędzy Unią Europejską a państwami partnerskimi spoza UE poprzez zapewnienie zintegrowanego i zrównoważonego rozwoju regionalnego.

Na ten cel przeznaczonych zostało 173, 322 mln euro, co umożliwi udzielanie pomocy finansowej państwom objętym Europejską Polityką Sąsiedztwa, m.in. Białorusi.

Programy Wspólnotowe stanowią jeden z instrumentów wspólnej polityki państw członkowskich Unii Europejskiej.

Celem programów wspólnotowych jest nawiązywanie i wzmacnianie współpracy między państwami na poziomie lokalnym w wybranych dziedzinach polityki wspólnotowej (2 i 3 filar). Taka kooperacja pobudza do aktywności, pozwala korzystać z doświadczeń innych, zdobywać know-how, wykorzystywać „dobre praktyki” poprzez realizację wspólnych projektów, ale przede wszystkim wzmacnia tożsamość europejską.

Do Programów, które mogą być źródłem finansowania projektów w ramach realizacji niniejszej Strategii:

- Program „Uczenia się przez całe życie”
- „Młodzież w działaniu”
- „Europa dla obywateli”
- „7 Program ramowy”

Środki prywatne

Uzupełnieniem środków z budżetu miast i gmin oraz unijnych powinno być zaangażowanie kapitału przedsiębiorców. To właśnie przedsiębiorcy stanowią będą podstawowy motor realizacji Strategii. Kluczową rolę samorządu jest stymulowanie wzrostu aktywności przedsiębiorców.

Harmonogram realizacji oraz źródła finansowania Strategii

Zasadniczym założeniem realizacji niniejszej Strategii jest wykonanie przyjętych działań w ramach poszczególnych obszarów priorytetowych z określeniem kolejności i czasu ich realizacji. W przeciwnym razie dokument pozostanie jedynie w sferze założeń i planów. Co również ważne, konieczne będzie połączenie wdrażania działań z

aktywnym poszukiwaniem i zdobywaniem środków finansowych i w efekcie osiągnięcie stanu pożądanego opisanego w turystycznej wizji.

Poniżej wskazano na główne, rekomendowane obszary koncentracji działań w poszczególnych okresach realizacji Strategii:

I Etap – przypadający na I półrocze 2008 roku, o charakterze formalno-organizacyjnym, związany z pracami nad przyjęciem dokumentu, próbą powołania lub wskazania podmiotu odpowiedzialnego za wdrożenie Strategii oraz przeszkolenie jego pracowników w ramach realizacji projektów.

II Etap – przypadający na lata 2008-2013/2015, o charakterze sensu stricto wykonawczym, związany z realizacją poszczególnych działań.

III Etap – przypadający na rok 2013 - aktualizacja Strategii związana z nowym okresem finansowania.

IV Etap – przypadający na następny okres finansowania - lata 2013-2020 – o charakterze wykonawczym, związany z realizacją poszczególnych działań.

V Etap - przypadający na II półrocze 2020 roku, o charakterze ewaluacyjnym, związany z opracowaniem wniosków dotyczących stopnia wdrożenia oraz efektów realizacji Strategii.

Tabela nr 10. Harmonogram wdrażania Strategii wraz z podstawowymi źródłami finansowania.

Obszar priorytetowy	Cel operacyjny	Działanie	Termin realizacji	Źródło finansowania
<p>PRODUKT TURYSTYCZNY</p>	<p>Cel operacyjny 1.1. Rozwój wysokiej jakości produktów turystycznych -integrujących region transgraniczny</p>	<p><u>Działanie 1.1.1.1.</u> Stała waloryzacja potencjału turystycznego regionu.</p>	<p>działanie stałe</p>	<p>Środki unijne na lata 2007-2013 z finansowym montażem krajowym zgodnie z</p>
		<p><u>Działanie 1.1.1.2.</u> Opracowanie i wdrożenie programu rozwoju transgranicznych produktów turystycznych regionu.</p>	<p>2008-2009</p>	<p>Regionalnym Programem Operacyjnym województwa lubelskiego na lata 2007-2013 ze szczególnym uwzględnieniem Osi priorytetowej VII: Kultura, Turystyka i Współpraca Międzynarodowa (środki zarówno dla przedsiębiorców jak i instytucji publicznych/organizacji pozarządowych),</p>
		<p><u>Działanie 1.1.1.3.</u> Stale podnoszenie jakości funkcjonujących produktów turystycznych.</p>	<p>działanie stałe</p>	<p>Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej,</p>
		<p><u>Działanie 1.1.1.4.</u> Wspierania rozwoju produktów strefowych, sieciowych i liniowych integrujących walory obszaru po obu stronach granicy.</p>	<p>działanie stałe</p>	<p>Program Operacyjny Europa Środkowa, Programy Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (środki zarówno dla przedsiębiorców jak i instytucji publicznych/organizacji pozarządowych), Fundusz Inicjatyw Obywatelskich,</p>
		<p><u>Działanie 1.2.1.1.</u> Wypracowanie platformy współpracy na rzecz</p>	<p>2008-2009</p>	<p>środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, w tym ministerstwa właściwego do spraw turystyki, Programy Operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa</p>

		rozwoju produktów turystycznych.			Narodowego – Program Kultura – edycja 2008 (dotacje podmiotowe oraz dotacje celowe), budżet jednostek samorządu terytorialnego, środki prywatne.
		<u>Działanie 1.2.2.</u> Stymulowanie tworzenia pakietowanych ofert integrujących walory, atrakcje i produkty.	2008-2020		
		<u>Działanie 1.2.3.</u> Wspieranie lokalnych liderów w zakresie integrowania inicjatyw produktowych.	działanie stałe		
		<u>Działanie 1.2.4.</u> Wspieranie lokalnych touroperatorów jako kreatorów, sprzedawców i dystrybutorów produktów turystycznych.	działanie stałe		
		<u>Działanie 2.1.1.</u> Wdrożenie szkoleń w sektorze usług turystycznych i okołoturystycznych.	2008-2013		Środki unijne na lata 2007-2013 z finansowym montażem krajowym zgodnie z Regionalnym Programem Operacyjnym województwa lubelskiego na lata 2007-2013 ze szczególnym uwzględnieniem Osi priorytetowej VII: Kultura, Turystyka i Współpraca Międzynarodowa (środki zarówno dla przedsiębiorców jak i instytucji publicznych/organizacji),
		<u>Działanie 2.1.2.</u> Stymulowanie współpracy dla podnoszenia jakości kształcenia i rozwoju wysokowykwalifikowanych kadr.	działanie stałe		
ZASOBY LUDZKIE	Cel operacyjny 2.1: Rozwój wysokowykwalifikowanych kadr obsługujących ruch turystyczny				

		<p><u>Działanie 2.1.3.</u> Monitorowania rynku pracy.</p>	działanie stałe	<p>Program Operacyjny Kapitał Ludzki (środki zarówno dla przedsiębiorców jak i instytucji publicznych/organizacji pozarządowych), Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej</p>
<p>Cel operacyjny 2.2: Przygotowanie i obsługa turystów.</p>	<p><u>Działanie 2.2.1.</u> Wdrożenie systemu szkoleń.</p>	<p><u>Działanie 2.2.2.</u> Promocja wiedzy o specyfice gospodarki turystycznej, jej znaczeniu oraz korzyściach wynikających z ich rozwoju.</p>	<p>2008-2010</p> <p>2008-2013</p>	<p>Programy Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (środki zarówno dla przedsiębiorców jak i instytucji publicznych/organizacji pozarządowych), środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, w tym coroczne granty ministerstwa właściwego do spraw turystyki oraz Ministerstwa Edukacji Narodowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, WUP, PUP, coroczne granty instytucji szkoleniowych.</p>
<p>Cel operacyjny 2.3: Zakty wizowania postaw proturystycznych i wspierania</p>	<p><u>Działanie 2.3.1.</u> Stymulowania przedsiębiorczości i aktywności gospodarczej mieszkańców w zakresie rozwoju turystyki.</p>	<p><u>Działanie 2.2.3.</u> Opracowanie i wdrożenie programów podnoszących jakość recepcji turystów w regionie.</p>	działanie stałe	<p>Program Operacyjny Kapitał Ludzki, Program Operacyjny Europa Środkowa, środki krajowe - budżet państwa, w tym coroczne granty ministerstwa właściwego do spraw turystyki,</p>

		<p><u>Działanie 2.3.2.</u> Propagowanie wiedzy o regionie, jego walorach oraz korzyściach płynących z rozwoju turystyki.</p>	2008-2013	<p>Ministerstwo Edukacji Narodowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego.</p>
		<p><u>Działanie 2.3.3.</u> Uzupełnienie programów nauczania o elementy związane z edukacją turystyczną i regionalną.</p>	2008-2010	
<p>WSPARCIE MARKETINGOWE</p>	<p>Cel operacyjny 3.1: Zbudowanie i wykreowanie silnej marki obszaru projektowego</p>	<p><u>Działanie 3.1.1.</u> Stworzenie i wdrożenie Systemu Identyfikacji Wizualnej.</p>	2008-2010	<p>Środki unijne na lata 2007-2013 z finansowym montażem krajowym zgodnie z Regionalnym Programem Operacyjnym województwa lubelskiego na lata 2007-2013,</p>
		<p><u>Działanie 3.1.2.</u> Przeprowadzenie cyklu kampanii promocyjnych obszaru.</p>	2009-2013	<p>ze szczególnym uwzględnieniem Osi priorytetowej VII: Kultura, Turystyka i Współpraca Międzynarodowa,</p>
		<p><u>Działanie 3.1.3.</u> Opracowanie i wdrożenie wspólnego kalendarza imprez promocyjnych.</p>	2009-2013	<p>środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, budżet jednostek samorządu terytorialnego, współpraca z Polską Organizacją Turystyczną.</p>

		<p><u>Działanie 3.1.4.</u> Zintegrowanie działalności targowo-wystawienniczej oraz promocyjnej.</p>	2009-2012	<p>Uwaga: Zadania można realizować poprzez stosowanie odpowiednich zapisów w umowach o dofinansowanie projektów z zakresu turystyki a realizowanych ze środków RPO bądź środków samorządów.</p>
<p>Cel operacyjny 3.2: Stworzenie oraz wdrożenie zintegrowanego systemu informacji turystycznej.</p>	<p><u>Działanie 3.2.1.</u> Stworzenie baz danych obejmujących zasięgiem obszar projektowy.</p>	2008-2010	<p>Środki unijne na lata 2007-2013 z finansowym montażem krajowym zgodnie z Regionalnym Programem Operacyjnym województwa lubelskiego na lata 2007-2013,</p>	
	<p><u>Działanie 3.2.2.</u> Uruchomienie portali turystycznych.</p>	2009-2013	<p>ze szczególnym uwzględnieniem Osi priorytetowej VII: Kultura, Turystyka i Współpraca Międzynarodowa,</p>	
	<p><u>Działanie 3.2.3.</u> Stworzenie sieci współpracujących ze sobą punktów informacji turystycznej.</p>	2008-2013	<p>środkami krajowymi – budżet jednostek samorządu terytorialnego, współpraca z Polską Organizacją Turystyczną.</p>	
	<p><u>Działanie 3.2.4.</u> Wprowadzenie zintegrowanego systemu oznakowania turystycznego obszaru.</p>	działanie stałe		
	<p><u>Działanie 3.2.5.</u> Publikacja i szerokie udostępnianie materiałów promocyjno-informacyjnych.</p>	2009-2013		
	<p><u>Działanie 3.2.6.</u> Zlokalizowanie na terenie całego obszaru kiosków elektronicznych.</p>			

PRZESTRZEN TURYSTYCZNA	<p>Cel operacyjny 3.3: Rozwój systemu badań rynku konsumentckiego.</p>	<p><u>Działanie 3.3.1.</u> Prowadzenie badań rynku.</p>	działanie stałe	<p>Środki unijne na lata 2007-2013 z finansowym montażem krajowym zgodnie z Regionalnym Programem Operacyjnym województwa lubelskiego na lata 2007-2013, ze szczególnym uwzględnieniem Osi priorytetowej VII: Kultura, Turystyka i Współpraca Międzynarodowa, środki krajowe – budżet jednostek samorządu terytorialnego.</p>
		<p><u>Działanie 3.3.2.</u> Szerokie udostępnianie wyników prowadzonych badań.</p>	działanie stałe	<p>Regionalnym Programem Operacyjnym województwa lubelskiego na lata 2007-2013, ze szczególnym uwzględnieniem Osi priorytetowej VII: Kultura, Turystyka i Współpraca Międzynarodowa, środki krajowe – budżet jednostek samorządu terytorialnego.</p>
PRZESTRZEN TURYSTYCZNA	<p>Cel operacyjny 4.1: Zwiększenie dostępności turystycznej obszaru.</p>	<p><u>Działanie 4.1.1.</u> Lobbying na rzecz rozbudowy infrastruktury transportowej.</p>	2008-2013	<p>Środki unijne na lata 2007-2013 z finansowym montażem krajowym zgodnie z Regionalnym Programem Operacyjnym województwa lubelskiego na lata 2007-2013, ze szczególnym uwzględnieniem Osi priorytetowej VII: Kultura, Turystyka i Współpraca Międzynarodowa, Program Operacyjny „Rozwój Polski Wschodniej”,</p>
		<p><u>Działanie 4.1.2.</u> Lobbying na rzecz polepszenia wewnętrznej komunikacji obszaru.</p>	2008-2013	<p>Regionalnym Programem Operacyjnym województwa lubelskiego na lata 2007-2013, ze szczególnym uwzględnieniem Osi priorytetowej VII: Kultura, Turystyka i Współpraca Międzynarodowa, Program Operacyjny „Rozwój Polski Wschodniej”,</p>
		<p><u>Działanie 4.1.3.</u> Modernizacja infrastruktury zgodnie z potrzebami osób starszych i niepełnosprawnych.</p>	2008-2013	<p>Regionalnym Programem Operacyjnym województwa lubelskiego na lata 2007-2013, ze szczególnym uwzględnieniem Osi priorytetowej VII: Kultura, Turystyka i Współpraca Międzynarodowa, Program Operacyjny „Rozwój Polski Wschodniej”,</p>
		<p><u>Działanie 4.2.1.</u></p>	2008-2015	<p>Środki unijne na lata 2007-2013 z</p>
				<p><i>Uwaga: niektóre działania mogą być stymulowane poprzez odpowiednie miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.</i></p>

		<p>Rozbudowa bazy gastronomicznej i noclegowej</p> <p><u>Działanie 4.2.2.</u> Rozwój bazy sportowo-rekreacyjnej dla turystów oraz mieszkańców regionu.</p> <p><u>Działanie 4.2.3.</u> Rozwój i zagospodarowanie szlaków turystycznych.</p> <p><u>Działanie 4.2.4.</u> Rozwój infrastruktury okolicy turystycznej.</p> <p><u>Działanie 4.2.5.</u> Zagospodarowanie obiektów zabytkowych.</p>	<p>2008-2015</p> <p>2008-2015</p> <p>2008-2015</p> <p>2008-2015</p>	<p>finansowym montażem krajowym zgodnie z Regionalnym Programem Operacyjnym województwa lubelskiego na lata 2007-2013, ze szczególnym uwzględnieniem Osi priorytetowej VII: Kultura, Turystyka i Współpraca Międzynarodowa,</p> <p>Programem Operacyjnym „Infrastruktura i Środowisko”, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich,</p> <p>środki krajowe – budżet państwa i administracji rządowej, w tym coroczne granty Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz ministerstwa właściwego do spraw turystyki,</p> <p>budżet jednostek samorządu terytorialnego, środki prywatne.</p> <p><i>Uwaga: Zadania można realizować poprzez stosowanie odpowiednich zapisów w umowach o dofinansowanie projektów z zakresu turystyki a realizowanych ze środków RPO bądź środków samorządów oraz poprzez odpowiednie ułożenie priorytetów/kryteriów oceny projektów w działaniach turystycznych w ramach RPO.</i></p>
--	--	---	---	--

	Cel operacyjny 4.3: Poprawa estetyki przestrzeni.	<u>Działanie 4.3.1.</u> Regionalizacja architektury obszaru.	2008-2013	Środki unijne na lata 2007-2013 z finansowym montażem krajowym zgodnie z Regionalnym Programem Operacyjnym województwa lubelskiego na lata 2007-2013, ze szczególnym uwzględnieniem Osi priorytetowej VII: Kultura, Turystyka i Współpraca Międzynarodowa, Program Operacyjny „Infrastruktura i Środowisko”, środki krajowe – budżet jednostek samorządu terytorialnego, programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
		<u>Działanie 4.3.2.</u> Modernizacja i zagospodarowanie zabytkowych obiektów świeckich.	2009-2013	
		<u>Działanie 4.3.3.</u> Utrzymywanie czystości oraz ochrona środowiska naturalnego.	działanie stałe	
WSPARCIE INSTYTUCJONALNE	Cel operacyjny 5.1: Wzmocnienie interesariuszy rynku turystycznego.	<u>Działanie 5.1.1.</u> Wsparcie kadrowe, finansowe i merytoryczne samorządów, branży turystycznej i organizacji pozarządowych zaangażowanych w rozwój turystyki na obszarze projektowym.	2008-2015	<i>Uwaga: Działania należą do ustawowych obowiązków samorządu i nie ma możliwości uzyskania wsparcia na tego typu działania własne.</i> <i>Działania powinny być realizowane poprzez informowanie społeczności lokalnej o organizowanych spotkaniach informacyjnych dotyczących możliwości finansowania przedsięwzięć z różnych programów operacyjnych oraz innych</i>
		<u>Działanie 5.1.2.</u> Podniesienie wydatków na turystykę i promocję.	działanie stałe	

Cel operacyjny 5.2: Rozwój współpracy wewnątrzregionalnej i transgranicznej.	<p><u>Działanie 5.1.3.</u></p> <p>Podniesienie rangi turystyki w strukturach urzędów miast, gmin, powiatu i rejonów na obszarze projektowym.</p>	<p>działanie stałe</p>	<p><i>programów pomocowych krajowych i międzynarodowych.</i></p> <p><i>Rekomendowana jest współpraca z Polską Organizacją Turystyczną.</i></p>
	<p><u>Działanie 5.1.4.</u></p> <p>Stworzenie klimatu inwestycyjnego przychylnego dla kapitału prywatnego – krajowego i zagranicznego w zakresie inwestycji w sektorze turystycznym.</p>	<p>2008-2013</p>	
	<p><u>Działanie 5.2.1.</u></p> <p>Powołanie do życia organizacji odpowiedzialnej za rozwój współpracy.</p>	<p>2008-2009</p>	<p><i>Uwaga: zakres działań polega na inicjowaniu współpracy, więc zależy od pozyskanych środków na przedsięwzięcia turystyczne oraz zasady realizacji.</i></p> <p>Przy realizacji przedsięwzięć międzynarodowych rekomendowanym źródłem finansowania jest</p> <p>PWT Polska – Białoruś – Ukraina, Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej.</p>
	<p><u>Działanie 5.2.2.</u></p> <p>Realizowanie wspólnych projektów turystycznych.</p>	<p>działanie stałe</p>	
	<p><u>Działanie 5.2.3.</u></p> <p>Integracja i koordynacja działań interesariuszy rynku.</p>	<p>działanie stałe</p>	

REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO NA LATA 2007 - 2013

Opis oparty na dokumencie przyjętym przez Komisję Europejską w dniu 7 października 2007 roku oraz uszczegółowieniu RPO z dnia 118 marca 2008 roku

Oś priorytetowa VII: KULTURA, TURYSTYKA I WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA

Jednym z najbardziej intensywnie rozwijających się sektorów nowoczesnej gospodarki jest turystyka. Lubelszczyzna posiada niezwykle walory zarówno naturalne jak i kulturowe, dlatego rozwój tej dziedziny może w znacznym stopniu przyczynić się do rozwoju regionu.

Dlatego celem Osi Priorytetowej jest zwiększenie udziału sektorów kultury i turystyki w gospodarce województwa lubelskiego oraz wzmocnienie powiązań międzynarodowych regionu. Wydobywanie walorów kulturalnych i środowiskowych województwa oraz zwiększenie jego atrakcyjności turystycznej będzie możliwe poprzez wsparcie zarówno infrastruktury kultury i turystyki, jak również sfery dotyczącej informacji i promocji regionu.

Cel główny Osi Priorytetowej zostanie osiągnięty poprzez realizację następujących celów szczegółowych:

- poprawę atrakcyjności regionu oraz zwiększenie dostępności do dóbr kultury,
- wypromowanie atrakcyjnego wizerunku Lubelszczyzny jako miejsca o dużej atrakcyjności kulturalnej i turystycznej,
- stworzenie efektywnych powiązań partnerskich w ramach współpracy międzyregionalnej (w układzie sieciowym i dwustronnym).

W związku z powyższym cel główny oraz cele szczegółowe priorytetu zostaną osiągnięte poprzez wdrażanie następujących działań:

- Działanie 7.1. Infrastruktura kultury i turystyki
- Działanie 7.2. Promocja kultury i turystyki
- Działanie 7.3. Współpraca międzyregionalna

Działanie 7.1. Infrastruktura kultury i turystyki

Celem działania jest poprawa atrakcyjności turystycznej regionu oraz zwiększenie dostępności do dóbr kultury. Poprawa stanu technicznego zabytków, obiektów kultury oraz rozwijanie bazy turystycznej przyczyni się do pełniejszego wykorzystania posiadanych zasobów poprzez zwiększenie ich dostępności. Wypromuje wizerunek Lubelszczyzny jako regionu o dużej atrakcyjności kulturalnej i turystycznej. Działania te pozwolą na zlikwidowanie sezonowości w sferze turystyki oraz przyciągną szersze grono turystów także spoza regionu.

W ramach działania będą realizowane projekty infrastrukturalne z zakresu kultury i turystyki związane z:

- utrzymaniem i ochroną dziedzictwa kulturowego,
- ochroną historycznego charakteru przestrzeni,
- tworzeniem warunków powszechnej dostępności do obiektów i dóbr kultury oraz obiektów turystycznych,

- rozwijaniem kompleksowego systemu informacji i promocji kulturalnej i turystycznej,
- podniesieniem konkurencyjności regionalnych i lokalnych produktów kulturowych i turystycznych na rynku zagranicznym i krajowym, służących aktywnemu wypoczynkowi oraz łączących funkcje kulturalne i turystyczne z edukacyjnymi i ekologicznymi.

Przedmiotem projektów realizowanych w ramach działania będą obiekty przeznaczone na cele publiczne.

Grupy beneficjentów:

- Jednostki samorządu terytorialnego
- Związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego
- Samorządowe jednostki organizacyjne sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną
- Organizacje pozarządowe prowadzące statutową działalność w obszarze kultury i/lub turystyki;
- Podmioty prowadzące statutową działalność w obszarze kultury i/lub turystyki działające w oparciu o ustawę z dnia 28 lipca 2005 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym (Dz. U. Nr 169, poz.1420)
- Regionalne i lokalne organizacje turystyczne nie działające w celu osiągnięcia zysku
- Kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych
- PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne
- Parki narodowe i krajobrazowe/podmioty zarządzające obszarami chronionymi
- Jednostki zaliczane do sektora finansów publicznych, prowadzące statutową działalność w obszarze kultury i/lub turystyki.

Działanie 7.2. Promocja kultury i turystyki

W ramach działania będą realizowane projekty informacyjne i promocyjne z zakresu kultury i turystyki związane z podniesieniem konkurencyjności oraz atrakcyjności regionalnych i lokalnych produktów kulturowych i turystycznych.

Przykładowe rodzaje projektów:

- organizacja imprez i wydarzeń kulturalnych i/lub turystycznych;
- przygotowanie i realizacja programów rozwoju i promocji regionalnych lub lokalnych produktów kulturowych i/lub turystycznych o szczególnym znaczeniu dla regionu;
- kultywowanie i promocja tradycji regionalnych oraz tradycyjnych, charakterystycznych dla regionu, form rzemiosł i zawodów;
- opracowania i wydania materiałów promocyjnych, filmów, multimediiów, itp. (wyłącznie jako jeden z elementów realizacji projektów wymienionych w/w punktach).

Grupy beneficjentów:

- Jednostki samorządu terytorialnego.
- Związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego.
- Samorządowe jednostki organizacyjne sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną.
- Organizacje pozarządowe prowadzące statutową działalność w obszarze kultury i/lub turystyki.
- Podmioty prowadzące statutową działalność w obszarze kultury i/lub turystyki, działające w oparciu o ustawę z dnia 28 lipca 2005 r. o partnerstwie publiczno – prywatnym (Dz. U. Nr 169, poz.1420).
- Regionalne i lokalne organizacje turystyczne nie działające w celu osiągnięcia zysku.
- Kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych.
- Jednostki zaliczane do sektora finansów publicznych, prowadzące statutową działalność w obszarze kultury i/lub turystyki.

Działanie 7.3. Współpraca międzyregionalna

Celem działania jest stworzenie efektywnych powiązań partnerskich w ramach współpracy międzyregionalnej (w układzie sieciowym i dwustronnym).

Przykładowe rodzaje projektów:

- Kategoria I: Partnerskie inicjatywy międzyregionalne (80% środków w ramach działania)
 - Wizyty studyjne, wymiana doświadczeń pomiędzy władzami lokalnymi, instytucjami oraz organizacjami pozarządowymi i instytucjami wsparcia biznesu.
 - Sporządzanie ekspertyz, analiz porównawczych.
 - Organizowanie szkoleń, warsztatów szkoleniowych, seminariów informacyjnych i doradztwa zawodowego.
 - Organizowanie i udział w stażach zawodowych i praktykach.
 - Organizowanie konferencji, telekonferencji.
 - Realizacja wspólnych badań.
 - Tworzenie punktów / centrów / biur – instytucyjnych form współpracy.
 - Organizowanie targów, zawodów sportowych, festiwalu, koncertów, warsztatów artystycznych i innych przedsięwzięć służących promocji regionu.
 - Wsparcie przedsięwzięć dotyczących wydawania publikacji, biuletynów informacyjnych, tworzenia stron internetowych, kampanie promocyjne, itp.
- Kategoria II: Małe inicjatywy międzyregionalne (20% środków w ramach działania)
 - Nawiązywanie kontaktów międzyregionalnych.
 - Organizowanie wizyt studyjnych, wymiana doświadczeń pomiędzy władzami lokalnymi, instytucjami oraz organizacjami pozarządowymi i instytucjami wsparcia biznesu.
 - Sporządzanie ekspertyz, analiz porównawczych.
 - Organizowanie szkoleń, warsztatów szkoleniowych, seminariów informacyjnych i doradztwa zawodowego.

- Wymiany młodych ludzi oraz grup docelowych z sektora społecznego, badawczego, zawodowego i kulturalnego.
- Organizowanie i udział w stażach zawodowych i praktykach.
- Wydawanie publikacji i biuletynów informacyjnych, tworzenie stron internetowych.
- Organizowanie konferencji, telekonferencji.
- Realizacja wspólnych badań.
- Tworzenie punktów / centrów / biur – instytucyjnych form współpracy.
- Organizowanie imprez kulturalnych i turystycznych (np. targów, zawodów sportowych, festiwali, koncertów, warsztatów artystycznych i innych przedsięwzięć służących promocji regionu).
- Wsparcie przedsięwzięć mających na celu podtrzymywanie tożsamości i tradycji regionu tj. publikacje, strony internetowe, kampanie promocyjne, itp.

Beneficjenci:

Instytucje z terenu województwa lubelskiego będące liderem projektu, działające w ramach umowy partnerskiej z co najmniej 1 partnerem zagranicznym z innego państwa członkowskiego UE:

- Jednostki samorządu terytorialnego
- Związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego
- Samorządowe jednostki organizacyjne sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną
- Parki narodowe i krajobrazowe / podmioty zarządzające obszarami chronionymi
- PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne
- Jednostki naukowe
- Szkoły wyższe
- Osoby prawne i fizyczne będące organami prowadzącymi szkoły lub placówki w oparciu o ustawę z dnia 7 września 1991r. o systemie oświaty (Dz.U.04.256.2572)
- Organizacje pozarządowe
- Kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych
- Instytucje otoczenia biznesu/instytucje i organizacje wspierające rozwój przedsiębiorczości i innowacyjności
- Jednostki zaliczane do sektora finansów publicznych (nie wymienione).

Do wszystkich w/w działań:

Maksymalny udział środków UE w wydatkach kwalifikowanych na poziomie projektu (%)

- 85% kosztów kwalifikowanych projektu,
- W przypadkach podlegających pomocy publicznej maksymalny udział środków UE w wydatkach kwalifikowanych na poziomie projektu zostanie ustalony na podstawie schematów pomocy publicznej.

Minimalny wkład własny beneficjenta (%)

- 0%, przy czym przedstawiony poziom wkładu własnego ma charakter preferencyjny, tj. wkład krajowy w projekcie może pochodzić (nawet w całości) ze środków innych niż środki własne beneficjenta.
- Ograniczenia w tym zakresie dotyczą:
 - projektów składanych przez jednostki samorządu terytorialnego lub jednostki im podległe, w przypadku których wkład pochodzący ze środków własnych lub pożyczek musi wynosić nie mniej niż 1% kosztów całkowitych projektu,
 - pomocy publicznej, gdzie wysokość wkładu własnego beneficjenta wynika z maksymalnych poziomów pomocy publicznej określonych w stosownych rozporządzeniach Ministra Rozwoju Regionalnego.

Program Operacyjny KAPITAŁ LUDZKI

Opis oparty na zatwierdzonym uszczegółowieniu z dnia 18.09.2007

Działanie 5.2 Wzmocnienie Potencjału Administracji Samorządowej

Celem działania jest wzrost jakości usług publicznych świadczonych przez urzędy na szczeblu samorządu terytorialnego oraz poprawa jakości polityk i programów o zasięgu regionalnym i lokalnym.

Instytucją Wdrażającą jest Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Nabór wniosków prowadzony jest w trybie konkursowym.

W ramach całego działania priorytetowo traktowane będą usprawnienia, których rezultatem będzie poprawa obsługi klienta w urzędzie mająca wymierny efekt np. we wprowadzeniu standardów obsługi klienta, uproszczeniu procedur wewnątrz urzędu czy skróceniu czasu oczekiwania na rozpatrzenie sprawy.

Poziom dofinansowania środkami UE na poziomie projektu 85%. Możliwe zaliczkowanie.

Poddziałanie 5.2.1 Modernizacja zarządzania w administracji samorządowej - Projekty konkursowe

Typy projektów

- projekty ukierunkowane na poprawę obsługi obywatela i modernizację zarządzania w administracji samorządowej obejmujące m.in.:
 - podnoszenie jakości, zwiększanie dostępności usług publicznych świadczonych przez urzędy administracji samorządowej,
 - wdrażanie usprawnień zarządczych w administracji publicznej na poziomie całej organizacji, w tym w zakresie zarządzania jakością (np. norma ISO) lub oceny poziomu funkcjonowania i rozwoju urzędów (np. Powszechny Model Samooceny CAF) i w wybranych aspektach jej funkcjonowania, np. komunikacja wewnętrzna, obieg dokumentów, zarządzanie ryzykiem, planowanie strategiczne,

- projekty ukierunkowane na podnoszenie kompetencji kadr m.in. poprzez:
 - wzmacnianie działów kadrowo – szkoleniowych jako centrów zarządzania zasobami ludzkimi w urzędach samorządu terytorialnego, w tym m.in. poprzez szkolenia w zakresie modelu i narzędzi zarządzania zasobami ludzkimi, dofinansowanie studiów podyplomowych w zakresie zarządzania kadrami, opracowanie modelu i narzędzi zarządzania zasobami ludzkimi w samorządzie terytorialnym w zakresie: rekrutacji, wdrażania na stanowisku pracy, okresowej oceny pracowniczej, rozwoju zawodowego i motywacyjnego systemu wynagrodzeń,
 - promowanie i wdrażanie zasad, mechanizmów oraz procedur wzmacniających przejrzystość administracji oraz podnoszących poziom kultury etycznej kadr administracji samorządowej,
 - prowadzenie oceny potrzeb szkoleniowych w urzędach administracji samorządowej,
 - szkolenia generalne i specjalistyczne (stacjonarne i na odległość) dla kadr urzędów zatrudnionych w administracji samorządowej
 - promowanie zasad, mechanizmów, procedur wzmacniających przejrzystość w jednostkach samorządu terytorialnego, w szczególności w formie sieci wymiany doświadczeń, kampanii informacyjno – promocyjnych, seminariów, konferencji i konkursów,
- projekty obejmujące wzmacnianie zdolności regulacyjnych i analitycznych, w tym m.in.:
 - wzmacnianie zdolności jednostek samorządu terytorialnego w zakresie stanowienia aktów prawa miejscowego oraz aktów administracyjnych,
 - wzmacnianie zdolności jednostek samorządu terytorialnego w zakresie opracowywania, wdrażania i ewaluacji polityk i strategii o zasięgu regionalnym i lokalnym,
 - wzmocnienie komórek w urzędach odpowiedzialnych za monitorowanie i ewaluację polityk i strategii o zasięgu regionalnym lub lokalnym,
 - wzmocnienie potencjału samorządowych kolegiów odwoławczych, m.in. poprzez specjalistyczne szkolenia,
 - wzmocnienie potencjału regionalnych izb obrachunkowych, m.in. poprzez specjalistyczne szkolenia i wzmacnianie narzędzi nadzorczych.

Projektodawcami mogą być wszystkie grupy beneficjentów. Odbiorcami pomocy powinni być między innymi:

- urzędy administracji samorządowej,
- pracownicy urzędów administracji samorządowej,
- samorządowe kolegia odwoławcze i ich pracownicy,
- regionalne izby obrachunkowe i ich pracownicy.

Działanie 4.1 Wzmocnienie i rozwój potencjału dydaktycznego uczelni oraz zwiększenie liczby absolwentów kierunków o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy

Celem działania jest budowa potencjału rozwojowego uczelni poprzez umożliwienie im rozszerzenia i wzbogacenia oferty edukacyjnej, a także zapewnienie efektywnego zarządzania systemem szkolnictwa wyższego oraz dostosowanie struktury podaży absolwentów do potrzeb gospodarki.

Minimalna wartość projektów to 50 tys. PLN.

Poddziałanie 4.1.1 Wzmocnienie potencjału dydaktycznego uczelni - Projekty konkursowe

Typy projektów

Programy rozwoju uczelni obejmujące m. in.:

- przygotowanie, otwieranie i realizację nowych kierunków studiów, studiów podyplomowych, studiów doktoranckich (w tym interdyscyplinarnych studiów doktoranckich) oraz dostosowywanie programów na istniejących kierunkach studiów do potrzeb rynku pracy i gospodarki opartej na wiedzy,
- rozszerzanie oferty edukacyjnej uczelni o zajęcia fakultatywne w postaci programów wyrównawczych dla studentów z zakresu matematyki i fizyki oraz programy skierowane do osób spoza społeczności akademickiej (zwiększanie udziału szkolnictwa wyższego w kształceniu ustawicznym),
- opracowywanie programów i materiałów dydaktycznych oraz wdrożenie programów kształcenia z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość (studia, studia podyplomowe, kursy),
- współpracę uczelni z pracodawcami w zakresie wzmocnienia praktycznych elementów nauczania (staże i praktyki studenckie) oraz zwiększania zaangażowania pracodawców w realizację programów nauczania,
- lepsze przygotowanie absolwentów do wejścia na rynek pracy m. in. poprzez wsparcie akademickich biur karier działających przy uczelni,
- podnoszenie kompetencji dydaktycznych kadry akademickiej w celu podwyższenia jakości nauczania,
- podnoszenie kompetencji kadry kierowniczej w zakresie zarządzania uczelnią (w tym zarządzania finansowego i pozyskiwania funduszy na cele rozwojowe),
- organizowanie staży i szkoleń w wiodących zagranicznych i krajowych ośrodkach akademickich i naukowo – badawczych dla kadry dydaktycznej uczelni przydatnych dla prowadzenia pracy dydaktycznej (w tym staże dla doktorantów i staże postdoktorskie),

- stypendia dla doktorantów, młodych doktorów (postdoców) i profesorów wizytujących zatrudnionych w instytucjach szkolnictwa wyższego w dziedzinach szczególnie istotnych dla rozwoju gospodarki,
- projekty skierowane do studentów niepełnosprawnych w celu umożliwienia im korzystania z pełnej oferty edukacyjnej uczelni,
- wdrożenie modeli zarządzania jakością w uczelni (w szczególności opracowanych w ramach wsparcia systemowego w poddziałaniu 4.1.3).

Projektodawcami mogą być wszystkie typy beneficjentów. Odbiorcami pomocy mogą być m.in.:

- uczelnie (instytucje, kadra akademicka),
- studenci, słuchacze, doktoranci oraz inne osoby biorące udział w kształceniu.

Działanie 8.1 Rozwój Pracowników i Przedsiębiorstw w Regionie

Poddziałanie 8.1.1 Wspieranie rozwoju kwalifikacji zawodowych i doradztwo dla przedsiębiorstw – projekty konkursowe

Typy projektów

- ogólne i specjalistyczne szkolenia oraz doradztwo związane ze szkoleniami dla kadr zarządzających i pracowników przedsiębiorstw w zakresie m.in.: zarządzania, identyfikacji potrzeb w zakresie kwalifikacji pracowników, organizacji pracy, zarządzania BHP, elastycznych form pracy, wdrażania technologii produkcyjnych przyjaznych środowisku, wykorzystania w prowadzonej działalności technologii informacyjnych i komunikacyjnych,
- doradztwo dla mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw (MMŚP), w tym dla osób samozatrudnionych, w szczególności w zakresie ekonomii, finansów, zarządzania zasobami ludzkimi lub rachunkowości (z wyłączeniem doradztwa związanego z procesami inwestycyjnymi),
- szkolenia skierowane do osób zatrudnionych o niskich kwalifikacjach lub innych dorosłych osób pracujących, które z własnej inicjatywy są zainteresowane nabyciem nowych, uzupełnianiem lub podwyższaniem kwalifikacji i umiejętności (z wyłączeniem kształcenia formalnego oraz z wyłączeniem osób zarejestrowanych jako poszukujący pracy).

Projektodawcami mogą być wszystkie typy beneficjentów. Odbiorcami pomocy mogą być:

- przedsiębiorcy i ich pracownicy,
- regionalne grupy przedsiębiorstw (i ich pracownicy),
- pracujące osoby dorosłe (powyżej 18. roku życia), wykonujące pracę na podstawie umowy o pracę lub na podstawie umów cywilno-prawnych.

Poziom dofinansowania ze środków unijnych sięga 85% (łącznie z krajowym - 100% kosztów kwalifikowanych). Minimalna wartość projektu - 50 tys. PLN. Wnioski należy składać do Wojewódzkiego Urzędu Pracy.

Poddziałanie 8.1.2 Wsparcie procesów adaptacyjnych i modernizacyjnych w regionie – Projekty konkursowe

Typy projektów

- pomoc w tworzeniu partnerstw lokalnych z udziałem m.in. przedsiębiorstw, organizacji pracodawców, związków zawodowych, jednostek samorządu terytorialnego, urzędów pracy i innych środowisk, mających na celu opracowanie i wdrażanie strategii przewidywania i zarządzania zmianą gospodarczą na poziomie lokalnym i wojewódzkim,
- wsparcie dla pracodawców przechodzących procesy adaptacyjne i modernizacyjne w tworzeniu i realizacji programów zwolnień monitorowanych (outplacement), w tym szkoleń i doradztwa zawodowego,
- podnoszenie świadomości pracowników i kadr zarządzających modernizowanych firm w zakresie możliwości i potrzeby realizacji projektów wspierających procesy zmian poprzez szkolenia i doradztwo,
- szkolenia przekwalifikowujące i usługi doradcze w zakresie wyboru nowego zawodu i zdobycia nowych umiejętności zawodowych (w tym indywidualne plany działań i pomoc w wyborze odpowiedniego zawodu i miejsca zatrudnienia),
- szkolenia i doradztwo dla przedsiębiorców wspomagające proces zmiany profilu działalności przedsiębiorstwa,
- badania i analizy dotyczące trendów rozwojowych i prognozowania zmian gospodarczych zachodzących w regionie oraz formułowania właściwych mechanizmów zaradczych, upowszechnianie wyników tych badań i analiz oraz związana z nimi wymiana informacji.

Projektodawcami mogą być wszystkie typy beneficjentów. Odbiorcami pomocy mogą być:

- pracodawcy i pracownicy przedsiębiorstw przechodzący procesy adaptacyjne i modernizacyjne,
- partnerzy społeczni,
- osoby odchodzące z rolnictwa lub rybactwa,
- samorządy gospodarcze i zawodowe,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- instytucje rynku pracy,
- społeczność lokalna,

- organizacje pozarządowe.

Poziom dofinansowania ze środków unijnych sięga 85% (łącznie z krajowym - 100% kosztów kwalifikowanych). Minimalna wartość projektu - 50 tys. PLN. Wnioski należy składać do Wojewódzkiego Urzędu Pracy.

Program Operacyjny INFRASTRUKTURA I ŚRODOWISKO

Opisy oparte na wersji zaakceptowanej przez Komisję Europejską decyzją z 7 grudnia 2007 r. oraz Szczegółowym opisie priorytetów Programu z 25 stycznia 2008 r.

Priorytet XI Kultura i dziedzictwo kulturowe.

Działanie 11.1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym

Typy projektów

- rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, renowacja, restauracja, zachowanie, a także adaptacja na cele kulturalne obiektów wpisanych do rejestru zabytków i zespołów tych obiektów wraz z ich otoczeniem,
- zakup i remont trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej w obiektach będących celem projektu (wyłącznie jako jeden z elementów projektu),
- konserwacja zabytkowych muzealiów, starodruków, zabytkowych archiwaliów, księgozbiorów, zbiorów filmowych oraz innych zabytków ruchomych,
- zabezpieczenie zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem,
- rozwój zasobów cyfrowych w dziedzinie kultury, w tym: digitalizacja zabytkowych zasobów bibliotecznych, archiwalnych, filmowych i muzealnych,
- tworzenie wirtualnych muzeów, galerii, fonotek, fototek, filmotek, cyfrowych bibliotek, itp. (dotyczy wykorzystania w tym celu zbiorów zabytkowych),
- przygotowanie kompleksowej dokumentacji niezbędnej do wnioskowania i realizacji przedsięwzięcia w ramach działania.

W ramach jednego złożonego projektu beneficjent może łączyć dopuszczone w działaniu typy realizowanych operacji.

Inwestycje budowlano-konserwatorskie w działaniu dotyczą prac prowadzonych w obiektach zabytkowych i ich otoczeniu.

Typy beneficjentów

- instytucje kultury (państwowe, samorządowe oraz współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego),
- jednostki samorządu terytorialnego,
- kościoły i związki wyznaniowe,

- organizacje pozarządowe,
- archiwa państwowe,
- szkoły artystyczne (dla których organem prowadzącym jest minister właściwy ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub jednostki samorządu terytorialnego), uczelnie artystyczne (nadzorowane przez ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego), a także uczelnie publiczne inne niż artystyczne - mogą realizować projekty/ brać udział jako partnerzy w projekcie wyłącznie w zakresie zadań z obszaru digitalizacji zabytkowych zbiorów, konserwacji zabytków ruchomych oraz ich zabezpieczenia przed kradzieżą i zniszczeniem,
- przedsiębiorstwa państwowe nie działające w celu osiągnięcia zysku (dotyczy tylko podmiotów, których działalność związana jest z ochroną dziedzictwa kulturowego, realizujących projekty dotyczące obiektów znajdujących się na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO lub uznanych przez Prezydenta RP za Pomnik Historii),
- partnerstwa związane w ramach określonego w działaniu katalogu beneficjentów.

Poziom wsparcia ze środków UE wynosi 85%, a minimalna wartość projektu 20 mln PLN.

Działanie 11.2. Rozwój oraz poprawa stanu infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym

Typy projektów

- budowa, rozbudowa, remont i przebudowa instytucji kultury,
- zakup i remont trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej (wyłącznie jako jeden z elementów projektu),
- przygotowanie kompleksowej dokumentacji niezbędnej do wnioskowania i realizacji przedsięwzięcia w ramach działania.

Typy beneficjentów

- instytucje kultury (państwowe, samorządowe oraz współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego),
- organizacje pozarządowe,
- kościoły i związki wyznaniowe,
- archiwa państwowe,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- partnerstwa związane w ramach określonego w działaniu katalogu beneficjentów.

Poziom dofinansowania ze środków UE wynosi 85% kosztów kwalifikowanych. Minimalna wartość projektu wynosi 20 mln PLN (w tym dla partnerstw zawiązywanych w celu realizacji projektu).

Dla projektów, gdzie beneficjentami są instytucje kultury państwowe oraz współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz archiwa państwowe minimalna wartość projektu wynosi 4 mln PLN.

Dla projektów dotyczących przygotowania dokumentacji technicznej – wszystkie typy projektów kwalifikowalnych w ramach działania niezależnie od ich wartości.

Program Operacyjny ROZWÓJ POLSKI WSCHODNIEJ

Opis oparty na wersji dokumentu z 2 października 2007 oraz o Szczegółowy opis osi priorytetowych z dnia 7 lutego 2008 roku

Celem głównym Programu jest: przyspieszenie tempa rozwoju społeczno – gospodarczego Polski Wschodniej w zgodzie z zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Cel główny Programu osiągnąć będzie przez realizację celów szczegółowych, którym m.in. jest zwiększenie roli zrównoważonej turystyki w gospodarczym rozwoju makroregionu.

W ramach PO RPW będą realizowane projekty o kluczowym znaczeniu dla rozwoju społeczno-gospodarczego pięciu województw Polski Wschodniej. Finansowane będą przede wszystkim inwestycje w zakresie infrastruktury wspierającej działalność naukową i badawczą oraz zakładające modernizację miejskich lub regionalnych systemów komunikacyjnych, a także realizowane będą przedsięwzięcia zwiększające atrakcyjność inwestycyjną i turystyczną tego obszaru.

Oś priorytetowa V: Zrównoważony rozwój potencjału turystycznego opartego o warunki naturalne

- Promowanie zrównoważonego rozwoju turystyki
- Trasy rowerowe

Promowanie zrównoważonego rozwoju turystyki

Typy projektów:

Kompleksowy projekt składać się będzie z dwóch komponentów:

- opracowanie studium uwarunkowań atrakcyjności turystycznej (w tym analiza segmentów turystyki oraz kategorii turystów odgrywających kluczową rolę w regionalnych gospodarkach makroregionu);
- promocja Polski Wschodniej jako miejsca aktywnego wypoczynku.

Na realizację programu promocji zarezerwowano ok. 5,8 mln EUR.

Trasy rowerowe

Typy projektów:

- budowa i oznakowanie ścieżek rowerowych o utwardzonej nawierzchni, głównie na terenie miast;
- wytyczanie i oznakowanie tras rowerowych na terenie pozamiejskim;

- budowa i montaż podstawowej infrastruktury towarzyszącej tj. stojaków na rowery, wiat postojowych, wiat widokowych, itp. oraz innych urządzeń niezbędnych do zapewnienia bezpiecznego przejazdu po trasach/ścieżkach realizowanych w ramach Programu.

Na realizację kompleksowego projektu zarezerwowano 50 mln EUR.

Europejska Współpraca Terytorialna

W okresie programowym 2007-2013 współpraca w wymiarze transgranicznym, transnarodowym i międzyregionalnym promowana będzie w ramach odrębnego, nowego Celu 3 polityki spójności Unii Europejskiej – Europejska Współpraca Terytorialna.

O rosnącym znaczeniu współpracy terytorialnej w Unii Europejskiej świadczy również zwiększenie wysokości środków z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego przeznaczonych na realizację międzynarodowych przedsięwzięć promujących współpracę pomiędzy partnerami pochodzącymi z krajów UE, a także z krajów z UE sąsiadujących. W latach 2007-2013 na rozwój współpracy terytorialnej przeznaczono łącznie na poziomie UE 7,75 mld EUR.

Polska, z racji swojego położenia geograficznego oraz dużego zainteresowania polskich partnerów rozwojem współpracy terytorialnej, może stać się jednym z głównych beneficjentów programów realizowanych w ramach Celu 3 w okresie 2007-2013.

Przewiduje się realizację następujących programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej z udziałem Polski, na obszarze objętym projektem w szczególności:

Program Operacyjny EUROPA ŚRODKOWA

Opis o oparty o wersję ostateczną projektu z maja 2007

W wypadku tego programu konieczne jest partnerstwo przynajmniej 3 krajów objętych programem, a beneficjentami mogą być:

- podmioty uczestniczące w realizacji polityki przestrzennej na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- instytucje zajmujące się rozwojem regionalnym i rozwojem obszarów miejskich oraz wiejskich, ochroną środowiska, transportem, technologiami i innowacjami,
- partnerzy społeczni i ekonomiczni,
- organizacje pozarządowe,
- agencje rozwoju regionalnego,
- inne agencje zajmujące się promocją przedsiębiorczości, innowacyjności, itp.

Priorytet 4.3. Kapitalizacja zasobów kulturowych dla uatrakcyjnienia miast i regionów

Obszar Europy Środkowej obfituje w dobra kultury rozumiane jako miejsca, struktury, krajobrazy i obiekty o znaczeniu kulturowym. Jednakże, bogactwo to jest zagrożone niedoborem inwestycji bądź nadmierną presją ze strony inwestycji stanowiącą ryzyko jego zniszczenia. Zasoby kulturowe Europy Środkowej są istotnym czynnikiem atrakcyjności tego obszaru oraz odgrywają ważną rolę dla jego tożsamości. Niniejszy program będzie, zatem, rozwijał te zasoby kulturowe z korzyścią dla obywateli i z myślą o stworzeniu gospodarczej bazy dla miast i regionów. Będzie to prowadzić do generowania większych dochodów i silniejszej tożsamości regionalnej, przy jednoczesnym zapewnieniu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Ten Obszar Interwencji ma na celu wspieranie wykorzystania zasobów i dziedzictwa kultury zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Czerpanie z zasobów kultury będzie wspomagane poprzez:

- stwarzanie możliwości, za pomocą innowacyjnych strategii zarządzania, dla ochrony, konserwacji i eksploatacji zasobów kulturowych (miejsc, struktur, krajobrazów, obiektów) zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju,
- promowanie waloryzacji tradycyjnych działań i wiedzy,
- podejmowanie strategicznych działań mających na celu generowanie dochodu i zatrudnienia poprzez zintegrowane koncepcje kulturowe i gospodarcze,
- wykorzystanie strategii wzmocnienia kulturowych aspektów regionów,
- wykorzystanie i zachowanie tradycyjnej wiedzy i kompetencji związanych z dziedzictwem kulturowym,
- stosowanie nowych form zarządzania dziedzictwem miejskim/kulturowym, ze szczególnym uwzględnieniem potencjału naturalnego i społecznego oraz możliwymi skutkami ubocznymi dla środowiska i społeczeństwa w dłuższej perspektywie czasowej.

Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa (ENPI) - PROGRAM WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ POLSKA-BIAŁORUŚ-UKRAINA

Opisy oparte na wersji dokumentu z 7 maja 2008 roku

Potencjalnymi beneficjentami programu będą instytucje prowadzące działania o charakterze non-profit przyczyniające się do realizacji priorytetów programu, w tym np. władze lokalne i regionalne, organizacje pozarządowe, instytucje publiczne, euroregiony.

Priorytet 1 Wzrost konkurencyjności obszaru przygranicznego

Działanie 1.2. Rozwój turystyki

Zasadniczym celem działania 1.2 jest poprawa i pełne wykorzystanie potencjału turystycznego obszaru przygranicznego. Obszar objęty programem dysponuje potencjałem rozwoju turystyki, w tym agroturystyki, dzięki wielu zasobom środowiska przyrodniczego i obiektom dziedzictwa kulturowego, tym niemniej infrastruktura

turystyczna wymaga poprawy. Dlatego też, wsparcie skoncentruje się na rozwoju infrastruktury i usług turystycznych. Działanie służyć również będzie promowaniu działań o charakterze miękkim, w tym: promocji regionalnej, rozwojowi turystyki i agroturystyki oraz ochronie dziedzictwa kulturowego.

Działanie 3.1. Rozwój regionalnych i lokalnych możliwości współpracy transgranicznej.

Celem Działania 3.1. jest poprawa transgranicznych zdolności do współpracy na poziomie lokalnym i regionalnym. Wspierane będą przede wszystkim działania zmierzające do podniesienia instytucjonalnego potencjału współpracy. Rozwój tego potencjału nastąpi dzięki tworzeniu zinstytucjonalizowanych form współpracy transgranicznej. Promowana będzie także wymiana informacji i doświadczeń, współpraca sieciowa, w tym z wykorzystaniem Internetu. Ważna jest również współpraca instytucji publicznych, przede wszystkim jednostek samorządu terytorialnego, szczególnie w zakresie wspólnego planowania strategicznego i przestrzennego. Promowane będą wspólne przedsięwzięcia w poszczególnych dziedzinach, zmierzające do zwiększenia stopnia zintegrowania obszaru objętego programem.

Działanie 3.2. Inicjatywy społeczności lokalnych

Ogólnym celem jest społeczna, naukowa, edukacyjna i kulturalna integracja obszaru pogranicza. W ramach Działania 3.2. wspierany będzie rozwój transgranicznych kontaktów międzyludzkich i inicjatyw społecznych, współpracy naukowej i edukacyjnej, imprez kulturalnych i sportowych. Wspierana będzie współpraca transgraniczna szkół oraz uczelni wyższych, w tym wymiana studentów, uczniów, nauczycieli oraz naukowców, konferencje i seminaria naukowe. Wsparcie otrzymają projekty ukierunkowane na rozwój inicjatyw społecznych, imprez kulturalnych i sportowych. Wsparcie będzie udzielane projektom społeczności lokalnych, w tym ukierunkowanych na promocję i podtrzymywanie wspólnych tradycji obszarów przygranicznych. Tworzone będą warunki na rzecz ułatwienia wzajemnych kontaktów społeczności przygranicznych. Wsparcie uzyskają także działania na rzecz kultywowania różnorodności kulturowej, na rzecz mniejszości narodowych, a także szeroko rozumianego rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i wspólnot lokalnych.

Spółeczności zamieszkujące obszar pogranicza są połączone więziami kulturowymi i historycznymi. Jednakże pomimo istotnego rozwoju współpracy, w dalszym ciągu ważne jest przełamywanie barier kulturowych, psychologicznych czy językowych. Ważne jest tworzenie nowych powiązań poprzez wspieranie transgranicznej współpracy pomiędzy różnymi podmiotami, których efektem będzie dalsza integracja. Działania takie przyczynią się do wzmocnienia poczucia tożsamości mieszkańców obszaru, wzajemnego zrozumienia i przełamywania istniejących wciąż barier.

Rozwijanie współpracy na wielu płaszczyznach, w tym edukacyjnej i kulturalnej, pozwoli na poszerzenie wiedzy o regionie, m.in. jego zróżnicowań kulturowych i gospodarczych, prowadząc do dalszej integracji lokalnych społeczności. Intensyfikacja współpracy sprzyjać będzie również rozwiązywaniu wspólnych problemów.

PROGRAM ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (środki zarówno dla przedsiębiorców, jak i instytucji publicznych/organizacji pozarządowych) ze szczególnym uwzględnieniem Osi Priorytetowej 3 Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej - wykorzystano wersję z dnia 31.07.2007 r.), a w szczególności:

Działanie - Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej

Działanie będzie wpływać na różnicowanie działalności rolniczej w kierunku podejmowania lub rozwijania przez rolników, domowników i małżonków rolników, działalności nierolniczej lub związanej z rolnictwem, co wpłynie na tworzenie pozarolniczych źródeł dochodów, promocję zatrudnienia poza rolnictwem na obszarach wiejskich.

Pomocy udziela się z tytułu podjęcia lub rozwoju działalności w zakresie:

- usług dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa,
- usług dla ludności,
- sprzedaży hurtowej i detalicznej;
- rzemiosła lub rękodzielnictwa;
- robót i usług budowlanych oraz instalacyjnych;
- usług turystycznych oraz związanych ze sportem, rekreacją i wypoczynkiem;
- usług transportowych;
- usług komunalnych;
- przetwórstwa produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych;
- magazynowania lub przechowywania towarów;
- wytwarzania produktów energetycznych z biomasy;
- rachunkowości, doradztwa lub usług informatycznych.

Działanie - Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw

Działanie będzie wpływać na wzrost konkurencyjności gospodarczej, rozwój przedsiębiorczości i rynku pracy, a w konsekwencji – wzrost zatrudnienia na obszarach wiejskich.

Pomocy udziela się podmiotom z tytułu inwestycji związanych z tworzeniem lub rozwojem mikroprzedsiębiorstw działających w zakresie:

- usług dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa;
- usług dla ludności;
- sprzedaży hurtowej i detalicznej;
- rzemiosła lub rękodzielnictwa;

- robót i usług budowlanych oraz instalacyjnych;
- usług turystycznych oraz związanych ze sportem, rekreacją i wypoczynkiem;
- usług transportowych;
- usług komunalnych;
- przetwórstwa produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych;
- magazynowania lub przechowywania towarów;
- wytwarzania produktów energetycznych z biomasy;
- rachunkowości, doradztwa lub usług informatycznych.

Beneficjenci:

Osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, która prowadzi działalność jako mikroprzedsiębiorstwo zatrudniające poniżej 10 osób i mające obrót nie przekraczający równowartości w zł 2 mln EUR.

Możliwość finansowania określonych w Strategii działań (pod warunkiem wypełnienia kryteriów wynikających z wytycznych Programu):

- Rozwój produktów sieciowych i liniowych, integrujących walory całego obszaru
- Rozwój innowacyjnych produktów turystycznych w obszarach markowych.
- Tworzenie nowych atrakcji turystycznych.

ŚRODKI KRAJOWE

Należy również dokonać analizy możliwości uzyskania źródeł finansowych ze środków krajowych takich jak budżet państwa, w tym coroczne granty Ministerstwa Gospodarki oraz budżety jednostek samorządu terytorialnego, w tym Urzędu Marszałkowskiego, powiatu, miast i gmin biorących udział w projekcie

Zasady wykorzystywania krajowych środków finansowych pochodzących z budżetu państwa, budżetów jednostek samorządów terytorialnych i funduszy celowych określa ustawa o finansach publicznych, zgodnie, z którą środki publiczne przeznaczone na finansowanie programów wieloletnich powinny być ujmowane w ustawie budżetowej oraz uchwale budżetowej jednostki samorządu terytorialnego.

Fundusz Inicjatyw Obywatelskich

W związku z zakończeniem w dniu 31 grudnia 2007 r. realizacji trzyletniego Rządowego Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich (Rządowy Program FIO), a także zainteresowaniem podmiotów sektora pozarządowego udziałem w tym przedsięwzięciu, zaistniała uzasadniona potrzeba kontynuacji głównych założeń Rządowego Programu FIO. Kontynuację Rządowego Programu FIO zapewni Program

Operacyjny Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2008-2013 (PO FIO), finansowany środkami pochodzącymi ze źródeł krajowych.

Departament Pożytku Publicznego Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej rozpoczyna konsultacje społeczne projektu Programu Operacyjnego Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2008-2013.

Fundusz Inicjatyw Obywatelskich jest rządowym programem wieloletnim, przyjętym w drodze uchwały Rady Ministrów i powierzonym do realizacji ministrowi właściwemu do spraw zabezpieczenia społecznego (obecnie jest to Minister polityki społecznej).

FIO jest programem dotacyjnym adresowanym do organizacji nie nastawionych na zysk, który powstał w celu pobudzenia oraz wzmocnienia inicjatyw obywatelskich z udziałem sektora organizacji pozarządowych. Jego funkcjonowanie ma charakter komplementarny w stosunku do już istniejących rozwiązań i praktyk w tym zakresie.

Celem PO FIO jest zwiększenie udziału organizacji pozarządowych oraz podmiotów kościelnych i związków wyznaniowych prowadzących działalność pożytku publicznego w realizacji zadań publicznych, w ramach kształtowanych i prowadzonych na zasadach partnerstwa i pomocniczości polityk publicznych.

Zakres przedmiotowy PO FIO obejmuje:

- wspieranie indywidualnych działań inicjowanych przez organizacje pozarządowe w zakresie realizacji zadań publicznych,
- wspieranie wspólnych inicjatyw obywatelskich w ramach partnerstwa publiczno - społecznego,
- wspieranie wspólnych działań podejmowanych w ramach partnerstw wewnątrz sektora pozarządowego.

PO FIO skierowany jest do następujących podmiotów:

- organizacje pozarządowe;
- osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, o stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności pożytku publicznego;
- spółdzielnie socjalne.

Fundusz Poręczeń Unijnych

Kredyt ze środków unijnych musi być zabezpieczony. Pomaga w tym państwo, a konkretnie Fundusz Poręczeń Unijnych zarządzany przez Bank Gospodarstwa Krajowego.

FPU wspiera przez mechanizm zabezpieczeń firmy, fundacje i gminy, które realizują projekty współfinansowane ze środków Unii. Jedynym warunkiem jest realizowanie projektu w Polsce.

W październiku 2006 roku weszła w życie nowelizacja ustawy o Funduszu Poręczeń Unijnych, która przede wszystkim rozszerza krąg odbiorców poręczeń i gwarancji. Dotychczas z jego wsparcia korzystały te podmioty, które otrzymują dotację z UE na realizowany projekt. Dzięki funduszowi mogą otrzymać kredyt nawet wtedy, gdy dysponują aktywami o niewielkiej wartości lub mają stosunkowo krótką historię kredytową.

Funduszem zarządza Bank Gospodarstwa Krajowego, jednak wnioski o udzielenie poręczenia składa się w jednym z 29 współpracujących z nim banków (www.fpu.bgk.pl).

Zabezpieczenia z FPU są udzielane do 80% kwoty kredytu lub przedsięwzięcia i nie mogą przekroczyć równowartości w złotych 5 mln EUR. Podstawowym zabezpieczeniem jest weksel własny in blanco.

INNE PROGRAMY OPERACYJNE

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłasza co rok programy operacyjne (np. w roku 2007 był ogłoszony program „Dziedzictwo Kulturowe”).

Dotacje podmiotowe - to wydatki budżetu państwa przeznaczone na dofinansowanie działalności bieżącej ustawowo wskazanego podmiotu. W przypadku Ministerstwa Kultury tego rodzaju dotacje udzielane są podmiotom takim jak:

- instytucje kultury
- instytucje filmowe
- wyższe szkoły artystyczne
- niepubliczne szkoły i placówki oświatowo - wychowawcze

Dotacje celowe - to podlegające szczególnym zasadom rozliczenia środki finansowe, przeznaczone na finansowanie lub dofinansowanie zadań z zakresu administracji rządowej oraz innych zadań zleconych jednostkom samorządu terytorialnego ustawami; ustawowo określonych zadań, realizowanych przez jednostki inne niż jednostki samorządu terytorialnego; bieżących zadań własnych jednostek samorządu terytorialnego; zadań zleconych do realizacji jednostkom nie zaliczanym do sektora finansów publicznych, w tym fundacjom i stowarzyszeniom; kosztów realizacji inwestycji.

Ogłaszane decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego programy operacyjne stanowią podstawę ubiegania się o środki MKiDN na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze.

Programy operacyjne określają: cele, zadania, typy projektów, alokację finansową, uprawnionych wnioskodawców, tryb naboru i wyboru wniosków, kryteria oceny, zobowiązania wnioskodawców, wskaźniki monitoringu.

Przy ocenie wniosków branych jest pod uwagę wiele kryteriów, m.in.: wartość merytoryczna, zakorzenienie w tradycji, zasadność realizacji projektu, wiarygodność organizatora, efektywność wykorzystania środków.

Szczegółowy opis każdego programu lub priorytetu zamieszczony jest na stronie internetowej MKiDN w poszczególnych linkach do poszczególnych programów.

Zwykle nabór wniosków odbywa się kilkakrotnie w ciągu roku.

Podawane limity wydatków do poszczególnych programów operacyjnych mogą ulec zmianie, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego może ogłosić dodatkowy nabór wniosków.

Decyzje w sprawie udzielania dotacji podejmowane są przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na podstawie opinii Zespołów Sterujących. W pracach zespołów biorą udział nie tylko pracownicy MKiDN, ale także zewnętrzni eksperci. Celem takiego rozwiązania jest zapewnienie jak największej transparentności podejmowanych decyzji.

Komisja Europejska ogłosiła nabór wniosków o granty w edycji 2008 **Programu Kultura (2007-2013)**.

Ogólnym celem Programu jest wzmocnienie przestrzeni kulturowej wspólnej dla Europejczyków, opartej na wspólnym dziedzictwie kulturowym. Program nastawiony jest na trzy szczegółowe priorytety:

- wspieranie ponadnarodowej mobilności osób działających w sektorze kultury,
- wspieranie ponadnarodowego obiegu dzieł oraz wyrobów artystycznych i kulturalnych,
- wspieranie dialogu między kulturami.

W swoich poszczególnych obszarach Program wspiera innego rodzaju projekty. Szczegółowe informacje odnośnie poszczególnych działań, w tym dokumenty oraz terminy składania wniosków zostały przedstawione poniżej:

- Obszar I: Granty na międzynarodowe projekty kulturalne

Międzynarodowe projekty, o niedochodowym i nieinwestycyjnym charakterze (tzw. miękkie projekty kulturalne), wpisujące się w cele Programu Kultura. Przy projektach długoterminowych działania te muszą angażować przynajmniej sześciu (6) operatorów kulturalnych z sześciu (6) różnych państw biorących udział w Programie. Mają one trwać od trzech do pięciu lat i prowadzić do utworzenia stabilnej i trwałej współpracy między uczestnikami projektu. Przy projektach krótkoterminowych działania te muszą angażować przynajmniej trzech (3) operatorów kulturalnych z trzech (3) różnych państw biorących udział w Programie. Mogą one trwać do 24 miesięcy.

- Obszar II: Granty na bieżącą działalność podmiotów działających w dziedzinie kultury na poziomie europejskim

W ramach niniejszego konkursu Unia Europejska współfinansuje nie konkretny projekt, lecz bieżącą działalność instytucji.

Granty przyznawane są na działania związane ze stałym programem roboczym organizacji realizujących przedsięwzięcia na skalę europejską i korespondujące z celami polityki UE w dziedzinie kultury oraz z celami Programu Kultura (2007-2013) tj.: wspieranie międzynarodowej mobilności osób pracujących w sektorze kultury, transnarodowej cyrkulacji dóbr i produktów artystycznych i kulturalnych oraz dialogowi międzykulturowemu.

- Obszar III: Wspieranie badań i analiz nt. sektora kultury

W ramach niniejszego obszaru Komisja planuje dofinansowanie maksymalnie 3 projektów sieciowej współpracy w zakresie badań i analiz.

Wszystkie informacje udziela Agencja Wykonawcza ds. Edukacji, Kultury i Spraw Audiowizualnych, która odpowiada za przeprowadzenie konkursu.

Zasady wdrażania oraz ewaluacji Strategii

W kontekście efektywności i skuteczności realizacji zapisów Strategii rekomenduje się powołanie, po obu stronach granicy, podmiotów odpowiedzialnych za wdrażanie działań oraz monitorowanie stanu i sposobu wdrażania, np. w postaci Lokalnej Organizacji Turystycznej lub Agencji Rozwoju Lokalnego, zrzeszających interesariuszy rynku turystycznego. Oba podmioty powinny ze sobą ściśle współpracować zarówno w procesie wdrażania działań strategicznych, jak i w procesie ich ewaluacji oraz aktualizacji Strategii.

Podczas realizacji założeń Strategii odbywać się powinien bieżący monitoring procesu wdrażania. Proces monitoringu polega na obserwacji realizacji Strategii. Prawidłowo prowadzony umożliwi stwierdzenie, czy proces jest właściwie realizowany oraz czy założenia, na których oparta realizacja celów strategicznych, nie uległy zmianie. Pozwala poza tym sprawnie i elastycznie reagować na wszelkie zmiany wewnętrzne i zewnętrzne mogące wpłynąć na procesy wykonawcze. Mogą one, bowiem spowodować konieczność modyfikacji celów przyjętych w Strategii oraz wymusić zmianę sposobów ich realizacji.

W związku z powyższym proces monitoringu oparty jest na weryfikacji realizacji Strategii według następujących wskaźników:

- Wskaźniki produktu (output indicators) – wskaźniki odnoszące się do działalności. Liczone są w jednostkach materialnych lub monetarnych (np. długość zbudowanej drogi, ilość firm, które uzyskały pomoc, etc.).
- Wskaźniki rezultatu (result indicators) – wskaźniki odpowiadające bezpośrednim i natychmiastowym efektom wynikającym ze Strategii. Dostarczają one informacji o zmianach np. zachowania, pojemności lub wykonania, dotyczących bezpośrednich beneficjentów. Takie wskaźniki mogą przybierać formę wskaźników materialnych (skrócenie czasu podróży, liczba skutecznie przeszkolonych, liczba wypadków drogowych, etc.) lub finansowych (zwiększenie się środków finansowych sektora prywatnego, zmniejszenie kosztów transportu).
- Wskaźniki oddziaływania (impact indicators) – wskaźniki odnoszące się do konsekwencji danego projektu wykraczających poza natychmiastowe efekty dla bezpośrednich beneficjentów (np. wpływ projektu na sytuację społeczno-gospodarczą w pewnym okresie od zakończenia jego realizacji).

W poniższej tabeli pokazano wybrane wskaźniki monitoringu Strategii.

Tabela nr 11. Wybrane wskaźniki monitoringu.

	Wskaźnik produktu	Wskaźnik rezultatu	Wskaźnik oddziaływania
<ul style="list-style-type: none"> • wykorzystanie strategii wzmacniania kulturowych aspektów regionów, • wykorzystanie i zachowanie tradycyjnej wiedzy i kompetencji związanych z dziedzictwem kulturowym, • stosowanie nowych form zarządzania dziedzictwem miejskim/kulturowym, ze szczególnym uwzględnieniem potencjału naturalnego i społecznego oraz możliwymi skutkami ubocznymi dla środowiska i społeczeństwa w dłuższej perspektywie czasowej. 			
<p>Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa (ENPI) - PROGRAM WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ POLSKA-BIAŁORUŚ-UKRAINA</p> <p><i>Opisy oparte na wersji dokumentu z 7 maja 2008 roku</i></p>			
<p>Potencjalnymi beneficjentami programu będą</p>			

Działanie	Wskaźnik produktu	Wskaźnik rezultatu	Wskaźnik oddziaływania
OP PRODUKT			
Cel operacyjny 1.1. Rozwój wysokiej jakości produktów turystycznych integrujących region transgraniczny			
1.1.1. Stała waloryzacja potencjału turystycznego regionu.	Częstotliwość przeprowadzonych waloryzacji	Ilość projektów wynikających z waloryzacji potencjału	Zwiększenie ilości wniosków aplikacyjnych o dofinansowanie projektów
1.1.2. Opracowanie i wdrożenie programu rozwoju transgranicznych produktów turystycznych regionu.	Ilość opracowanych produktów transgranicznych	Ilość interesariuszy zaangażowanych w realizację programu	Zwiększenie ilości podmiotów i osób fizycznych, które zaangażowały się w realizację współpracy transgranicznej
1.1.3. Stałe podnoszenie jakości funkcjonujących produktów turystycznych.	Ilość zorganizowanych warsztatów, szkoleń	Ilość podmiotów gospodarczych zaangażowanych w realizację produktów transgranicznych	Zwiększenie ilości transgranicznych ofert turystycznych dostępnych na rynku
1.1.4. Wspierania rozwoju produktów strefowych, sieciowych i liniowych integrujących walory obszaru po obu stronach granicy.	Ilość opracowanych produktów strefowych/sieciowych/liniowych	Ilość pozyskanych partnerów	Ilość projektów zrealizowanych z nowymi partnerami
Cel operacyjny 1.2. Skonsolidowanie działań na rzecz kreowania, rozwijania i sprzedaży produktów turystycznych regionu			
1.2.1. Wypracowanie platformy współpracy na rzecz rozwoju produktów turystycznych.	Ilość nawiązanych kontaktów	Ilość nowych pomysłów dających podstawę do budowania nowej oferty	Ilość projektów zrealizowanych z nowymi partnerami
1.2.2. Stymulowanie tworzenia pakietowanych ofert integrujących walory, atrakcje i produkty.	Ilość stworzonych pakietów	Ilość pakietów zgłoszonych do sprzedaży przez biura podróży	Zwiększenie ruchu turystycznego
1.2.3. Wspieranie lokalnych liderów w zakresie integrowania inicjatyw produktowych.	Ilość zorganizowanych przedsięwzięć	Ilość zrealizowanych inicjatyw	Zwiększenie ilości podmiotów i osób fizycznych, które zaangażowały się w

			realizację wspólnych inicjatyw
1.2.4. Wsparcie lokalnych touroperatorów jako kreatorów, sprzedawców i dystrybutorów produktów turystycznych.	Ilość zorganizowanych przedsięwzięć	Ilość zorganizowanych podróży turystycznych przez touroperatorów	Zwiększenie sprzedaży produktów turystycznych regionu
OP ZASOBY LUDZKIE			
Cel operacyjny 2.1. Rozwój wysokowykwalifikowanych kadr obsługujących ruch turystyczny			
2.1.1. Wdrożenie szkoleń w sektorze usług turystycznych i okołoturystycznych.	Ilość zorganizowanych szkoleń	Ilość osób posiadających certyfikaty, zaświadczenia i świadectwa ukończenia kursów szkoleniowych	Wzrost jakości obsługi ruchu turystycznego
2.1.2. Stymulowanie współpracy dla podnoszenia jakości kształcenia i rozwoju wysokowykwalifikowanych kadr.	Ilość zorganizowanych przedsięwzięć	Ilość podmiotów zaangażowanych w realizację programu staży i praktyk zawodowych	Wzrost jakości obsługi ruchu turystycznego
2.1.3. Monitorowania rynku pracy.	Ilość zorganizowanych programów badawczych	Ilość podmiotów korzystających z wyników badań przy kreowaniu oferty turystycznej	Wzrost jakości obsługi ruchu turystycznego
Cel operacyjny 2.2. Przygotowanie służb publicznych do przyjmowania i obsługi turystów			
2.2.1. Wdrożenie systemu szkoleń.	Ilość wdrożonych szkoleń	Ilość osób, które wzięły udział w szkoleniach	Przygotowane służby publiczne do obsługi ruchu turystycznego
2.2.2. Promocja wiedzy o specyfice gospodarki turystycznej, jej znaczeniu oraz korzyściach wynikających z ich rozwoju.	Ilość zorganizowanych przedsięwzięć	Ilość osób, które wzięły udział w zorganizowanych przedsięwzięciach	Ilość projektów turystycznych zrealizowanych przy udziale służb publicznych
2.2.3. Opracowanie i wdrożenie programów podnoszących jakość recepcji turystów w regionie.	Ilość zorganizowanych przedsięwzięć	Ilość osób, które wzięły udział w zorganizowanych przedsięwzięciach	Zwiększenie jakości recepcji turystów
Cel operacyjny 2.3. Zaktywizowanie postaw proturystycznych oraz wspieranie tożsamości regionalnej wśród społeczności lokalnej			

2.3.1. Stymulowanie przedsiębiorczości i aktywności gospodarczej mieszkańców w zakresie rozwoju turystyki.	Ilość zorganizowanych szkoleń/ warsztatów	Ilość osób podejmujących działalność gospodarczą w zakresie usług turystycznych	Ilość nowych firm, które przetrwały na rynku usług turystycznych 2 lata po rozpoczęciu działalności
2.3.2. Propagowanie wiedzy o regionie, jego walorach oraz korzyściach płynących z rozwoju turystyki.	Ilość zorganizowanych przedsięwzięć promocyjno-informacyjnych	Ilość osób podejmujących działalność gospodarczą w zakresie usług turystycznych	Zwiększenie dochodów gospodarstw domowych
2.3.3. Uzupełnienie programów nauczania o elementy związane z edukacją turystyczną i regionalną.	Ilość programów edukacji regionalnej wprowadzonych do systemu szkolnictwa	Ilość osób podejmujących pracę w sektorze turystyki	Spadek migracji młodzieży
OP WSPARCIE MARKETINGOWE			
Cel operacyjny 3.1. Zbudowanie i wykreowanie silnej marki obszaru projektowego			
3.1.1. Stworzenie i wdrożenie Systemu Identyfikacji Wizualnej.	Ilość funkcjonujących nośników Systemu Identyfikacji Wizualnej	Ilość publikacji stosujących System	Wzrost liczby turystów identyfikujących logo z ofertą turystyczną regionu
3.1.2. Przeprowadzenie cyklu kampanii promocyjnych obszaru.	Ilość podmiotów uczestniczących w realizacji kampanii	Ilość edycji imprezy do 2020 roku	Wzrost liczby turystów przyjeżdżających do regionu podczas imprezy
3.1.3. Opracowanie i wdrożenie wspólnego kalendarza imprez promocyjnych.	Ilość podmiotów uczestniczących w tworzeniu kalendarza imprez	Ilość podmiotów uczestniczących w organizowaniu poszczególnych imprez	Wzrost liczby turystów przyjeżdżających do regionu podczas poszczególnych imprez
3.1.4. Zintegrowanie działalności targowo-wystawienniczej oraz promocyjnej.	Ilość wspólnie zorganizowanych przedsięwzięć	Ilość podmiotów uczestniczących w przedsięwzięciach	Wzrost liczby turystów przyjeżdżających do regionu
Cel operacyjny 3.2. Stworzenie oraz wdrożenie zintegrowanego systemu informacji turystycznej			
3.2.1. Stworzenie baz danych obejmujących zasięgiem obszar projektowy.	Ilość podmiotów uczestniczących w tworzeniu bazy danych	Wygenerowana określona ilość zapytań i kwerend do bazy w bieżącym roku	Wzrost odwiedzin stron internetowych
3.2.2. Uruchomienie portali turystycznych.	Ilość podmiotów zaangażowanych w rozwój portalu	Ilość wejść na portal internetowy	Wzrost zainteresowania regionem wśród internautów w stosunku do roku poprzedniego

3.2.3. Stworzenie sieci współpracujących ze sobą punktów informacji turystycznej.	Ilość nowych podmiotów świadczących usługi informacji turystycznej	Ilość osób, które skorzystały z usług podmiotów świadczących usługi informacji turystycznej	Poprawa oceny dostępności informacji turystycznej o regionie
3.2.4. Wprowadzenie zintegrowanego systemu oznakowania turystycznego obszaru.	Ilość oznakowanych miejsc i atrakcji turystycznych w regionie	Zmniejszenie ilości pytań kierowanych do punkty informacji turystycznej o możliwość dojazdu	Poprawa oceny dostępności turystycznej regionu
3.2.5. Publikacja i szerokie udostępnianie materiałów promocyjno-informacyjnych.	Ilość nowowydanych materiałów promocyjno-informacyjnych	Ilość osób, które wykorzystują materiały promocyjno-informacyjne	Poprawa oceny materiałów promocyjno-informacyjnych Wzrost znajomości oferty turystyczno-kulturalnej regionu
3.2.6. Zlokalizowanie na terenie całego obszaru kiosków elektronicznych.	Ilość kiosków ulokowanych na terenie regionu	Ilość użytkowników kiosków elektronicznych (rocznie)	Poprawa dostępności informacji turystycznej o regionie
Cel operacyjny 3.3. Rozwój systemu badań rynku konsumenckiego			
3.3.1. Prowadzenie badań rynku.	Ilość przeprowadzonych badań	Ilość podmiotów objętych procesem badawczym	Wzrost stopnia świadomości potrzeby prowadzenia badań
3.3.2. Szerokie udostępnianie wyników prowadzonych badań.	Liczba podmiotów zgłaszających potrzebę otrzymania wyników badań	Ilość podmiotów korzystających z wyników badań przy kreowaniu oferty	Wzrost stopnia zgodności oferty z oczekiwaniami rynku
OP PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA			
Cel operacyjny 4.1. Zwiększenie dostępności turystycznej obszaru			
4.1.1. Lobbing na rzecz rozbudowy infrastruktury transportowej.	Ilość podpisanych porozumień dotyczących uwzględniania potrzeb ruchu turystycznego przy modernizacji i rozwoju infrastruktury transportowej	Ilość rozbudowanej infrastruktury transportowej zgodnie z potrzebami ruchu turystycznego	Wzrost ilości zadowolonych turystów korzystających z infrastruktury transportowej
4.1.2. Lobbing na rzecz polepszenia wewnętrznej komunikacji obszaru.	Ilość podpisanych porozumień dotyczących dostosowania wewnętrznej komunikacji obszaru do potrzeb turystów	Ilość zrealizowanych porozumień w ramach ułatwień wewnętrznej komunikacji	Zwiększenie przygranicznego ruchu turystycznego
4.1.3. Modernizacja infrastruktury zgodnie z potrzebami osób starszych i niepełnosprawnych.	Ilość przedsięwzięć zmodernizowania infrastruktury	Ilość korzystających osób starszych i niepełnosprawnych z infrastruktury regionu	Wzrost ilości odwiedzających i turystów niepełnosprawnych i osób starszych

Cel operacyjny 4.2 Stworzenie atrakcyjnej infrastruktury turystycznej i paraturystycznej dostosowanej do potrzeb turystów i mieszkańców			
4.2.1. Rozbudowa bazy noclegowej i gastronomicznej.	Ilość nowych obiektów bazy turystycznych	Ilość turystów korzystających z bazy noclegowej i gastronomicznej	Wzrost stopnia zadowolenia z oferty noclegowej i gastronomicznej
4.2.2. Rozwój bazy sportowo-rekreacyjnej dla turystów oraz mieszkańców regionu.	Ilość nowych obiektów sportowo-rekreacyjnych	Ilość turystów korzystających z bazy sportowo-rekreacyjnej	Wzrost stopnia wykorzystywania walorów naturalnych
4.2.3. Rozwój i zagospodarowanie szlaków turystycznych.	Ilość nowych elementów małej infrastruktury na szlakach	Ilość w pełni zagospodarowanych szlaków	Wzrost stopnia wykorzystania szlaków do budowania oferty turystyczno-kulturalnej
4.2.4. Rozwój infrastruktury okołoturystycznej.	Ilość nowych obiektów infrastruktury okołoturystycznej	Ilość turystów korzystających z infrastruktury okołoturystycznej	Wzrost stopnia zadowolenia z infrastruktury okołoturystycznej
4.2.5. Zagospodarowanie obiektów zabytkowych.	Ilość zagospodarowanych obiektów zabytkowych	Ilość turystów korzystających z oferty obiektów zabytkowych	Zwiększenie ruchu turystycznego
Cel operacyjny 4.3. Poprawa estetyki przestrzeni			
4.3.1. Regionalizacja architektury obszaru.	Ilość nowych elementów infrastruktury regionalnej	Ilość inwestorów stosujących wytyczny związane z regionalizacją	Wzrost spójności architektonicznej regionu
4.3.2. Modernizacja i renowacja zabytkowych obiektów.	Ilość obiektów zabytkowych poddanych renowacji i modernizacji	Ilość turystów korzystających z oferty obiektów zabytkowych	Zwiększenie ruchu turystycznego
4.3.3. Utrzymywanie czystości oraz ochrona środowiska naturalnego.	Ilość zrealizowanych projektów/przedsięwzięć	Ilość podmiotów uczestniczących w realizacji przedsięwzięć	Spadek stopnia zanieczyszczenia środowiska naturalnego
OP WSPARCIE INSTYTUCJONALNE			
Cel operacyjny 5.1 Wzmocnienie interesariuszy rynku turystycznego			
5.1.1. Wsparcie kadrowe, finansowe i merytoryczne samorządów, branży turystycznej i organizacji pozarządowych zaangażowanych w rozwój turystyki na obszarze projektowym.	Ilość organizacji, które otrzymały wsparcie	Ilość zrealizowanych projektów turystycznych	Wzrost zaangażowania podmiotów w realizację Strategii

5.1.2. Podniesienie wydatków na turystykę i promocję.	Określony % wzrostu wydatków na turystykę w budżecie miast/gmin/powiatu	Ilość zrealizowanych projektów turystycznych	Wzrost rozpoznawalności regionu wśród turystów
5.1.3. Podniesienie rangi turystyki w strukturach urzędów miast, gmin, powiatu i rejonów na obszarze projektowym.	Ilość nowozatrudnionych pracowników	Ilość zrealizowanych projektów turystycznych	Ilość działań zrealizowanych w ramach wdrażania Strategii
5.1.4. Stworzenie klimatu inwestycyjnego przychylnego dla kapitału prywatnego – krajowego i zagranicznego w zakresie inwestycji w sektorze turystycznym.	Ilość opracowanych ofert inwestycyjnych w zakresie turystyki	Ilość zrealizowanych inwestycji w zakresie turystyki	Zwiększenie ruchu turystycznego
Cel operacyjny 5.2 Rozwój współpracy wewnątrzregionalnej i transgranicznej			
5.2.1. Powołanie do życia organizacji odpowiedzialnej za rozwój współpracy.	Ilość podmiotów i osób fizycznych zainteresowanych powołaniem organizacji	Ilość podmiotów i osób fizycznych zaangażowanych w ramach organizacji	Zwiększenie ilości zrealizowanych projektów turystycznych
5.2.2. Realizowanie wspólnych projektów turystycznych.	Ilość partnerów podejmujących współpracę	Ilość zrealizowanych wspólnie projektów	Wzrost ruchu turystycznego
5.2.3. Integracja i koordynacja działań interesariuszy rynku.	Ilość podpisanych umów o realizacji wspólnych projektów	Ilość zrealizowanych działań zapisanych w projekcie	Wzrost atrakcyjności turystycznej regionu

9 Spis tabel i wykresów.

Tabela nr 1. Przyjazdy do województwa lubelskiego według celów w 2005 roku.	13
Tabela nr 2. Przyjazdy do województwa lubelskiego według sposobów realizacji podróży w 2005 roku.	14
Tabela nr 3. Przyjazdy do województwa lubelskiego według wykorzystywanej bazy noclegowej w 2005 roku.	14
Tabela nr 4. Pejzaż architektoniczny Ziemi Bialskiej - zestawienie przykładów.	57
Tabela nr 5. Najważniejsze grupy zabytków architektonicznych Ziemi Bialskiej wraz z przykładowymi lokalizacjami.	58
Tabela nr 6. Najważniejsze muzea na obszarze projektowym.	59
Tabela nr 7. Kultura na obszarze projektowym – wybrane elementy.	62
Tabela nr 8. Ilość obiektów bazy noclegowej w poszczególnych gminach / miastach/rejonach z uwzględnieniem kategorii obiektów.	80
Tabela nr 9. Ilość miejsc noclegowych w poszczególnych rejonach/miastach/gminach w podziale na rodzaje obiektów noclegowych.	87
Tabela nr 10. Baza gastronomiczna na obszarze objętym projektem.	92
Tabela nr 10. Harmonogram wdrażania Strategii wraz z podstawowymi źródłami finansowania.	196
Tabela nr 11. Wybrane wskaźniki monitoringu.	227
Wykres nr 1. Rozłożenie bazy noclegowej pod względem ilości obiektów w danej kategorii.	86
Wykres nr 2. Rozłożenie bazy noclegowej pod względem ilości obiektów w poszczególnych gminach/miastach.	86
Wykres nr 3. Ilość miejsc noclegowych w poszczególnych kategoriach obiektów.	90

Wykres nr 4. Ilość miejsc noclegowych w poszczególnych miastach i gminach.	91
Wykres nr 5. Ilość obiektów gastronomicznych w poszczególnych gminach/miastach.....	94
Wykres nr 6. Procentowy udział poszczególnych kategorii obiektów gastronomicznych.....	95